

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, VIII

J. ERNEST MARTÍNEZ-FERRANDO

PERE DE PORTUGAL

«REI DELS CATALANS»

VIST A TRAVÉS DELS REGISTRES DE LA SEVA CANCELLERIA

BARCELONA

1936

PERE DE PORTUGAL

«REI DELS CATALANS»

VIST A TRAVÉS DELS REGISTRES DE LA SEVA CANCELLERIA

This One

9550 115 0001

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, VIII

J. ERNEST MARTINEZ-FERRANDO

PERE DE PORTUGAL

«REI DELS CATALANS»

VIST A TRAVÉS DELS REGISTRES DE LA SEVA CANCELLERIA

BARCELONA

1936

IMPRESSA «LA RENAISSANCE» — XUCA, 13 — BARCELONA

Suposat retrat de Pere de Portugal (figura de l'esquerra) en el quadre de la Epifania de Jaume Huguet (Barcelona, Museu Nacional)

...a mais fremosa nem melhor proporcionada criatura,
que se podia ver de seu tempo.

RUY DE PINA: *Crônica d'Alfons V.*

PAINÉ POUR JOIE

Divisa de Pere IV

P R E F A C I

El breu govern de Pere IV es coneix gairebé exclusivament a través dels cronistes que exaltaren la figura de Joan II, el seu rival polític, com a monarca vencedor. Jeroni de Zurita en els seus *Annals*, segons confessió pròpia, seguí molt de prop els textos de Joan Francesc Boscà i Gonçal Garcia de Santamaria, tots dos tan poc afectes al desgraciat príncep portuguès, afegint-hi amb el seu tacte singular les dades que li va proporcionar la documentació de l'arxiu reial, per bé que, probablement, dignant-se consultar poca cosa els registres del propi Pere, registres que havien estat respectats per Joan II. Zurita ens deixà una exposició densa de notícies dels fets històrics durant el govern del Conestable, de vegades acolorida per relats que semblen obtinguts de testimonis visuals — exemple: la batalla de Calaf — però va tractar amb un evident desdeny la figura de Pere IV, més per convicció pròpia, inspirat pel seu ferm criteri realista, que no influït pels cronistes parcials que consultava. Per a Zurita els partidaris de Joan II foren «los nuestros», els seus i respecte a la vinguda del príncep a Catalunya manifesta que trobant-se aquest «en lo postre-ro del mundo» i «desheredado en aquel reyno (Portugal), le pareció buena ocasión de venir a buscar pendencia en el ageno». No deixa d'ésser injusta l'eixutesa d'aquest judici.

Els historiadors catalans del Romanticisme reaccionaren contra el desdeny de Zurita, però sols es limitaren a protestar, a esmolar llur crítica contra la interpretació del famós cronista aragonès, però no pensaren aprofitar la documentació que romania inèdita als arxius, i així es donà el cas que erudits com

l'Antoni de Bofarull, ens oferissin sovint amb un estil pintoresc una veritable dislocació dels fets. Altra cosa va ésser l'aportació d'Andreu Balaguer i Merino i del Dr. Coroleu; els interessants treballs d'investigació d'aquests dos erudits, rics de notícies, vingueren a produir-se gairebé al mateix temps que en els estudis d'història literaria de Madrid i Portugal (Menéndez Pelayo, Amador de los Rios, Oliveira Martins, Teòfil Braga) començava a dibuixar-se la figura del Conestable com un delicat poeta i un darrer cavaller romàntic de l'Edat Mitjana. Aquests estudis introduïren un corrent de simpatia vers el personatge, corrent que vingué a culminar en la col·laboració de la senyora Carolina Michaelis de Vasconcellos. Així mateix l'aparició de l'obra de Josep Calmette, *Louis XI, Jean II et la revolution catalane*, aportà noves notícies sobre l'actuació de Pere IV, exposades amb un nou esperit més comprensiu en un dens capítol d'aquest excellent llibre.

Altra font important de notícies va ésser la que proporcionà la publicació del *Levantamiento y guerra de Cataluña en tiempo de Juan II*, dintre de la *Collección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*. Aquesta publicació fou iniciada per l'eminent historiador i arxiver Pròsper de Bofarull i continuada a la seva mort pel seu fill Manuel. Malauradament els 12 volums del *Levantamiento*, pel que es refereix a Pere IV, no ens ofereixen un conjunt total de la documentació existent a l'arxiu de l'antiga Generalitat. Aquests 12 volums contenen el text d'altres onze arribats a nosaltres amb la denominació de «*Turbationum Cataloniae*»¹, denominació que ve a donar-los externament una unitat. Però a aquesta unitat escaparen quatre importantíssims, essencials, volums de correspondència dels diputats que són la continuació natural del volum onzè. Els esmentats quatre volums restaren sense publicar i don Manuel de Bofarull, ignorant-ne l'existència, no tenint la sort de fer-ne l'oportuna troballa, va afegir en lloc llur al *Levantamiento*, un apèndix de documentació referent al príncep de Viana que era el personatge que aleshores atreia més l'atenció. Aquest detall fou sensible, per tal com don Manuel, suggerit tal vegada per Zurita, va treure de la documentació incompleta que donava a llum algunes deduccions errònies sobre l'actuació de la Generalitat i Consell del Principat en temps de Pere IV, deduccions que avui poden esme-

1) *Turbationum Cataloniae* es compon de les actes del Consell del Principat, el registre del diputat rebel Çaportella i un volum de correspondència dels diputats addictes.

nar-se tot consultant els quatre esmentats volums de correspondència dels diputats².

Però encara l'arxiu reial servava — i serva — una altra documentació que podia procurar un nou cabdal de dades sobre Pere de Portugal i el seu govern a Catalunya. Ens referim als registres de la seva Cancelleria. Aquests registres, com ja havem dit, varen ésser respectats, juntament amb els d'Enric IV de Castella i els de Reiner d'Anjou, per Joan II, malgrat la insistència dels que l'aconsellaven a destruir-los³. Segur de la legitimitat dels seus drets aquest monarca va considerar tals registres com una mostra evident de la *perversitat* de llur contingut, i tot conservant-los deia imitar la conducta dels pontífexs romans els quals varen permetre que els llibres de les falses religions arribessin a mans de les persones de seny que sabrien impugnar-los i destriar la matèria sana entre la impura.

Així mateix va disposar Joan II que tals registres fossin col·locats a part i folrats amb cobertes negres, com a expressió externa de llur naturalesa espúria; a més a més, marcats amb la tita θ grega, com a signe de trobat-se condemnats a mort. Ignorem, però, si les cobertes negres varen arribar a ésser posades; el cert és que avui els volums, involucrats en la magnífica col·lecció de l'arxiu reial i amb tapes de pergamí com els altres, constitueixen un valuós complement per a l'estudi de llur època turbulenta. La tradició els ha fet arribar a nosaltres amb la denominació de «registres de reis *intrusos*» de la Corona d'Aragó.

Aquests registres, als quals cal afegir-hi les sèries de documents en paper i pergamí, no gaire importants, i a més a més les riques col·leccions dels arxius de l'antiga Generalitat (en l'A. C. A.) i Històric de la ciutat de Barcelona, contenen un notable material inèdit. El Dr. Coroleu sols publicà un petit, insignificant avenç; nosaltres tenim enllestit gairebé el catàleg dels registres de la Cancelleria el qual proporciona una visió interna del govern de Pere IV, permetent considerar els esdeveniments d'aquest període a través de la documentació reial i no, com fins ara, a través de cronistes hostils. Els problemes de Barcelona prenen volum, els personatges adquirixen perfils més acusats, alguns conflictes interns surten a la llum amb un aspecte nou, més o menys inèdit, un

2) Vegeu el primer capítol del nostre treball.

3) Reial Pragmàtica de 10 de novembre del 1472. Reg. Curie 11, de Joan II, fol. 5, publicada per P. DE BOFARULL, *Los condes de Barcelona, vindicados*, vol. II, pàg. 321.

bon nombre de petits detalls suggestius apareixen disseminats entre les fitxes.

El resultat de la nostra consulta als registres de la Cancelleria de Pere IV no modifica el concepte general que existeix sobre la vinguda d'aquest príncep a Catalunya. Tot al contrari, el reafirma. L'aventura del malaguanyat Conestable portuguès continua destacant-se en aquest moment històric com una gran equivocació — Zurita diu *desatino* — per ambdues parts: els diputats de la Generalitat oferint la corona a un príncep llunyà que desconeixien, el príncep acceptant l'esmentada corona, tot ignorant el país en què anava a regnar. La decisió de Pere fou ràpida. Suggestionat per l'esplendor de la dignitat reial es traslladà de l'Atlàntic a les costes mediterrànies. Un país totalment diferent. No arribà a passar un mes sense que es produís la topada entre els diputats i llur nou monarca. Aquest s'adonà aviat, gairebé els primers dies, de la posició incòmoda en què el col·locava l'obligació de consultar a cada pas — més encara essent al camp de batalla — la decisió dels seus actes. Venia el príncep de Portugal, on havia lluitat contra la noblesa, precisament per enrobar l'autoritat del monarca. I ara heus ací que ell mateix era monarca d'un país del que no coneixia altra cosa que les grans gestes llegides als llibres i que entre ell i el poble s'interposava una tupida xarxa de privilegis que calia respectar. I calia respectar-los perquè ho havia jurat solemnement. Ja, però, el primer conflicte acabà la paciència del nou rei. Retornat a Barcelona després d'un petit èxit militar a Cervera, suprimí el Consell del Principat, la més alta representació de Catalunya, i intentà actuar amb el més possible desbarçaç. Aquest gest aniria subratllat pel caràcter aspre del príncep, obsessiónat tothora per la tenebrosa roda de la Fortuna, la qual havia estat sempre per a ell i per als membres de la seva família un flagell implacable. Els diputats, de moment, acataren la voluntat del monarca. Potser alguns no sortirien de llur sorpresa, potser altres decidirien ja conspirar; en general, però, prevaldria l'opinió de romandre a l'espectativa per tal com la bona fe del sobirà era evident i la seva valentia tothom la lloava.

Però vingueren els fracassos militars. Lleida es va perdre. Començà a produir-se la desil·lusió sobre les dots i caràcter de Pere IV; el prestigi del monarca va ensorrar-se en poc temps. Els descontents per la supressió del Consell del Principat esdevingueren conspiradors, el partit afrancesat, potser sen-

se voler, nodrí la traïció, una traïció aparatosa, la de fra Joan de Beaumont, prior de Navarra. Tot estigué a punt de perdre's amb la defecció d'aquest personatge.

Potser escarmentats monarca i conspiradors pel perill que acabaven de passar, decidiren reconciliar-se. A més a més, predominava una gran depressió per l'hostilitat de Roma, la qual pesava sobre l'estament eclesiàstic — tan decidit en la revolta de la Generalitat contra Joan II⁴ — com una llosa de plom. El Consell va ésser restablert. Novament comptava Catalunya amb la seva representació genuïna.

Un cop va tornar a funcionar el Consell del Principat, aquest organisme lluità per recobrar les seves prerrogatives car de moment, en actuar de nou, sols ho feia d'una manera gairebé nominal. Els seus membres posaren més o menys energia per assolir-ho, segons les circumstàncies. Potser en un principi obraren cautelosament davant la possibilitat de què els auxilis exteriors donessin un nou prestigi al monarca. En efecte, per les costes de la Mediterrània romania inactiva una armada borgonyona capitanejada pel Gran Bastard, Antoni, fill de Felip el Bo. Aquesta armada havia de prendre part en la creuada contra els turcs projectada per l'esmentat Felip el Bo i Pius II. La mort del pontífex féu fracassar el projecte. Potser Pere IV arrossegaria aquestes forces cap a Catalunya. Un tal auxili no podia ésser més oportú. El temps, però, seguí portant desil·lusions tant en el terreny militar com en el diplomàtic. La roda de la Fortuna no volgué canviar a favor del príncep la seva ruta calamitosa. Vingué la desfeta de Calaf, la caiguda de Cervera. De l'estranger sols arribava una abstenció cada vegada més marcada, presidida pel desdeny altiu de Lluís XI de França.

L'ambient, doncs, anà enrarint-se de pessimisme. Desitjosos els diputats d'imposar-se dirigiren primer llurs escomeses contra els oficials reials, després contra el propi monarca, tot fent-li observar que en aquest o en aquell punt lesionava les llibertats de la terra. El rei, però, va respondre sempre amb el seu ferm concepte de l'autoritat reial. «No tolerarem ésser governat», deia a diputats i consellers. Ell respectava tant o més que aquests els privilegis del país. Però és que hi havia *alguns* que tendien a interpretar-los d'una *subtil*

4) Un estudi detallat entorn al problema de la seu vacant de Barcelona en aquest període, potser donaria a llum molts aspectes interessants.

manera. La tivantor es va reproduir, ara amb més energia per la part dels diputats per tal com començava a ésser general el desprestigi del rei. Fins a les orelles d'aquest arribava la remor dels descontents però decidit a no cedir, veient que al seu entorn a cada cop l'atmòsfera era més densa, anà voltant-se de portuguesos, gent de la seva confiança. Darrerament la majoria dels oficials de la casa reial era portuguesa i gairebé tots els castells estratègics del país es trobaven en mans d'aquests. Els diputats se'n queixaren. El rei allegà que no disposava de suficients capitans catalans; el país no sentia l'esperit militar. (Aquest judici el repetí diverses vegades). Això, és clar, no deuria convencer als diputats els quals seguiren endavant a la reconquesta de llurs prerrogatives. La Generalitat començà a actuar pel seu compte i decidí distribuir el subsidi de guerra segons el seu criteri. Protestà el rei per tal com els seus oficials restaren sense percebre llur salari. Els diputats li contestaren que aquests oficials eren gairebé tots portuguesos i als qui calia pagar era als catalans «que són als que la guerra cou». Tal situació va perllongar-se d'una manera penosa. En accessos de mal humor el monarca àdhuc arribà a dir als consellers de la ciutat que a Roma — l'antiga Roma era en llavis de tots en aquest període en què seia al tron un rei diguem-ne intel·lectual — quan era precis i els fets ho reclamaven els senadors anaven a la guerra i ells, en canvi, s'estaven tan tranquils a Barcelona. Expressions així no cal dir com deurién ferir l'orgull dels consellers. Tanmateix una i altra banda cedien de vegades en llur to i els diputats feien contínues protestes de llur respecte a la dignitat del monarca. Aquest era el *duc de la guerra e cap de la cosa pública*, ells n'eren els membres, un i altres devien actuar harmònicament per a bé del Principat. Tants i tan continuats disgustos contribuïrien a minar la feble naturalesa del monarca el qual degué arribar a Catalunya ja tarat de tisi. Al cap de pocs mesos el cavaller de la Mort venia a solucionar el conflicte i s'emportava amb ell l'ànima del dissortat rei; aquest va expirar encara en mig d'un silenci respectuós sota el qual bategava un evident respir de deslliurança. Què hauria succeït, però, si la Mort no hagués arribat tan oportuna? Les coses no anaven perfilant-se d'una manera anàloga a la de dos segles més tard a Anglaterra quan es produí el gest d'un Oliveri Cronwell? Qui passi l'esguard per alguns documents d'aquest període podrà constatar que no exagerem el més mínim. Mort Pere IV, aquest delicat temperament, ardentment enamorat de totes les coses belles — pintura, música, poesia... — els diputats mani-

festaren clarament llur opinió: que el príncep no havia entès de governar.

En aquests anys de la guerra contra Joan II no era, doncs, la Generalitat un organisme en plena decadència, com ha dit Manuel de Bofarull, sinó que es trobava revestit darrerament de tota energia, i la prova ens la dóna el fet que, desaparegut Pere IV i quan tot semblava perdut, encara va comptar amb vigor suficient per nomenar un nou sobirà i resistir sis anys més contra la tenacitat de la banda contrària personificada en Joan II.

Per a redactar el present treball hem aprofitat el nostre catàleg dels registres de Pere IV, ja enllestit en esborrany i ja disposat en ordre cronològic, i hem cercat la coincidència dels fets que les fitxes ens ofereixen amb el text del cronista Zurita. Hem prescindit, està clar, del matís que l'historiador aragonès dóna a les coses i també dels capítols en què s'aparta dels assumptes de Catalunya i trasllada la seva atenció als fets d'Itàlia, Navarra o Castella; el nostre objecte era cenyir-nos estrictament a la figura de Pere IV i a l'ambient en què va actuar a Catalunya. El resultat ha estat obtenir més notícies sobre certs moments culminants, poder intercalar-hi nous fets inèdits o gairebé inèdits i així mateix poder-ne vesllumar d'altres que encara romanen obscurs degut a la insuficiència de dades. Hem deixat de banda incidències, detalls, narrats per Zurita a fi d'atendre altres fets de més volum i sobre els quals hem obtingut més notícies. Potser s'esborren les figures que segueixen a Joan II, en canvi, però, adquireixen relleu algunes que són de la banda de Pere IV.

Aquest estudi no és un anàlisi a fons, ni molt menys. Es una nova exposició dels fets històrics — diguem-ne una senzilla enunciació — durant el govern de Pere de Portugal, prenent com a base les notícies que ens procuren els esmentats registres de la Cancelleria de aquest príncep. Quedi per a altres investigadors intentar un estudi més minuciós dels conflictes que sols ens limitem a presentar, quedi també per a altres investigadors reconstruir figures tan significades com la del bisbe Cosme de Montserrat, com la de fra Antoni Pere Ferrer, abat de Montserrat, com la de mossèn Francesc Colom, ardiaca del Vallès, com la de Joan de Copons, com la del comte Huc Roger de Pallars, la família Setanti i altres personatges culminants d'aquest període que sols són coneguts fins ara d'una manera imperfecta. Nosaltres ens donarem per satisfets aportant una visió més ampla de tal període, igualment dramàtic per al

monarca com per a la Generalitat. Aquesta és la nostra finalitat concreta.

Dues paraules encara per a exterioritzar des d'ací el nostre agraïment a diverses personalitats erudites: en primer terme i d'una manera especial al senyor Ferran Valls Taberner, cap de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, considerant les grans facilitats que ens ha donat en tot moment per a portar a terme el nostre treball, al senyor Ramon d'Alòs-Moner pel seu acolliment sol·lícit i al senyor Agustí Duran i Sanpere, cap de l'Arxiu Històric de la Ciutat per les seves atencions en aquest magnífic dipòsit documental.

PRIMERA PART

*E a vosaltres va los stats, substàncies, fills, mullers,
e les ànimes, e lo que pus fort és, la llibertat, la qual
negun bo e de pensa sana, sino ab l'ànima ensemps, no
deu permetre ne voler perdre.*

Paraules de Pere IV als consellers de Barcelona
(A. H. C., S. VIII, vol. 9, c. 117).

I

1464. VINGUDA DE PERE IV. — LES SEVES PRIMERES ACTUACIONS.
— EL «CAPCORRAL» DE CERVERA. — CONFLICTE SOBRE EL PAGAMENT A L'EXÈRCIT. — ACTIVITAT DIPLOMÀTICA EN EL MES D'ABRIL

La renúncia d'Enric IV de Castella a seguir la causa de Catalunya contra Joan II produí gran contrarietat — àdhuc va sonar la paraula «traïció» — en els elements dirigits de la revolta. En rebre's les lletres d'aquell monarca aconsellant el retorn a l'obediència «mucho se conmovieron — diu D. Joan de Beaumont, prior de Navarra, al rei castellà de qui era lloctinent a Catalunya — e en parabras de desesperación rompieron, deziendo que no podían más star sin rey e cabeça que los defendiese» ¹. Les circumstàncies eren críiques; calia ésser diligents per cercar-hi una resolució ràpida i definitiva alhora. No sols el perill venia ara de la part d'Aragó sinó també de França. Els ambaixadors tramesos per la Generalitat a Lluís XI per veure d'obtenir el seu concurs, començaven a endevinar, després d'una llarga estada inactiva al país veí, les intencions ocultes del rei, qui no es proposava altra cosa amb les seves dilacions sinó esperar que els esdeveniments evolucionessin en un sentit encara més favorable cap a la seva banda ². En efecte, Enric IV havia renunciat a seguir intervinent a Catalunya instigat per Lluís XI; pel que es refereix a Joan de Navarra els catalans havien acumulat tant d'odi sobre la seva persona que, segons acostumaven a dir, preferien abans ésser governats pel turc que tornar a la seva obediència; els comtats de Rosselló i Cerdanya es trobaven ja en mans del monarca francès a qui els empenyorà Joan II a canvi d'auxilis pecuniaris

1) Reg. Promiscuum 1, fols. 88 i 89. És un esborrany afegit al volum i de difícil lectura. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 1).

2) Sobre aquesta ambaixada catalana vegeu: Josep CALMETTE, *Louis XI, Jean II et la revolution catalane*, cap. VI.

i militars; darrerament els propis catalans sol·licitaven també una intervenció armada. En aquest estat de coses no trigaria a arribar el dia en què Lluís XI podria entrar personalment al Principat com un desitjat salvador de la situació caòtica. No sense intenció deia als embaixadors catalans que el seu origen era francès i català alhora, tot recordant la seva àvia la reina Violant³. Fou Mateu dez Soler, un dels ambaixadors tramesos a França, qui advertí el perill que es congriava contra Catalunya en aquesta cort absorbent⁴. Calia canviar d'orientació, dirigir els esguards vers un altre personatge revestit de prestigi suficient. «E después de muchos strechos e secretos coloquios entre ellos—segueix dient Beaumont en altre paràgraf de la seva lletra — fué concludo enviar en Portugal por sentir e veer si el infante Don Pedro sería hombre para tal negocio emprender, e para ser rey e senyor, e cabeça para los defender e amparar»⁵. Pocs dies després de rebuda la lletra de dez Soler, s'escrivía al Conestable Pere de Portugal, nét, com és sabut, del comte d'Urgell per línia femenina, consultant-li si li seria grat ésser rei dels catalans en virtut dels drets que posseïa; el 27 d'octubre del mateix any—1463—era proclamat l'esmentat príncep a Barcelona com a nou monarca⁶ i el 1 de novembre, abans de rebre's la seva lletra escrita des d'Avís⁷, dues galeres sortien secretament del port d'aquella ciutat a la recerca de la seva persona. Francesc Ramis i Rafel Julià foren els encarregats de portar el missatge⁸. El camí esdevingué més perllongat del que es pensava, per tal com el nou sobirà no es trobava a Portugal sinó a Ceuta, acompanyant al seu cosí i cunyat, el monarca portuguès Alfons V, en la campanya que havia emprès contra els moros. Molta devia ésser la impaciència dels de Barcelona puix que el 7 de gener de 1464 encara partia una caravella capitanejada per Jaume Fiveller, portant a Berenguer Martí amb una nova i expressiva lletra per al príncep en la qual era pregada encaridament la seva urgent vinguda i se li deia que acompanyaven altres lletres explicatives per al rei de Portugal⁹. Aquesta pressa dels diputats de la Generalitat deixa

3) Ibidem, pàg. 212, nota 2.

4) Lletres de 2 de setembre 1463, A. H. C. Cartes comunes, f. 116-117. Publicada per Calmette.

5) Reg. Promiscuum 1, fols. 88 i 89. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 1).

6) A. C. A. Dietari de la Generalitat, vol. 7.

7) *Llibre de Solemnitats de Barcelona*, publicat per A. Duran i Sanpere i Josep Sanabre. Volum I, p. 272. Fou rebuda la lletra el 13 de novembre.

8) A. C. A. Dietari de la Generalitat, vol. 7.

9) A. C. A. Fons de la Generalitat. Registres de la correspondència dels diputats. Vol. 681, fol. 46. Arribaren aquestes lletres explicatives a mans d'Alfons V? (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 2).

ben justificat el fet de que el nou monarca es posés immediatament en camí, la qual cosa li fou vituperada amb duresa per Alfons V. Segons els cronistes, aquest quedà a l'Àfrica en situació crítica, havent de retirar les seves forces després d'una gran desfeta¹⁰.

El 21 de gener arribava el nou comte-rei a Barcelona¹¹. Aquest dia va ésser de gran alegria per als catalans¹². El vaixell que duia al rei Pere entrava al

10) Diu el pare Mariana que «las fuerzas de Portugal se enflaquecieron, por donde de Tanger, que pretendían tomar, fueron con daño rechazados los fieles por los moros» i més endavant hi afegeix: «el mismo rey de Portugal estuvo a gran riesgo de perderse con toda su gente». *Hist. de Esp.* B. Monfort, València, 1789, lib. XIII, cap. VI. El monarca portuguès acusà el seu cosí d'haver-se'n anat d'Àfrica sense avisar-lo degudament, segons diu en una lletra a Lluís XI (París, B. Nac. F. fr. 5044, fol. 90). De la conducta equívoca d'Alfons parla el seu cronista Ruy de Pina. Sobre la defensa de Pere IV contra tals imputacions vegeu més endavant.

11) Pere de Portugal era nat en 1429, fill de l'infant Pere, duc de Coïmbra, i d'Isabel, filla del Comte d'Urgell, mort al castell de Xàtiva.

El seu pare exercí la regència de Portugal durant la minoritat d'Alfons V (que li era nebot) i, seguint la política dels monarques anteriors, es recolzà en la burgesia i el poble per fer front a les pretensions de la turbulenta noblesa que acabdillava el duc de Bragança. L'infant Pere era home de gran prestigi al país per la seva gran cultura i llargs viatges que havia fet per Europa (d'ell es deia amb aire de llegenda que «andou as siete partidas do mundo» per la qual cosa se'l deia: Pere, «el de las siete partidas»). Durant la regència casà el monarca amb la seva filla Isabel i la seva neboda Isabel amb Joan II de Castella. A Pere el féu Conestable en 1443. Aquest als 16 anys passà a Castella (1445) al front d'un cos de 2,000 genets i 4,000 peons per defensar el sobirà d'aquest país contra els infants d'Aragó. El seu auxili arribà quan ja la batalla d'Olmedo havia decidit la sort dels partits en lluita. Sembla que Pere assistí també a alguna expedició contra els àrabs peninsulars. Retornat al seu país, poc després s'esdevenia el desastre d'Alfarrobeira (1449) en el qual era vençut i mort, hom diu assassinat, el seu pare al cap de 8 anys de regència, pels partidaris del duc de Bragança i la noblesa, vers la que es decantava Alfons V. En el combat varen ésser empresonats Jaume, fill del Regent, més tard cardenal de Sant Eustaqui, i Joan («apparelhados para o cutelo», diu Ruy de Pina, *Crònica*, CXXVI), però Joan i Pere, el Conestable, fugiren a Castella; el primer passà a Borgonya on era duquessa la seva tia Isabel. A Castella Pere hi va viure 9 anys (1449-1454) «de misera y errante vida» dedicant-se al conreu de la literatura. Morta, segons sembla enverinada la seva germana, la reina portuguesa Isabel, Pere fou considerat ja inofensiu pels nobles i poc després retornava al seu país, assolint de nou l'amistat, no gaire sincera, del seu cosí i cunyat, el rei Alfons, fins a l'extrem d'acompanyar-lo en l'expedició contra els moros de Tànger. (Vegeu l'interessant obra d'Oliveira MARTINS, *Os filhos de D. João* per conèixer la història de la família de Pere IV).

12) Veus aquí un manifest redactat pels diputats: «Alegrar, alegrar, virtuosos cathalans, alegrar, car vengut és lo serenissimo e victoriós senyor Rey, e arribà ir hora tarda. Quanta és l'alegria e consolació e quantes són les alimares e jocunditats que en aquesta ciutat se fan per la sua benaventurada venguda no's porie dar entendre. Feu lahors a nostre Senyor Déu de tanta gràcia, car vengut és lo consolador, vengut és lo vencedor, vengut és lo premiador dels qui virtuosament han pugnât per defensió del seu reyal patrimoni, vengut és lo senyor natural qui a tots amarà, no com a vassalls, mas com a fills e germans. Alegrar, donchs, alegrar, feu alimares, sonau campanes, ordonau balls e alegries car ara és hora, e pregau nostre senyor Déu per la sua longua vida e que

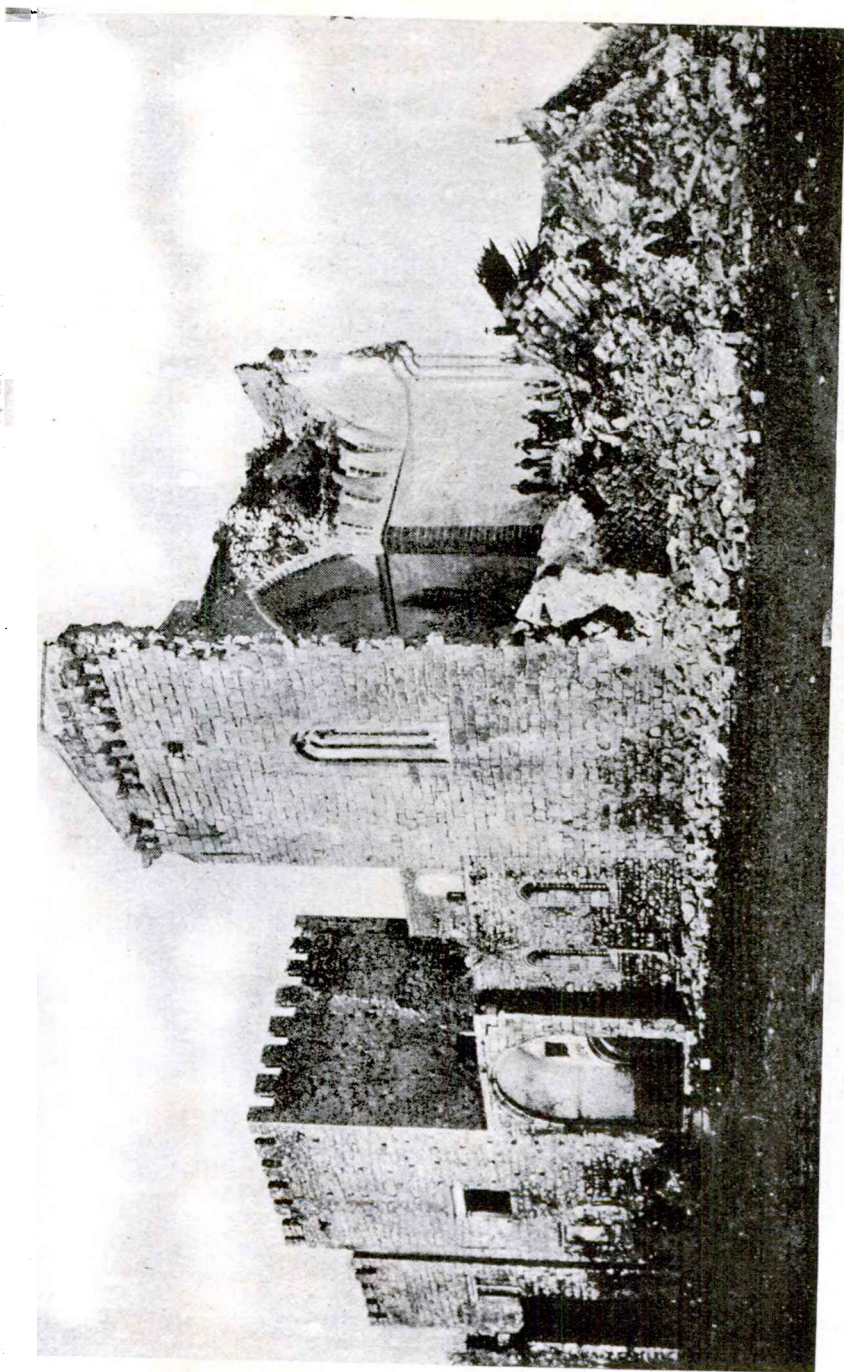
port cap a les 7 del vespre. La rebuda fou solemne. Els consellers de la ciutat, els diputats de Catalunya, el comte de Pallars, mossèn Francesc de Pinós, el vescomte Jofre de Rocabertí, mossén Guerau de Cervelló i altres nombrosos i esclarits cavallers, més una gran gentada, sortiren a l'encontre del príncep. Cent antorxes de vent il·luminaven els voltants de la Llotja fins a l'església de Santa Maria de la Mar, a on es dirigí el nou monarca muntat a cavall, sobre tapiços estesos al seu pas, entre gran fanfàrria de trompetes i so de campanes. Veient que la clerecia sortia a rebre'l, Pere IV descavalcà i posant-se de genolls va besar la Vera Creu que un sacerdot li presentava¹³. Hom ha parlat del gran efecte que degué produir en la fina sensibilitat artística del príncep l'elegant arquitectura del temple de Santa Maria, esplèndidament il·luminat en aquella avinentesa solemne.

El nou rei venia inspirat de la més bona voluntat i de grans esperances. No cal dir el prestigi de què el revestiria davant els ulls de tothom el fet d'ésser nét del dissortat comte d'Urgell, el record del qual era viu en el poble, el venir de lluitar contra els moros infidels i la coneguda afició que professava a l'estudi i a les coses artístiques, afició que li donava certa semblança al venerat príncep de Viana. Al seu entorn diputats, consellers, cavallers nombrosos, s'apressaven sol·licitats amb el millor desig de servir-lo. Ja a l'endemà de l'arribada el rei escrivia lletres a Cervera, Lleida i llocs principals hostilitzats per l'enemic, dient-los que confiessin en una imminent i eficaç defensa i que si els esdeveniments ho exigien, el propi monarca en persona es posaria al front de l'exèrcit. També trametia missives d'agraïment a tots els que li havien manifestat satisfacció i alegria per la seva arribada, i felicitava per llurs activitats militars els capitans més esforçats, tals com Bertran d'Armendàriz, Menant de Beaumont, Menant de Guerri, etc. Escrivia igualment sol·licitant llur concurs a Jaume d'Aragó que lluitava amb son pare, del mateix nom, en la baronia d'Arenós (Castelló de la Plana) contra Joan II¹⁴, a Joan de Cardona, antic criat del príncep de Viana que era al regne de Múrcia i al cavaller aragonès Joan de Híjar. Una de les seves primeres disposicions fou nomenar al

li dó presta victòria dels enemics. Dat en Barcelona a XXII de janer de l'any MCCCLXIII. M. de Monsuar, degà de Lleyda. — A. C. A. Fons de la Generalitat. Correspondència dels diputats, vol. 681, fol. 38.

13) *Llibre de Solemnitats*, op. cit., vol. I, pàg. 274.

14) Vegeu: Fernando LLORCA, *Sublevación del infante D. Jaime de Aragón, seguida de la de su hijo del mismo nombre (1462-1477)*, València, s. a.

Portugal. Ruïnes del castell de Flor da Rosa (Alemtejo) on residí temporalment Pere IV durant la seva joventut. La seva famosa divisa hi era gravada en una font.

diputat mossèn Pere de Belloch, capità general de la «provincia» de l'Empordà, amb amples poders¹⁵. En aquesta comarca havia de contenir les escomeses de Pere de Rocabertí, Pere Torroella i Verntallat en sectors diversos. Els dos primers havien auxiliat a Isabel de Montanyans en el castell de Pubol (al nord de La Bisbal) contra el seu sogre Antoni Guillem de Montanyans; tanmateix i malgrat el socors de Torroella¹⁶ el castell degué caure poc després en poder dels lleials a Pere IV¹⁷. Una preocupació essencial d'aquest en un principi va ésser abastir el seu exèrcit de cavalleria per contrarrestar la de l'enemic.

El perill major, de moment, es trobava concentrat a Lleida i Cervera, ciutats estratègiques, considerades la porta de Catalunya davant les terres interiors de la península. Contra elles lluitaven amb gran tenacitat les forces més importants de Joan de Navarra. Alfons d'Aragó, fill natural d'aquest, el comte de Prades, Pere d'Urrea (arquebisbe de Tarragona), Joan de Cardona¹⁸ i altres destacats personatges hi actuaven com a principals capitans. També cap a aquest sector cridà el rei Pere els seus militars més esforçats: Bertran d'Armentariz, Ramon de Planella, Menant de Guerri, Pere Joan Ferrer, Menant de Beaumont, fill del Prior de Navarra, Roderic de Sampaio, cavaller portuguès; tots ells són encarregats insistentment d'introduir queviures, de nit, en aquelles ciutats, en primer terme Cervera, greument amenaçada, i de recrutar gent pels llocs veïns a fi de defensar-la. Tanmateix, malgrat trobar-se al país militars ja ben experimentats en aquella guerra, com eren el comte de Pallars, Joan de Beaumont i Llorens de Moncada, el rei confià la direcció de l'exèrcit que havia d'actuar en aquesta banda, al seu cosí Pere de Portugal i de Deça¹⁹. La

15) A. C. A. Col. de lletres reials de Pere de Portugal, nº 1.

16) Pere de Torroella ha estat identificat per Pere Bach i Rita amb el poeta d'aquest nom. Vegeu la seva obra: *The Works of Pere Torroella*. Nova York, Instituto de las Españas, 1930, pàgines 12 a 27.

17) Reg. Curie 2, fol. 135, vº, Reg. Commune 2, part. 1ª, fol. 24 A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 684, fol. 21 vº.

18) Cal no confondre aquest Joan de Cardona, fill del comte de Prades i conestable d'Aragó (ZURITA, *Anales*, Lib. XVII, fi del cap. LXII) amb el Joan de Cardona, criat del príncep de Viana i capità en l'exèrcit d'aquest (Vegeu M. CRUELLES, *El príncep de Viana*. Quaderns populars Barcino, Barcelona, 1935), que casà a Cartagena amb la filla de Pere Fajardo, adelantat de Múrcia i hostilitzà Joan de Navarra per la banda d'Alacant. Reg. Curie 1, fols. 3, 21 vº i 22. ZURITA, *Anales*, Lib. XVIII, cap. III.

19) Aquest personatge surt als registres sempre nomenat Pere de Portugal, com els seus germans Joan de Portugal i Dionís de Portugal. Sols alguna vegada és afegit el cognom Deça. Algun autor, com per exemple Víctor Balaguer, ha dividit el personatge en dos de diferents, l'un cosí del rei,

primera mesura que li encomana és trametre una relació breu de la gent d'armes concentrada a Martorell i Igualada, nombre de peons i cavallers, nombre de catalans i portuguesos, mena d'armes que porten, ordres rebudes, etc.²⁰. Es tal la impaciència de Deça per sortir a combatre, que aviat s'arrisca en algunes aventures; el rei admira la seva valor, però li recomana que en tots els seus actes consulti prèviament els membres del consell reial (Sentmenat, Torrelles, etc.) com és el seu deure²¹. Així mateix el propi monarca manifesta el seu desig de sortir de Barcelona i posar en evidència el seu esperit militar. Que ja els primers dies no admet que les seves disposicions romanguin incomplides ho demostra la repulsa que fa als consellers d'Igualada per no haver-li tramès cert cavall; no és el seu intent «levar la roba a vosaltres — els diu — ne som venguts per axò»²². Els diputats que el veuen tan actiu i enèrgic en parlen amb elogi²³.

El rei, però, ha de romandre encara a la capital alguns dies, on han de tenir lloc algunes solemnitats de rigor: ha de jurar els privilegis de la ciutat (senzilla cerimònia que fou celebrada al monestir de Sant Pau del Camp²⁴); ha de presenciar les festes i actes en honor seu, tals com desfilada de confraries, representacions d'entremesos, etc.²⁵; també ha d'atendre a l'organització de la gent de guerra que es concentra.

Per fi, el 6 de febrer surt de Barcelona el rei Pere al front de nombrosos exercit²⁶. Don Joan de Beaumont roman encara en aquesta ciutat alguns dies, havent de seguir-lo després. La situació de Cervera, on l'enemic havia escalat

l'altre, el capità Pere de Deça. Nosaltres el nomenarem d'aquesta darrera manera per a no confondre'l amb el propi monarca.

20) Reg. Exercitum 1, fol. 8 vº. També es tramet un avis circular als pobles, del qual és portador Pere Bayona, de trobar-se preparats per si cal convocar el sometent. Reg. Curie 1, fol. 1.

21) Reg. Exercitum 1, fol. 11 vº.

22) Reg. Exercitum 1, fol. 11.

23) Lletre dels diputats a D. Jaume d'Aragó: «més content estareu com mirareu i palpareu ésser home savut, cavaller valentíssimo, tant e en tanta manera que algú no parla ab sa maiestat que molt e molt obligat e en amor scalfat no'n parte». Hi afegeixen que una prova de bondat del nou monarca és l'haver sortit tot seguit a socórrer Cervera. A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diptuats, vol. 680, fol. 149 vº.

24) *Manual de novells ardit*. Vol. 2º, p. 444, 25 de gener. Reg. Diversorum, 2, fol. 43 vº.

25) A. C. A. Fons de la Generalitat, Dietari, vol. 7. Potser la paraula «entremessos» no es refereix ací a representacions escèniques, sinó a la sortida dels gegants, balls populars, etc. Vegeu: R. D'ALÓS-MONER, *Autors catalans antics*, Edicions Barcino, Barcelona, 1932, p. 188, nota 14.

26) *Manual de novells ardit*, vol. 2. Vegeu el dia de la data.

el *capcorral*²⁷ amb l'ajut de la traïció d'alguns individus de la pròpia ciutat²⁸, era a cada cop més delicada. El monarca s'installa a Igualada i des d'aquesta disposa els moviments militars i publica un edicte dirigit als adversaris en el que després de demostrar amb certa subtileza els seus drets a cenyir la corona que li ofereixen els catalans, els invita a reconèixer la seva única autoritat, tot fent-los la promesa d'un perdó general²⁹.

Per aquests mateixos dies escriu també al duc de Borgonya, Felip el Bo, i a Lluís XI de França, als quals comunica la notícia d'haver estat elegit rei dels catalans. Al primer li recorda els vincles de parentiu que els uneixen, vincles que li permeten considerar-lo àdhuc com a un pare i per la qual cosa espera rebre d'ell una ajuda eficaç³⁰. Quant al segon, li demana la seva col·laboració i aliança al mateix temps que li parla amb certa intenció dels llaços de parentiu que el lliguen a la casa de Borgonya. Li assegura que l'amistat que li ofereix és ferma; en canvi de Joan de Navarra li pot dir «que may degú qui's fia's se trobà fos ben dirigit, ne d'ell content»³¹. Tant interessa a Pere IV aquesta amistat, que amb el desig d'ésser grat a Lluís XI, no accepta titular-se comte del Rosselló i Cerdanya, tal com els diputats, naturalment, li proposen³². La seva esperança era àdhuc negociar un matrimoni amb la família reial francesa. Al cavaller Pere Jaume de Guàrdia el felicita per les seves gestions en aquest sentit i li diu que segueixi amb el rei de França «raonant de nostra persona, que som sens muller, e com tenim dos germanes donzelles e sens marit»³³. No deixa d'estranyar la bona fe del rei Pere en tal assumpte, ja que els diputats de la Generalitat degueren informar-lo a la seva arribada de quines eren les intencions del monarca francès. Potser l'esperança que al principi tingué en la victòria el feia actuar amb tanta ingenuïtat i manca de tacte i cautela, fins a l'extrem de confiar-se a personatges tan sospitosos com els dez Pla³⁴. Lluís XI, per la seva banda, hom diria que estava desitjós de palesar

27) Fortereses de Cervera.

28) Reg. Curie 1, fol. 13.

29) Reg. Curie 1, fol. 5.

30) Reg. Secretorum, fol. 1 vº i 2. Felip el Bo de Borgonya era casat amb Isabel de Portugal, tia del Conestable. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 7).

31) Lletre a Romeu de Marimon. Reg. Secretorum, fol. 4.

32) Calmette, op. cit. p. 244, nota 4ª.

33) Reg. Secretorum, fol. 3 vº. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 9).

34) Sorpren que el rei Pere acudeixi a Francesc dez Pla i al seu fill Guerau per a recomanar els seus interessos prop del rei de França. No hi ha dubte que aquests dos personatges eren de la con-

el despit que li produïa l'aparició inatesa d'aquell príncep illús, vingut de la fi del món («de la fi de les Spanyes» com el propi Pere IV acostumava a dir) a desbaratar-li els seus plans sobre Catalunya³⁵. Ordres en un tal sentit degué rebre el lloctinent general del Rosselló, Joan de Foix, *capítol de Buig* i comte de Candale³⁶, per quant era tancat el pas per aquest territori català a les gents que acudien a unir-se a l'exèrcit de Catalunya i eren violentats els correus i escorcollades llurs escarcelles³⁷. En canvi, el rei Pere, gairebé al mateix temps que tal succeïa, promulgava una ordre general — ordre que reiterà — de respectar el lliure comerç amb França³⁸.

Per bé que el nou monarca sortí de Barcelona disposat a entrar en combat amb l'adversari, no obstant, quan Alfons d'Aragó, el fill de Joan II, l'hi va proposar, preferí prèviament demanar consell als diputats; aquests, però, se n'excusaren dient que el que demanava era més propi dels membres del Consell reial; per altra banda exterioritzaven el temor que els produïa que el rei posés la seva persona en perill³⁹. No trobant impediment en el seu camí, Alfons d'Aragó seguí avançant vers Vilafranca del Penedès, la qual atacà amb gosadia per bé que sens fortuna⁴⁰. Pocs dies després es rebia la notícia d'haver-se recobrat a l'enemic el *capcorral* de Cervera. En aquesta acció no hi havia hagut cap vessament de sang, distingint-s'hi Joan d'Armendariz (germà de Bertran) i trenta cavallers seus⁴¹. L'arribada d'un missatger de Castella augmentà en-

fiança de Lluís XI, però en canvi, i per la mateixa raó, ben poc grats a la Generalitat, la qual coneixia llurs actuacions com espies del monarca francès. ¿Desdenyà Pere IV les advertències dels diputats? Ben car ho havia de pagar més tard. En un memorial per al seu ambaixador, tramès a Borgonya (Berenguer Martí), diu que una vegada hagi obtingut igualtat numèrica de genets i peons que l'adversari, podrà vèncer aquest fàcilment «car los coratges dels pobles són tots nostres» (Reg. Secretorum, fol. 17). Tal vegada confiat amb aquesta seguretat de l'afecte del país català, creia esvair tots els plans de Lluís XI anteriors a la seva arribada i obtenir la seva amistat contra l'impopular Joan II.

35) Lluís XI encarregà al seu canceller que respongués a les insinuacions de Pere IV suaument, dient-li que ell no podia traïcionar a Joan de Navarra i que no era la seva intenció intervenir en els assumptes del dit Pere sinó que *més aviat era aquest el que intervenia en els seus*. Vegeu CALMETTE, op. cit. pàg. 247.

36) Germà de Gastó IV, comte de Foix.

37) Reg. Secretorum, fol. 12, Memorial a Pere Joan de Guàrdia. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 15).

38) Reg. Curie 1, fol. 8 vº.

39) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats vol. 680, fol. 141. — Diu el rei que calcula 600 genets i prop de 1,000 peons en l'exèrcit enemic, en canvi ell compta amb 400 genets i 2,000 peons. — Reg. Exercitum, 1, fol. 19 vº.

40) Reg. Exercitum, 1, fol. 24.

41) Reg. Curie 1, fol. 16.

cara l'optimisme del moment per tal com venien insinuacions d'Enric IV de casar la seva germana, la infanta Isabel (després Isabel la Catòlica), amb el rei Pere. Aquest, però, tenia els ulls fixos en França ⁴².

Passat el perill a Cervera, calia ara fornir-la de vitualles, com també Lleida. Joan de Beaumont fou l'encarregat de dirigir aquesta acció al front d'un nodrit exèrcit que aniria disposat de la següent manera: A l'avantguarda, Pere de Deça i Menant de Beaumont, acompanyats de 180 genets i 500 peons, entre els quals 25 espingarders. A reraguarda don Joan de Beaumont, mossèn Francesc de Pinos i Pere Joan Ferrer amb tots els possibles homes d'armes, genets, peons i espingarders. Entre avantguarda i reraguarda el carruatge de queviures. L'exèrcit aniria precedit dels «descobridors», els quals, en cas de produir-se alguna novetat, avisarien a l'avantguarda, i l'avantguarda a la reraguarda. Aleshores aquesta passaria davant i deixaria uns 30 cavallers i uns 150 peons vigilant el carruatge; amb ells hi romandrien també un capità, o capitans, i els «hombres de vergüença» ⁴³.

Dubtem, però, que aquest exèrcit arribés a constituir-se, tal vegada per rivalitats de comanament. I tanmateix les dificultats per avituallar les poblacions esmentades eren tantes que els pahers no cessaven d'escriure lletres al monarca manifestant-li llur angoixa i també llur escepticisme. Pere IV aleshores va irritar-se i els respongué que el *capcorral* era lliure d'enemics, que Pere de Deça i Joan de Beaumont eren militars suficientment esforçats per garantir-los la tranquil·litat i que el propi monarca, sense reparar en despeses, s'havia instal·lat a Igualada. Què més volien? Potser ho ignoraven. Crist va dir a la dona del Zebedeu: «Nescitis quod petatis» ⁴⁴.

Per altra banda, al cap de pocs dies després de la sortida de l'exèrcit de Barcelona un greu conflicte s'havia produït, i era latent, entre el monarca i altres elements dirigents de la lluita contra Joan II, principalment la Generalitat. Aquest conflicte radicava en la manera com havien de fer-se efectives al rei les quantitats que li varen ésser promeses a Ceuta per portar a terme l'empresa que se li confiava ⁴⁵. El problema va arrossegar-se penós durant tot el

42) Reg. Exercitum 1, fol. 19 vº.

43) Reg. Exercitum 1, fol. 20 vº.

44) Reg. Exercitum 1, fol. 25 vº.

45) En embarcar a Ceuta li varen ésser promeses al rei Pere 5,000 lliures per a les despeses de la guerra, més 10,000 florins per a la campanya de Cervera i altres 10,000 per a les despeses de la casa reial. Reg. Curie 1, fol. 17 vº. Reg. Pecunie 1, fol. 10 vº.

mes de febrer i part del de març, és a dir, tot el temps que el rei romangué fora de Barcelona. Desitjava aquest que els soldats fossin pagats dues parts de llur salari en diner i una en teles; els diputats, induïts pels mercaders, proposaven tot el contrari: dues parts en teles i una en diner. Allegava el monarca que si no es feia tal com ell deïa, els soldats es disgustaven, venien les armes i desertaven; a més a més, si es pagava en la forma que desitjaven els mercaders, no hi hauria manera d'atreure gent a l'exèrcit. S'esdevindria el descrèdit. Tal regateig era intolerable tractant-se, com es tractava, de defensar «la terra de lurs cases, substància, fills e mullers». El monarca, en la seva indignació va arribar a qualificar de vergonyosa tanta avarícia, per tal com el que volien els mercaders era vendre llur gènere⁴⁶. També l'element eclesiàstic es resistia a pagar la part que li corresponia per a portar endavant la campanya militar⁴⁷ i àdhuc trobem queixes en igual sentit respecte als gremis, per bé que semblen infundades.

El conflicte originà nombroses lletres creuades entre el rei d'una banda i els diputats, consellers, canonges de la Seu de Barcelona i mercaders de l'altra. Darrerament va accedir aquell a que els contractes es fessin la meitat en diner i la meitat en teles, però amb la condició de què aquestes *fossin de fàcil venda*⁴⁸. Tanmateix la triga per obtenir diner ocasionava greus perjudicis. Els diners — clamava el monarca — «son la força e nirvis de la guerra»⁴⁹. La rebuda de 2,000 florins colmà la seva indignació. «Perdreu la gent—escriu—lo ventre de la qual no sofre dilacions, ultra la infàmia e opinió que d'allí se seguirà»⁵⁰. Darrerament Francesc Ramis i Ferran Yañez foren encarregats d'anar a Barcelona per a parlamentar amb diputats i consellers.

El neguit del monarca davant de tals conflictes el decideix a traslladar-se a Vilafranca del Penedès; aquí es trobaria millor situat per atendre a la vegada Cervera, Barcelona i la llunyana comarca empordanesa, de situació també inquietant. Alguns dies després s'aconseguia l'Arbós amb un bon nombre

46) Reg. Curie 1, fols. 2 vº, 4, 5 vº, 6, 9, 9 vº, 16, 16 vº, 21 vº. Reg. Pecunie, 1, f. 2 i 3.

47) Reg. Curie 1, fols. 17, 20 vº i 23. Reg. Pecunie 1, fol. 4 vº i 6 vº. (Vegeu: Apèndix, Documents núms. 3, 4, 5, 6 i 8).

48) L'assumpte fou confiat al portuguès Ferran Yañez, lloctinent de la Tresoreria reial, a qui recomana que actuï «con su mucha industria y entender». Reg. Pecunie 1, fol. 12 vº.

49) Reg. Curie 1, fol. 12 vº.

50) Reg. Curie 1, fol. 17 vº. (Vegeu: Apèndix, Docs. núms. 10 i 11).

de presoners, genets i *lacayos*⁵¹, petita victòria que va infondre algun optimisme.

Per aquests dies de març, tant l'Empordà, on actuaven ara, com a màximes autoritats el baró de Cruïlles i Pere Joan Serra, com les comarques veïnes, sofrien les penalitats de la manca de queviures i l'hostilització desesperada que els feia l'adversari des de la *Força* de Girona i des de la regió montuosa, refugi de Verntallat. Els de Besalú àdhuc s'havien vist obligats a menjar «gats, rates, cavalls e muls»⁵². El capità Pere Joan Ferrer va ésser encarregat de contenir l'investida de Verntallat per aquesta banda, utilitzant la gent concentrada al castell d'Hostalric⁵³. En canvi, eren atorgats permisos a Ripoll i Sant Joan de les Abadeses per acordar treves amb l'enemic i poder avituallar-se. A Berga foren nomenats nous capitans que tinguéssin cura de la seva defensa. Altra lloc que es trobava en situació delicada i calia atendre era Flix, a la part de Tarragona, tan important per l'avituallament de Cervera i Lleida i al qual hostilitzaven Mateu i Pere Ramon de Montcada. L'encarregat de defensar aquest castell, Menant de Beaumont, seguia, però, en la seva conducta indecisa, potser disgustat de no veure pagats els seus cavallers tal com reclamava⁵⁴.

Mentre tant, el rei havia deixat Vilafranca, i després tota la comarca del Penedès, en mans del capità navarrès Menant de Guerri⁵⁵, excellent guerrer i home de la seva confiança. Retornat a Barcelona, la seva arribada va coincidir amb la dels ambaixadors tramesos per la Generalitat a França (Vilar, Brujó i Cessavasses) on havien romàs vuit mesos sense cap resultat pràctic. Diu Zurita⁵⁶ que Pere IV disgustat (sens dubte per les dificultats anteriorment exposades) va dissoldre el Consell del Principat i des d'ara governà al seu albir, com a monarca absolut. Respecte a la primera d'aquestes afirmacions direm que la dita suspensió va ésser de curta durada, per tal com el Con-

51) «Lacayos, alias, lladres», diu Çafont al Dietari de la Generalitat quan comenta aquest fet d'armes. Vegeu: Reg. Exercitum 1, fol. 25.

52) Reg. Curie 1, fol. 15 vº.

53) Reg. Exercitum 1, fol. 30 vº i 33. Els castells d'Hostalric i Montssoriu pertanyien directament a la Generalitat. Degut a llur importància estratègica aquesta els cedeix al monarca. *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. 24, p. 19.

54) Reg. Exercitum 1, fols 2, 9 vº, 10, 13, 13 vº, 15, 41 vº, 44 vº, 51 vº. Reg. Curie 1, fol 24 vº. Tanmateix en cert moment el rei confia a Menant de Beaumont la tramesa de 4,000 florins a Vilafranca del Penedès. Reg. Pecunie 1, fol. 12 vº.

55) Reg. Pecunie 1, fol. 19.

56) ZURITA, *Anales*, Lib. XVII, cap. LIII.

sell tornà a actuar a l'agost del mateix any⁵⁷. Quant a la segona, observarem que justament fou per aquests dies — el 21 de març — que el rei va jurar en la sala d'actes del Palau de Barcelona, amb gran solemnitat, respectar els privilegis de Catalunya, rebent a continuació homenatge del comte de Pallars, Francesc de Pinós, Guerau de Cervelló, etc., i així mateix dels síndics de Barcelona i principals ciutats catalanes⁵⁸. També a les darreries d'abril encarregava al vescanceller micer Gaspar Vilana convocar una reunió d'advocats fiscals i altres doctors que determinessin la forma en què el rei podia nomenar capitans constitucionalment⁵⁹. La Generalitat amb el Consell de 32 i el Consell

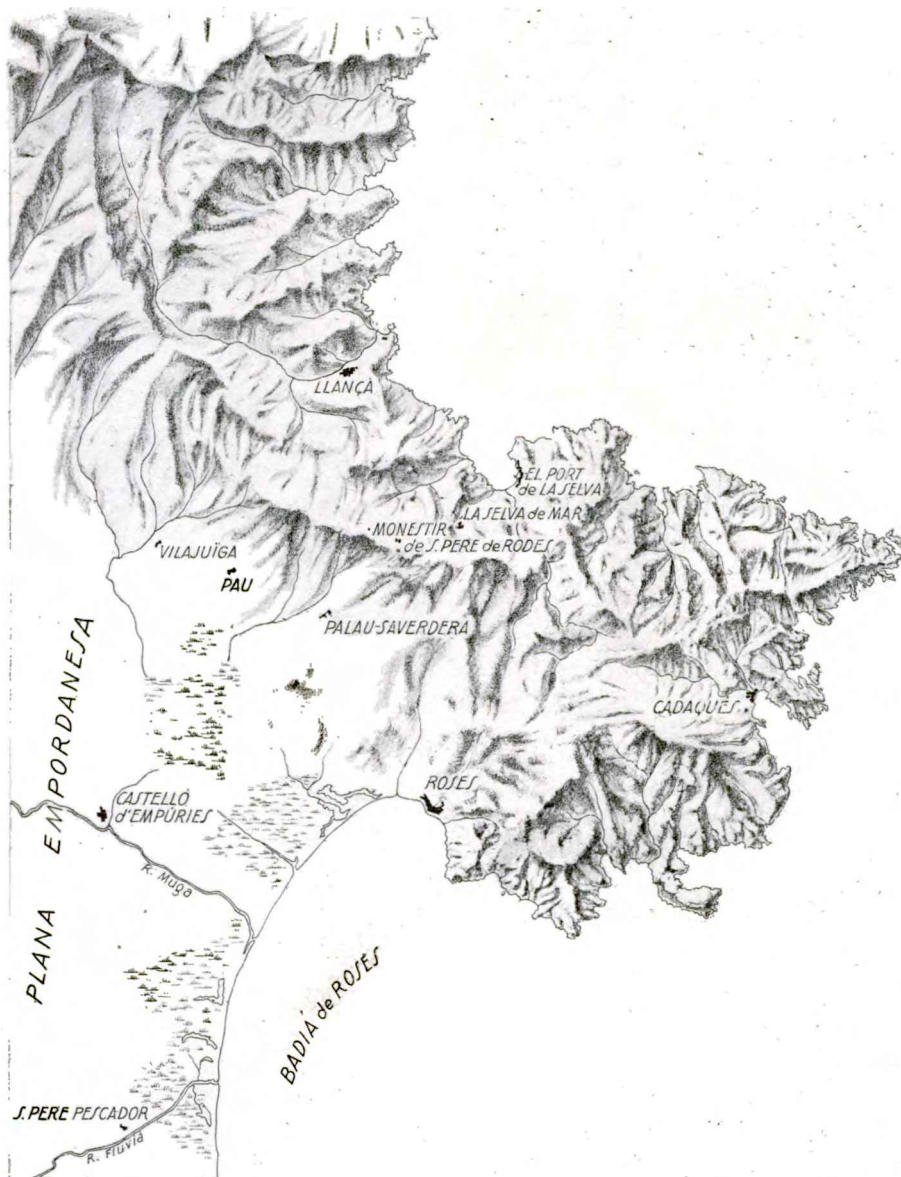
57) Almenys els membres del Consell reprenen en aquesta data els registres de llur correspondència com a tals, i per bé que no trobem més rastre de llur actuació, ara, sens dubte, molt merescuda, el monarca es dirigeix a ells com abans de la suspensió (vegeu la lletra tramesa des de Piera el 1r de febrer del 1465: A. C. A. Fons de la Generalitat. «Turbacionum cataloniae», vol. 10, fol. 386). Com ja diem al pròleg d'aquest estudi, Manuel de Bofarull, continuador de son pare, don Pròsper, en la publicació dels volums «Turbacionum Cataloniae», dintre de la *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, amb el títol de *Levantamiento y guerra de Cataluña en tiempo de D. Juan II*, vols. 14 a 26, va presentar una visió equivocada dels fets des del moment que donà per publicada tota la documentació d'aquell moviment polític i tregué la conseqüència de la decadència de la Generalitat ja durant el govern de Pere IV. I no és així. La nombrosa i esplèndida col·lecció de correspondència dels diputats conté en els volums núms. 680 a 684 la continuació de la que va publicar el senyor Bofarull i en ella podem comprovar que davant els fracassos i malaltia de Pere IV, la Generalitat tornà a revifar, bregant contra el monarca per obtenir de nou les seves anteriors prerrogatives, com veurem més endavant en el present treball. Gràcies a tal revifament de l'autoritat dels diputats pogueren aquests *encara* elegir un nou monarca i *encara* resistir contra Joan II des de 1466 en què tot semblava perdut fins a 1472. Per tant, la decadència de la Generalitat, tal com la manifesta don Manuel Bofarull, no és exacta.

En els volums 680 a 684 de la correspondència dels diputats cal destriar el núm. 681 en què es produeix la suspensió del Consell i el 683 en què torna a actuar, dels restants. Aquests volums núms. 681 i 683 són continuació rigorosa del que publicà el senyor Bofarull a seguit de les actes del Consell i corresponen a aquest. Els seus membres usen la fórmula: *Los deputados del General e Consell, representantes del principat de Catalunya*. Els 680, 682 i 684 corresponen als diputats ordinaris de la Generalitat que usen la fórmula: *Los deputados del General de Catalunya, residents a Barcelona*, els quals no deixaren d'actuar en cap moment.

Esmentem aquí un altre fet curiós en el funcionament de la Generalitat durant aquests anys. Ens referim al cas, ja conegut, del diputat Bernat Çaportella, el qual, en la seva adhesió a Joan II es va traslladar a Tarragona i des de l'any 1463 a 1472 actuà com a únic representant autèntic de la Generalitat, signant la seva documentació així: *Bernat Çaportella, cavaller, unich deputat del General del Principat de Cathalunya, resident en Tarragona e en qui recau tota la potestat de la Deputació del dit General per la inobediència e rebelió per los altres olim condeputats nostres feta a la Magestat del senyor rey*. Heus ací, doncs, un cas anàleg en certa manera — un cas de «caràcter» — al d'un Benet XIII. (El registre de Çaportella ha estat publicat per don Manuel Bofarull al vol. 25 de la *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*).

58) *Manual de novells ardis*, vol. 2º, p. 447.

59) Reg. Curie 1, fol. 45.

Posició estratègica de Palau-Saverdera
Escala 1 : 400.000

de Cent seguiren funcionant. Tanmateix suspenent el Consell del Principat el rei inicià un canvi perillós. Amb el temps la xarxa de privilegis havia de convertir-se-li — a ell príncep foraster al cap i a la fi—una obligació feixuga que acumularia al seu entorn bon nombre de complicacions i contrarietats les quals acabarien indisposant-lo gairebé amb tots els elements dirigents de la revolta.

Ja a Barcelona, va rebre Pere IV notícia dels actes valerosos realitzats a l'horta de Lleida pel seu cosí Pere de Deça, qui mantenia a ratlla i hostilitzava sense descans als capitans de Joan de Navarra, ara mancats de reforços degut a la negativa dels aragonesos a intervenir en la tala de l'horta esmentada. Tanmateix es produïren situacions perilloses, arribant l'enemic àdhuc a travessar el pont sobre el Segre. El monarca escriví lletres al seu parent amb grans elogis i encoratjaments i traslladà tan bones notícies als de Flix a fi de reconfortar-los ⁶⁰.

Tot el mes d'abril va passar-lo el rei Pere a la capital del Principat. Era intenció seva fer un viatge a l'Empordà i amb tal motiu i per obtenir recursos, varen ésser implantades noves càrregues pecuniàries a la dita comarca. De moment, però, el viatge no es va efectuar per tal com la situació a Lleida continuava essent delicada i també a Mahó, on per a fer front als atacs dels de Ciutadilla fou nomenat capità el cavaller barceloní Joan de Laderosa ⁶¹. Així mateix a la part de Vic s'havia rebel·lat el cavaller Altarriba i contra ell era tramés Joan de Portugal i de Deça (germà de Pere de Deça) camarleng del rei, acompanyat d'Arnau de Vilademany amb bon nombre d'espingarders i material d'artilleria. Aquesta rebel·lió trigà bastant a ésser sufocada ⁶². Per altra banda la situació de l'Empordà millorava amb l'èxit guerrer que suposava la consecució del castell de Llagostera, de situació estratègica ⁶³. També va trametre el rei lletres a D. Joan de Castro, cavaller que capitanejava l'important castell de Palau Saverdera, el qual pertanyia a la seva germana Lionor, muller de Bernat de Vilamarí, pregant-lo de mantenir-se almenys neutral o indiferent en la guerra que assolava el país; àdhuc per a ésser agradós al dit Castro sol·licità

60) Reg. Exercitum 1, fol. 36.

61) Reg. Curie 1, fol. 36. Vegeu el nostre article aparegut en l'Homenatge al Dr. Finke pels *Analecta sacra tarraconensia*, 1935.

62) Reg. Exercitum 1, fols 41 i 53. Reg. Curie 1, fol. 50. En 30 de juliol d'aquest mateix any (1464) encara trobem altre nomenament de capità atorgat a Joan de Portugal per a combatre l'Altarriba. — Reg. Exercitum 1, fol. 92 vº.

63) Reg. Curie 1, fols. 33 vº i 39.

al Papa que li concedís una dignitat eclesiàstica⁶⁴. Suspès, doncs, el viatge del monarca a l'Empordà fou nomenat capità general de la comarca, en substitució de Pere de Belloch, el baró Bernat Gilabert de Cruïlles⁶⁵.

Durant el mes d'abril l'activitat bel·licosa per ambdues parts va ésser igualment escassa. Pere IV donà cert impuls a les seves relacions diplomàtiques. Escriví al Papa notificant-li haver estat elegit rei dels catalans i recordant-li que la seva família fou sempre amiga devotíssima del pontífex. Inicià, així mateix, a Roma les seves negociacions per a que no li fos arrebatat el mestrat d'Avis, segons era la intenció del seu cosí i cunyat el rei Alfons V de Portugal, per tal com la possessió d'aquest mestrat li era de moment imprescindible, a fi d'obtenir-hi gent i diner per a la guerra de Catalunya⁶⁶. Va escriure també al rei Ferran de Nàpols sol·licitant la seva amistat i fent-li present el maltracte que Joan II va donar als seus servidors⁶⁷. Fra Lluís Castellví, comandador de Tortosa, fou tramès a Itàlia per a entreveure's amb aquest príncep, amb el Papa, amb Francesc Sforza, duc de Milà, amb Cosme de Mèdici i altres personalitats de Florència⁶⁸. Francesc Ramis i fra Joan Cristòfor de Gualbes, dominicà, varen ésser enviats a França per veure d'obtenir l'amistat de Lluís XI, però també per negociar possibilitats d'aliança amb els elements desafectes a aquest, tals com el seu germà el duc de Berry i els ducs de Savoia, Anjou, Nemours, Bretanya, Borbó i Comte d'Armagnac que aviat farien esclatar la guerra civil anomenada «du Bien Public» al país veí⁶⁹.

64) Reg. Diversorum 1, fol. 1 vº. Tanmateix donem aquesta notícia amb certa reserva, tot tement l'existència d'altre personatge del mateix nom que era vora el monarca i que va ostentar el títol de «coper reial», cosa que ve a fer més confoses les vagues notícies que donen els registres sobre els esdeveniments entorn al castell de Palau Saverdera. Més endavant foren assignats a aquest Joan de Castro els béns que en l'Empordà varen ésser confiscats al poeta i militar Pere Torroella i a la seva dona Violant (Reg. Gratiarum, fol. 48), la qual cosa podria ésser versemblant atribuir al Castro de Palau Saverdera. Aquest castell tenia per a Pere IV una importància gran per tal com situat a l'entrada de la petita península muntanyosa en què estan enclavades Roses, Cadaqués i Port de la Selva podia burlar la vigilància del monestir-castell addicte de Sant Pere de Roda i facilitar a l'enemic el desembarc de tropes i de material de guerra, el qual s'adquiria a França. Sobre les lluites de Joan de Castro i mossèn Rebolledo a Ribagorça, vegeu: DESDEVICES DU DESSERT, *Don Carlos d'Aragon* (Paris, Armand Colin, 1889), p. 389.

65) Reg. Exercitum 1, fols. 1 i 50 vº.

66) Reg. Secretorum, fols. 1 i 7 vº. (Vegeu: Apèndix, Docs. núms. 12 i 13).

67) Reg. Secretorum, fol. 8 vº. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 14).

68) Reg. Curie, 1, fol. 46 vº.

69) Reg. Secretorum, fols. 9 vº, 10 i 10 vº.

Així mateix, durant la pausa que s'observa en aquest mes en les activitats militars, el rei Pere aprofità el temps per fortificar Barcelona, la qual cosa pensava fer de manera que els enemics «hayan terror» ⁷⁰. Menant de Beaumont va romandre sense acudir a Lleida on ara el cavaller portuguès Roderic de Sampaio havia aconseguit introduir queviures. A fi de fer menys sensible la carestia d'aquesta ciutat va disposar el monarca que sortissin d'ella «mujeres, niños, judíos y otras personas inútiles». ⁷¹.

Parlant d'aquest mes d'abril diu Çafont en els seus fins comentaris del dietari de la Generalitat: «Tot aquest mes d'abril féu gran fret e nevà fort per les montanyes, e no ich hach roses ne sireres».

70) Reg. Curie 1, fol. 36 vº.

71) Reg. Curie 1, fol. 36.

II

1464. PREPARATIUS PER A LA DEFENSA DE LLEIDA. — CAIGUDA D'AQUESTA CIUTAT EN PODER DE L'ADVERSARI (5 JULIOL)

A les primeries del mes de maig, trobant-se el rei Pere ocupat encara en els assumptes de l'Empordà i de l'illa de Menorca, la qual tant li interessava com a base per a hostilitzar i bloquejar la de Mallorca¹ va rebre notícia de què D. Joan de Navarra, acompanyat del seu fill Alfons d'Aragó, d'Huc de Rocabertí, Castellà d'Amposta, i Pere d'Urrea, bisbe de Tarragona, posava setge a la ciutat de Lleida i obligava a tancar-se dintre d'aquesta la guarnició que la defensava; els enemics s'havien apoderat del convent de Sant Agustí i els combats eren freqüents². Els pahers, angoixats davant la situació, demanaven nous auxilis al monarca i aquest els jurà per Déu i per Sant Jordi que aviat acudiria ell mateix en persona a portar-los socors però metre tant devien cobrar ànims i tenir presents a la memòria aquelles ciutats que per romandre fidels es veieren obligades a menjar «bèsties, gats, rates e lur pròpia carn»³, (lletra *confortadora* a l'ús de l'època).

El mateix dia que escrivia aquesta lletra — 5 de maig — es presentava el rei Pere al Consell de Cent declarant el seu desig de sortir de Barcelona per auxiliar els lleidatans; la seva sortida, però, exigia diner a fi de procurar gent i vitualles als assetjats⁴. Mentre es feien els preparatius per a l'expedició

1) Per a millor defensa de l'Empordà va nomenar capità del comtat d'Empúries i de la vila de Castelló al cavaller portuguès Joan de Silva (Reg. Exercitum 1, fols. 56 i 57 vº); quant a Menorca, també hi havia estat tramès un nou capità, el cavaller barceloní i diputat de la Generalitat Joan dez Pilles, qui s'emportà amb ell una ratificació de privilegis de la illa (Reg. Oficialium, fol. 47. Reg. Diversorum 2, fol. 44 vº) i Antoni Solsona era nomenat procurador general. (Reg. Oficialium, fol. 47).

2) ZURITA, *Anales*, Lib. XVII, cap. LV.

3) Reg. Exercitum 1, fol. 57 vº.

4) *Manual de novells ardots*, vegeu el dia de la data.

disposà la tramesa d'una ambaixada a l'Àfrica i Portugal composta pel teòleg Gabriel Clapés i mossèn Pere Vaez, clauer de l'ordre d'Avís. Aquesta ambaixada havia d'entreveure's amb el comte de Ceuta, a qui explicarien els èxits del rei Pere a Catalunya, i després amb el rei Alfons de Portugal, a qui devien exposar les coses contingudes en un memorial secret que els seria confiat, però havien d'actuar «no gens desputant ab ell ni ab altri, ne per via de voler ab ell venir sobre tal matèria en alteració o disputa alguna de paraules». Sens dubte el rei intentava un arranjament amb el seu cosí que posés terme a la tivantor de relacions entre ambdós. També visitarien els emisaris a la seva germana Dª Felipa, administradora de les rendes que posseïa a Portugal, a la qual encarregarien l'adquisició de cavalls; així mateix havien de negociar amb el duc de Bragança (l'antic enemic de la Casa de Coïmbra) les condicions en què podria produir-se el matrimoni de la seva filla amb el propi rei Pere⁵. Per altra banda el cavaller Pere Jaume de Guàrdia sortia cap a França per a protestar davant del comte de Candale i governador del Rosselló, Joan de Foix, dels actes hostils als catalans realitzats per aquest, als quals hem alludit anteriorment, i al mateix temps obtenir de l'esmentat personatge, cas d'avenir-se, la tramesa de cert nombre de llances. El rei, a canvi d'aquest auxili, li feia alguns oferiments imprecisos i li enviava el seu falconer Gabriel Rovira amb un bell exemplar⁶. Esmentem ací també l'interès que demostrà Pere IV, ja per aquest temps, de tenir a la seva vora a Felip d'Aragó, comte de Bellfort, fill del príncep de Viana. A fi d'aconseguir el seu desig havia escrit al veguer de Barcelona (que era a Cervera entre els dirigents de les forces encarregades de defensar-la) dient-li que fes veure al dit comte que al costat del rei Pere obtindria un millor tracte que no pas amb el seu avi Joan de Navarra; a més a més, devia recordar-li les moltes coses que tenia per agrair a D. Joan de Híjar, el qual era partidari decidit del nou monarca. (Algun temps després d'aquesta lletra Felip figurà ja en el Palau de Barcelona⁷).

5) Reg. Secretorum, fol. 13. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 16).

6) Reg. Secretorum, fol. 12. Reg. Pecunie 1, fol. 47 vº. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 15).

7) El rei assignà a Felip d'Aragó una pensió a partir del mes de febrer d'aquest any (1464) i el confià a la cura de Martí de Dicastillo i de Bernat Joan Çapila. També li féu gràcia de les cases que en la Plaça de Sta. Anna de Barcelona havien estat confiscades a Nicolau Carroz d'Arborea. Sovint va preocupar-se del tendre príncep. En certa avinentesa es disgustà perquè havia adquirit sabates, tapins, camises i altres coses amb diner que no procedia de la seva pensió, la qual cosa redundava en descrèdit del monarca, però s'ha de dir que aquesta pensió li era pagada amb retards

El dia 12 de maig sortia el monarca camí de Lleida⁸. En igual data escrivia als diputats de la Generalitat, proposant-los de reunir-se per decidir si el rei podia o no disposar dels béns confiscats a rebels⁹; una prova més de que el monarca no governava per aquesta època amb un total absolutisme, com diu Zurita.

La sortida de la soldadesca congregada a Barcelona es féu amb certa dificultat; tan pasiva era l'actitud d'aquesta gent, que el rei, impacientat, disposà que tot el que no hagués marxat amb ell i romangués encara a la capital, malgrat haver cobrat sou, fos despullat de cavall i d'armament. Les notícies, però, que arribaven de Lleida no eren gens tranquil·litzadores; cada vegada els combats i escaramuses s'esdevenien més freqüents i amb més violència. Calien mesures radicals. El 18 de maig era posat en vigor a tot Catalunya l'usatge «Princeps namque» en virtut del qual el sometent es convocava per a salvar el país d'un perill comú¹⁰. Tres dies després es feia la crida a Barcelona. Joan Galceran dez Papiol, regent de la vegueria, muntat a cavall i cobert amb *sobrevesta* reial, recorria els carrers de la capital precedit dels saigs amb antorxes, els quals anaven cridant: «Via fora, prínceps namque!» I a les places el *corredor reial*, acompanyat de tres parelles de trompeters, llegia l'edicte que disposava que tothom ajudés a socórrer Lleida, la ciutat germana, amenaçada per l'enemic.¹¹

Mentre tant D. Joan de Beaumont, que havia romàs a Barcelona, s'apoderava dels castells de Montcada i La Roca¹², aquest darrer defensat per tres germans de Galceran Oliver, l'emisari de Joan II prop del rei de França, essent ajusticiat el més gran per disposició del monarca.

També per aquests mateixos dies tornava Pere IV a escriure a Borgonya, insistint en la seva demanda d'ajuda. Sabia, però, que el duc era refractari als seus desitjos i per tal motiu es dirigia a la seva tia Isabel, coneixedor del

de 8 i de 9 mesos, segons demostrin les sovintejades queixes de Çapila. També trobem la recomanació de què el petit Felip estigués ben custodiat en cert viatge que havia de fer a Navarra, per tal com es coneixien projectes de rapte, a fi de moure parcialitats en aquest país. — Reg. Exercitum 1, fol. 18 vº; Reg. Pecunie 1, fols. 18, 36, 48 i 50; Reg. Pecunie 2, fols. 60, 76 vº i 92; Reg. Gratiarum, fol. 91 vº; Reg. Curie 2, fol. 22.

8) *Manual de novells ardits*; vegeu el dia de la data.

9) Reg. Curie 1, fol. 51 vº.

10) Reg. Exercitum 1, fol. 60 vº.

11) A. C. A. Fons de la Generalitat. Dietari, vol. 7.

12) ZURITA, *Anales*, Lib. XVII, cap. XV.

prestigi que gaudia aquesta al país i del seu ascendent sobre Felip, ja vell xacrós¹³. Per altra banda, els diputats de la Generalitat es feien ressò de vagues notícies sobre l'arribada a la Mediterrània d'una gran flota borgonyona i escrivien al seu embaixador mossèn Joan Torres, canonge de Vic, demanant-li noves més concretes¹⁴. Moltes eren les esperances que en aquest moment es posaven en l'eficàcia que pogués tenir el parentiu del rei Pere amb els prínceps d'aquell país llunyà, però prestigiós, i que tan excellent ajut podria proporcionar cas de confirmar-se la notícia de l'arribada de la dita flota.

El monarca, amb intenció sens dubte d'inquietar els tarragonins que romanien fidels a Joan II, féu una ampla i generosa concessió de privilegis a la ciutat de Tortosa entre els que figuren la construcció de port i l'erecció de consolat de Mar¹⁵. Amb això creava una rivalitat d'interessos entre ambdues poblacions i esperonava els de Tortosa per atacar amb més braó llurs veïns. També aquells, ja des de fins de març, havien obtingut la ratificació de privilegis de què gaudien d'ençà de Jaume I, tal com ho havien assolit altres ciutats catalanes¹⁶.

La lleva de gent per auxiliar Lleida no s'esdevenia, ni molt menys, amb tota la rapidesa que el monarca desitjava. L'esperit passiu de què hem parlat abans era general a les principals comarques. A més a més, Barcelona, castigada més que aquestes per les imposicions de la guerra, maldava per reservar-se un crescut nombre de forces que atenguessin a la seva custòdia.

En els primers encontres amb l'enemic va ésser pres Castellet que defensava Joan Squinell; els seus habitants foren portats a galeres. També Bertran d'Armendariz en una escaramussa aconseguia fer presoners a diversos cavallers addictes a Joan II, entre ells mossèn Berenguer de Requesens qui havia estat governador de Catalunya¹⁷. Al mateix temps, però, el bel·licós Pere d'Urrera s'apoderava de Sarreal¹⁸, vila no gaire llunyana a Montblanch, portant la inquietud i la discòrdia interna als monestirs de Poblet i Santes Creus. Mentre tant, el rei que es trobava a Piera, on havia cridat per acudir a la defensa de Lleida els capitans Llorens de Moncada, Pere Joan Ferrer, Bertran

13) Reg. Secretorum, fol. 16 vº.

14) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 680, fol. 203.

15) Reg. Diversorum 2, fols. 54 vº, 56 i 57 vº.

16) Reg. Diversorum 1, fol. 32.

17) A. H. C. S. VIII, vol. 5, c. 59.

18) ZURITA, *Anales*, Lib. XVII, Cap. LV.

de Gelida i Menant de Beaumont, tornava de sobte, secretament, a Barcelona. Diu el dietari municipal que la causa era l'obligació que el cap del país tenia de presenciar les execucions de delinqüents que es celebraven a la plaça pública, segons disposaven els Usatges, però més exacte sembla el motiu adduït pel dietari de la Generalitat quan assegura que ho féu per treure la gent del sometent «que par que anassen a la forcha»¹⁹.

La situació a Lleida era ja crítica. La reina Joana Enríquez hi aportava un nou reforç militar als assetjants i instal·lava el seu campament vora el riu. Don Joan tenia el seu en el convent de Sant Francesc i Alfons d'Aragó en el de Predicadors. Contra tots lluitava sense descans Pere de Deça, mentre esperava auxilis dels seus, sempre infligint grans pèrdues a l'adversari²⁰.

El rei Pere, que de Barcelona s'havia traslladat a Cervera, detenint-se a Vilafranca i Igualada, seguia cridant als seus millors capitans. El baró de Cruïlles, Joan de Silva i el vescomte de Rocaberti, que tenien a llur càrrec la defensa de l'Empordà, varen ésser pregats d'establir treves amb l'enemic i d'acudir a tota pressa a Lleida²¹. El poble, però, seguia mandrós; deien els diputats al rei que la gent del Vallès, la Maresma i el Llobregat es resistien a obeir la crida²². En vista d'això es publicaren nous bans i s'amenaçà, amb confiscació de béns als desertors; pels carrers de Barcelona eren fuetejats molts d'aquests i després portats a galeres. Però es multiplicaven els contratemps. Els cavallers de Menant de Beaumont seguien indecisos per a entrar en acció ja que no se'ls pagava el sou; el monarca va prometre complaure'ls tan bon punt passés el perill, però calia abans que ataquessin els campaments de Don Joan o de Donya Joana, deixant-los incomunicats²³. Així mateix, com el salari acordat als 2,000 homes que anaven a Lleida sols havia estat satisfet per un mes malgrat que el fi de la guerra no es veia, els soldats estaven descontents i desconfiats. Aleshores el rei va encarregar a Bernat de Marimon que es traslladés a Barcelona i parlés amb els membres dels Consells de Cent i de Trentadós²⁴. Aquests varen respondre que feien el que podien i tornaren a repetir que tot el pes de la guerra queia sobre Barcelona mentre les comarques gai-

19) A. C. A. Fons de la Generalitat, Dietari, vol. 7.

20) ZURITA, *Anales*, Lib. XVII, cap. LV.

21) Reg. Exercitum, 1, fol. 71.

22) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 680, fol. 213.

23) Reg. Exercitum, 1, fols. 77, 78 i 79.

24) Reg. Curie 1, fol. 78 vº.

rebé no ajudaven en res. L'ur angoixa, però, era tanta que constantment escrivien al monarca advertint-lo dels moviments de l'enemic²⁵. Com la situació seguia empitjorant sempre hom decidí fer rogatives. «Ací se fan contínuament processons — comunicaven els diputats al rei — acompanyades de molts infants i donzelles verges, es diuen per les sglesies continues oracions ab gran devoció per salut de vostra reial persona e salvació de l'exèrcit...»²⁶. Per la seva banda el monarca escrivia al Papa denunciant les atrocitats que cometia a Lleida el rei Joan, fins al punt de fer morir de fam dones i criatures; tanmateix aviat la ciutat seria salvada de tanta iniquitat²⁷.

L'adversari seguia rebent reforços, aquesta vegada de València, i progressant en el seu implacable setge. Aviat va apoderar-se del raval nomenat «lo cap pont». La caiguda de la ciutat era ja imminent. Els diputats de Barcelona, però, seguien remetent lletres confortadores als pahers, dient-los que el monarca es trobava a Cervera amb gran nombre de gent i armes, ben prop d'ells, i que Prats del Rei, Calaf i Torroja havien estat ocupats per Llorens de Montcada i don Joan d'Almada (comte d'Abranches); a més a més, molts llocs i castells els remetien les claus²⁸.

A la fi, però, les paraules alentadores del rei i dels diputats deixaren de produir efecte en els lleidatans. Les opinions dins la ciutat es trobaven molt dividides. La fam arribava a extrems colpidors. També a Barcelona el pessimisme s'havia apoderat dels ànims. L'ambaixador mossèn Joan Torres portava notícies descoratjadores de Borgonya; al seu pas per Perpinyà havia estat tractat sense miraments pel comte de Candale. Deia igualment, per bé que no n'estava cert, que Galceran Oliver havia obtingut del monarca francès una important tramesa de gent i vitualles per a Joan de Navarra. Altre fet que venia

25) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 680, fol. 234. Sobre aquest extrem, més endavant, el monarca havia de manifestar que li semblava natural que Barcelona, *cap e mare* del Principat, portés el pes de la guerra per tal com «Roma que era cap e emperadriu de tot lo món li convenia socórrer a diverses e indefinides parts del món en les necessitats, e totes les potències del món prenien d'aquella consell». (A. C. A., Deliberacions de la Generalitat. Trieni 1465-69, fol. 36, Lletra del rei).

26) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 680, fol. 238. El propi monarca demana als consellers que els nens vagin descalços fins al convent de Jesús de Barcelona. A. H. C., S. VIII, vol. 5, c. 54.

27) Reg. Curie 1, fol. 88.

28) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 680, fol. 249 vº. Sobre Joan d'Almada vegeu nota més endavant. La vila de Torroja va ésser incendiada i en l'atac caigué greument ferit Joan d'Avinyó, donzell portuguès apreciat del monarca.

a enrarir més l'atmosfera era la implantació per la Generalitat de nous impostos sobre la sal, la cera i el canyamàs, la qual cosa, no cal dir, produí un descontentament general. Darrerament Barcelona era atacada per una flota mallorquina ²⁹.

I justament en aquest mateix dia — 6 de juliol — tot el que hem dit roman pàl·lid davant la impressió que va produir la notícia d'haver-se retut al fi la ciutat de Lleida. La població havia sofert vuit mesos de setge, la seva indigència era extrema. Diu Santamaria que de nit s'hi sentien els crits sinistres de nens i dones que morien de fam ³⁰. Segons manifestació de Çafont al dietari de la Generalitat, una quartera de blat arribà a valer 22 i 1/2 florins d'or, un cap d'ase 7 sous; durant quinze dies ningú aconseguí tastar el pa; «de tota veritat se pot dir — afegeix — que foren tan virtuoses com uns romans». Zurita sobre aquest mateix punt s'expressa així: «Llegaron a padecer tanta hambre que no comían sino pan de linos y en lugar de carne, diversas brutezas» ³¹. Joan II, una vegada s'apoderà de la plaça, sembla que va adoptar una conducta humanitària davant de tanta misèria; prometé així mateix respectar els privilegis.

Mentre tant, els diputats responien amargament a les lletres del monarca; «restam infinitament torbats», li deien i al mateix temps li preguntaven si encara seria hora de reparar una tan gran desgràcia ³². El rei Pere, per la seva banda, els va trametre Bernat de Marimon amb notícies concretes sobre el lamentable comportament de l'exèrcit, del qual els peons uns havien fugit, altres s'havien negat a entrar en combat i altres havien lluitat sense valor ³³. Si recordem les paraules de Çafont comentant la desgana amb què la gent acudia a la defensa de Lleida reconeixem que el monarca no exagerava. Així mateix ni Menant de Beaumont, ni els capitans de l'Empordà, ni altres militars que habien estat cridats hi varen concórrer malgrat els nombrosos avisos del rei; tampoc el socors ofert pels gremis de Barcelona no va arribar a temps. Però, a més a més, i també segons paraules de Pere IV, dos factors principals decidiren la victòria a favor de l'enemic: la poderosa cavalleria amb què comptava

29) A. C. A. Fons de la Generalitat, Dietari.

30) «Audiebantur noctu puerorum feminarumque ululatus fere et complorationes fame pereuntium, ex quibus non pauci periire.» *Col. doc. ined. Hist. de Esp.*, vol. 88, p. 234.

31) ZURITA, *Anales*, Lib. XVII, cap. LV.

32) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 680, fol. 264 vº.

33) Reg. Curie 1, fol. 108.

aquest i... la traïció. Conseqüències immediates de la caiguda de Lleida varen ésser que el rei Pere es retirés de Cervera veient-se poc segur en aquesta ciutat i que l'arquebisbe de Saragossa s'apoderés encara de Verdú, vila important. A més a més, una onada de pessimisme i desconfiança que d'ara endavant ja no podrien ésser extirpats i que nodririen per ci per llà, constantment, durant el govern d'aquest príncep, petites i grans traïcions.

De moment, però, el rei Pere, creient-se lliure de culpa de la desfeta, no es va descoratjar. Alguns dies després escrivia al Papa notificant-li la pèrdua de Lleida, la qual s'havia retut per la fam. Tanmateix comptava amb forces suficients per a poder recobrar-la; soldats d'Espanya i Portugal eren ja camí de Catalunya per a enrobustir el seu exèrcit ³⁴.

34) Reg. Exercitum 1, fol. 106 vº.

III

1464. L'ARMADA DEL GRAN BASTARD DE BORGONYA. — MALESTAR A BARCELONA; EL PARTIT AFRANCESAT. — DEFECCIÓ DE FRA JOAN DE BEAUMONT (25 D'AGOST)

La caiguda de Lleida en mans de l'enemic va produir cert pànic a Barcelona per tal com se sabia que aquell comptava amb gran nombre de cavalls i «soberbia» artilleria. Immediatament foren publicats bans disposant que les gents del Llobregat i Vallès es recollissin amb armes i vitualles a les places fortes (Castellví de Rosanes, Martorell, monestir fortificat de Sant Cugat, Granollers) i que les dones i criatures passessin a refugiar-se a la capital¹.

En mig d'aquest ambient de depressió va arribar a Barcelona un personatge inesperat, el Bastard de Brabant². Era aquest un dels capitans de la flota borgonyona tramesa al Mediterrani i comanada per Antoni, fill natural de Felip el Bo, dit el Gran Bastard de Borgonya. Sembla que aquesta flota es proposava combatre els musulmans de Ceuta però³ la seva finalitat més ampla era formar part de la gran creuada contra els turcs que tenien en projecte Felip el Bo i el papa Pius II i que topava amb l'oposició de Lluís XI. Les primeres notícies concretes de l'arribada de la dita flota les havia facilitades des de l'Empordà el baró de Cruïlles. El monarca, coneixedor sens dubte de les dificultats que s'oferien per a portar a terme la creuada, havia concebut grans esperances d'obtenir l'ajuda de la flota borgonyona per a combatre Joan de Navarra i sense pèrdua de temps havia tramès Joanot de Copons al Gran Bas-

1) Reg. Exercitum 1, fols. 89, 93 vº, 114 vº.

Reg. Curie 1, fol. 106.

2) Fill del comte de Brabant.

3) «Ses projets (els de Felip el Bo) aboutirent finalement à l'expédition d'Antoine, bâtard de Bourgogne, contre Ceuta en 1464». (Vegeu: H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*, (5ª edició, Brusselles, Lamertin, 1929-32), vol. II, pàg. 259, nota de peu de pàgina. En aquesta nota hom trobarà a més a més una completa bibliografia sobre la projectada creuada contra els turcs).

tard amb lletres en les quals se li proposava una entrevista immediata. A l'endemà mateix de la sortida de Copons es presentava a Barcelona el Bastard de Brabant al front d'algunes naus⁴; probablement degueren venir amb ell Guieron, heraut dels ducs de Borgonya⁵ i alguns estols de soldats d'aquest país que preferiren quedar-se a Catalunya, per bé que desprovistos d'armes⁶. Tanmateix les naus del de Brabant devien aturar-se a les nostres costes intentant recollir gent voluntària per tal com llur arribada coincideix amb el pas per València de soldats castellans que donaren l'excusa d'anar a reunir-se amb els creuats, però en realitat es dirigien a la baronia d'Arenós en auxili de Jaume d'Aragó. Joan II donà ordres tardanes per tallar-los el camí. Potser altre motiu — motiu ocult — de desembarcar el Bastard de Brabant a Barcelona amb l'excusa de saludar el rei Pere de part del Gran Bastard, fou el d'informar-se personalment de l'estat de coses a Catalunya i considerar les probabilitats d'èxit i de guany positiu que obtindria una intervenció de la flota que romania inactiva en les indecisions del moment. Sobre aital assumpte degueren parlar amplament el monarca i el borgonyó, qui va abandonar la capital amb l'encàrrec de reiterar al Gran Bastard la proposició de l'entrevista amb Pere IV. Res, però, va aconseguir aquest de moment. Se li va dir que els capitans de la flota portaven ordres de dirigir-se a Roma, on havien d'entreveure's amb el papa i, a més a més, l'auxili demanat pel rei dels catalans, exigia el previ consentiment dels ducs de Borgonya. Qui sap si per sota mà d'aquestes excuses no hi va haver un informe desfavorable donat pel Bastard de Brabant...

Tanmateix el rei Pere no va abandonar les seves esperances. El cavaller Berenguer Martí va ésser encarregat de dirigir-se a Borgonya a fi de negociar el permís dels ducs per obtenir la utilització de la flota en els afers de Catalunya. El memorial que portava mossèn Martí era extens: una sèrie de demandes escalonades dirigides a la duquessa Isabel i al comte de Charolais (després Carles el Temerari) que havien d'ésser exposades de manera «molt dol-sament e graciosa». En canvi, a Felip el Bo, ja vell i contrari als desitjos del monarca, li pregava aquest «que tanque els ulls e fingexca no veure», deixant en llibertat d'actuar als anteriors.

En aquest memorial expressava el monarca la seva esperança en la victòria

4) Reg. Curie 1, fols. 103 i 103 vº.

5) Reg. Curie 1, fol. 102.

6) Reg. Curie 1, fol. 102 vº.

un cop arribés a obtenir igualtat de forces que l'adversari ja que comptava de la seva banda amb la simpatia del poble. Així, doncs, si la creuada contra els turcs era diferida, pregava que s'escrivís al Gran Bastard disposant que la flota, o part d'ella, passés a Catalunya. Tal disposició havia d'ésser decidida el més aviat possible. Si aquesta proposta fos rebutjada mossèn Martí miraria d'aconseguir la tramesa d'anglesos armats i ja pagats pels ducs. Si això no fos possible tampoc, aleshores demanaria certa quantitat en diners que el rei Pere destinaria a contractar gent pel seu compte. Cas que també aquesta petició fracassés, podria proposar la tramesa de teles — article tan abundant a Borgonya — adquirides pels mateixos ducs. Si aquests es resistien encara, els faria promesa *de que serien pagats quan es pogués*. No acceptades cap de les proposicions anteriors, aleshores l'ambaixador faria veure la necessitat en què es trobaria el monarca de recórrer al rei de França i negociar pactes amb ell, *cosa que seria greu* per a Borgonya. També havia d'escatir mossèn Martí el pensament de la duquessa respecte al matrimoni del monarca amb la filla del duc de Borbó i quin socors li aportaria aquest enllaç. Segueixen encara altres proposicions menys interessants, entre les que sobresurt, però, la d'intentar l'aportació d'un auxili de gent, naus, queviures i fustes de part del duc de Bretanya⁷. El rei Pere posava totes les seves esperances en la duquessa Isabel, tan lligada a ell per vincles de sang i també en Carles el Temerari, el seu cosí, de qui devia saber l'orgull que posava en dir-se portuguès, malgrat d'haver nat i viscut sempre a Borgonya⁸. Com amb poca diferència de temps amb la data d'aquest memorial, moria Pius II, un dels projectadors magnets de la creuada, no cal dir que les il·lusions de Pere IV s'acrexerien força.

Mentres tant, a Catalunya s'havien obtingut nous auxilis per altra banda. A Tortosa era esperada l'arribada imminent de Ferran de Silva (cosí de Micer Joan de Silva) i de Jaume d'Aragó, descendent dels ducs de Gandia, al front de llurs gents armades⁹. Potser la notícia d'aquests reforços i els dels borgo-

7) Reg. Curie 1, fol. 113. Reg. Secretorum, fol. 17. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 19).

8) De Carles el Temerari és la frase: «Entre nous, portugalois, avons une coustume devers nous que quand ceux que nous avons tenus à nos amis se font amis à nos ennemis, nous les commendons à tous les cent mille diables de l'enfer». (E. LAVISSE, *Histoire de France* (Paris, Hachette, 1904), tom. IV, p. 363).

9) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 680, fol. 268 vº. Reg. Curie 1, fol. 101 vº. Jaume d'Aragó era fill del personatge del mateix nom que es va rebel·lar contra Joan II a la baronia d'Arenós. (Aquesta baronia correspon actualment als termes dels pobles Puebla de Arenoso i Campos de Arenoso regats pel riu Millars o Mijares i situats al nord de Segorb. (Cas-

nyons desembarcats, a més a més de les esperances de rebre un auxili més eficaç per part de Borgonya, degueren fer recobrar noves esperances a la Generalitat, tan decaiguda en aquest moment, la qual acordà imposar una subvenció general per despeses de guerra que seria exigida igualment als tres braços, militar, eclesiàstic i reial¹⁰. Aquesta subvenció era destinada a pagar el sosteniment d'un cos de mil quatre cents homes¹¹ que vindrien a nodrir l'exèrcit després de la desfeta de Lleida amb un reforç d'importància. Renaiïen doncs, els ànims per a noves campanyes, per bé que en el fons el disgust contra el monarca per la supressió del Consell del Principat era latent.

Els registres no ens diuen res dels fets de l'Empordà esmentats per Zurita. Segons aquest cronista, estant cercat don Joan de Castro al castell de Palau Saverdera¹² per Jofre de Rocaberti, va rebre sobtat auxili del capità de Girona, Pere de Rocaberti, i junt amb aquest, malgrat l'enemistat que els desunïa, obtingué una victòria sobre els assetjants¹³. Tanmateix aquesta victòria no

telló de la Plana). La baronia datava dels temps posteriors immediats a la Conquesta i va pertànyer a Dª Alda d'Arenós, filla de Zeit Abuzeit. Consulteu nostre Catàleg de documents valencians del segle XIII, volum corresponent a Jaume I).

Jaume d'Aragó infligí seriosos danys als partidaris de Joan II. Darrerament fou empresonat i portat al castell de Xàtiva, on morí. Els seus fills Jaume, Joan i Pere varen ésser entregats al cavaller Pere Siscar qui els tingué en la torre del poble de Torrent, immediat a València, d'on aconseguiren fugir, diu Zurita a Castella. (*Anales*, Lib. XVII, cap. LVIII), però a Jaume el veiem arribar a Catalunya i posar-se al servei de Pere IV, de qui fou ambaixador i capità. (Sobre aquests personatges existeix una monografia de Fernando LLORCA, *Sublevación del infante Don Jaime de Aragón, seguida de la de su hijo del mismo nombre* (1462-1477, València, s. a.). Tanmateix l'arribada de Ferran de Silva i Jaume d'Aragó a Barcelona no es produí sinó un any més tard, com es veurà més endavant, Potser foren detinguts en el camí per l'enemic per tal com en una lletra del rei als consellers del 10 de juliol els deïa que es trobaven a les Coves (Castelló de la Plana) i que aviat arribarien a Ulldecona. Ferran de Silva portava 200 genets i 200 homes d'armes; Jaume d'Aragó 50 genets. (A. H. C., S. VIII, vol. 5, C. 75).

10) BOFARULL, *Col. doc. inéd. del A. C. A.*, vol. 24, p. 29.

11) Els soldats de la Generalitat serien pagats mensualment a raó de 24 florins corrents l'home d'armes amb el seu patge i si portava el cavall encobertat; 22 florins si no el portava encobertat; 12 florins el cavaller a la gineta; 5 florins els peons amb coraça; 4 florins els peons sense coraça. (BOFARULL, *Col. doc. inéd. del A. C. A.*, vol. 24, pàg. 50).

12) Zurita i Feliu de la Peña quan citen aquest castell l'anomenen simplement Palou.

13) Joan de Castro sembla que, enemistat amb l'esmentat Pere de Rocaberti, capità de Joan II a Girona, mantingué una posició vacil·lant entre l'adhesió incondicional que palesava a aquest rei la seva germana Lionor, esposa de Bernat de Vilamarí, senyor del castell de Palau-Saverdera, d'una banda i les bones insinuacions que li feia el rei Pere. Vegeu el que hem dit d'aquest personatge al capítol I. Quant a Lionor, Feliu de la Peña la nomena pintorescament *la tercera Pal·las catalana*; les dues altres ho havien estat Isabel de Montanyans a Pubol, de la que ja hem parlat, i una dama dita Cartellà, de Barcelona.

degué ésser tan decisiva, per tal com en el mes de juny entraven en negociacions, que no foren de gust del rei, Joan de Castro i micer Joan de Silva¹⁴.

Al castell de Montsoriu assolia així mateix per aquests dies un èxit militar el capità Joan Moner¹⁵, esforç que obtingué el seu premi. També fra Vicens de Castellvell, prior de Casserres i oïdor de comptes de la Generalitat, era nomenat capità de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses¹⁶, la qual cosa originà un greu conflicte — un de tants conflictes entre catalans i portuguesos — amb don Joan de Portugal, fins a l'extrem de fer presoner aquest a l'esmentat prior¹⁷ acusant-lo de «mascarat» (traïdor).

Per la banda oposada del Principat s'hi produïen seriosos contratemps. El rei Pere es trobava disgustat amb els tortosins perquè no havien obeït l'usatge «princeps namque» posat en vigor per defensar Lleida. Aquesta fallida el féu témer que a la ciutat guanyava terreny la causa de l'enemic. Aleshores va nomenar capità de Tortosa Amposta i castells veïns, a mossèn Pere de Belloch, conseller reial i diputat de la Generalitat. Belloch s'emportà amb ell unes instruccions secretes sobre el que havia de fer-se una vegada possessionat dels castells i, a més a més, rebia amples facultats per assegurar la fidelitat d'aquelles terres¹⁸. Aquest personatge va traslladar-se a Tortosa en la nau corsària dita «d'en Melchior», que capitanejava mossèn Jaume Carbó i que es dirigia a Berberia i Càdiç¹⁹.

Mentres tant, el bellicós arquebisbe de Tarragona, Pere d'Urrea, aconseguia arrebaçar a les forces de Pere IV la plaça d'Alcover, al cap d'un perllongat setge, i manava executar els principals defensors de la mateixa; àdhuc inten-

14) Pere IV les rebutjà no admetent posar en llibertat a Jaume Alemany, tal com se li demanava. Reg. Curie 1, fols. 88 vº. i 89.

15) Reg. Gratiarum, fol. 83 vº. Joan Moner, més tard va caure en desgràcia i perdé la capitania; sembla que se l'acusà de cert crim.

16) Reg. Exercitum, l. fol. 97 vº.

17) Reg. Curie 1, fol. 115 vº. Potser d'aquest conflicte s'originà l'actitud del monarca contra Joan de Portugal. A primers de maig de l'any següent escrivia al governador Arnau de Vilademany que el permetés sortir en alguna nau que es dirigís cap a Llevant, Provença o Castella (entengui's Andalusia) sense despullar-lo dels seus béns però obligant-lo a pagar els deutes que tenia. Diu també el rei que l'esmentat seu parent D. Joan li havia demanat llicència inoportunament i ell li havia contestat exigint-li la seva sortida immediata del Principat en el terme de 15 dies però no havia obeït. Aleshores podria haver disposat la seva mort però no ho féu per certs respectes i decidí empresonar-lo. (Reg. Curie 2, fol. 68).

18) Reg. Exercitum, fols. 92 i 95. Reg. Pecunie 1, fol. 77 vº.

19) Reg. Exercitum 1, fol. 103. En el document es fa l'observació de que es vagi en compte a Càdiç, per tal com els seus habitants són molt hàbils en l'engany.

tà canviar-li el nom, degut, segons Zurita, a haver-se distingit la població «en dicho y en hecho» i també a la senyalada malícia «de tan reducido pueblo». Pel mateix temps, el Mestre de Montesa s'apoderava en ràpida carrera del monestir de Poblet, de les dues Esplugues, castell de Guimerà, i assolí darrementament penetrar en la vila de Barberà²⁰.

De nou l'ambient s'enraria d'inquietuds. Es conspirava contra el rei per la supressió del Consell. Es temien traïcions imminents i el monarca dictava disposicions enèrgiques. De Cervera eren expulsats jueus i conversos per sospitosos²¹; tota mena de relacions mantingudes amb l'enemic, correspondència, remesa de robes, de vitualles, etc., quedava prohibida si no anaven acompanyades del corresponent permís reial²²; rebels i malfactors eren condemnats amb màxim rigor i portats a galeres²³; els béns dels rebels havien d'ésser denunciats, baix severes penes, en el termini peremptori de tres dies²⁴. Principalment fou a Barcelona on els empresonaments i expulsions varen ésser nombrosos, sobretot entre els afiliats al partit afrancesat, partit nodrit pels descontents del monarca i entorn del qual s'acumulava la sospita i el recel. Franci des Pla, fra Antoni Pere Ferrer, abat de Montserrat, Bernat de Marimon, Francesc de Pinós, el donzell Pere Ferrer, Guerau de Vallseca i sembla que també D. Joan de Hija²⁵ foren detinguts i alguns d'ells sotmesos a turment. Entre els expulsats figuren Joan Francesc Boscà, cronista del seu temps i afecte a Joan II²⁶; així mateix les famílies de micer Joan Dusay²⁷, de mossèn Joan Çabastida²⁸, dels mercaders Bernat Dala²⁹ i Pere de Bosulu (Besalú?), a qui es confiscà la seva considerable riquesa en joies i teles, Juan Almugàver, ambaixador de Joan II a Nàpols³⁰, etc. Del cas de Franci des Pla³¹ s'ocupa el mo-

20) ZURITA, *Anales*, Lib. XVII, Cap. LVII.

21) Reg. Exercitum 1, fol. 107.

22) Reg. Firmarum et Obligationum, fol. 9 10 vº.

23) Reg. Curie 1, fols. 117, 120 i 122.

24) Reg. Firmarum et Obligationum, fol. 10

25) Reg. Secretorum, fol. 28 vº.

26) ZURITA, *Anales*, Lib. XVII, Cap. LVII.

27) Reg. Diversorum 1, fol. 79 vº.

28) Reg. Diversorum 1, fol. 117.

29) Reg. Commune 1, fol. 142.

30) Reg. Diversorum 1, fol. 81 vº. Reg. Curie 1, fol. 105. Reg. Sentenciarum, fol. 33 (2ª foliació).

31) Recordem el que tenim dit sobre aquest personatge a qui, junt amb el seu fill Guerau, la Generalitat exilià en altre temps per espia a les ordres de Lluís XI.

marca en una lletra tramesa al dominic fra Joan Cristòfor de Gualbes a qui diu que el tal personatge treballava per enemistar-lo amb el rei de França i maquinava coses contra el propi Pere IV³². En efecte, potser conseqüència de les activitats secretes d'aquest partit afrancesat foren les invasions de francesos a l'Empordà per aquests mateixos dies, arrebassant banderes, pillant i violant al seu pas sense justificació de cap mena. També el comerç amb França havia romàs paralitzat malgrat les bones disposicions dels catalans. El rei Pere va escriure angoixat a Joan de Copons, pregant-li que demanés explicacions a Lluís XI sobre els motius que tenia per disposar o consentir tals fets³³.

Tot aquest ambient de recel havia de portar a un esdeveniment de més gran magnitud les causes del qual els promotors cercaren amagar-les sota el pretext de les detencions i violències dutes a terme en els afrancesats, però que en el fons eren altres de ben diferents. Ens referim a la defecció de Don Joan de Beaumont, prior de Navarra, que havia estat lloctinent d'Enric IV de Castella a Catalunya i que ara exercia la capitania de Vilafranca del Penedès, càrrec que donada la situació dels partits belligerants i el valor estratègic de la vila suposava la gran confiança depositada pel monarca en tal personatge. En aquesta població s'havien acumulat forces importants de catalans, navarresos i portuguesos i bastant artilleria³⁴. El fet va esdevenir-se la nit del 25 d'agost. Gran degué ésser l'esverament del monarca. Tal vegada en els primers moments va pensar que la seva causa estava irremissiblement perduda. «En aquesta hora de mitja nit — escriu als seus oficials de les poblacions foranes — havem haguda nova com Don Joan de Beaumont, lo qual tenim per capità a Vilafranca e cap de nostra gent, ha fet cert moviment en aquella...» Nega el rei Pere en aquesta lletra que Beaumont pensés adherir-se a Joan de Navarra. La seva conducta sols obeïa a certes reclamacions de caràcter personal que tal vegada encara podrien ésser ateses³⁵. Dos dies després els diputats escriuen: «al-

32) Reg. Exercitum 1, fol. 108. Fra. J. C. de Gualbes, prestigiós teòleg, havia estat, igual que Cosme, bisbe de Vic, un dels propagadors de la santedat del príncep de Viana, assegurant en els sermons polítics que el cos d'aquest feia miracles. (Dietari de la Generalitat, 25 de setembre de 1461, i pp. ss.). Fou ambaixador de Pere IV qui el defensà contra les maquinacions que el Prior i comunitat del convent de Predicadors de Barcelona, al qual pertanyia, urdien en desprestigi seu. (Reg. Commune 2, part 1^a, fol. 105 v°).

33) Reg. Curie 1, fol. 115.

34) Reg. Pecunie 1, fol. 74.

35) Reg. Curie 1, fol. 123.

gun diabla ha dat entenent al dit D. Joan que lo dit senyor rey lo volia fer pendre per la rahó que ha presos Don Francesc de Pinós, l'abat de Montserrat, Franci des Pla i altres, ço és, per cert tracte que dirie que tenien ab França» ³⁶.

Però el gest del Prior era de gravetat extrema. Havia fet presoners a Gue-rau de Cervelló, a un fill de Guillem Setantí ³⁷ i a l'esforçat i recte capità navarrès (el qual donà ara una excellent prova de lleialtat) Menant de Guerri ³⁸. Tots els soldats catalans i portuguesos varen ésser despullats d'armes i cavalls, veient-se obligats a fugir a peu. El Prior s'havia quedat amb els navarresos i abundant material d'artilleria, armes, bombardes, municions, i nombrosos cavalls. A més a més, el castell de Gelida havia estat ocupat per Carles de Cortes, també navarrès.

Al moment de pronunciar-se, Beaumont havia tramès una ambaixada al bisbe de Vic, canceller reial, i als diputats de la Generalitat, dient-los que es negava a seguir sota l'obediència de Pere IV degut a l'empresonament i procés dels personatges ja esmentats. En vista d'això el monarca li va enviar mossèn Arnau de Vilademany amb un extens memorial en el que manifestava la sorpresa que produïa el fet que Beaumont sortís en defensa de dez Pla i els que el seguien ja que en diverses avinenteses el propi prior havia dit que «en o contra mossèn Pla proceyr, no si podia errar». La traïció de dez Pla era palesa. Les confraries de Barcelona havien exigit que fos castigat. Per tant suposava el rei que no era aquest el motiu de la rebel·lió de Beaumont sinó un altre de més ocult, i apellava a «l'edat, la condició del temps, lo càrrech que tenia, la opinió de les gents, la fama» i a la satisfacció que donaria als enemics, que igualment eren enemics d'ell, si persistia en la seva actitud. Negava Pere IV que els navarresos haguessin rebut mals tractes i darrerament aconsellava al Prior que «no meta tal segell en sa glòria a la fi de sa edat, maiorment sens causa excusable» ³⁹. Altra prova de que Beaumont tractava de disfressar la

36) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 683, fol. 11 vº.

37) Els Setanti foren marmessors del testament del príncep de Viana i ocuparen càrrecs importants durant el govern de Pere IV. Guillem va ésser tresorer reial, Lluís, Antoni i Jaume, rebosters. Francesc, en canvi, va indisposar-se amb el monarca el qual a instàncies de Joan de Puy, emiseri del rei d'Anglaterra, consentí en perdonarlo, però amb la condició que havia de portar a Barcelona Margarida de York, la projectada promesa del rei. (Reg. Curie, fol. 188).

38) A. C. A. Fons de la Generalitat. Dietari, 25 d'agost, 1464.

39) Reg. Secretorum, fol. 21. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 20).

seva traïció acumulant greuges de tota mena ho demostra el nou memorial del rei que li va ésser tramès per mestre Papiol. En aquest document protestava el rei Pere de les inculpacions de què no hagués obtingut tot el que es mereixia i no fos estat nomenat capità general, la qual cosa era sols deguda a una distracció del Protonotari que no ho féu constar al sobrescrit; en fi, el desig del monarca era complaure'l en el grau que pogués ⁴⁰. Llevat de la resposta referent a no haver estat Beaumont nomenat capità general, resposta inconsistent per part del rei, són molts documents els que comproven les atencions d'aquest amb el Prior de Navarra, fins a l'extrem d'ordenar als jurats de Vilafranca dies abans de la defecció que l'obeïssin «tant quant a nostra pròpia persona» ⁴¹. També dies abans Lluís de Beaumont, comte de Lerin, conestable de Navarra i germà del Prior, havia estat invitat a posar-se al servei del rei Pere qui li prometé el comtat de Prades o el de Cardona ⁴².

Beaumont no va trobar una excusa decorosa per a justificar la seva acció. Cal cercar la veritable motivació d'aquesta en el tractat de Pamplona conclòs l'anterior mes de juny entre Joan II i els comtes de Foix d'una banda, i Enric IV de Castella de l'altra, tractat que establia un *modus vivendi* a Navarra i el compromís d'auxiliar-se recíprocament entre els esmentats personatges ⁴³. Aquest tractat venia a afavorir els assumptes de Beaumont a Navarra i, per tant, una vegada en vies de solució aquests, ja cap interès lligava el Prior ni als afers de Catalunya, ni a seguir aquell príncep estranger vingut d'un país llunyà. En canvi, es trobava en condicions excel·lents d'obtenir la bona disposició de Joan II vers ell donant un cop destre que fins podria decidir la guerra a favor d'aquest monarca. Ja en mans de Joan II Vilafranca i a seguit tot el Penedès, l'atac a Barcelona esdevindria immediat.

Per altra banda Beaumont no havia mantingut bones relacions amb la Generalitat. Tenia presentada a aquesta una reclamació de 4,600 florins d'or que va bestreure del seu propi peculí per portar gent de Castella quan Enric IV decidí intervenir a Catalunya. Veritablement la quantitat efectiva eren 3,000 florins, però com la Generalitat havia deixat transcórrer dos anys sense satisfer el deute a Sevilla, els interessos l'havien elevada a 4,000 florins. Els diputats

40) Reg. Secretorum, fol. 24. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 21).

41) Reg. Exercitum 1, fol. 87 vº.

42) Reg. Secretorum, fol. 20.

43) CALMETTE, op. cit. p. 253.

darrerament havien acordat satisfer-li només 2,000 florins, decisió que sens dubte degué descontentar a Beaumont⁴⁴.

El pànic a Barcelona es va reproduir aquesta vegada amb més intensitat, naturalment, que quan la caiguda de Lleida. Els capitans Pere Joan Ferrer, Bertran i Joan d'Armendariz, l'abat de Sant Cugat i altres personalitats varen ésser cridades a tota pressa vora el monarca⁴⁵. La vila de Sant Boi fou fortificada amb gran diligència a fi de defensar l'entrada de la vall del Llobregat⁴⁶ i es varen publicar repetits bans disposant que tot aquell que pugués empuñar les armes acudís a formar part de l'exèrcit⁴⁷ per contenir l'enemic al pas de Martorell. La gent havia de concentrar-se a Barcelona, des del portal de Sant Antoni a la Creu Coberta. Nous capitans són nomenats per als castells més estratègics (Sant Boi, Sant Vicens, Sant Cugat, Sant Martí Sarroca i Igualada⁴⁸. Llorens de Montcada reb l'encàrrec de tallar el pas pel Llobregat a l'adversari si ho intentés⁴⁹. També es dicta immediatament un perdó general per a tots els soldats navarresos que prengueren part en el pillatge de Vilafranca contra catalans i portuguesos i vulguessin tornar a l'obediència. Menant de Beaumont n'és exceptuat⁵⁰. Aquest perdó no deixà de produir algun efecte.

L'enemic, no cal dir, va intentar alguna cavalcada pel Llobregat, capitanejada per Alfons, el bastard de Joan II, i pel mateix Menant de Beaumont, però les gents del rei Pere arribaren a temps de destruir-los el pas a Martorell, evitant que continuessin endavant. Alguns genets i peons de l'adversari, pro-

44) *Col. doc. ined. del A. C. A.*, vol. 24, pp. 26 i 31. Sessions de la Generalitat de 22 de maig i 2 d'agost, 1464. La quantitat no arribà a ésser pagada; depositada en la taula de Barcelona el monarca la va confiscar.

45) Reg. Curie 1, fol. 128. Reg. Exercitum 1, fol. 114 vº.

46) Reg. Firmarum et Obligationum, fol. 11 vº, i 12.

Reg. Exercitum, 1 fols. 121 vº 127 i 127 vº.

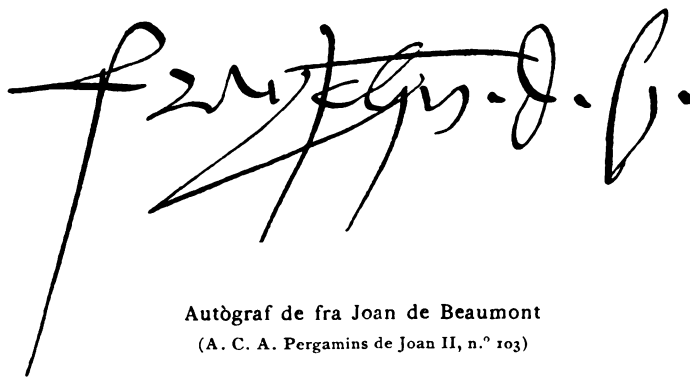
47) Reg. Firmarum et Obligationum, fol. 12 vº. Dels conversos havien d'anar els homes de 14 a 60 anys. En els oficis foren exclusius els artistes i els obrers ocupats en les obres del palau; també els servidors de la taula del rei.

48) Foren nomenats Joan d'Almada (comte d'Abranches), Joan de Pina, Pere Siqueyra, Jordi López i Joan Lorenzo, respectivament, tots portuguesos (Reg. Exercitum 1, fols. 116 a 119). Aquesta predilecció pels portuguesos havia d'abocar a un greu conflicte entre el monarca i la Generalitat. El rei se n'excusà al·legant l'escassetat de militars a Catalunya: «E si als catalans no havem fetes algunes gràcies tant com als estrangers, açò és per que la gent de guerra no és tanta d'aquells com d'altres. (Lletra a Cosme, bisbe de Vic, canceller reial. Reg. Exercitum, 2, part 1ª, fol. 55. Publicada por Coroleu).

49) Reg. Exercitum 1, fol. 120 vº.

50) Reg. Curie 1, fols 129 vº i 134 vº.

bablement navarresos, es passaren a les forces del monarca⁵¹. Quant al castell de Gelida va ésser retornat per Carles de Cortes un mes més tard⁵² amb totes les seves armes, municions i artilleries, a canvi de la llibertat de Franci dez Pla, de l'abat de Montserrat i Joan de Híjar⁵³ i a més a més, 2,500 florins d'or procedents dels béns que s'havien confiscat a dez Pla. En el pacte hi va

Autògraf de fra Joan de Beaumont
(A. C. A. Pergamins de Joan II, n.º 103)

intervenir com a mitjancer entre les dues parts el prestigiós capità Bertran d'Armendariz⁵⁴. A l'octubre següent el castell de Gelida tornava a ésser en mans del rei Pere⁵⁵.

El gest de Joan de Beaumont va tenir una conseqüència de caràcter cavalleresc. D. Joan d'Almada, comte d'Abranches, cavaller portuguès, casat amb una germana del comte de Pallars⁵⁶, va desafiar al dit Beaumont i al seu fill

51) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 682, fol. 26 vº.

52) Reg. Secretorum, fol. 28 vº.

53). Entre els motius patents de la rebel·lió de D. Joan de Híjar (en els documents, D. Joan Dixer), hi ha la promesa feta per Joana Enríquez de casar el seu fill Lluís amb Guiomar Enríquez, cosina d'ella (ZURITA, *Anales*, Lib. XVII, cap. LVIII). El matrimoni va tenir lloc algun temps després.

54) Aquest capità navarrès vingué a Catalunya amb les forces de Joan de Beaumont i son fill Menant (BOFARULL, *Col. doc. ined. del A. C. A.*, vol. 24 p. 27). El monarca procurà casar-lo amb una filla de Francesc de Pinós (detingut en casa d'Arnau de Vilademany (Reg. Curie 2, fol. 69 vº) i sembla que el matrimoni s'efectuà (Reg. Promiscuum 1, fol. 6 vº). A la mort de Pere IV, Armendariz, havent aconseguit fer-se home de confiança dels diputats, va ésser proposat per aquests com a conseller, considerant-lo català, tant per la seva conducta com per haver-se casat amb una catalana (Deliberacions de la Generalitat. 1465-69, fol. 52 vº). Tanmateix, més tard, Armendariz va passar-se al partit de Joan II.

55) Reg. Secretorum, fols. 24 vº Reg. Promiscuum 1, fol. 48 vº Reg. Promiscuum 2 fols. 1 i 3. Reg. Exercitum 1, fols. 143 vº i 147 vº.

56) Capítols matrimonials a l'A. C. A. Cancelleria reial. «Varios» nº 25. Joan d'Almada fou

Menant com a perjurs i traïdors. El cronista Zurita, si bé no gosa defensar a Beaumont, recorda que el pare d'Almada, Alvar, morí lluitant contra el seu senyor natural el rei de Portugal, com volent significar que la sang de l'esmentat Almada no era neta del crim de traïdoria. El que calla Zurita, o ignora, és que la mort d'Alvar fou ben exemplar i romàntica per tal com es féu matar per no sobreviure al seu amic l'infant Pere, pare del Conestable⁵⁷. El desafiament potser tingué lloc a Màntua. Hem trobat una lletra de Pere IV a Francesc Sforza, duc de Milà, recomanant-li l'Almada que es dirigeix a l'esmentada ciutat on ha de celebrar-se l'acte d'honor amb Menant⁵⁸.

El rei Pere manifestà la seva indignació per l'acte de Beaumont — «traïdor, lladre e perjur» — a tots els prínceps europeus. El cavaller Bartomeu Garí va portar la seva protesta a França, Borgonya i Anglaterra⁵⁹, el portuguès Ferran Vaez o Vazquez, la traslladà al Papa, a Cristòfor Moro, dux de Venècia, i a la cort de Nàpols, on també va dirigir-se el canonge Joan Dalmau⁶⁰. Adhuc diríem que el monarca volgué aprofitar-se'n per provocar una reacció de simpatia vers la seva persona, víctima dels procediments tan poc nobles que contra ell emprava l'enemic.

El Manual de novells ardits comenta així aquesta famosa traïció històrica: «Açó és stade la major e pus coronada malvestat e traïció que may se hoys dir⁶¹.»

fill d'Alvar Vas d'Almada a qui pels seus serveis en la cort de Carles VII de França rebé d'aquest el títol de comte d'Abranches (poble de Normandia) que després li fou confirmat a Portugal. Morí en la desfeta d'Alfarrobeira. El seu fill obtingué a Catalunya, per curta durada, les baronies de Molins de Rei i Sant Vicençs (Reg. Pecunie 1, fol. 175). També a la mort de Pere IV es passà al partit de Joan II. (Reg. Curie 4, de Reiner d'Anjou, fol. 121).

57) La seva vida inspirà a Marcehí de Mezquita algunes de les millors escenes del seu drama «O Regente».

58) Reg. Curie 2, fol. 25. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 29). La probabilitat que el desafiament es va dur a terme es dedueix de que després de la recomanació a Francesc Sforza en 25 de maig del 1465, trobem un guiatge a favor d'Almada, concedit el 5 de juny següent, vàlid per 6 mesos (Reg. Diversorum, 3, fol. 39 vº) i en 5 de juliol es promet a Francesc de Pinós retornar-li les baronies de Molins de Rei i Sant Vicens quan Almada torni del «seu viatge o camp per que es anat». (Reg. Curie 2, fol. 111).

59) Reg. Secretorum, fol. 25. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 24).

60) Reg. Curie 1, fols. 135, 135 vº i 143 vº. Reg. Curie, 1, fols. 131 vº i 135 vº. Reg. Curie 1, fols. 130 i 136. (Vegeu: Apèndix. Doc. nº 23).

61) *Manual de novells ardits*, 26 agost, 1464. Sobre la defecció de Joan de Beaumont i, en general, sobre els Beaumonts vegeu H. COURTAULT, *Gaston IV, comte de Foix, vicomte souverain de Bearn, prince de Navarre*. Toulouse, 1895.

IV

1464. ROMA I LA SEU VACANT DE BARCELONA. — ACTIVITAT MILITAR A L'EMPORDÀ I ALTRES PUNTS DEL PRINCIPAT. — ELS OFICIALS REIALS

El 15 d'agost de 1464 moria a Ancona el papa Pius II. Aquesta contingència donà esperances al rei Pere de què la qüestió religiosa a Catalunya podria orientar-se en un sentit més favorable a la seva causa del que fins ara ho havia estat. Era aquest un problema que des d'un principi es va presentar al nou monarca eribat de dificultats. Ressenyarem alguns fets.

La Seu de Barcelona havia romàs vacant en el mes de novembre de l'any anterior (1463) degut al traspàs del bisbe Joan Soler. A continuació Joan II va proposar a Roma per ocupar-la el seu almoïner l'aragonès Joan Cerdà, també abat de Poblet, i àdhuc per la part de la cúria pontifícia es varen fer investigacions a Barcelona sobre l'eclesiàstic proposat, segons sembla que era costum en tals casos, a fi d'accedir al desig de Joan II. Encesa, però, la revolta al Principat, Roma va desistir de moment de cobrir la vacant i per bé que el capítol de la seu barcelonina proposà a Cosme, bisbe de Vic, no adoptà cap acord tancant-se en una actitud de reserva fins a veure de quina banda es decantaven els fets¹.

Tanmateix el favor que reberen del papa els partidaris de Joan II va ésser evident. El rei Pere degué comprendre ja des d'un començament la poca simpatia amb què era vista a Roma la seva causa; la triga que observà en notificar a aquesta l'oferta de la corona que li havien fet els catalans és significativa². Les seves lletres a Pius II expressant-li l'esperit devot que l'animava, els

1) La vacant no es va proveir fins a l'any 1473. Vegeu el document publicat sobre aquest assumpte per Josep Calmette a la *Revista de la Societat Artística i Arqueològica Barcelonesa*, 1901, p. 663. Relatiu a Cosme de Montserrat vegeu nota més endavant.

2) No ho féu fins al 15 d'abril, és a dir, gairebé tres mesos més tard de la seva arribada a Bar-

fets d'armes que li eren favorables i la seva esperança en la victòria final no obtingueren cap gest acollidor, anant a topar contra un mur de reserva, d'indiferència quan no d'hostilitat. En efecte, en el mateix mes d'abril el monarca dirigia una protesta al cardenal Borgia, vescanceller de la Santa Seu, sobre el fet que l'abadiat de Roses i el priorat de Tortosa fossin concedits a religiosos enemics de la seva causa³. El seu prec que li fos concedida la dignitat de canonge a la manera honorària amb què l'havien ostentada els monarques predecessors seus tampoc fou atès⁴. Igualment no veiem ateses les demandes diverses que féu a favor de religiosos que li eren amics⁵. Quant a les seves gestions repetides per mitjà d'Alvar Yañez, bisbe de Silves, i del germà d'aquest, Alfons, mestrescola de Coïn bra, per a que li fos reservat el mestrat d'Avis que injustament li havia arrebatat el rei de Portugal com a conseqüència de passades diferències polítiques en aquell país, és cosa sabuda que foren ben inútils.

Roma feia pesar la seva autoritat a través de l'arquebisbat de Tarragona. Vegeu, si no, aquella disposició de Pius II, cursada per Nicolau Pujades, jutge i conservador apostòlic establert a la cúria tarraconense, en la qual conminava els oficials eclesiàstics de Camprodon, Ripoll i altres llocs a respectar els béns de l'abat de Sant Joan de les Abadeses, afecte a Joan II⁶.

No cal dir que també l'hostilitat que li manifestaren les més altes dignitats eclesiàstiques catalanes degué ésser inspirada des de Roma. L'arquebisbe de Tarragona, Pere d'Urrea, i el Castellà d'Amposta, Huc de Rocaberti, foren enemics aferrissats que lluitaren contra ell, com també el Mestre de Montesa, amb les armes a la mà; igualment li fou enemic el bisbe de Girona, Margarit, el qual desplegà una gran activitat hostil des d'aquesta ciutat i intervin-

celona. (Reg. Secretorum, fol. 1). (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 12). Tanmateix Pius II havia intervingut en la rehabilitació de l'infant Pere, pare del Conestable, de qui Alfons V de Portugal tractà de difamar la memòria com a traïdor (OLIVEIRA MARTINS, *Os filhos de D. João*).

3) Reg. Secretorum, fol. 11 vº. Per al priorat de Tortosa Pere IV tenia proposat a Guillem Ramon de Moncada i Joan II a Joan de Ribesaltes. (Reg. Commune 2, part. 1ª, fol. 88).

4) Reg. Secretorum, fol. 6 vº.

5) Per a fra Joan de Pinos demanà la comanda de l'ordre del Temple a Granyena (Reg. Diversorum 2, fols. 7 vº, 8 i 9); per a Joan de Beaumont la Castellania d'Amposta (Reg. Commune 2, part 1ª, fol. 83 vº); per a fra Pere Ramis l'Abadiat de Fluvià (Reg. Commune 2 part 1ª, fol. 87); per a fra Joan de Barutell la preceptoria a Barcelona de l'Ordre de Sant Joan de Jerusalem (Reg. Diversorum 1, fol. 117 vº); per a fra Jofre Sort, monjo i després Abat de Sant Cugat, demanà el priorat de Sant Llorenç del Munt (Reg. Commune, 2, part 1ª, fol. 97), etc.

6) A. C. A. Pergamins de Joan II, nº 118.

gué en els combats de La Bisbal on fou derrotat; la prohibició que féu el rei Pere als seus addictes d'acudir a demanar prebendes a aquest prelat fou terminant⁷; així mateix es va queixar de la parcialitat del bisbe de Lleida en certa avinentesa⁸; al de Mallorca va empenyorar-li tots els béns que posseïa a l'illa de Menorca⁹; al de Tortosa l'exhortà diverses vegades i també li féu algunes confiscacions per raó de cert plet¹⁰. Igualment li fou enemic hostil el bisbe d'Urgell (Jaume de Cardona)¹¹.

Els canonges de la seu vacant de Barcelona, malgrat llur adhesió a la causa de la Generalitat, procuraren contrarietats serioses al monarca. Ja hem al·ludit anteriorment a les dificultats amb què es va topa per decidir-los a pagar la part que els corresponia dels 10,000 florins promesos a Pere IV, per la defensa de Cervera i de com aquest va blasmar llurs maniobres¹². Havent-se produït certes anomalies en l'administració dels béns confiscats a religiosos rebels, els canonges es produïren amb extremada violència, disposant la detenció del procurador reial mossèn Antoni Granell. El monarca se'n queixà al governador mossèn Arnau de Vilademany i decretà l'empresonament dels canonges promotors d'aquest sorollós afer¹³. El conflicte va girar principalment entorn de la confiscació dels béns i fruits de l'ardiaconat de Santa Maria de la Mar, del que havia estat despullat el posseïdor legítim, mossèn Nicolau Pujades, per rebel, essent nomenat administrador de les rendes d'aquell, mossèn Francesc Colom, ardiaca del Vallès i diputat de la Generalitat¹⁴. Més endavant el rei havia d'incautar-se definitivament de les esmentades rendes per raons de guerra, posant com a garantia el patrimoni reial junt amb la promesa de retornar-les sis dies després que el papa es dignés proveir el càrrec en persona addicta i aquesta requerís el monarca a fer la devolució¹⁵. Els béns de l'Ardiaconat foren arrendats al mercader Antoni Massana, de la plaça de Barcelona, a qui el rei manllevà sovint quantitats de diner per atendre les nombroses des-

7) Reg. Curie 1, fol. 146 vº.

8) Reg. Curie 2, fol. 108 vº.

9) Reg. Exercitum 1, fol. 117.

10) Reg. Commune 1, fol. 37. Reg. Commune 2, part 1ª, fol. 88. Reg. Commune 1, fol. 170.

11) Reg. Pecunie 2, fol. 68.

12) Reg. Curie 1, fols. 17, 20 vº i 23. Reg. Pecunie 1, fol. 4 vº.

13) Reg. Curie 2, fols. 58 i 71 vº.

14) Reg. Curie 1, fols. 113 i 153.

15) Reg. Curie 2, fol. 64. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 38).

peses¹⁶. En fi, els conflictes amb la cúria catedralícia per qüestions referents a la jurisdicció reial i eclesiàstica, foren abundosos i ben aspres en determinades ocasions.

Cosa anàloga succeïa en els convents i monestirs del territori addicte, on les comunitats lluitaven dividides en bandositats irreconciliables. Poblet, Santes Creus, Montserrat (malgrat la devoció del monarca a la Verge), Amer, Vilabertran, Sant Bartomeu de Peralada, Sant Pere de Rodes, etc., els propis convents de Barcelona: el de Predicadors (que actuà en contra de fra Joan Cristòfor de Gualbes, incondicional del monarca¹⁷, els de Pedralbes, Valdonzella, Junqueres i altres, proporcionaren al rei Pere greus conflictes unes vegades per part dels abats, altres per la dels monjos, altres per defecció absoluta de la Comunitat.

Una tal lamentable situació de coses en el terreny eclesiàstic degué omplir de neguits i escrúpols, de perplexitats continuades, un esperit religiós, un temperament tan fi i tan sensible, com el de Pere IV, obligant-lo a produir-se amb una conducta especial. Potser quan el cronista aragonès Gonçal Garcia de Santamaria, parlant del govern del monarca, diu «en los oficios divinos nueva religión observando»¹⁸ es refereix a la determinació del príncep, davant la inhibició de Roma, a confiar a persones addictes les vacants que produïen els eclesiàstics rebels en càrrecs de la cúria, abadiats, priorats, ardiaconats, etc., per bé que la major part de les vegades es reduí a nomenar administradors dels fruits i rendes de les dites vacants. Fins arribà el cas en què Pere IV disposà en els territoris addictes del bisbat de Girona la distribució dels olis sagrats de la Setmana Santa, mitjançant una comunicació als veguers i al capítol de la Catedral de Barcelona¹⁹. També la persecució als religiosos hostils va ésser extremament crua. Hi ha qui preten que Antoni Pere Ferrer, abat de Montserrat, empresonat com a un dels més destacats conspiradors a favor del rei de França, fou sotsmès a turment. Nosaltres no hem trobat indicis de tal cosa; únicament una promesa del rei de respectar-li «vida e membres»²⁰.

16) Reg. Promiscuum 1, fol. 35. Reg. Curie 2, fol. 76 vº.

17) Reg. Commune 2, part 1ª, fol. 105 vº.

18) *Col. doc. inéd. para la hist. de España*, vol. 88, pàg. 313.

19) Reg. Curie 2, fol. 53, verso.

20) Vegeu els capítols acordats entre Pere IV i Carles de Cortes. (Reg. Secretorum, fol. 28 vº). Més endavant fra Antoni Pere Ferrer tornà a la confiança del monarca i figurà entre els seus consellers. Proposat ambaixador a Roma fou substituït pel franciscà fra Antoni Cendra. L'abat de

Per bé que el monarca anà voltant-se amb el temps de sacerdots portuguesos, entre els que gaudien favor especial mossèn Joan Martínez, administrador i tresorer de la capella reial de Santa Àgata, i els Vázquez²¹, tanmateix conservà a la seva vora un nodrit grup de personalitats eclesiàstiques catalanes identificades amb la seva causa. La figura més destacada fou el famós Cosme de Montserrat, bisbe de Vic i canceller reial, qui tant es va manifestar en la lluita contra Joan II²². Segurament entre el monarca i el bisbe degué produir-se un recíproc afecte. Sovint aquell es dirigeix al prelat demanant-li un llibre,

Montserrat figurà, en canvi, en l'ambaixada a Portugal que partí a les darreries de l'any 1465. — Reg. Curie 1, fol. 189 vº, Reg. Curie 2, fol. 2 vº; Reg. Pecunie 1, fol. 172 vº; Reg. Pecunie 2, fol. 66 vº; Reg. Curie 2, fols. 127, 138; Reg. Pecunie 2, fol. 183 vº; Reg. Curie 2, fol. 186 vº; Reg. Commune 4, fol. 14 vº. A. R. P. Llibres de Tresoreria, núm. 433, fol. 27. Sobre fra Antoni Pere Ferrer vegeu també: *Analecta Montserratensia*, vol. V, p. 306 i Josep RIUS, *Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III* (*Analecta sacra tarraconensia*, vol. III, p. 193 i ss. Aquest treball conté notícies sobre diverses personalitats eclesiàstiques del temps de Pere IV, tals com Joan Barutell, Joan Colom, ardiaca del Vallès, Pere Collell, Joan Margarit, Cosme de Montserrat, Joan Andreu Sors, Pere d'Urrea, etc.). El P. Albareda de Montserrat prepara un estudi dels abats del Monestir durant el segle XV, en el que figurarà, per tant, l'interessant fra Antoni Pere Ferrer.

21) Ferran Vázquez, capellà del rei i ambaixador; Pere Vázquez clauer d'Avis. Roderic Vázquez, secretari reial. Ementem així mateix els germans Yañez, Alvar, bisbe de Silves, i Alfons, mestrescola de Coïmbra, tots dos ambaixadors al Vaticà.

22) Hom diu que l'enemistat de Cosme de Montserrat a Joan II havia estat motivada per no haver-lo proposat aquest per a bisbe de Segorb. Cosme va ésser datari i confessor de Calixte III a qui féu l'inventari dels seus llibres i de les seves joies (aquest darrer publicat per Josep Riu als *Analecta sacra tarraconensia*, vol. V, pàg. 305; *Un inventario de joyas de Calixto III*). Abans havia estat prior de la Catedral de Saragossa, ardiaca de Sant Llorenç de Tarragona i potser bisbe de Girona, però no és segur. Pius II el va nomenar bisbe de Vic en 1460. D'aquí s'absentà per assistir a les Corts de Lleida. Decretada la presó del príncep de Viana, va ésser un dels tres emissaris nomenats pels diputats per a tractar de la llibertat d'aquell. Fou present a la cerimònia en què el príncep va ésser nomenat successor de la Corona, l'assistí en l'hora de la mort i prengué part essencial en l'enterrament. El degà Moncada diu que fou el que més va contribuir a fer creure els miracles del cos del príncep de Viana amb la intenció de mortificar a Joan II.

L'hostilitat que sentí contra aquest monarca fou causa que Roma el privés del bisbat de Vic, per tal com en 14 de setembre del 1465 el bisbe de Girona, Joan Margarit, proveí un benefici de Cervera, la qual era de la jurisdicció de Cosme, allegant la seva rebel·lia i l'acte fou aprovat pel Papa. Tanmateix seguí al front de la seva diòcesi esperant que les armes decidissin situació tan anòmala. S'ignora si en 1472 es va reconciliar amb Joan II un cop Barcelona es trobà en poder d'aquest. Tanmateix el 29 de juliol del 1473 assistia al capítol de la Seu barcelonina. Degué morir per aquesta data. Va escriure l'obra titulada *Defensorium ecclesiae potestatis* i altres. Vegeu: Nicolàs ANTONIO, *Bibliotheca Hispana vetus II*, (Madrid, Ibarra, ed. 1798), p. 255 nota. VILLANUEVA, *Viaje literario*, vol. VII (València, 1821), p. 90 ss. MONCADA, *Episcopologio de Vich*, (Vic, 1891), II. TORRES AMAT, *Diccionario critico de escritores catalanes*, (Barcelona, 1836), p. 429; Josep RIU, *op. cit.* (Vegeu la bibliografia al començament del llibre).

un objecte artístic qualsevol. En certa ocasió li regala un bell papagai²³. Quan es posa malalt és al bisbe a qui prega que faci reunir els metges i dictaminar sobre les causes de la seva indisposició. La famosa lletra en què es queixa del desafecte dels catalans també és dirigida a Cosme amb una postdata en la que manifesta refiar-se de la discreció d'aquest per defensar-lo contra els que malparlen²⁴. Angoixat el monarca pel silenci de Roma, en rebre un dia, a la fi, una lletra de Paule II cuita a escriure al prelat «denunciant-li la molta amor e benivolència que lo sant pare ha al dit senyor (rei)» la qual cosa li fa avinent «per son plaer e consolació»²⁵. Aquestes paraules revelen les grans preocupacions que ambdós personatges, tant el monarca com el bisbe, deurién sentir respecte a l'actitud de Roma i a la situació que creava en els afers eclesiàstics de Catalunya.

Altres religiosos catalans de relleu addictes a Pere de Portugal varen ésser el prestigiós teòleg dominicà fra Joan Cristòfor de Gualbes, l'entusiasta defensor del príncep de Viana, fra Lluís de Castellví, Comanador de Tortosa, fra Antoni Pere Ferrer, abat de Montserrat, ja citat, qui després de figurar entre els conspiradors, recobrà la confiança de Pere, tots tres ambaixadors del monarca a les corts estrangeres, fra Vicens de Castellbell, prior de Casserres, assassinat a Camprodon, mossèn Francesc Colom, ardiaca del Vallès, mossèn Antoni Cendra, confessor del rei, fra Joan de Pinos i molts altres.

La pressió de Roma degué anar accentuant-se a mesura que els fets d'armes esdevenien més adversos i l'actuació del monarca era més discutida. El 17 d'agost, quan encara no es podien haver rebut notícies de la mort del Papa, el cavaller Berenguer Martí, comissionat per anar a la cort de Borgonya²⁶, va rebre junt amb el memorial de què ja hem parlat un altre de més curt en el qual se li encarregava que pregués a la duquesa Isabel d'intercedir prop del pontífex per a que acabessin les «opressions e procehiments que's fan contra los catalans ab excomunicacions e censures» pel sol fet d'ésser addictes al rei Pere²⁷; el mateix prec havia de fer-se a l'almirall borgonyó a fi que el trametés al Gran Bastard, aturat a Marsella esperant visitar el Papa.

23) Reg. Pecunie, fol. 81.

24) Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 55.

25) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 65.

26) Vegeu el capítol anterior.

27) Reg. Secretorum, fol. 19 vº.

Com hem dit al principi, la mort de Pius II i l'elecció del seu successor Paule II, degueren fer concebir noves esperances al rei Pere sobre un millor tracte d'ara endavant a Roma. Renovà les seves peticions, principalment la del mestrat d'Avis i amb aquest motiu va escriure altra vegada a la duquessa de Borgonya, reclamant la seva intervenció influent i dient-li que recordés al nou pontífex que ell «en tierna edat e juvenil, en batallar contra los pérfidos moros e enemigos de la fe» havia vessat la seva sang²⁸. També trobem altres peticions a favor de portuguesos — l'ardiacanat de Santa Maria de la Mar per a Ferran Vaez, o Vázquez, algun bisbat català per al bisbe de Silves...—. Tanmateix, i com la situació del rei Pere esdevenia cada vegada més precària, Roma, amb el nou papa, restà tan reservada com abans.

Amb tot, el monarca continuà fent esforços per atreure's l'element eclesiàstic. Repetidament i de manera ben ostensible manifestà la seva devoció a les imatges populars de la terra²⁹, prengué mesures per elevar la moralitat als convents i entre els sacerdots, respectà i afavorí els privilegis que gaudien els eclesiàstics³⁰ quan les circumstàncies no l'empenyeren a fer el contrari, cominà els seus oficials per a que no intervinguessin en els assumptes que pertanyien a la jurisdicció d'aquests³¹.

A les darreries d'agost i principis del mes de setembre s'ocupà el monarca en la preparació d'una flota que havia d'atacar les naus enemigues que hostilitzaven el litoral des de Mallorca i Tortosa fins a França. Les dressanes de Barcelona adquiririen gran activitat amb la construcció de naus, reparacions diverses, acumulació de vitualles, armes i municions; al front d'aquelles actuava diligent el seu administrador Pere Esteve. Les finalitats immediates de la nova flota eren les d'atacar l'armada enemiga a Roses, apoderar-se de Colliure (?) i destruir l'artilleria que l'adversari rebia de França³². Fou nomenat capità general Pere de Deça³³ i segon capità el cavaller portuguès Roderic de Sampaio. Com a capitans de naus hi figuraven Pere Ramon Torrelles, Jaume Fiveller, Nicolau Julià, fra Joan de Pinos i altres. La flota era composta de 4

28) Reg. Curie 1, fol. 147 vº.

29) Vegeu 2ª part del llibre.

30) Reg. Curie 1, fol. 100 vº. Reg. Commune 2, part 1ª, fol. 152. Reg. Diversorum 2, fol. 124 vº. Reg. Diversorum 1, fol. 153 vº. Reg. Commune 2, part 2ª, fols. 43 i 44.

31) Reg. Commune 2, part 1ª, fol. 152.

32) Reg. Exercitum 1, fol. 123 vº.

33) Reg. Exercitum 1, fol. 112.

galeres, 3 galiotes, 2 caravelles i 2 bergantins. L'onze de setembre un ban disposava comparèixer ordenadament a la plaça de la Llotja, tots els mariners i gent que havia ofert servir al rei amb els seus esclaus³⁴. L'endemà, 12 de setembre, la flota es feia a la mar i prenia la direcció del nord del país³⁵. A més a més, aquest mateix dia el rei contractava tres patrons de naus per actuar en cors³⁶.

L'activitat de les dressanes durà encara tot el mes de setembre amb els preparatius d'altres naus que havien d'ésser trameses vers Tortosa³⁷. Per atendre a tantes despeses, el monarca va haver de recórrer novament a manllevar diner a mercaders alemanys, florentins i genovesos, així com també catalans³⁸.

Enmig dels seus preparatius bèl·lics, tant per mar com per terra, Pere IV es trobava força animat aquests dies. Als consellers de Vic els va proposar d'assetjar Joan de Navarra a Tarragona, amb la flota que anava a Tortosa i, a la vegada, per terra amb un exèrcit de 400 cavallers, 200 homes d'honor i uns 6,000 peons; a més a més, amb els auxilis que es rebien de països estrangers³⁹. Als de Tortosa els escrivia dient-los que tinguéssin fe en la victòria i en altra lletra posterior, responent a les queixes seves sobre el capità Pere de Belloch que era massa vell per defensar els castells de la comarca, els manifes-

34) Reg. Firmarum et Obligationum, fol. 14.

35) Vegeu A. C. A. Fons de la Generalitat. Dietari. Sobre la flota: Reg. Exercitum 1, fol. 112, 123 vº, 124 vº, Reg. Pecunie 1, fol. 105, 106, 106 vº, 107, 108 vº i 137.

36) Capítols del contracte en: Reg. Curie 1, fol. 185.

37) Reg. Pecunie 1, fols. 110, 110 vº, 119, 120, 135 i 137.

38) Entre els mercaders alemanys citen els documents a Jofre Metelli i Gaspar Solicofrer, els quals pertanyien a una «societat d'alemanys» establerta a Barcelona (Reg. Commune 1, fol. 2 i Commune 2, part 1ª, fol. 62; Reg. Diversorum 3, fol. 140 vº); entre els italians, ja genovesos, ja venecians, ja florentins, apareixen més freqüentment Cristòfor Centurió, Daniel Zon (Reg. Diversorum 1, fol. 36; Reg. Pecunie 1, fol. 150); Jaume Carrau, Jaume Metelli, Tomàs Spirelli (Reg. Pecunie 1, fol. 46, 131 vº, 133 vº, i 138; Reg. Curie 2, fol. 198 vº; Reg. Diversorum 2, fol. 179; Reg. Commune 3, part 2ª, fol. 65 vº); entre els catalans Antoni Massana i altres. Per als seus pagaments o emmanlevaments es serveix sovint el monarca de les borses de canvi internacionals. (Reg. Curie 1, fol. 81 vº, Reg. Pecunie 1, fol. 4; Reg. Pecunie 2, fol. 18 vº; Reg. Gratiarum, fol. 143 vº). Segons Pirenne (*Histoire de Belgique*, Bruxelles, Lamertin, ed. 1929-32, II, p. 441, nota), la Borsa Internacional de canvi més antiga fou creada a Anvers poc abans del temps que ens ocupa, en 1460, i el seu nom no procedeix de *bursa* sinó d'una petita plaça de Bruges dita de *van der Beurse* (família que hi posseïa un hotel), en la que es reunien els mercaders italians. Sobre el dret reial relatiu a mercaders alemanys i saboiards en temps de Pere de Portugal vegeu A. R. P. Invº nº 41 i ALOYS SCHULTE: *Geschichte der grossen Ravensburger Handelsgesellschaft*, 1380-1530. Stuttgart und Berlin, 1923, 3 vols. Al vol. 2ª, pàg. 324 i ss.; al vol. 3ª, pàg. 521 i ss.

39) Reg. Curie 1, fol. 168.

tava que tenia Belloch per persona de molta experiència i per bé que era d'alguna edat, comptava amb gendres i nebots joves i esforçats que lluitarien valerosament; en cas de perill ja rebrien auxilis per mar i per terra⁴⁰. També als pahers de Cervera els confortava amb bones paraules i els felicitava per no haver atès certa ambaixada de l'adversari que duia propòsits de suborn, segons «tema e art de lur reina que els embacina a tots»⁴¹. A Joanot de Copons el va nomenar regent de Menorca per actuar contra els mallorquins⁴². Respecte a l'Empordà, dictà disposicions relatives a la defensa d'Ullastret. Al prior de Casserres, fra Vicens de Castellbell, li va trametre ordres sobre proveïment de Ripoll⁴³. Ara eren acordats els capítols per a la devolució del castell de Gelida amb Carles de Cortes, dels que ja hem parlat, i al mateix temps es concedia guiatge a aquest, a Francesc dez Pla i a Guerau de Vallseca per abandonar el territori addicte⁴⁴. Els diputats de la Generalitat, observant la bona disposició del monarca, escrivien: «stà molt alegre, no savem per què, solament havem ayres que ha dit ans de lonchs dies sentirem de que haurem tots gran consolació»⁴⁵. Un gran foc celest que es va veure la nit del 9 d'octubre, feia comentar a Çafont en els fulls del dietari de la Generalitat: «que s'esdevingués el que Déu volgués per a bé i repòs del Principat».

Segurament l'eufòria del monarca devia ésser originada per millors esperances d'un auxili efectiu de Borgonya considerant la inactivitat de l'armada a Marsella (o Toló) un cop mort Pius II. En poc temps són diversos els misatgers d'aquell país que passen per Catalunya. Ja hem parlat d'un tal Guieron; a aquest segueixen altres dos, els noms dels quals els registres transcriuen sens dubte malament: «Jaces (Jacques?) de Ramo Curto» i Joan Filz, portador de cavalls tan desitjats pel rei⁴⁶.

Hem dit anteriorment que el cavaller Bartomeu Garí havia estat tramès a Borgonya i altres corts d'Europa per protestar de la traïció de Beaumont. L'actuació de Garí havia d'ésser, però, molt més complicada. Havia de reiterar la

40) Reg. Curie 1, fols. 137 i 137 vº.

41) Reg. Curie 1, fol. 136 vº. L'historiador Antoni de Bofarull, quan parla de Joan II i Joana Enríquez els diu pintorescament «monstruos coronados».

42) Reg. Officialium, fol. 64.

43) Reg. Firmarum et Obligationum, fol. 17. Reg. Exercitum 1, fol. 135 vº.

44) Reg. Secreterum, fol. 28 vº.

45) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 682, fol. 29.

46) Reg. Pecunie 1, fol. 139 vº, i 142 v. Reg. Curie 1, fol. 172.

reclamació d'auxilis als ducs de Borgonya i proposar-ne així mateix a Joan de Calàbria, fill de Reiner d'Anjou, i al rei d'Anglaterra. Portava amples poders per negociar pactes, aliances, lligues, etc., i contractar gent armada. A França havia de trobar-se amb Joan de Copons⁴⁷ i veure, ajudat per aquest, de decantar Lluís XI vers una amistat amb Pere IV. Per primera vegada insinua el monarca que per a obtenir-la està disposat a persuadir els catalans que els comtats del Rosselló i Cerdanya restin definitivament en poder del rei francès. Respecte a l'assumpte de dez Pla, Garí havia de dir a Lluís XI que havia estat empresonat per intentar desavenir els dos prínceps⁴⁸. Que les intencions de Lluís XI eren ben allunyades de negociar cap amistat amb el rei Pere ho demostra el fet que gairebé coincidint amb el viatge de Garí feia donació a Joan de Foix, governador del Rosselló, de tots els béns confiscats a catalans, *enemics* seus, en els esmentats comtats⁴⁹.

Tornem, però, a l'assumpte de la armada borgonyona. Mentre mossèn Garí es trobava camí de Borgonya, el cavaller Bertran Ramon Çavall, acompanyat del secretari reial Jaume Pellicer, era tramés pel monarca a Marsella (o Toló) a fi de conferenciar amb el Gran Bastard i fer-li noves i més avantatjoses proposicions en les que s'endevina el desig de despertar la cobdícia d'aquells capitans de caire aventurer. El memorial que s'emporta Çavall parla de l'abundància d'or, argent, joies i perles que els catalans posaven a disposició del rei. El Gran Bastard rep la promesa d'amples territoris a la ratlla de França, més avantatjosos que no pas l'illa de Xipre que sens dubte li havia estat oferta; a més a més obtindria el títol de duc. Cas de no determinar-se a venir a Catalunya i en el seu lloc ho fes el Bastard de Brabant o altre, acompanyat de mil combatents, aquest seria nomenat comte i els soldats pagats escrupulosament amb el salari que tinguessin per costum percèbre. La gent que vindria, els cavalls i les naus, tot havia d'ésser de qualitat i no «fardatge» inútil. La situació per a intervenir era excellent car l'adversari es tro-

47) Sobre aquest personatge vegeu CALMETTE, op. cit. i els volums de la *Col. doc. ined. del A. C. A.*, que parlen de l'aixecament contra Joan II. El cronista Enríquez del Castillo en la seva obra, cap. XLIII, diu d'ell: «Hombre muy astuto, malicioso y sin vergüenza, y muy elocuente». Pere de Portugal li atorgà uns capítols sobre el lloc de Copons. (Reg. Exercitum 1, fol. 19. Vegeu Reg. Secretorum, fol. 77 vº, Curie 2, f. 222; Reg. Exercitum 2, part 2ª, f. 82 vº).

48) Reg. Secretorum, fol. 25.

49) Vegeu: CALMETTE, op. cit. p. 247.

bava decaigut, però calia que la vinguda fos decidida el més aviat possible ⁵⁰.

Pels mesos d'octubre o novembre era recobrada la vila d'Uldecona per negociació i sembla que en el fet hi va intervenir Dionís de Portugal ⁵¹. Però qui actuà més eficaçment va ésser Pere de Belloch, el qual rebé encàrrec del monarca de tractar amb Joan de Leet qui es mantenia fort en l'esmentat castell. Fou ofert a aquest, si es retia amb totes les armes i artilleries, que obtindria una pensió de mil florins anuals i que continuaria de capità a la forteressa. En el cas que Uldecona hagués d'ésser retornada a l'ordre de Rodes, aleshores Leet cobraria una pensió de 500 florins en altre lloc segur del territori addicte. El 9 de novembre Leet rebia el nomenament de capità d'Uldecona previ homenatge al rei Pere i féu renúncia de tots els seus compromisos amb Joan de Navarra. El cavaller Gonçal de Castanyeda, que anteriorment havia estat nomenat capità de l'esmentada vila va ésser rellevat i, junt amb Dionís de Portugal, cridat a Barcelona per a formar part de l'exèrcit que s'hi preparava ⁵².

Simultàniament amb aquests fets el rei Pere es produïa amb màxima rigor sobre Tortosa on s'havien esdevingut alguns casos de rebel·lió: una ambaixada tramesa pels procuradors de la ciutat rebia com a resposta que els privilegis no podien ésser observats estrictament en temps de guerra i que la gent que havia estat detinguda seria tractada amb clemència si aquesta era possible. Per altra banda Pere de Belloch rebia amples atribucions per confiscar béns i rendes dels rebels tortosins, tant seglars com eclesiàstics ⁵³.

Els assumptes de l'Empordà es presentaven una mica complicats. El monarca, per atendre'ls millor va dividir el territori en tres capitanies: la part compresa entre el Fluvià i el Ter fou confiada a Pere Ventalló; la part ultra el Fluvià, a Pere de Sant Pol i la part citra el Ter a Francesc Quintana. Els capitans generals baró de Cruïlles, vescomte de Rocabertí i Joan de Silva van rebre comunicació d'haver-se creat aquestes capitanies ⁵⁴. Potser hi influïa

54) Reg. Exercitum 1, fol. 139 vº.

50) Reg. Secretorum, fol. 31 vº.

51) Germà de Pere i Joan de Portugal i de Deça, néts tots tres de l'infant Dionís que es rebel·là contra el rei Joan de Portugal, proclamant-se monarca. Vegeu: ZURITA, *Anales*, Lib. XVII, cap. LXII. Reg. Pecunie 1, fol. 169.

52) Reg. Exercitum 1, fol. 138, 141 vº, 151. Reg. Secretorum, fol. 34. Reg. Curie 1, fol. 193. Reg. Curie 2, fol. 12.

53) Reg. Exercitum 1, fol. 146. Reg. Pecunie 1, fol. 168.

la intenció de contrarrestar el disgust latent entre els soldats, queixosos de que no percebien llur sou. El monarca va escriure una lletra al baró de Cruilles expressant la seva estranyesa de què les gentes d'aquest amenacessin retirar-se si no se les pagava un dia abans d'acabar el mes, essent així que els soldats de Joan de Navarra acostumaven a esperar cinc o sis mesos (!) per a percebre el salari ⁵⁵.

En la primera desena de novembre es posava setge a Ciurana i es prometia als seus veïns salvaguarda reial si es retien. Aquest setge durà més de trenta dies; el capità Jordi Stremer va rebre l'encàrrec de dirigir l'operació militar ⁵⁶. Un intent de sedició a la vila de Palamós va ésser sufocat amb energia ⁵⁷. El capità portuguès Joan de Morales (Moraes) es disposava a la defensa d'Ullastret amenaçat per l'enemic i el batlle de Bellcaire rebia ordre de contenir els excessos de Joan de Castro en les heretats que se li havien donat vora les del patrimoni reial ⁵⁸.

Per a combatre els «remenças» de Verntallat, el rei ratificà uns capítols que havien estat conclosos entre la Generalitat i els «remenças» que s'havien mantingut fidels a aquesta. Pere Julià fou nomenat llur capità i el 31 d'octubre se'ls estenia un guiatge general per a lluitar en el vescomtat de Cabrera ⁵⁹. Tanmateix algun temps després un succés imprevist afavoria la causa de l'adversari: Arnau Guillem de Camllonch, veguer de Ripoll, obria de nit les portes de la vila a la gent de Verntallat, produint-se amb singular violència contra els addictes al rei Pere. Fra Vicens de Castellbell, prior de Casserres, va ésser assassinat en aquesta traïció, segons notícia que recull el dietari de la Generalitat. Verntallat s'apoderà encara de Sant Joan de les Abadesses, Camprodon i Olot, però no conservà gaire temps aquestes viles en les seves mans.

Altra contrarietat per a Pere IV va ésser la rebel·lió de Grisold de Centelles qui s'havia fet fort en el castell d'aquest nom i rebia auxilis dels de Girona. Per a combatre'l designà el monarca el capità Ramon de Planelles, qui havia de posar-se en relació amb el rebel per a entaular negociacions i si res no aconseguia li confiscaria els béns de la dita baronia. Mentre tant Pere de Deça ha-

⁵⁵) Reg. Exercitum 1, fol. 142 vº.

⁵⁶) Reg. Secretorum, fol. 37 vº i 38.

⁵⁷) Reg. Curie 1, fol. 170 vº i 193 vº.

⁵⁸) Reg. Curie 2, fol. 4.

⁵⁹) Reg. Secretorum, fol. 35, Reg. Exercitum 1, fol. 144. Reg. Diversorum 2, fol. 137.

via de vigilar que l'adversari no trametés socors a Centelles, per a la qual cosa faria una cavalcada, junt amb Rocabertí, pels encontorns de Girona. El senyor de Centelles es va mantenir vigorós en el seu castell i aleshores Planella va rebre ordre peremptòria de confiscar els béns de la baronia i amb el producte adquirir armes i municions per a combatre'l amb tota violència ⁶⁰.

En els primers dies del mes de desembre d'aquest any de 1464 trobem les primeres guspires dels conflictes entre la Generalitat i els oficials del rei, conflictes que amb el temps s'agreujarien embolcallant la pròpia persona del monarca ⁶¹. Certs territoris, viles i llocs del comtat d'Empúries depenien directament del domini de la Generalitat. Quan el rei Pere va suprimir el Consell del Principat a la seva tornada de Vilafranca pel passat març, havia nomenat capitans pel seu compte en tots els castells d'aquest territori, posant-hi després com a capità general al portuguès micer Joan de Silva. Tals mesures vulneraven els drets del Consell, ara ja restablert, però encara fou cosa pitjor que l'esmentat Silva i els restants oficials reials començaren a actuar sense miraments de cap mena davant les atribucions dels diputats, exigint als habitants de tot el comtat sense distinció, impostos que no els corresponia cobrar. El monarca va amonestar aquells tot dient-los que els cobraments eren d'incumbència de l'administrador del dit territori ⁶². Les paraules del rei no foren ateses i aviat veiem que els excessos s'estengueren a Blanes amb gran indignació dels diputats que exigiren respecte a llur jurisdicció «E no ignorau — diuen aquests — quanta potestat e jurisdicció és a nosaltres atribuïda circa la manutenció, conservació e defensió dels drets del General e dels ministres d'aquell. E per vosaltres no pot ésser ignorat que a altri que a nosaltres no és lícit stendre les mans en les coses tocants lo dit General, e que los que contrafan incorren grans penes...» ⁶³. La Generalitat tornava a cobrar energies davant la figura del

60) Reg. Curie 2, fols. 5 i 9. Reg. Exercitum 1, fol. 159 vº. Reg. Pecunie 1, fol. 176. Pels mateixos dies que Pere de Deça, capità de la flota, rebia aquest encàrrec, era nomenat almirall Francisc de Sentmenat (Reg. Oficialium, fol. 68). Sembla que al front de la flota hi restà Roderic de Sampaio.

61) Ja al mes de novembre s'havia produït una discussió entre el rei i els diputats sobre el lloc on havien d'ésser pagats els soldats. El primer proposava que ho fossin a les oficines del Mestre Racional al Palau reial; els segons, a la Generalitat, a fi de respectar el costum. Es féu d'aquesta manera, amb disgust del monarca, qui creia vulnerada la seva dignitat com a tal. (BOFARULL, *Col. de doc. ined. A. C. A.*, vol. 24, p. 51).

62) Reg. Curie 2, fol. 7 i 7 vº.

63) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 682, fol. 61.

monarca. De nou, després d'algun temps d'atuïment, reprenia a l'ombra del Consell restablert, la seva significació personificadora de l'esperit i essència del país. Però entorn a ella exercia la noblesa el seu predomini del qual el rei Pere, per tradició familiar, recelava. En conjunt el recel d'aquest devia estendre's a tot un organisme polític que com la Generalitat feia ombra a la seva reialesa. Aviat va allunyar-se dels diputats i a poc a poc va anar voltant-se de portuguesos, principalment militars i eclesiàstics, la qual cosa faria néixer la decepció en els elements dirigents del moviment contra Joan II. El temps havia d'encarregar-se de donar volum al conflicte que s'iniciava.

V

1464-1465. NOUS PREPARATIUS BÈL·LICS. — ELS MENORQUINS. — EL CASTELL DE CENTELLES. — BATALLA DE CALAF (28 DE FEBRER)

D'ençà de la traïció de Beaumont a Vilafranca la inquietud que va oferir el pas del Llobregat fou constant. El batlle de Sant Boi tenia ordres severes de no permetre transitar-hi ningú que no portés passaport amb la signatura i segell reials. Aquesta mateixa ordre varen rebre els altres pobles propers¹. Pels camins s'havien escampat espies a fi d'observar els moviments de l'enemic, principalment de la part de Vilafranca; àdhuc hom podia detenir aquells que portessin permís reial si eren sospitosos, i també els religiosos que pullulaven per les carreteres, els quals molt sovint eren persones encarregades de difondre notícies favorables a l'adversari².

Més enllà de Martorell, on el monarca tenia concentrada nombrosa gent i artilleria, la situació s'esdevenia difícil i es manifestaven freqüents focus de rebel·lió; a Igualada no trigaria gaire a produir-se els casos de Pere Mateu i la família Franquesa³; a Manresa un grup hostil al rei Pere s'havia fet fort a la «força subirana», part alta i fortificada de la ciutat⁴; a Molins de Rei s'empresonava el propi batlle⁵. Però on la situació esdevenia greu des de la caiguda de Lleida era a Cervera i Tàrrrega degut a la dificultat amb què es topava per introduir-hi queviures. L'enemic va veure fàcil l'empresa de reduir per fam la primera i decidí posar-li setge, essent encarregat de dirigir a-

1) Reg. Curie, 2, fol. 14.

2) Reg. Curie 1, fol. 170, Reg. Curie 2, fol. 15.

3) Reg. Curie 2, fols. 31 vº i 110 vº.

4) Reg. Curie 2, fol. 32.

5) Reg. Curie 2, fol. 33.

quest el comte de Prades. Bertran d'Armendariz, capità de les tropes addictes, recomanava un ràpid auxili ⁶.

Davant d'aquest fet inquietant, el rei Pere decidí sortir de Barcelona al front del seu exèrcit i emprendre el camí de Cervera. Les forces havien de concentrar-se a Sant Cugat del Vallès. Abans d'abandonar la capital deixà en mans del bisbe de Vic la resolució del cas del rebel Galceràn de Toralles, el càstic del qual li reclamaven els diputats de la Generalitat. Era aquest afer no gaire fàcil de resoldre. L'esmentat Toralles havia estat detingut als claustres de Sant Agustí de Barcelona i sembla que els privilegis eclesiàstics l'immunitzaven en tal circumstància ⁷. El monarca, que ja tenia recomanat als seus oficials de no intervenir en assumptes de la jurisdicció religiosa a fi de no atiar més el foc en aquest delicat terreny, sentí escrúpols de prendre cap iniciativa en tal afer ⁸.

El 21 de desembre del 1464 el rei Pere es trobava ja a Sant Cugat amb el seu exèrcit, esperant l'arribada de la cavalleria. Com aquesta trigava a venir, va escriure als diputats queixant-se'n; sens dubte la trigança era deguda a la lentitud amb què es feien els pagaments de salaris. Observava el monarca que pagar els soldats a Barcelona era contraproduent per tal com aquests acostumaven a esmerçar aviat el diner en vicis ⁹. El 2 de gener, Pere era a Martorell i la cosa continuava encara sense resoldre. Aleshores va trametre a Barcelona tres missatgers (Joan Andreu, doctor en lleis, Bernat Gralla i el seu protonotari Roderic Vidal), els quals exposarien als diputats els grans desavantatges que s'esdevenien de la trigança en pagar els soldats. A més a més, els proposarien una collecta de plata al país, collecta que el propi monarca encapçalaria amb la seva vaixella, a fi de batre nova moneda de més baixa llei i més elevada de preu ¹⁰. Els diputats contestaren tot seguit a aquesta ambaixada dient que lamentaven les fadigues i angoixes del monarca perquè les coses anaven tan a poc a poc. La culpa no era d'ell, sinó dels oficials reials. A Barcelona, els pocs borgonyons que havien arribat i els portuguesos, estaven perdent el temps lamentablement. El poble, que és el que paga, murmurava

6) Reg. Exercitum 1, fol. 167 vº.

7) Reg. Commune 2, part 2ª, fols. 43 i 44.

8) Tanmateix algun temps després encara el veiem demanar una informació sobre Toralles. Reg. Curie 2, fol. 35 vº.

9) Reg. Curie 2, fols. 18 i 24 vº.

10) Reg. Exercitum 1, fol. 167 vº.

que el diner s'esmerçava de manera ben inútil. Proposaven els diputats, que una vegada avituallada Cervera, els soldats deurien ésser repartits per l'Empordà, comarca d'Osona i altres punts que disposaven de diner per pagar-los, puix que de Barcelona no podia «exir tanta substància», mentre les comarques romanien al marge. Quant al projecte de batre moneda de més baixa llei, opinaven que era cosa que no convenia, tenint en compte l'estat del país. Darrerament pregaven els diputats al rei que no veiés en ells malícia ni astúcia i feien una al·lusió a què el príncep es trobava mal aconsellat¹¹. Aquesta lletra del 3 de gener va ésser seguida d'una altra recomanant al monarca que precipités la defensa de Cervera la qual esperaven que portaria amb tal braó que passaria per sobre de l'enemic i salvaria la ciutat¹². També escriviren al comte de Pallars per a que influís sobre el rei en tal sentit. Així, doncs, per les dues parts, per la d'aquest i per la dels diputats, veiem una mateixa inculpció de que les coses no rutllaven com deurien rutllar. El monarca culpa als membres de la Generalitat, aquests als oficials reials i a les persones que aconsellen malament al príncep.

De Martorell va traslladar-se el rei Pere al castell de Gelida i una vegada aquí novament va escriure a la Generalitat que trametés a Cervera com a capità a mossèn Arnau de Vilademany; aquest, però, se n'excusà dient que sofria una lesió¹³. També va recomanar als pahers de l'esmentada població que fossin més diligents en el cobrament dels impostos de guerra i en la confiscació de béns de les persones declarades rebels. Conseqüent amb la seva devoció a la Verge de Montserrat, abans de continuar la marxa en direcció a Cervera disposà que una llàntia cremés nit i dia davant la imatge a fi d'obtenir la seva protecció¹⁴.

L'estada del rei al castell de Gelida es va perllongar fins al 27 de gener. Aquest castell era considerat com a lloc de perill per la seva proximitat a Vilafranca. Els diputats estaven angoixats de què el monarca exposés tan inútilment la seva persona¹⁵ i que l'auxili a Cervera sofrís un tal retard. Aleshores determinaren trametre-li mossèn Francesc Colom, ardiaca del Vallès i di-

11) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 682, fol. 75 vº.

12) Id., fol. 76 vº.

13) Id., fol. 81 vº.

14) Reg. Pecunie 1, fol. 188.

15) Fou aquest un acte de jactància de valor per part del monarca?

putat de la Generalitat i mossèn Felip de Ferrera, conseller en cap de Barcelona, a fi de pregar-li que deixés la perillosa Gelida i avancés vers Cervera. Mentre tant ells farien diligències per obtenir diner a fi de pagar els individus encarregats de traslladar a aquesta ciutat les vitualles acumulades a Manresa¹⁶. Alguns dies després el rei es traslladava a Piera i des d'aquí s'incautava definitivament de l'administració dels béns de l'ardiaconat de Santa Maria de la Mar, fonamentant la incautació en imperatius de guerra.

Queixosos els menorquins de la conducta de Joanot de Copons com a regent de l'illa, varen enviar al monarca en aquest mes de febrer una ambaixada per a pregar-li que amonestés l'esmentat personatge i l'obligués a ésser més respectuós amb llurs franquícies; així mateix li demanaven més gent per a fer front als enemics de dins i de fora de Menorca. El rei va prometre'ls tots els auxilis que els caldrien, però respecte als privilegis els va dir que prenguessin paciència i esperessin l'acabament de la guerra; de moment serien respectats els que fos possible respectar i Copons rebria una advertència per a que observés una conducta més humana. En efecte, el mateix dia escriví el monarca a Copons aconsellant-li que modifiqués els seus procediments¹⁷. L'illa de Menorca també es trobava dividida en partidaris del rei Pere i de Joan de Navarra. Aquests s'havien fet forts a Ciutadilla des d'on hostilitzaven Mahó, port utilitzat pels catalans per a combatre els mallorquins i on actuà el capitost de la rebel·lió dels *forans* de l'illa daurada, Pere Joan Albertí¹⁸.

A principis de febrer s'esdevingueren alguns fets d'armes favorables al rei Pere: es recobraven els castells de Forés i Barberà; Pere de Portugal i de Deça intentava una agosarada correria fins a les proximitats de Tarragona; a l'Empordà es prenien els castells de Pau i Vallgornera; en canvi, s'hi reproduïen les hostilitats amb don Joan de Castro a Palau Ça Verdera¹⁹. La victòria més assenyalada, però, va ésser la presa del castell de Centelles que tingué lloc el 12 de febrer d'aquest any (1465). Una vegada reduït el cavaller Grisold o Grisogo de Centelles, el monarca va nomenar capità del dit castell i baro-

16) BOFARULL, *Col. doc. ined. del A. C. A.*, vol. 24, p. 78.

17) Es una lletra escrita amb gran afecte i cordialitat i que fineix agraint el monarca la tramesa d'uns formatges de Mahó ... (Reg. Exercitum I, fol. 178 vº).

18) Vegeu el nostre article que figura en l'Homenatge al Dr. Finke als *Analecta sacra tarracoenesia*, 1935, i també QUADRADO: *Forenses y ciudadanos*, (Palma de Mallorca, Amengual, ed. 1895), darrer capítol de l'obra.

19) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 682, fol. 94.

nia al portuguès Didac de Villarreal i disposà que fossin celebrades misses a l'església del mateix ²⁰. Els diputats felicitaren el rei per aquesta operació militar i la varen creure un bon averany per a l'atac que es preparava contra els rebels que s'havien fets forts a la «força subirana» de Manresa. Mentre tant, el monarca s'havia traslladat de Piera a Santa Coloma de Vinyoles i un cop aquí reclamava als diputats 3,000 florins per pagar als soldats ²¹. Després d'una victòria militar, no cal dir, les energies del príncep eren més accentuades per a la reclamació de pecúnies ²².

El 17 de febrer, i després d'haver passat per Moià i Sampedor, era ja aquest a Manresa. En arribar aquí va trametre a Barcelona un prec sobre certs portuguesos delinqüents, els quals desitjava que fossin tractats «ab dolçor e humanitat», considerant que era Portugal el país que més ajut reportava a la guerra. En aquesta mateixa lletra reiterava les seves demandes de trametre més gent i invitava al batlle i subveguer de Barcelona a acudir a Manresa on havia d'esdevenir-se una gran victòria el dia 20 del mateix mes, dia que havia de considerar-se de joia i de festa per al país ²³. Del que va ocórrer amb els rebels de la «força subirana» res no diuen els registres, tal vegada per la magnitud de la batalla que tingué lloc nou dies més tard de la data fixada.

El comte de Prades, que tenia assetjada Cervera, havia rebut nous reforços al front dels quals figurava el jove infant Ferran (després Ferran el Catòlic) que encara no comptava 13 anys i acudia per primera vegada a prendre part en un fet d'armes imminent i d'importància. En efecte, la batalla era inevitable per tal com les dues bandes es trobaven disposades, ben nodrides de gent i d'elements de combat. Potser això ho ignorava el rei Pere, respecte de la part contrària i un cop dominada la situació a Manresa, avençà cap a Prats del Rei amb intent de proveir Cervera amb 700 atzembles carregades de queviures i al mateix temps posar en dispersió els assetjants. Aquests, però, n'ha-

20) Reg. Curie 2, fol. 36. Reg. Promiscuum 1, fols. 49 i 50 vº. Reg. Pecunie 2, fol. 2.

21) Reg. Curie 2, fol. 37.

22) A les reclamacions repetides del rei, els diputats responen amb cert nerviosisme: «Per multiplicades lletres havem respost a vostra majestat sobre nostra cura e diligència en treure hic la gent, e vitualles e civades, per al servei de vostra altesa». (A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats. Vol. 680, fol. 134 vº.) També obliguen al monarca a desdir-se de la donació a mossèn de Vilademany del castell de Rubió el qual era de domini directe de la Generalitat. (Corresp. dels diputats, vol. 680, fol. 132).

23) Reg. Curie 2, fol. 35.

vien rebut notícies pels seus espies i ben preparats, sortien cap a Calaf.

Zurita descriu així la disposició dels exèrcits: Al front de les forces del rei Pere, anava Pere de Deça, a qui seguien els borgonyons. A continuació Bertran i Joan d'Armendariz amb els navarresos i castellans que restaren fidels després de la defecció de Beaumont. Seguia Jofre de Rocabertí amb la gent d'armes i l'alféres Llorenç de Moncada, qui portava l'estendard reial. Vora d'aquest anava el monarca acompanyat del comte de Pallars, Francesc de Fenollet (vescomte de Roda) i Guerau de Cervelló. A reraguarda seguia el baró Gilabert de Cruïlles amb els estols catalans.

Quant a les forces de Joan de Navarra, eren capitanejades aquestes, com ja hem dit, pel comte de Prades. El castellà d'Amposta, Bernat Huc de Rocabertí, tenia al seu càrrec l'ala dreta, Mateu de Moncada l'ala esquerra, l'infant Enric, cosí de Ferran, atenia ambdues bandes. L'alféres Carcassona portava l'estendard i el príncep Ferran anava acompanyat per l'arquebisbe de Tarragona, comte de Mòdica, Joan de Cardona i de Prades i Joan de Gallano. Els peons anaven capitanejats per un tal Bernal Gascon.

Segons el cronista aragonès, qui ens ofereix una viva descripció de la batalla, aportada sens dubte per algun testimoni ocular, i treta de Joan Francesc Boscà i Gonçal García de Santamaria, les forces del rei Pere eren superiors a les de l'adversari i aquesta observació tantes vegades repetida, ens decanem a creure-la en el cas present. El monarca comptava amb un exèrcit que venia ja preparant-se des del mes de setembre, degut als temors que inspirava un atac pel pas del Llobregat; els reforços estrangers, sobretot els portuguesos, devien ésser més nombrosos del que s'ha cregut. L'heterogeneïtat, però, d'aquests reforços i les dificultats amb què es topava per satisfer-los el sou, devia fer dificultosa la disciplina ²⁴.

L'encontre va tenir lloc el darrer dia de febrer. Els esquadrans de l'adversari s'havien situat a un coll dit de Sant Martí i els del rei Pere entorn a una ermita que el cronista nomena de «Santiago». D'una lletra del monarca als diputats que trobem al foli 2 de les Deliberacions de la Generalitat del trieni

24) L'investigador Coroleu en el seu treball *El feudalismo* (Girona, 1878, pp. 56 i 57), parla de la indisciplina i esperit d'insubordinació de l'exèrcit de la Generalitat i posa de manifest les queixes del comte de Pallars per la manca d'auxilis pecuniaris: «no era entonces hora de ahorrar, sino de grangearse amigos», diu. Si Perpinyà s'havia perdut aleshores, havia estat «por sobra de buenas palabras y falta de socorros». Els fets, doncs, semblen repetir-se.

1465-69, es desprèn ben clara la indecisió de Pere en el moment inicial per tal com en divisar l'enemic, *a l'hora tarda*, que *devallava del puig gros* i es ficava en un pas, lloc molt fangós, *manà tocar les trompetes per a que la seva gent es retirés vers els Prats*. Però la batalla era ja inevitable i no tingué més remei que arengar els soldats, evocant les figures del comte d'Urgell, el seu avi, i del príncep de Viana, la dissortada vida dels quals era encara latent en el cor del poble.

Iniciat el moviment dels esquadrons, sembla que els borgonyons no avençaren amb el rigorós ordre degut. L'adversari se n'adonà tot seguit i va disposar l'immediat atac contra ells al crit d'*Aragon, Sancta Maria!*²⁵. El comte de Prades, junt amb el Castellà d'Amposta, aconseguí introduir-hi la confusió i occir-ne la majoria; «casi todos murieron peleando», diu Zurita d'aquests borgonyons. Al mateix temps que era destruïda i dispersada l'avantguarda, les altres forces de l'adversari feren un ràpid moviment envolvent. Mateu de Moncada atacà per una banda, l'infant Enric per l'altra i així es va generalitzar la batalla, portant ja des d'un principi l'aventatge les gents del rei Joan que havien pres la iniciativa. La desorientació en els esquadrons addictes al rei Pere va ésser gran. Al cap d'algunes hores de lluita aferrissada, els estols catalans restaren «desbaratados e rompidos», els peons fugien «por lo áspero del monte», la cavalleria «por lo llano». Sembla que la mortandat no fou gran ni per una banda ni per l'altra; únicament, com ja havem dit, va ésser més sensible a l'avantguarda borgonyona. Es calculen uns 60 genets caiguts en el camp de batalla. En canvi, el nombre de presoners que restà en poder de l'enemic tingué proporcions catastròfiques. Gairebé tota la brillant plana de capitans: el comte de Pallars, Pere de Deça, els vescomtes de Roda i de Rocabertí, don Joan d'Almada, Guerau de Cervelló, Gil de Teyde, Francesc Bertran (senyor de Gelida) i altres més. Adhuc el mateix monarca va ésser arrossegat pels vencedors cap a Prats del Rei, per bé que desapercebut de tothom. El príncep, amb gran habilitat i lleugeresa s'havia després de les insígnies reials i montava un cavall de poca qualitat. Un dels seus genets (Roderic de Mora) va facilitar-li més tard el seu corcer, més lleuger, i aprofitant l'obscuritat de la nit, aconseguí evadir-se i retornar on eren les seves forces²⁶.

25) Aquest crit és pres de la crònica de Santamaria.

26) Roderic de Mora va rebre més tard una pensió de 100 lliures anuals per haver salvat al rei.

o Excellent. S^r **I** defons Rey d'arago e Comte de Barcelona primer comença a regnar Lany
 dia Incarnacio de nre s^rtor Mil. c. lxxij. p^r Augusti en lo qual dia em mort lo magnific Segor en tu
 men bnpier Comte de Barcelona. E mori Le dit defons en La vila de perpinya lny. hls. Mayday
 Enq regna. xxxij. anys. viij. mesos e x dies. Exmarces fuda la vila de Luch.

Lo primer de aquest nom mori lo dit Rey defons pare seu succedi en les dits Regnes e comen
 La qual matrona a m. v. lxxij. p^r September dits dny Incarnacio. M. c. lxxij. E son foverne en
 La Monestir de exena. Exa Regna. lxxij. anys. viij. mesos e x dies. E foli la lny d'ida dits mres
 alaped d'ona s^rta creut Agula e palau en Gerdaga funda Escap lapp la seu fonguauanes.
 Jacme primer d'aquest nom mori lo dit Rey en pere prve son succedi en les dits Regnes e Com
 En lo qual mori en La ciutat de Valencia. lxxij. hls. Augusti dits dny Incarnacio. M. c. lxxij.
 E son foverne Enq e m. v. lxxij. p^r September lo Monestir de pellet Exa Regna. Lxxij. anys. x mesos e
 x dies.

Lo dit s^rtor Rey en Jacme. lxxij. hls. Juny Anno domini. M. c. lxxij. p^r Pont en son palau Real
 en la Ciutat de Barcelona. Prens en Marces d'plaguarie regner. E Ombro de Arlet fofing
 son e Vidal Salama Juben barle y Barcelona. e en bnguer. lxxij. anys. x dies. E mres fofhale son e mres daltres
 canons e bons homens dits dnta Ciutat son legir e publicor. lxxij. anys. x dies. E mres fofhale son e mres daltres
 en quatre poyres ala dnta Ciutat dnta Ciutat y Barcelona. Los quals regnen la coma
 nta dnta Ciutat al consell de viij. consellers per los dnt quatre poyres elegides. Los glo
 letrats son d' tenor seguent:

En Jacme per la gra de don Rey d'arago de Mallorques de Valencia Comte de Barcelona e de
 Dnyell s^rtor de Anstanch Als fols mres en Gmllen de lacera Jacme gerant Eng dntor.
 e Anan de Senansa Salut e gracia. Volem e fofhament e preta manam a dntaltres. Que
 dntaltres en aquest any fofhant fofhant dnta Ciutat de Barcelona. e pntor
 La voluntat de aquella Ciutat e negociis comuns. segons lo manament e licencia de nre a.
 aquella Ciutat asopada. E en aco dilacio alguna no pntor. qm nra voluntat es que la
 dnta Ciutat per dntaltres fofhant en hnta dnta Ciutat e regnent dntor a dntaltres lny
 can de pendre hnta consellers al bre ofm gerant e exegir. Los quals si necessari fofhant
 compellir per bre auctoritat e per lo regner de Barcelona. Dnt en Valencia a. viij. d' fey de
 Abril d' any de nre s^rtor Mil. c. lxxij.

Gmllen de lacera
 Jacme gerant
 Enguer dntor
 Anan de Senansa

Donc d' Olasche
 Bernat symetich
 Enguer maneder
 Bernat marques
 Enguer bnguer
 pa pceptra
 Ramon pyndre

Papre a. viij. dies hls d' any anstanch. Mil. c. lxxij. lo dit s^rtor Rey en Jacme ab la corra
 da en Valencia los dnt dnta mes e any atorge a tots los homens dntaltres dnta Ciuta
 tnta qnta fofhant ells governar e administrar e regir la dnta Ciutat ala fofhant dnta Ciuta
 fofhant dnta Ciuta ala fofhant dnta Ciuta ala fofhant dnta Ciuta ala fofhant dnta Ciuta
 vulguessen Statubnt e odonant que calcan any en la fofhant dnta Ciuta ala fofhant dnta Ciuta
 pntor pntor lo regner dnta Ciuta ala fofhant dnta Ciuta ala fofhant dnta Ciuta ala fofhant dnta Ciuta
 fofhant dnta Ciuta ala fofhant dnta Ciuta ala fofhant dnta Ciuta ala fofhant dnta Ciuta ala fofhant dnta Ciuta
 al dit ofm exegre La administracio de quals comenca a fofhant en la fofhant dnta Ciuta ala fofhant dnta Ciuta

Eng de mndada
 Bernat de torca
 Ramon ehuar
 Dnt caboria
 Aloncu d' any
 Mil. c. lxxij.

Eng de mndada
 Enguer dntor
 Dnt de lueca
 Enguer dntor
 Aloncu d' any
 Mil. c. lxxij.

Eng de mndada
 Enguer dntor
 Dnt de lueca
 Enguer dntor
 Aloncu d' any
 Mil. c. lxxij.

Eng de mndada
 Enguer dntor
 Dnt de lueca
 Enguer dntor
 Aloncu d' any
 Mil. c. lxxij.

Eng de mndada
 Enguer dntor
 Dnt de lueca
 Enguer dntor
 Aloncu d' any
 Mil. c. lxxij.

Eng de mndada
 Enguer dntor
 Dnt de lueca
 Enguer dntor
 Aloncu d' any
 Mil. c. lxxij.

Eng de mndada
 Enguer dntor
 Dnt de lueca
 Enguer dntor
 Aloncu d' any
 Mil. c. lxxij.

Eng de mndada
 Enguer dntor
 Dnt de lueca
 Enguer dntor
 Aloncu d' any
 Mil. c. lxxij.

Memorial, de Joan Francesc Boscà (Madrid, Biblioteca Nacional),
 l'historiadorexiliat de Barcelona per Pere IV.

No cal dir la consternació que causaria entre els diputats el resultat de la batalla. Tanmateix intentàren trèure-li importància als ulls del país, fent creure que havia estat un fet d'armes indecís. En dues lletres, de 3 i 6 de març, escrivien als jurats de Sant Feliu de Guíxols que l'enemic havia sofert més baixes en homes i cavalls i els addictes en presoners. També les gents del rei Pere havien capturat alguns capitans enemics de relleu: mossèn Guillem Ramon d'Erill, el fill de don Roderic de Rebolledo, mossèn de Requesens i Roderic de Bovadilla. El carruatge de vitualles havia pogut ésser salvat i quant al rei, «Hector no podie fer més que ell ha fet». Pel que respectava al príncep, àdhuc podia considerar-se el combat com a beneficiós, ja que «la sua altesa stà picada» ²⁷. Per la seva banda el rei, en una lletra que va trametre als diputats des de Manresa, sobre socors que calia portar a Cervera, qualificava el combat de Calaf de «disbarat» en la culpa del qual igualment aquells tenien llur part: «Déu sia lo director nostre — deia el monarca — e de tots los negocis en los quals, com veeu, vos hi va vostra part» ²⁸. Novament, després de la desfeta, el rei Pere es dirigia amb reconvençions contra la Generalitat. Desconeixem però, les disculpes d'aquesta en la que el mal humor es congriava. Mentre tant, en el camp enemic el príncep Ferran, la nit de la victòria seia a la seva taula els capitans vencedors, per comentar la batalla, *prae gaudio tam inesperatae victoriae* ²⁹.

El socors a Cervera, tanmateix, es va realitzar gràcies a la diligència i valor de Bertran d'Armendàriz, l'acte esforçat del qual va produir estupor en els propis enemics. En efecte, 250 cavalleries carregades de queviures eren introduïdes en aquella ciutat, atenuant de moment la situació desesperada en què es trobava. Amb raó podia dir Pere IV, al·ludint al valerós capità, que era per a ell «després de la Virgen y los Santos, la suprema esperança» ³⁰.

(Reg. Gratiarum, fol. 144). Altres recompensats per llur comportament a la batalla de Calaf foren el manresà Joan Artés i Ferran Alvarez. (Reg. Gratiarum, fols. 187 vº i 193).

27) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 683, fols. 40 i 43.

28) Reg. Curie 2, fol. 42.

29) GARCIA DE SANTAMARIA en la *Col. de doc. ined. para la Hist. de Esp.*, vol. 88, p. 241.

30) Reg. Pecunie 2, fol. 7 vº. El monarca arribà a considerar la seva salvació en la batalla de Calaf com un fet miraculós inspirat per la verge de Montserrat i així ho manifesta en la donació que li va fer de la creu del comte de Foix. Potser el príncep també cercà en aquesta afirmació un efecte popular. (Vegeu: Apèndix nº 48).

VI

1465. EL MONARCA A L'EMPORDÀ. — SETGE I CONQUESTA DE LA BISBAL (7 DE JUNY). — DIFERÈNCIES ENTRE EL REI I ELS DIPUTATS I ELS CONSELLERS. — PÈRDUA D'IGUALADA (17 DE JULIOL). — PÈRDUA DE CERVERA (14 D'AGOST)

Després de la desfeta de Calaf, el rei Pere, retornat a Manresa, dirigí la seva atenció vers l'Empordà on, segons manifestacions seves, s'observava certa depressió a conseqüència de la passada derrota del vescomte de Rocabertí, a la qual alludeix Zurita. El monarca es trobava força desanimat: sense capitans, sense diner per atendre a rescatar-los, desorganitzat l'exèrcit, sentint sobre ell el pes de la decepció de Barcelona, a més a més la seva salut quebrantada. No sols, però, li mancaven al seu costat els capitans, sinó també personalitats elevades del seu govern, tals com mossèn Guerau d'Alemanya i de Cervelló, governador del Principat, qui igualment havia caigut en poder de l'adversari. En son lloc va haver de nomenar ara a mossèn Arnau de Vilademany i de Blanes¹. L'escassetesa de diner era tanta en aquest període, que durant algun temps el monarca disposà els pagaments amb gèneres confiscats o amb la pròpia vaixella de plata del Palau. Per a posar remei a la situació tornà el rei a manifestar la seva intenció d'encunyar nova moneda de més baixa llei, però també ara els diputats volgueren dissuadir-lo de tal propòsit al·legant que totes les coses automàticament augmentarien de preu i els salaris dels soldats arribarien «a la vera substància de la moneda». A més a més, com existia gran necessitat de forment, llana i espècies, les dificultats per a importar-les de l'estranger esdevindrien més sensibles en perdre valor la moneda².

El rei mestrestant s'havia traslladat de Manresa a Castelló d'Empúries, de-

1) Reg. Oficialium, fol. 70 vº.

2) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 682, fol. 105.

tenint-se a Granollers, Sant Celoni i Hostalric. A Castelló hi va romandre la darrera desena de març i principis d'abril, dedicant-se a reorganitzar les seves forces militars sensiblement disperses per la manca de cabals. Intenció immediata del príncep era socórrer Besalú (la qual cosa va assolir-se aviat) i tornar a posar setge a Ciurana i a Palau Saverdera. Tot seguit va difondre bans per la vila de Roses i els encontorns prohibint en absolut la comunicació amb Lionor de Vilamarí i amb el seu germà Joan de Castro i ordenant que els fos feta l'hostilització més aferrissada. Al mateix temps intimava a retre's als esmentats personatges i eren oferts 2,000 florins a qui lliurés viu Don Joan i 3,000 a aquell qui lliurés el castell de Palau Saverdera, amb tots els seus ocupants, queviures i artilleries³. El 9 d'abril D. Joan de Silva acordava uns capítols amb els assetjats en els quals aquests prometien lliurar el castell dintre d'un mes que començaria a partir del dia en què seria posada en mans del rei Pere com a garantia, Beatriu, esposa del dit Castro però en aquest termini el monarca havia d'haver-se apoderat de Ciurana i La Bisbal. També durant aquest termini s'establirien treves entre ambdues parts i altres condicions⁴.

Un èxit militar dels mateixos dies va ésser la caiguda d'Uldecona, novament, en mans de Dionís de Portugal (6 d'abril)⁵. Aquesta plaça, confiada a Joan de Leet, havia passat a poder de l'enemic per defecció de l'esmentat capità⁶. L'atac de D. Dionís es va produir de nit, assolint-se 47 cavallers presoners. El rei Pere felicitava expressivament dies després el seu parent per aquesta victòria⁷.

A Castelló d'Empúries l'esperit del monarca tornava a revifar amb la preparació del nou exèrcit. Ara obtenia alguns nous reforços, entre ells els d'un cert cavaller borgonyó anomenat Federic de Bitem (o de Vitem) i que venia acompanyant d'un nodrit estol de gent armada⁸. Com trigués a arribar aquest

3) Reg. Curie 2, fols. 48 vº, 49 i 50. Pecunie 2, fol. 22 vº.

4) Reg. Secretorum, fol. 41 vº.

5) *Manual de novells ardits*; vegeu aquesta data.

6) Els béns de Leet a Tortosa i Uldecona varen ésser confiscats i repartits entre Francesc Erboli i Pere de Deça. Vegeu: Reg. Gratiarum, fol. 127.

7) Reg. Curie 2, fol. 57.

8) Aquest Bitem (Vitem o Vuytem) el veiem més tard nomenat camarleng reial. Vegeu: Reg. Curie 2, fol. 102 vº. Sobre el personatge: Reg. Curie 2, fols. 51 vº, 52 i 69. Reg. Pecunie 2, fols. 27 i 27 vº.

ajut el rei tornava a llençar en cara dels diputats llurs dilacions que comprometien l'èxit de les activitats militars. També deia a aquests que si trameïen navilis a Portugal es podrien portar 300 atzembles de què disposava la germana i administradora del monarca, Da Felipa, i amb aquesta aportació i altres aviat podria comptar l'exèrcit amb 1,000 o més cavalls.

Per fi, i després de disposar per una comunicació dirigida al capítol de la Seu vacant de Barcelona la distribució dels olis sants per a la propera setmana santa en els llocs addictes del bisbat de Girona⁹, el monarca abandonava Castelló d'Empúries i per Sant Pere Pescador es dirigia a Ciurana la qual tornà a assetjar el 13 d'abril i després d'una intensa hostilització que durà vuit o nou dies la plaça, defensada per un tal Bañuelos, queia en les seves mans junt amb els quaranta cavallers que la defensaven. Després d'aquest èxit militar el monarca va traslladar-se a Torroella de Montgrí a on arribava el 21 d'abril i aquí novament va escriure al Papa parlant-li dels darrers fets guerrers que afavorien la seva causa. Cervera i Besalú havien estat avituallats suficientment malgrat les activitats de l'enemic i a l'Empordà els poblats se li retien. Així mateix aquests dies reiterava les seves proposicions de renunciar al mesurat d'Avis amb la condició que fos donat a l'infant Ferran de Portugal¹⁰.

A França era ja encesa la guerra dita «du Bien public» entre Lluís XI i els ducs de Bretanya, Borbó, Calàbria, Nemours, Alençon i Borgonya i comte d'Armagnac, acabdillats pel germà d'aquell monarca, el duc de Berry.¹¹ Aquest conflicte va despertar algunes esperances al rei Pere, el qual, desitjós d'obtenir algun avantatge, va trametre fra Joan Cristòfor de Gualbes a Borgonya, on una vegada escoltat el parer de la duquessa Isabel, veuria de negociar algun pacte amb qualsevol dels magnats rebels que s'hi avingués. Potser d'on esperava més probabilitats d'èxit era de la part del duc de Calàbria, fill de Reiner d'Anjou; per aquest príncep s'emportà el dominic un extens memorial en el que anaven puntualitzades les condicions d'una aliança i recíproca

9) Reg. Curie 2, fol. 53 vº.

10) Aquest, germà d'Alfons V de Portugal, havia tramès per aquests dies un emissari al rei Pere. Reg. Curie 2, fol. 107 vº i 108. Reg. Pecunie 2, fol. 14 vº.

11) En aquesta guerra «du Bien Public» Lluís XI va obtenir una magnífica ajuda de Gastó IV, comte de Foix, tant al migdia de França com en general. A Gastó es refereix la frase de que «il vouloit vivre et mourir l'espée en la main pour servir, ayder et secourir le Roy, tant de sa personne, que de ses vassaulx et subjez» (Vegeu: COURTEAULT, *Gastó IV*, (Toulouse, 1895), p. 287 i ss.). Així, doncs, Lluís XI estava ben defensat per la frontera catalana.

ajuda militar, entre les quals hi havia la proposició de matrimoni de Da Felipa, germana del monarca, amb l'esmentat duc. Gualbes portava l'encàrrec de visitar així mateix al rei Reiner i a micer Joan Cossa, governador de Provença ¹².

Malgrat l'oposició que sempre li havien fet diputats i consellers de la ciutat, el monarca es va decidir aquest mes d'abril a encunyar nova moneda d'or que portaria el nom de *pacífic* i llei de 20 quirats. El pacífic presentaria a l'anvers la majestat amb ceptre i una llegenda a l'entorn que diria «Petrus quartus Dei gratia Rex Aragonum» i al revers «Deus in adjutorium meum intende». Tanmateix, abans de determinar el nom de la moneda definitivament féu reunir el consell reial per a que decidís. Un ordre general disposà que tot aquell que tingués or el portés a la seca de Barcelona on li seria satisfet el seu preu ¹³.

Durant el mes de maig es va dedicar el monarca amb gran activitat a fer preparatius per al setge de La Bisbal, la qual defensava entre altres l'esforçat capità i poeta Pere Torroella. En aquesta escomesa militar hom diria que el monarca posava tot el seu amor propi. Als diputats, però, els neguitejava més la sort de Cervera i no cessaven d'advertir-li el perill que corria aquesta plaça. El rei els responia reclamant auxilis pecuniaris i protestant de que les continuades consultes que els havia de fer malmetien la bona marxa de les coses. Sobretot es queixava de certs diputats que li posaven dificultats, els quals «en aquest món e en l'altre ne portaran deguda pena» ¹⁴. Als pocs dies d'haver posat setge a La Bisbal queia en poder de les tropes addictes la força de La Fonteta. El monarca es comportà aquí amb una crueltat inusitada; els defensors foren penjats i la gent restant que hi era va ésser portada a galeres. Aquest fet d'armes aportà un cert nombre de presoners i de cavalls ¹⁵.

L'angoixa dels de Cervera anava en augment i el monarca els escriví sovint amb el desig de confortar-los i esperonar llur esperit heroic. «La virtud resplandece en las adversidades» els deia i al mateix temps tornava a dirigir als diputats les seves eternes reclamacions de diner i soldats; ara exigia que aquests fossin pagats un mes a la bestreta per tal com llur sou era irrisori i es ve-

12) Reg. Secretorum, fols. 45 i 47; idem, fols. 43 vº i 47. Reg. Curie 2, fol. 109 vº.

13) Reg. Curie 2, fols. 59 vº i 60 vº. Vegeu J. BOTET, *Les monedes catalanes* (Barcelona, 1908) vol. 2, pàg. 284.

14) Reg. Curie 2, fols. 69 i 85.

15) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 682, fol. 138 vº.

nien les armes; també el rei posava de relleu la importància de Cervera, la qual considerava el mur de defensa de Barcelona¹⁶. Huc de Copons, capità encarregat d'aquella plaça, junt amb Armendariz, es sentia pessimista sobre la sort que els esperava.

Noticiós el monarca dels intents de l'enemic de trametre a La Bisbal el Castellà d'Amposta, Bernat Huc de Rocabertí, amb les seves gents armades, va publicar un edicte disposant que tots els habitants de l'Empordà i bisbat de Girona, des dels 15 als 60 anys, hàbils per a la guerra, acudíssin a formar en l'exèrcit abans que tal ajuda arribés a l'adversari¹⁷. Tanmateix el Castellà d'Amposta va assolir el seu intent de fer entrar els seus soldats a la població assetjada. La bel·licositat del príncep no desmaià per això; redoblà els seus esforços, acumulà tota l'artilleria que li fou possible, assajà nous enginyers de guerra amb èxit, exigí el pagament rigorós de quatre sous per foc a tot l'Empordà per tal de fer front a les despeses de la campanya militar¹⁸. La mortaldat a la plaça assetjada fou gran. Hi varen perdre la vida Martí Joan de Rocabertí, el cavaller Catllar i altres capitans¹⁹. El bisbe de Girona que va intervenir en la defensa, pogué salvar-se a temps. La Bisbal va capitular el 7 de juny (1465)²⁰, i fou tal la rigor amb què es va produir el rei Pere, que la vila gairebé va quedar despoblada²⁰; àdhuc va arribar a canviar-li el nom pel de Campreal. Hom diria que aquets procediments cruels que ara emprava el monarca eren una rèplica als de l'arquebisbe de Tarragona amb els d'Alcover. Una vegada obtinguda La Bisbal, el rei Pere va escriure a Joan de Castro una lletra donant-li 12 dies de termini per abandonar el territori; a la lletra acompanyava el salconduit²². Però aquest assumpte encara no havia de restar ara completament resolt, com veurem més endavant.

Durant el setge de La Bisbal s'havia esdevingut un altre fet d'armes interessant. La dissortada Ulldecona, un cop en mans de Pere, altra vegada havia estat assetjada per l'enemic, en aquesta ocasió pels exèrcits de Joan de Navarra i de Joana Enríquez. La població va resistir amb fermesa malgrat el

16) Reg. Curie 2, fols. 70 vº i 79 vº.

17) Reg. Exercitum 1, fol. 181 vº.

18) Reg. Exercitum 1, fol. 179 vº.

19) ZURITA, *Anales*, Lib. XVIII, cap. I.

20) Reg. Exercitum 1, fol. 182. Reg. Curie 2, fol. 89 vº.

21) Reg. Promiscuum 1, fol. 34 vº.

22) Reg. Curie 2, fol. 92 vº.

foc nodrit de bombarda de l'adversari, que destruí dues torres i part de la muralla. Davant d'aquesta resistència els assetjants es varen haver de retirar emportant-se alguns ferits, entre aquests D. Lluís de Hjar²³. A Tortosa, en canvi, les diferències violentes entre Pere de Belloch i Dionís de Portugal—altre conflicte més entre catalans i portuguesos—amenaçaven agreujar la situació delicada d'aquesta banda del Principat. Dionís pretenia substituir el vell però experimentat Belloch en el seu càrrec²⁴.

Els diputats trameteren ara una ambaixada al monarca per a fer-li palesa la urgent necessitat d'auxiliar Cervera²⁵. El monarca, però, no degué veure ateses les seves exigències de gent i de diner i seguí endavant la seva singular excursió per l'Empordà—singular en aquelles circumstàncies—limitant les seves activitats a l'esmentada comarca. La seva salut era delicada en aquesta època; es queixava d'una humor reumàtica a la galta²⁶; també el seu ànim es trobava deprimat per la situació precària de l'exèrcit després de l'acció de La Bisbal. Les disposicions que donava es referien simplement a l'Empordà i bisbat de Girona. Observem coses inexplicables. A Bertran d'Armendariz, qui defensava amb èxit Cervera, el veiem nomenat capità general del territori comprès entre Tordera, Riudarenes, Palafolls, Vidreres i Montpalau i més tard capità de Berga, en canvi el guardarroba Didac d'Azambujà passava a defensar un lloc de tant de compromís aleshores com era Prats del Rei²⁷. Joan de Dicastillo va encarregar-se de la capitania de Llagostera; Guillem de Gurb de la de Sant Joan de les Abadesses que encara romanien en poder de l'enemic i la qual havia d'atacar. La vila de Ripoll tornava a ésser en mans del rei Pere que delimitava en ella les facultats del capità i les dels consellers²⁸. Als de Besalú els era prohibit establir treves amb l'adversari perquè Vernattallat portava intenció d'anar en ajuda de Joan II al setge de Cervera²⁹. El capità d'Ullastret rebia autorització per a tallar en peces els rebels de la vila³⁰. Hostalric i Blanes eren anexionades a la corona reial per llur lleial comporta-

23) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 684, fol. 7 vº.

24) Reg. Exercitum 1, fol. 180. Reg. Curie 2, fol. 79.

25) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 682, fol. 157.

26) Reg. Curie 2, fol. 116 vº.

27) Reg. Exercitum 1, fol. 184.

28) Reg. Exercitum 1, fol. 183.

29) Reg. Exercitum 2, fol. 6 vº.

30) Reg. Curie 2, fol. 20 vº.

ment³¹. A Sant Feliu de Guíxols quedaven determinats els capítols per a un nou impost de guerra als territoris del bisbat gironí. La Bisbal era confiada al capità portuguès Carles de Tondo³².

Mentre tant varen arribar notícies que l'enemic aixecava el setge de Cervera, on el fill del Justícia d'Aragó havia caigut mort d'un dispar de cervatana, i que el comte de Pallars s'havia apoderat de la vila de Ponts. El perill, però, seguia latent i malgrat la queixa angoixada de Barcelona el monarca continuà la seva excursió per les terres empordaneses. De La Bisbal va traslladar-se a Corsà, de Corsà a Palafrugell, d'aquí a Palamós i finalment féu una més llarga estada a Sant Feliu de Guíxols. «Tenim la gent pobra e desfeta» —deia als consellers de Vic reclamant-los la subvenció de guerra que encara no havia pagat aquesta població, la més addicta a la seva persona.—El diner era el nervi de la guerra. Amb ell s'haurien obtingut auxilis de França, Borgonya, Castella, Portugal i altres països. Sense recursos pecuniaris no hi havia res a fer³³. I a tot arreu de Catalunya eren trameses lletres del rei amb la mateixa reclamació: calia pagar els impostos per continuar la guerra.

Moltes eren les objeccions que començaven a posar-se a Barcelona a les proposicions, demandes i exigències del monarca sobre diners i soldats per acudir en auxili de Cervera, així com per fabricar nova moneda. Davant de tant regateig exclama aquest: «Som en admiració vosaltres amb el Consell de Cent jurats vos vullau tant arrogar». Ell no pretén suprimir llibertats i privilegis de la terra, els quals respecta més que els propis consellers; el que passa és que alguns d'aquests «els volen interpretar altrament e pus subtil que convé interpretar». La seva dignitat reial no tolerarà procediments semblants. «Ne volem en tals coses per vosaltres ne altri governat ésser». Adhuc trobem paràgrafs com el següent, dirigit als consellers de la ciutat: «Los romans quant los jovens e les gents de guerra los mancaven, enviaven los senadors e los veterans a la guerra... Penseu vosaltres que estant en la ciutat defendreu vostra pàtria e vostra llibertat? Si no teniu ànimos per a eixir defora quins ànimos vos bastaran de defendre'us dins dels engans, astúcies i malvestats de vostres enemichs e falsos amichs?»³⁴. Igualment els diputats per llur banda

31) Reg. Curie 2, fol. 203 vº.

32) Reg. Curie 2, fol. 101 vº. Reg. Gratiarum, fol. 215 vº.

33) Reg. Curie 2, fol. 110 vº.

34) A. H. C. S. VIII, vol. 5, c. 103 i 107.

responien al monarca amb lletres que transpuaven un contingut malhumor: «Car vetlants—li deien—treballants nosaltres nit e dia, continuament, per vostre poder en la salvació de la terra, trahents pecunies ab arts, modos e formes inusitats, e aquelles estalviants e partints ab avars mans, havem sempre cregut fer-ho en servey de vostra altesa». Les quantitats que els exigia no sabien com obtenir-les; a més a més a Bertran d'Armendariz se li devia una crescuda suma³⁵. Tanmateix el rei no va restar satisfet d'aquestes raons i un cop arribat a Sant Feliu, va trametre Barcelona una ambaixada composta del vescancerler micer Gaspar Vilana i del tresorer Ferran Iañez, els quals reclamarien de manera definitiva als consellers i diputats la recrutació de la gent necessària per socórrer Cervera. Si Lleida i la batalla de Calaf varen perdre's, havia estat per no comptar amb un exèrcit de 3,000 peons³⁶.

Els nombrosos espies (escoltes) que hi havia per tot arreu, motivaren la vinguda a Barcelona d'una flota enemiga de 4 galeres i una galiota amb intent d'evitar el desembarc de la gent i cavalls que s'esperaven de Portugal. Com a la platja de la capital no observessin cap indici i assabentats que el rei Pere era per Palamós, es dirigiren els enemics en aquesta direcció creient que seria aquí on tindria lloc l'esperat desembarc³⁷. Es donà, però, l'afortunada contingència que a l'endemà d'aquest fet arribaven a Barcelona les naus de Portugal i així l'operació del desembarc va poder realitzar-se sense cap contratemps. En aquestes naus, a més a més de bon nombre de cavalls, varen venir també Jaume d'Aragó i Ferran de Silva (cosí de micer Joan) al cap d'un any d'anunciar-se llur arribada. Ambdós personatges vingueren acompanyats de llurs estols de genets i homes d'honor, gent experimentada en l'art de la guerra³⁸.

Alguns dies després, el 17 de juliol, es produïa un fet greu que venia a empitjorar la situació. El capità d'Igualada, Pere Mateu, cometia la traïció de reunir-se, aprofitant l'ombra de la nit, amb uns vassalls del comte de Prades que havien pogut entrar en la ciutat i mentre hostilitzaven les escasses forces que guarnien aquesta, varen obrir les portes a l'enemic i la plaça va caure en poder dels soldats d'Alfons d'Aragó, sense cap dificultat. Els diputats cuitaren

35) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 683, fol. 69 vº.

36) Reg. Exercitum 1, fol. 190 vº.

37) A. C. A. Dietari de la Generalitat, 11 juliol 1465.

38) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 683, fol. 76 vº.

a avisar al monarca d'aquests contratemps i li repetiren una vegada més, força angoixats, la necessitat de que sortís urgentment a defensar Cervera³⁹.

Dues petites victòries a favor del rei Pere no podien contrarrestar la importància de la caiguda d'Igualada. Ens referim als combats de Mataró i Menorca. A Mataró, la flota enemiga que anà a Palamós, sense cap resultat pràctic, intentà un desembarc a fi de treure algun profit del seu viatge. Creieren sorprendre la població i varen ésser ells mateixos sorpresos per la vigilància dels que la custodiaven. La retirada cap al mar els fou tallada: el combat que tot seguit hi tingué lloc no els fou gens favorable. Diu el dietari de la Generalitat (22 de juliol 1465) que moriren 70 soldats enemics, més 200 que s'ofegaren i, a més, s'obtingué un cert nombre de presoners. Entre els morts són esmentats Onofre de Cardona, fill d'Huc, mossèn Jaume Artés i molts soldats valencians. Dels de Mataró sols hi va haver una baixa.

Quant a Menorca, va ésser ara que es va rebre la notícia d'una victòria obtinguda per Joanot de Copons sobre els mallorquins en el mes de juny. D'aquesta victòria sols coneixem l'expressiva felicitació que des de Sant Feliu estant va trametre el monarca a l'esmentat capità i alguns fets conseqüents, com, per exemple, els capítols que redactà el rei Pere a favor dels mallorquins addictes, amb l'esperança d'atreure's l'illa després de la victòria de Copons, i les diverses gràcies que en recompensa obtingueren els mahonesos. Poc abans se'ls havia donat llicència per encunyar «dobles» per valor de 2,000 lliures, encunyació de la qual s'encarregaria el mestre de la seca de Mahó, Antoni Solsona⁴⁰.

La resistència del castellà d'Amposta a Ruplà i cert èxit del capità Roderic de Madrid a Sant Pere Pescador, retardaren novament la rendició definitiva de Joan de Castro. A finals del mes de juliol, mícer Francesc Scot, capità de Castelló d'Empúries, rebia poders del monarca per a pactar una nova treva amb l'esmentat personatge valedora per tot el proper mes d'agost. Durant aquest temps, Castro podria fruir de les seves terres i rendes, però no disposaria de pólvora, artilleria, vitualles, etc., ni mantindria cap comunicació amb l'enemic⁴¹.

39) *Manual de novells ardits*, 22 juliol.

40) Reg. Curie 2, fol. 132. Reg. Secretorum, fol. 49. Reg. Diversorum, 3, fol. 72 i 75; ibidem, fol. 30 vº. A. H. C. S. VIII, vol. 5, c. 119.

41) Reg. Curie 2, fol. 125 vº. L'esposa i la filla de Joan de Castro havien romàs en poder del

En una lletra del 3 d'agost, els diputats feien una descripció de l'estat de gran penúria per què travessava el país: «Los pobles d'ací, Senyor, acostumen a viure de llurs arts mecàniques, les quals cessen despuys que la guerra és»; els mercaders tenien llurs negocis paralitzats, molta gent es venia els seus béns, i fins les robes, per tal de poder substentar-se⁴². Joan de Navarra devia trobar-se ben informat d'aquesta situació extrema així com de les diferències entre el rei Pere i la Generalitat; això devia esperonar-lo en la seva constància militar, però malgrat que «por su consejo, estaban las cosas de la guerra bien ordenadas e proveydas»⁴³ en el seu camp, tanmateix es resistia als consells de portar aquella amb més precipitació. Comprenent ara les dificultats que deurién trobar els seus adversaris per abastir i defensar Cervera, on el príncep Ferran talava les hortes a pesar dels esforços de Bertran d'Armendariz, dificultats que augmentaren un cop Igualada fou en son poder, va decidir assetjar novament la plaça que per a ell suposava la porta per invadir el Vallès.

Davant d'aquesta situació, el rei Pere es veié obligat a la fi a abandonar la seva actitud de resistència a les repetides crides que li feia la Generalitat; la realitat el forçava a actuar i havia d'aventurar-se fos com fos. El 7 d'agost es traslladava a tota pressa a Barcelona. Aquí va dictar una amnistia general de delictes per als que acudissin a nodrir l'exèrcit. El dia 10 reunia els habitants de la capital en el lloc dels afores denominat el Canyet i després d'algunes al·lusions a coses passades (sens dubte sobre les seves diferències amb els diputats), pregava a tot qui fos bon català perquè s'allistés com a soldat i l'acompanyés a defensar Cervera, amenaçada per l'adversari. El poble, aquesta vegada, sembla que va respondre a la crida que els feia el monarca i com eren molts els que sol·licitaven marxar, aquell va anar disposant el que calia fer, i constituint cada *cinquantener* amb el seu nombre de soldats. Molts ciutadans que no s'allistaven, posaven en llur lloc dos o tres homes mantinguts per ells⁴⁴.

rei Pere com a conseqüència dels capítols del mes d'abril; la primera, però, va ésser retornada al marit, en canvi, la filla, Joana, fou portada a Palafrugell i d'aquí a Blanes on se'n farien càrrec mossèn Joan de Cruïlles i la seva dona. L'onze de juliol s'ordenava la restitució al seu pare, però en el mes de setembre encara continuava en mans del rei Pere (Reg. Curie 2, fols. 58, 74, 96, 120, 147. Reg. Diversorum 3, fol. 92 vº.)

42) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 683, fol. 82 vº. Calmette, op. cit. p. 262, nota.

43) ZURITA, *Anales*, Lib. XVIII, cap. I.

44) *Manual de novells ardit*, 10 agost 1465.

Tota aquesta activitat precipitada es produïa ja massa tard. El rei Joan tenia ben emplaçades les seves artilleries i vigilades les entrades de les valls immediates a Cervera. Eren tan grans les privacions que patien els veïns de la ciutat i tantes les dificultats amb què topava el diligent Armendariz per avituallar-la a través de les forces dels assetjants, que finalment decidiren aquells retre's a l'adversari, cosa que va esdevenir-se el 14 d'agost. El rei Pere va asabentar-se d'aquest fet a la seva arribada a Sampedor el dia 17⁴⁵. Des d'aquí va escriure a Arnau de Foxà, dient-li que la caiguda de Cervera havia estat motivada per les dilacions que posaven en tot els diputats i consellers; a aquests, però, sols els manifestà aquesta vegada que en la rendició havia influït més el terror que la necessitat, manifestació que no sembla molt justa⁴⁶. Per la banda llur, els diputats, responen sense dubte a una altra lletra que el monarca els deuria trametre sobre el fet de Cervera, deien que malgrat la consternació que sentien, tanmateix els aconsolava la frase ciceroniana amb la qual el rei interpretava el seu estat d'ànim: *Sicut, enim, res adversas sic secundas immoderate ferre lenitatis est*. (Es d'esperits febles manifestar-se immoderadament, tant en l'alegria com en l'adversitat)⁴⁷. I així restava liquidada Cervera.

45) Reg. Exercitum 2, part 2^a, fol. 12.

46) Reg. Exercitum 2, part 1^a, fol. 11 v°.

47) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 684, fol. 25.

VII

1465. FAM I GLÀNOLA A BARCELONA. — AMBAIXADA A PORTUGAL. — ACTIVITAT MILITAR A LA REGIÓ MUNTANYOSA DE RIPOLL I BERGA. — INCENDI D'OLOT. — EL MONARCA RECLÒS A VIC. — L'AMBAIXADA DE JAUME D'ARAGÓ. — COMENÇA EL SETGE D'AMPOSTA

Un cop Igualada i Cervera en mans de Joan II, aquest aconseguia apoderar-se fàcilment de la vila de Prats de Rei. Després, sempre al front del seu exèrcit, va traslladar-se al camp de Tarragona, on, no gaire lluny de Valls, atacava Vilarrodona, els habitants de la qual resistiren amb singular energia, però a la fi varen haver de retre's. Igual sort corria a continuació el proper monestir de Santes Creus. Tot el camp de Tarragona tornava a trobar-se ara de nou sota el domini de l'esmentat monarca. Al mateix temps per la banda de Tortosa el Mestre de Montesa iniciava les hostilitats contra aquesta ciutat i altra vegada queia en son poder la dissortada Ulldecona¹.

El rei Pere, qui en la seva expedició militar vers Cervera havia arribat fins a Manresa on féu fortificar el Carme, per a que poguéssin resistir els addictes, en cas d'alguna traïció², retornà a Barcelona passant en el seu camí per Monistrol, Martorell i Sant Cugat. En el viatge va dictar algunes disposicions per fortificar igualment el castell de Centelles, ara dit Castellreal, sota la direcció del capità Didac de Vilarreal, qui per a portar a terme dites obres, havia d'aprofitar-se del producte de les confiscacions de béns fetes als rebels Montcorb i Altarriba³.

Molt amarga degué ésser la tornada del monarca a Barcelona després de

1) ZURITA, *Anales*, Lib. XVIII, Cap. III.

2) Reg. Exercitum 2, part. 1^a, fol. 15.

3) Reg. Promiscuum 1, fol. 53. Reg. Curie 2, fol. 144 v°.

la pèrdua de Cervera. Imaginem escenes de blasme recíproc entre el príncep i els diputats, allegant cada banda les seves raons de conducta. D'ara endavant i enmig d'un ambient de contínua depressió, les adversitats prendrien un ritme més accelerat i, al mateix temps, les diferències amb la Generalitat adquiririen perfils més aguts. En aquest darrer període del seu govern, observem el rei més atent a les obres del palau reial i a les seves relacions amb artistes. Hom diria que Pere IV cercava (ben inútilment) en la fruïció estètica, i sens dubte també en la lectura, un refugi contra el neguit que devia consumir-lo pels fracassos militars i pel rezel i severa crítica de què s'endevinava voltat.

Ja pels mateixos dies de la caiguda de Cervera, la Generalitat traslladava al monarca un enèrgic al·legat que Violant de Montanyans, filla d'Antoni Guillem de Montanyans, havia tramès als diputats «per els quals el Principat es representat» protestant de la confiscació de béns feta pel rei Pere a son pare, confiscació que vulnerava les constitucions de Catalunya. Aquests béns havien estat posats en mans del cavaller portuguès Ferran de Silva. L'actuació del monarca en aquest afer, era injusta i, a més a més, contradia els seus juraments de respectar les lleis de la terra. En el seu document recordava Violant els actes de patriotisme realitzats pel seu pare. Gràcies a l'energia d'aquest davant Joana Enríquez, no perderen la vida els catalans presoners en la força vella de Girona. En canvi, la persecució del rei es fonamentava en motius insuficients. Antoni Guillem acostumava a sentir missa en un castell del seu fill Francesc, rebel al rei, un d'aquells castells que en altre temps arrabassés a la nora per defensar la política de la Generalitat — «l'opinió de la terra» — contra Joan II. Ara el fill, mal aconsellat, sembla que l'havia tancat dins el castell, però Antoni Guillem tan aviat com pogué es presentà al monarca per excusar-se'n. Aquell, però, no el va creure i, junt amb la seva dona, el féu empresonar al castell de Torroella de Montgrí. A continuació Violant puntualitzava els privilegis vulnerats pel rei amb el seu odi incomprensible. Per bé que els diputats posaven gran interès en la defensa d'aquesta causa, toparen sempre amb la irreductible actitud de Pere IV, que contribuí força a separar ambdues parts ⁴.

Ben poca cosa, o no res, va resoldre l'encunyació de nova moneda, mal-

4) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 684, fol. 21 vº. Reg. Curie 2, fol. 135 vº. La nora de Montanyans, Isabel, fou una d'aquelles tres heroïnes esmentades, per Feliu de la Peña.

grat el benefici que suposava el *pacífic* sobre el flori⁵. La penúria, sobretot a Barcelona, seguí essent la mateixa. Ara el monarca, cedint a cert escrúpol que observem en ell de mostrar-se rigorós amb les comarques, exigí a aquestes el pagament de la subvenció de guerra (la qual àdhuc havia d'intentar cobrar directament en contra de les funcions de la Generalitat). Els diners no es gastaven — deia als consellers de Vic — «en pompes, en dalits, ni en folgances» sinó en mantenir als que lluitaven als camps de batalla per a treure'ls de l'angoixosa situació del moment. El propi rei havia vingut de «la fi de les Spanyes» per ajudar-los, oferint «persona, vida e ànima que és lo pus car que los mortals estiman» amb el desig de procurar-los un govern més just i més humà⁶.

Enmig de la misèria existent en la que la fam es deixava sentir en grans proporcions⁷ un nou flagell va fer la seva aparició a Barcelona pel mes de setembre i que aviat va estendre's per gran part del principat. El dietari de la Generalitat parla d'una malaltia que atacava ràpidament les persones, portant la desolació a les llars per tal com era rar aquell que podia sortir-ne amb vida. Aquesta glànola degué donar a la ciutat aspectes tan sinistres que el monarca prengué mesures per evitar informes a l'enemic. Tot aquell que hagués d'anar a territoris de l'adversari no podia entrar a Barcelona sense una prèvia autorització del canceller, bisbe de Vic; missatgers i soldats tenien prohibida l'entrada baix severes penes⁸.

Va romandre el monarca a Barcelona tot el mes de setembre i la primera quinzena de l'octubre d'aquest any de 1465. Per bé que la seva atenció es dedicava ara a fortificar Centelles, Manresa i Martorell, on havia posat per capità a Bernat de Marimon, així com els castells d'Hostalric i Montsoriu

5) Vegeu J. BOTET, op. cit. vol. II, p. 285. L'encunyació del flori va ésser suspesa en el mes de juny d'aquest any. (Reg. Curie 2, fol. 113).

6) Reg. Curie 2, fol. 154.

7) El monarca féu grans esforços per obtenir forment, sobre tot de Provença; als mercaders se'ls varen atorgar aventatges singulars a fi d'abastir tant les comarques com Barcelona, on, per ésser una «populosa ciutat», sempre havia existit manca de blat. (Reg. Diversorum 4, fol. 72 vº. A. C. A. «Col. cartas reales» (núms. 127 i 128).

8) Reg. Curie 2, fol. 158 vº i 168 vº. Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 65 vº.

El depauperat aspecte de la capital en aquesta època impressionà els poetes: «*Crehent volar has fet com la formiga — Gentil ciutat, o Barcelona bella!*». (Versos d'un poeta reialista del ms., existent a la Biblioteca Reial de Copenhague. Vid. NICOLAU D'OLWER, Ll., *Poesies realistes del temps de Joan II.* (Estudis universitaris catalans. Vol. XIX., p. 322 i ss.).

(confiat al portuguès Didac d'Arambuja)⁹, de sobte tot el seu interès va abocar-se cap al nucli muntanyós Bagà-Ripoll-Olot, d'on li arribaven notícies encoratjadores. Malgrat la inquietud dels diputats per la sort de Tortosa, hostilitzada pel Mestre de Montesa i per les correries de Joan II a la part alta de Tarragona, decidí traslladar-se als llocs on es feia sentir de moment una vibració de victòria. Tanmateix fou deliberat nodrir la flota per si calia defensar aquella ciutat per mar, i amb aquesta idea fou donada llicència als cònsols de mar per a vendre censals en valor de 1,500 lliures a fi de construir, reparar i comprar navilis¹⁰.

Després de dictar instruccions a Joan de Silva, ara capità general de l'Empordà, per l'exercici del seu càrrec (obligació de residir a Campreal (La Bisbal), tractes amb Joan de Castro i amb la muller d'en Garriga per obtenir els seus castells, prohibició de correries pel Rosselló, cobrament de la subvenció de guerra, etc.)¹¹, i quan encara no havia enllestit l'ambaixada que preparava per a Portugal, on haurien d'anar fra Antoni Pere Ferrer, abat de Montserrat i el cavaller Roderic de Sampaio, sortí de Barcelona el 12 d'octubre tot pregant als consellers de la ciutat que li portessin una de les cinc bombardes de Maïans¹² per socórrer Camprodon. D'aquesta vila se n'havia apoderat ja el capità addicte Joan Ramon Vergós¹³ i el capità Pere de Mallorques aconseguia també entrar a Berga i Bagà¹⁴. A poc d'ésser arrebatat Camprodon a les forces de Verntallat i Rocabertí, els francesos bombardejaven la vila i intentaven assaltar-la, sense cap raó que justificués tal conducta¹⁵. L'escabrositat del terreny i l'equilibri entre addictes i rebels feia que la possessió de les viles d'aquestes contrades fos difícil de mantenir; calien mitjans, amb els quals no es comptava, per assegurar-les contra els atacs violents dels remences dominadors destres de les muntanyes. Es comprenia el neguit del monarca per

9) Reg. Promiscuum 1, fol. 53.

10) Reg. Diversorum 4, fol. 1 vº.

11) Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 20 vº.

12) Maïans, constructor de bombardes. El Rei li encarregà la construcció de dues «*cerbatanas muy furiosas*». (Reg. Pecunie 2, fol. 130). De les cinc bombardes que tenien els consellers de Barcelona ja en l'octubre de 1464 n'havien deixada una al monarca que llençava pedres de 33 lliures. (Reg. Exercitum 1, fol. 133 vº).

13) Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 25 vº.

14) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 21. Reg. Pecunie 2, fol. 187.

15) A. H. C. S. VIII, vol. 5 c. 134 i 151.

ésser-hi present i fer pressió amb la seva autoritat i amb les seves ràpides disposicions.

Pel camí deixà resolta l'ambaixada a Portugal. Abans de sortir de Barcelona havia donat ordres de pagaments a l'abat de Montserrat relatives a les despeses del viatge; a Caldes de Montbui li va estendre el salconduit i a Vic enllestí els capítols¹⁶. Formaven aquests un extens memorial en el que el rei Pere tornava a reclamar al seu cosí Alfons V els seus drets al mestrat d'Avis, dels quals l'havia despullat sense causa justificada. Seguia una excusa de Pere IV per la seva ràpida sortida d'Àfrica on poca cosa el podia ajudar en la seva lluita contra els infidels. Protesta a continuació de que alegui ignorància sobre el fet que Pere hagués acceptat l'oferiment dels catalans, per tal com ben sovint n'havien parlat tots dos. Per a l'esmentat rei Alfons havia d'ésser motiu d'orgull que del regne de Portugal, del qual era senyor, sortissin sobirans per a altres països. La situació de Joan de Navarra en el moment actual era inferior a la seva puix que comptava amb gran nombre de cavalls, diner, auxilis diversos de França, Anglaterra, etc. Lamentava l'enemistat sorgida entre Alfons V i el germà d'aquest, l'infant Ferran. Segueixen després oferiments al príncep Joan, fill d'Alfons V, i a l'esmentat infant Ferran. Al primer li diu que a canvi de la seva ajuda a Catalunya podria obtenir aquest principat en herència per tal com el rei Pere no tenia fills; al segon li manifesta que està disposat a traspassar-li els drets sobre el mestrat d'Avis i les seves terres de Portugal si li aportava algun ajut eficaç; també a aquest personatge li suggereix la possibilitat de que algun dels seus fills pugui heretar el principat català i, a més a més, li aconsella que torni a l'amistat amb el monarca portuguès, el seu germà, perquè «la ira del rei és la missatgera de la mort». Respecte al projectat matrimoni del rei Pere amb la filla (Isabel) del duc de Bragança, s'hi avindria en el cas que aquest li proporcionés un auxili de 200 homes d'armes i 400 genets pagats tots per quatre mesos. Al comte de Vilarreal li fa diversos oferiments si acut a la guerra de Catalunya. Segueixen altres punts de menys interès¹⁷.

16) Reg. Pecunie 2, fol. 183 vº. Reg. Commune 4, fol. 14 vº, Reg. Curie 2, fol. 208 a 213.

17) Zurita segueix gairebé al peu de la lletra aquest document en les seves parts essencials. *Anales*, Lib. XVIII, cap. IV. Que Pere IV tampoc era sincer amb Alfons V de Portugal es desprèn de les negociacions projectades amb Anglaterra. (Vegeu: Apèndix Doc. nº 37). Pere Antoni Ferrer fou retingut pels portuguesos com a presoner un cop s'esdevingué la mort de Pere IV. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 47).

El 20 d'octubre el monarca era ja a Ripoll des d'on féu promesa de guiatge o salvaguarda reial als del castell de La Guàrdia¹⁸, que poc després se li retien; el 29 el trobem a la vila de Sant Joan de les Abadesses acabada d'arrebassar a l'adversari i dictava els capítols imposats als seus veïns¹⁹; el 31 és a Camprodon i d'aquí estant llençava una comminació als d'Olot per a que es reduïssin a la seva obediència²⁰; igual comminació es dirigia als de Mallol, Castellfollit i pobles dels voltants. Mentre tant Ferran de Silva devia atacar per la banda oposada Anglès i Amer²¹ on l'abat Castellví s'havia declarat rebel, però o el portuguès no arribà a temps, o, senzillament, va ésser vençut per tal com Amer i Besalú, i ben probable que també Anglès, queien en poder de Pere de Rocabertí que sortí de Girona en defensa d'aquests pobles. La campanya adquiria ara aspectes violents: pillatges, confiscacions, exilis, martiris, multes collectives, etc. Si el monarca, sempre desitjós d'atreure's el sentiment popular feia entrega de valuosos ornaments a les Verges de Ripoll i Camprodon²², en canvi la vila d'Olot era calada foc i els seus habitants castigats amb rigor. El rei va romandre aquí des del 9 al 14 de novembre. Després tornà a Sant Joan de les Abadesses on el capità Joan Valero (o Valiero) i principalment la companyia de soldats bascos realitzaven tota mena de tropelies. Tal vegada per aquest motiu el rei Pere va publicar un edicte obligant el respecte a les esglésies i objectes del culte²³. En canvi, no deixa de sorprendre que nomenés capità general de Camprodon, Sant Joan, Ripoll i castells de La Guàrdia, La Roca i Blanca a Ferran de Silva²⁴, contra el qual ja des d'un principi s'havia aixecat el rezel de la Generalitat per l'assumpte dels Montanyans. El mateix capità Joan Ramon Vergós, vencedor a Ripoll i Camprodon, i probablement a La Roca²⁵, degué considerar-se postergat pel nomenament de l'estranger, com veurem més endavant.

Mentre tant a l'extrem oposat del país el rei Joan es compensava d'aques-

18) Reg. Curie 2, fol. 160 vº.

19) Reg. Diversorum 4, fol. 4 vº. Els veïns de Sant Joan de les Abadesses votaren amb faves i pèsols si havien de retre's o no al rei Pere; les faves eren a favor d'aquest i com a la votació aparegueren en major nombre el monarca va obtenir la vila. (A. H. C., S. VIII, vol. 5, c. 133).

20) Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 31 vº.

21) Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 24 vº.

22) Reg. Pecunie 2, fol. 111 vº 115 i 116.

23) Reg. Curie 2, fol. 168.

24) Reg. Exercitum 2, part. 2ª, fol. 21.

25) Reg. Curie 2 fol. 205 vº.

tes pèrdues. Flix era incendiat i els pobles d'Ascó, Vilalba, Batea, Corbera, La Fatarella i altres de vora l'Ebre i de més enllà de Gandesa queien en el seu poder, tallant així tota mena de socors a Tortosa per aquesta banda.

Un cop assegurades les viles que s'havien pres a l'enemic en el nucli muntanyós de Berga-Ripoll-Olot, el rei Pere va retornar, no a Barcelona sinó a Vic, on ara havia de romandre un llarg període apartat en absolut a l'activitat militar. De moment hom diria que aquesta perllongada permanència a l'esmentada ciutat era deguda a la cruel glànola que regnava a la capital catalana i que a Vic no es feia sentir. La salut del rei era cada dia més delicada i calia no exposar la seva persona als perills d'un contagi. Era tal la rigor del flagell de la pesta a Barcelona que el 6 de novembre dos frares de l'Ordre de Santa Maria de Jesús sortien en peregrinació vers Santiago de Compostela per a pregar a Déu que acabés tanta calamitat²⁶. Adhuc el rei Pere proposà als consellers de la ciutat l'edificació d'una església o capella dedicada a Sant Sebastià, advocat de la pesta²⁷. Indubtablement el monarca feia preparatius per a instal·lar-se al castell de Centelles, ara dit Castellreal²⁸ on des d'algun temps, junt amb les obres de fortificació es realitzaven altres de reparació i decoració. La nova manera de designar-lo ho fa pensar; a més a més, aquestes obres, en què intervenien també alguns dels artistes ocupats al palau de Barcelona, tenien totes les aparences de fer-lo habitable per al monarca. S'hi obrien finestres, es trametia material divers de construcció, s'enrajolava, es posaven vidrieres, es preparava la «cambra reial»²⁹. Altre motiu del llarg sojorn del rei a Vic podria ésser el perill que començava a córrer Barcelona per tal com les cavalcades de l'enemic arribaven a les portes de la ciutat. El 6 de novembre el Mestre de Calatrava amb gran nombre de genets i peons havia atacat pel Llobregat fins a l'Hospitalet i Sants, causant sensibles estralls en persones i coses. Amb intent de tallar aquestes correries foren reforçats *els llocs veïns a l'enemic*: Hospitalet, Sant Boi, Martorell i Piera³⁰. Tanmateix el motiu més pregon que existia per a que el rei no trobés gust en retornar a Barcelona cal cercar-lo en el seu ressentiment amb els diputats,

26) *Manual de novells ardots*, 6 nov. 1465 A. H. C. S. VIII, vol. 5, c. 145.

27) A. H. C. S. VIII, vol. 5, c. 148.

28) Reg. Pecunie 2, fol. 202.

29) Vegeu la segona part d'aquest llibre.

30) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 683, fol. 87 vº. Reg. Exer-citum 2, part 1ª, fol. 36 vº.

agreujat de dia en dia, tant per la conducta poc escrupulosa dels oficials reials portuguesos amb els costums del país com, en general, per les diferències de parer entre el monarca i la Generalitat a cada cop més celosa i defensora de les seves prerrogatives.

Ja instal·lat a Vic, el primer que féu el rei Pere va ésser trametre una llicència a favor de les viles de Bagà, Berga, Ripoll, Sant Joan de les Abadesses i Camprodon per pactar treves amb Puigcerdà i comtat de Cerdanya a fi de remeiar llur manca de queviures ³¹.

A Vic el monarca començà a actuar en vistes a un enllaç amb algun element de la família reial anglesa; més concretament amb Margarida de York, germana d'Eduard IV. Aquesta idea li havia estat inspirada feia algun temps per la seva tia Isabel, la duquessa de Borgonya, i no cal dir que la va acceptar tot il·lusionat. Per bé que en la seva darrera ambaixada a Portugal parlava de les seves negociacions amb el duc de Bragança sobre el matrimoni amb la filla d'aquest, tanmateix creia molt més aventatjós el que pogués obtenir a Anglaterra ³².

A les darreries de l'any 1465 Pere Joan Albertí, capitost dels forans mallorquins rebelats contra Joan II, junt amb Galceran des Mas, aconseguia del rei Pere un auxili de 200 homes per realitzar des de l'illa de Menorca certa operació militar que els documents no determinen. Però, a més a més, el monarca els va nomenar tots dos capitans d'aquesta darrera illa a les ordres de Copons, a qui podrien substituir en cas d'absència ³³. Tanmateix els projectes d'Albertí degueren fracassar.

També en el mes de desembre, trobem que Jaume d'Aragó, conseller reial i camarlenc, junt amb fra Joan Benages, acòlit del Papa i batxiller en arts, era nomenat nunci o ambaixador del rei Pere en les corts de França, Borgonya i Sicília. Als ambaixadors acompanyarien Pere Puig com escrivà i l'heraut del monarca. La missió que portaven era una vegada més intentar recabar auxilis i pactes de prínceps estrangers, sobretot i aquesta volta la darrera, del Gran Bastard de Borgonya i del Bastard de Brabant ³⁴. L'assumpte més delicat, pe-

31) Reg. Exercitum 2, part. 2^a, fol. 27.

32) Reg. Secretorum, fol. 54.

33) Reg. Exercitum 2, part. 1^a, fol. 34.

34) Reg. Curie 2, fol. 214 v°. Reg. Secretorum, fols. 54 v°, 55 v°, 56 v°, 57 v° i 58. Reg. Pecunie 2, fol. 127 v°.

rò, era el que havien de negociar a la cort de França. Després de felicitar el sobirà d'aquest país per la pau establerta amb els magnats rebels li proposarien una aliança, donant-li plenes assegurances d'obtenir-hi grans beneficis. Li parlarien de la devolució a la corona d'Aragó, dels comtats de Rosselló i Cerdanya, els quals li serien pagats en els termes que el francès fixaria. Si no s'avenia aleshores li dirien que el rei Pere (aquesta era la segona vegada que intentava tal cosa) sollicitaria dels seus vassalls l'entrega definitiva dels esmentats comtats a canvi d'una ajuda de 300 a 400 llances pagades per sis mesos. Veritablement el monarca s'acontentava amb ben poca cosa, sens dubte amb el desig d'obtenir l'amistat de Lluís XI. Els ambaixadors havien d'obrar amb tacte, segons la dignitat, grau i condició dels personatges que visitarien, essent sobretot prudents i ràpids³⁵. El monarca, amb el desig que l'ambaixada anés equipada amb luxe i bon gust a fi de fer efecte en les corts estrangeres, va atendre minuciosament a tots els detalls de vestuari, cavalcadures, armes, etc.

Mentre tant l'adversari, per a tallar els auxilis que Tortosa, assetjada pel Mestre de Montesa, pogués rebre de Barcelona, decidí assetjar el castell d'Amposta que situat vora de l'Ebre era considerat com inexpugnable. Aquest setge que realitzava l'exèrcit de Joan de Navarra havia començat en el mes d'octubre i les dificultats amb què topà havien de fer-lo durar tot l'hivern. Les naus de l'adversari vigilaven la mar i el riu a fi d'evitar tot intent d'abastir el castell. Descriu Zurita amb luxe de detalls les grans privacions que degueren patir les gents del rei Joan per a portar endavant aquest setge enmig de les inclemències del temps i del lloc. El fred fou intens i els soldats varen haver de lluitar contra serpents i llops; àdhuc «llegaron a corromperse las aguas de las fuentes y era necesario cogerlas en medio del rio»³⁶.

35) Reg. Secretorum, fol. 56 vº.

36) ZURITA, *Anales*, Lib. XVIII, cap. VI.

VIII

1466. DISENCIONS ENTRE PERE IV I LA GENERALITAT. — L'ACTITUD DELS PORTUGUESOS.

Durant els primers mesos de l'any 1466 les diferències entre el monarca i els oficials reials d'una banda i la Generalitat de l'altra, havien arribat a un punt àlgid.

D'ençà que va ésser restablert el Consell del Principat a les primeries d'agost del 1464 aquest organisme, com ja hem dit, començà d'esforçar-se per recobrar totes les seves anteriors prerrogatives. Tals esforços adquiriren més intensitat a mesura que la situació s'esdevenia més crítica i que la figura del rei perdia prestigi pels desencerts militars. Les coses anaren posant-se de tal forma que el Consell degué pensar que per a salvar el país calia adquirir l'autoritat perduda i prendre iniciatives pel seu compte.

Un afer delicat era obligar a retrocedir al monarca en el camí que havia fet, deslligat d'aquell organisme. Ara el rei es trobava voltat de personatges portuguesos ambiciosos que actuaven com en terreny conquistat, adulant la reialesa i d'esquena als sentiments i costums del país. Era difícil destruir els interessos que s'havien creat en el període d'atuïment dels diputats i, per tant, caldria emprar procediments enèrgics.

Els fets havien portat fatalment a aquest estat de coses. El monarca, cada dia més rezelós i malfiat per les sovintejades desercions que es produïen al seu entorn i per la crítica severa, que ja arribava a les seves orelles, sobre els fracassos militars i els migrats auxilis estrangers, havia anat posant en mans dels seus amics portuguesos — potser procedents de l'antic partit del seu pare, vençut i dispers — els càrrecs de confiança. Probablement aquests cavallers lusitans posseïrien la virtut de crear-li una atmosfera de record del país llunyà on va néixer i educar-se, enmig d'aquest altre país on tot començava a ésser-li

hostil. Àdhuc rezelava el rei Pere dels millors catalans per tal com deia que «entre els bons ne ha de dolents», però que tanmateix *encara* en conservava *alguns* ocupant capitànies en llocs estratègics i càrrecs de confiança¹. Gran era l'afecte que sentia el monarca pels portuguesos que vingueren a servir-lo a Catalunya, i entre els quals molts serien originaris dels territoris expropiats a la seva família, afecte per tant ben comprensible. Enmig del declarat favoritisme que els va dispensar recordem detalls com aquell en què pregava a les autoritats de Barcelona que tractessin «ab dolçor e humanitat» a certs portuguesos inculpats, i àdhuc que el tinguéssin al corrent de l'afer quan es dictaria la sentència²; recordem la seva irritació contra el bisbe de Vic, perquè malparlava de Gil de Teyde, la qual cosa li va prohibir en una lletra³; quan arriben soldats de Portugal prega el monarca als consellers de la ciutat, que «mostren bones cares e totes cortesies e honors a vosaltres lícites, a aqueixos que ens venen per servir»⁴. Aviat veurem la seva defensa apassionada de Ferran de Silva contra els càrrecs que se li feien.

Com hem dit, la Generalitat decidí tornar a actuar amb energia; el rei — deien els diputats — era «el duc de la guerra», el «cap de la cosa pública», en canvi, ells eren «els membres» d'aquesta; per tant devien actuar harmoniosament ambdues parts per portar com calia el govern del territori⁵. No sols era el monarca el que havia de vetllar pel bé del país, sinó el Consell també, representació mística de Catalunya⁶. Per aquesta funció el rei havia de comptar amb els diputats com els diputats comptaven amb ell.

Coincideix el moment en què la Generalitat va començar a adoptar mesures enèrgiques amb aquell en què va esclatar el conflicte contra els oficials reials portuguesos, principalment contra els Silva. Aquest moment correspon a la tardor de l'any 1465. Els Silva (Joan i Ferran eren cosins entre sí) foren el blanc de la indignació dels diputats, per tal com actuaven amb cert desembaras en un

1) Lletra al bisbe de Vic. Reg. Exercitum 2, part 1^a, fol. 55.

2) Reg. Curie 2, fol. 35.

3) Reg. Exercitum 2, part 2^a, fol. 78.

4) A. H. C. S. VIII, vol. 5 c. 112.

5) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 683, fol. 96. CALMETTE, op. cit. p. 74, llença aquest judici sobre els diputats revoltats contra Joan II: «Les barcelonais, accoutumés à se regir à leur guise sous l'autorité purement théorique de D. Carlos...»

6) Els diputats membres del Consell del Principat empen la fórmula «Los diputats del General e Consell, representants lo principat de Cathalunya». (Registres de correspondència núms. 681 i 683).

territori (el comtat d'Empúries) part del qual era de domini directe de la Generalitat, domini que havia suprimit el monarca. (Entre els castells, viles i llocs del comtat d'Empúries, en què la Generalitat hi exercia jurisdicció directa, esmentem Roses, Cadaqués, Llançà, monestir-castell de Sant Pere de Roda, castell de [Sant Martí] d'Empúries, castell i terme de Carmençó, en el que hi era inclosa Vilajuïga, Garriguella i altres.) Sota la lluita contra els Silva hi havia, doncs, el desig dels diputats de recobrar llurs drets perduts.

Pels mateixos dies en què aquests amb sobtada energia implantaven un impost d'entrada i sortida de mercaderies per als comtats del Rosselló i Cerdanya, mentre tals territoris continuessin en poder del rei de França⁷, s'iniciaren les protestes contra Joan de Silva, unes vegades perquè obligava a prendre les armes als veïns de Cadaqués⁸, altres perquè intervenia en assumptes del poble d'Ermentera⁹, altres perquè exigia impostos indegudament en llocs que com aquells pertanyien a la Generalitat i era aquesta a qui corresponia fer-ho. Aquests conflictes anaren agreujant-se de mica en mica. A principis de gener, l'esmentat cavaller portuguès prohibia a Marc Calabuig, ministre d'aquell organisme, cobrar els impostos de la sal, canyamàs i cera de Castelló d'Empúries, pretextant, com en anteriors avinenteses, imperatius de guerra. Els diputats el requeriren per a que abandonés la seva actitud i permetés a Calabuig fer la collecta¹⁰. Adhuc el diputat Francesc Serra va ésser encarregat de traslladar-se a Castelló amb un extens memorial, per veure de persuadir l'impulsiu militar¹¹, però Joan de Silva, tal com es temia, féu cas omís de l'emissari Serra i del seu inútil memorial. Aleshores els diputats varen recórrer al monarca (som al 24 de gener del 1466) protestant de què aquest personatge intervingués en coses concernents a la jurisdicció de la Generalitat; a més a més l'acusaven de nomenar capitans a persones de poca confiança, d'haver deixat pas-

7) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 684, fol. 65. Contrasta aquesta actitud enèrgica dels diputats amb la del monarca sempre temerós d'indisposar-se amb Lluís XI i a cedir-li definitivament els comtats del Rosselló i Cerdanya.

8) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 684, fol. 58 vº.

9) Ibid. fol. 61.

10) Ibid. fol. 90 vº.

11) Ibid. fol. 89 vº. Veu's aquí un fragment d'aquest memorial: «Mes avant, com se digué que lo dit mossèn Joan de Silva, com a capità general, e altres particulars capitans, sots color de la guerra, han fet i fan multiplicats perjudicis a la jurisdicció que los dits deputats han en la dita terra del General, lo dit mossèn Serra s'informarà d'aquells e si així és, darà ordre sien separats e provehirà d'aquí avant no's puxen fer tals o semblants».

sar virtualles, mitjançant diner, cap a la «Força» de Girona, i, en fi, de posar la *província* de l'Empordà en greu perill de perdre's per culpa de la seva blasmable actuació. Calia revocar tot seguit tals nomenaments per tal com era a la Generalitat a qui corresponia fer-los en el comtat d'Empúries¹². Tan gran devia ésser la irritació dels diputats contra Silva, que consultats per aquest si eren ells els que havien de lliurar salconduit a un secretari del rei de França (Guillem Yon) per a entrar en el principat amb sis persones armades que l'acompanyaven, li varen respondre que el que preguntava era cosa privativa del rei, que ho consultés a aquest o «lla on li semblarà»¹³. Una situació tan tivant finí, pel que respecta a micer Joan de Silva, amb la seva designació d'ambaixador per Anglaterra.

Quant a Ferran de Silva ja hem vist el mal efecte que produí als membres de la Generalitat que els béns dels Montanyans anessin a raure a les mans d'aquest estranger un cop arribat a Catalunya, disposició que malgrat totes les protestes, no fou revocada. Igual contrarietat va despertar el seu nomenament de capità general de la comarca Berga-Ripoll-Camprodon. El capità Joan Ramon Vergós, qui amb el seu esforç, reconegut i premiat pel monarca, s'havia apoderat de Camprodon, Ripoll i castell de La Roca, degué sentir-se vexat de tal nomenament; poc temps després l'acusava a la Generalitat d'haver tractat amb violència els veïns de Camprodon i aquesta recollia la denúncia i la traslladava al monarca. Havent-se apoderat de nou l'enemic de l'esmentada vila (essent recobrada tot seguit per Vergós) i de Sant Joan de les Abadesses, la Generalitat va donar-ne la culpa, sortint al pas de les insinuacions del rei Pere i «com era fama notòria» a Ferran de Silva, tant per la seva hostilitat al col·lidor de la bolla com per la condescendència tinguda amb l'abat¹⁴. A les queixes dels diputats va respondre el monarca donant encara un càrrec més brillant al portuguès: el va nomenar capità general de l'Empordà i bisbat de Girona en substitució del seu cosí Joan¹⁵. Fàcil és endevinar la contrarietat que produiria a la Generalitat aquest nomenament. L'afecte del rei per Ferran arribà fins al punt de trametre una ambaixada als diputats composta de Francesc

12) Ibid. fol. 101 vº.

13) Ibid. fol. 96.

14) Ibid. fol. 126. Vegeu la descripció que fa el monarca de la pèrdua de Sant Joan. A. H. C., *S. VIII*, vol. 5, c. 167.

15) Reg. Exercitum 2, part. 2ª, fol. 41.

Ramis, batlle general de Catalunya i Ferran Yañez, tresorer reial, la missió de la qual era la constant reclamació de pecúnies i l'expressa defensa del cavaller portuguès i d'altres contra les acusacions de Vergós¹⁶. Més tard, pel mes de juny del 1466, Ferran de Silva encara feia aturar, no sabem per quins motius (potser els de la fam!) un carregament de blat destinat a Barcelona, després de nou la còlera dels diputats¹⁷. Actes així revelen fins a quin punt entre ambdues parts s'havia produït un odi irreconciliable que sols deturava la persona del monarca. En efecte, quatre dies abans de la mort d'aquest, quan ja la seva vida es considerava perduda, la Generalitat donava ordres a mossèn Francesc Çanespleda, «lloctinent del Procurador general dels castells e llocs» que aquella posseïa al comtat d'Empúries (a la fi, retornaven al seu domini), que s'apoderés «en forma cauta e segura» del dit Ferran de Silva i dels seus béns... o sia els de Montanyans¹⁸ a qui varen ésser retornats un cop tret de la presó.

L'odi de la Generalitat als Silva fa pensar que potser aquests varen ésser aconselladors o instigadors principals de l'hostilitat del rei Pere als diputats o que hi varen influir sensiblement. Sens dubte els cavallers portuguesos no admetien — ni comprenien — que l'autoritat reial, i menys en temps de guerra, es veiés entrebancada per una tupida xarxa d'usos i costums especials del país, ni toleraven que entre el monarca i ells intervingués un altre poder que fes pesar la seva autoritat i al que, per tant, s'havia de retre acatament. A l'actitud dels estrangers, els diputats varen respondre negant-se a pagar-los llur sou.

Aleshores el rei Pere, irritat, va tancar-se a Vic i d'aquesta ciutat es va negar a sortir mentre no fossin satisfetes les pecunies dels oficials. La Generalitat, però, va al·legar que els tals oficials eren pocs i gairebé tots portuguesos; no seria, doncs, gens difícil convèncer-los que esperessin per tal com calia atendre primer coses de més urgent interès al país, per exemple: la defensa de Tortosa. Amb una mena d'exaltació que posa de manifest el pregon neguit d'aquell moment, recordaven els diputats al monarca que «Tortosa és l'ull dret, Perpinyà lo squerra e Barchinona lo cor del cors místich de Catalunya». En altre paràgraf de la lletra a què al·ludim, manifestaven que més just que pa-

16) Reg. Exercitum 2, part 1^a, fol. 54 v°. Reg. Exercitum 2, part 2^a, fol. 55. Francesc Ramis era batlle de Catalunya des de juny de 1465. (Reg. Officialium, fol. 79).

17) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 684, fol. 146 v°.

18) Ibid. fol. 160, vol. 683, fol. 174 v°.

gar el salari als portuguesos era pagar-lo als catalans que eren «als que la guerra cou» i portaven la càrrega d'aquesta¹⁹.

La Generalitat acusava als portuguesos en general de reclamar diner constantment, sense tenir en compte la indigència del país, de vestir robes luxoses, de «furtar, injuriar e maltractar en fets e en paraules» als catalans (maltractaments «dignes de molta paciència»), de romandre inactius i no sortir a combatre l'enemic. Pagar, doncs, una gent que així es comportava i desatendre les necessitats del Principat fóra «perdre lo flori per stalviar la malla»²⁰. Però encara més: havent nomenat el monarca a Joan Stela regent de la Tresoreria reial, els diputats se li tornaren a adreçar dient-li que tal nomenament anava contra les constitucions, ja que aquestes no permetien més oficials que els ordinaris i, en canvi, la Tresoreria comptava ja amb tresorer i lloctinent²¹. El rei Pere, en aquesta ocasió com en tantes altres, no féu cas de l'advertència.

Cada dia, però, la feblesa del monarca era més manifesta i també més manifest el vigor que anava adquirint la Generalitat. Tanmateix no calia fer-se esperances; aquell no cediria fins a la mort. A principis de l'any 1466, tot dient sofrir «penes per les quals ja no podem durar», és a dir, quan ja la malaltia que el corcava l'omplia de pessimisme, escrivia encara una lletra amb to d'amenaça i en la que deia que si no se li lliurava el diner que reclamava, imitaria la conducta de Juli Cèsar, qui després de la victòria de les Gàlies es va apoderar de l'erari públic²². Es clar que els diputats no varen cedir; tot el contrari, encara l'obligaren a rebaixar els impostos per despeses de la guerra, tenint en consideració la gran indigència regnant i que en territoris del rei Joan eren més reduïts²³; així mateix, el rei, per la seva banda, va prometre — ¡pobre Cèsar! — restituir les pecunies que havien cobrat els seus oficials — Jaumot de Copons — a Granollers, Sant Celoni, Terrassa, Cardedeu i altres llocs, vulne-

19) Ibid. vol. 683, fol. 96.

20) Igual document que l'anterior. *Malla* era una moneda catalana i mallorquina equivalent a quinze diners. Vegeu: J. BOTET, op. cit. vol. I i *Diccionari Aguiló*. Recordem aquí una interessant frase del cronista Gonçal Garcia de Santamaria en el text castellà (que difereix sovint del llatí) referent als catalans: «Así la fortuna su rueda volviendo, a las desordenadas sumisiones de los castellanos, a las crueles manos de los franceses, a las maliciosas condiciones de los navarros, a las locas e vanas presunciones de los portugueses vinieron; todas las enemigas naciones por su desventura probaron (subratllem nosaltres). — *Col. doc. ined. para la Hist. de Esp.*, vol. 88, p. 314.

21) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 684, fol. 69.

22) Reg. Curie 2, fol. 191.

23) Reg. Curie 2, fol. 190 vº.

rant les funcions pròpies de la Generalitat. Demanava, però, que se l'atengués en les seves necessitats i àdhuc s'excusava del seu to violent, per bé que per emprar-lo tenia les seves raons²⁴. En 7 de març escrivia a mossèn Antoni Pu-jades, conseller en cap de Barcelona, que havia deixat el repòs per la guerra, la riquesa per la misèria, la mare i els germans pel gust d'ajudar els catalans²⁵. Una gran postració dominava l'esperit del monarca.

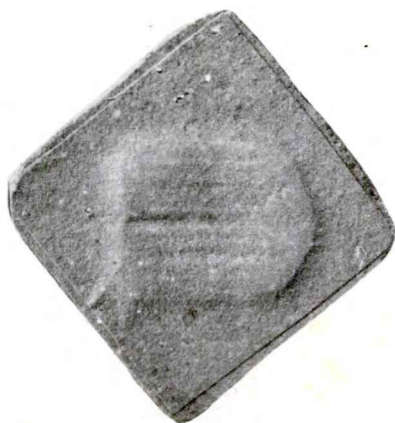
La lletra tramesa per aquest a Cosme de Montserrat, bisbe de Vic i canceller reial, dies més tard, en 14 de març²⁶ i la dels diputats al rei el 28 del mateix mes com resposta a l'ambaixada de Ramis i Yañez²⁷ ens demostren que tota l'autoritat del moment havia passat de mans de Pere IV a la Generalitat. El monarca, però, no cedeix, sols fa veure la seva impotència davant la força de les circumstàncies, sobretot davant la seva salut quebrantada. La lletra que surt de la seva mà febrosa és una defensa a les moltes inculpacions que se li fan, la majoria de les quals rebutja per falses. Ell — diu — «jamés havia escupit alguna manera de catalans, ans aquells havia abraçat ab tota afecció; no els apartà del seu costat; evità castigar-los amb la mort i altres penes greus; els concedí honors; si no els havia dispensat algunes mínimes gràcies especials, concedides als estrangers, fou per no abundar en ells, tant com en aquests, la gent de guerra; mai no fugí del perill; en canvi, les seves rendes no arribaven a cobrir les necessitats d'un pobre comte i va haver de gastar el seu

24) Reg. Exercitum 2, part 1^a, fols. 53 v°. 54 v°. Una vegada els diputats varen rebre les lletres del monarca rectifican-se, deliberaren pagar segons aquest disposava, *empero que lo dit deliurament, conversió e distribució fossin fets en la manera acostumada*. (A. C. A. Fons de la Generalitat. Deliberacions. 1469-69, fol. 41). Heu's aquí el document originari del conflicte: «Nos Pere, per la gràcia de Déu, rey d'Aragó, de Sicilia, etc. Als feels nostres tots e sengles collectors del dret de la bolla per lo General de Catalunya en las vilas de Sant Cugat del Vallés, Terrassa, Sabadell, Caldes de Mont[buy], Granollers, Cardedeu e Sant Celoni als quals les presents seran presentades: salut e gracia. Per quant los deputats en nom del dit General nos son tenguts e obligats en certa quantitat per nos a ells prestada a causa de la guerra la qual jatsia diverses vegades demanada pagar nos difereixen. Per tant vos diem e manam de nostra certa sciencia e expresament a pena de la vida e publicació de bens que de qualsevol diners colligits e daqui avant col·ligadors del dit dret de la bolla en alguna manera no us desisteu ne als dits deputats ne a altri per ells en tot o en part los liuren, salvo que de nos haguesseu manament en contrari. Dada en la ciutat de Vich a XXII de febrer en l'any de la nativitat de nostre Senyor Mil CCCCLXVI.—Rex Petrus [signatura autògrafa]. A. C. A. Lletres reials, n° 119.

25) Reg. Exercitum 2, part 1^a, fol. 54.

26) Ja publicada per COROLEU en *El Condestable de Portugal, rey intruso de Cataluña*, Re- vista de Gerona, 1878, vol. II.

27) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 683, fol. 96. També en: De- liberacions de la Generalitat, 1465-69, fol. 38 v°.

Segells i moneda (un *pacífic*) de Pere IV. (Barcelona, Arxiu del Reial Patrimoni
i Col·lecció numismàtica del marquès de Dou)

propi peculí com un gran senyor del Principat; del país no va rebre cap ajuda, ni com a rei, ni tan sols com a un senzill capità; menjà en vaixella d'estany i vestí de fustany i de cuir; el comte de Prades obtingué més que ell; féu en la guerra tot el que li era possible, malgrat trobar-se delicat de salut («stant mal disposta la nostra persona»); rebaixà els impostos; mai no tocà el diner dels oficis; rebé pecunies «mal e tard»; la gent sortí a combat «per força; lluità contra un enemic sempre superior (Zurita, en canvi, no oblidà observar en tot fet d'armes important, que les forces del rei Pere eren més nombroses); si les gestions diplomàtiques havien fracassat, ell no en tenia la culpa; en fi, el que se li exigia en tals condicions «era més obra miraculosa que humana». I afegeix: «Si nos som malalt, si la gent nostra sta empenyorada, si per a les coses de la guerra mil impediments tantost nos son fets, e altres dilacions en trametre diners nos son dades, quina culpa havem de no fer-se la guerra útilment, e de les coses anar en disminució, e nostre stat star abatut?». Fineix la lletra posant a Déu per testimoni de la seva bona voluntat i assegurant que podria provar fàcilment tot el que exposa. Potser, però, tot no ho podia provar, car en aquest amarg document, que no s'ha de prendre al peu de la lletra, com s'ha fet, es descobreixen algunes insinceritats i exageracions entre veritats indubtables; enmig de la dolor, sempre respectable, hi batega un desig d'acumular-hi greuges per fer la queixa més densa i aclaparadora.

Pels mateixos dies que el monarca escrivia aquesta lletra al bisbe de Vic, trametia als diputats, com emisaris seus, a Francesc Ramis i Ferran Yañez, portadors d'una altra lletra en la qual reclamava el diner recaptat com a subvenció de guerra. El rei es queixava de que no se l'atengués. Amb diner del seu propi peculí havia pagat 3,000 florins per a la defensa de Camprodon. Estava ja cansat de tant reclamar, per això «tenim—deia—lo ventrell ple de totes aquestes coses que ens cremen la sang e no es poden ja per nos digerir». En cap moment havia rebut els recursos oportunament «lo que ens stat tramès es poch, mal e tard, e no ens clamam, ne may nos som clamats del donatiu, mas de la manera de donar aquells» ²⁸.

La resposta dels diputats, de la que ja hem extret alguns detalls en paràgrafs anteriors d'aquest capítol, transpua una irritació continguda i un esforç

28) A. C. A. Deliberacions de la Generalitat, 1465-69, fol. 36.

per no perdre la consideració que mereix la persona del rei. Deien en ella els diputats que sempre varen obrar atenent al bon servei del monarca i de la terra; si alguna vegada mancaren no va ésser per pròpia voluntat sinó perquè no pogueren fer altra cosa; justifiquen que distribuïren el diner entre els llocs on més urgia; reconeixen el rei com a duc de la guerra i cap de la cosa pública, essent-hi ells els membres, per la qual raó han d'actuar ambdues parts harmònicament; reiteren llurs acusacions als portuguesos, explotadors de la guerra; estan disposats a servir al monarca i el que aquest farà a profit del país serà també a profit de la seva corona; li pregunten, però, que no dubti de llur sana intenció; darrerament li demanen 200 genets per defensar el Llobregat i li recorden que és als catalans als que s'ha de pagar. La lletra acaba amb la súplica de que no segueixi inculpant-los i trametent-los lletres que els omplen d'angoixa, per tal com *es senten ben excusats de tot el que passava*.

Indubtablement les dilacions en la tramesa de gent i diner degué comprometre en moltes avinenteses la campanya militar. Els diputats en donaren la culpa de vegades als oficials reials però és el cas que els documents apareixen força eloqüents en aquest llur defecte que ja procedia de períodes anteriors, com ho demostra la queixa del comte de Pallars en el setge de Girona. Així mateix veiem confirmat el fracàs de la lleva del sometent per auxiliar Lleida i Cervera en els comentaris, tan palpitants de realitat immediata, de Çafont al Dietari de la Generalitat. El poble prenia de mala gana les armes, fins a l'extrem que semblava que el portessin a la força, diu l'esmentat Çafont. Les comarques s'inhibiren sempre que els fou possible, sols Barcelona, arrossegada pel sentiment catalanesc que inspirava als diputats, degué correspondre amb sacrificis evidents. També és indubtable que el monarca va esmersar tot el seu propi peculí—probablement bastant reduït per les expropiacions que li féu al seu país Alfons V—; les continuades lletres a la seva germana Felipa, administradora seva, ordenant-li pagaments i els tractes del rei amb mercaders ho demostren ben a les clares.

Les dues lletres esmentades no produïren cap efecte, cap rectificació ni en una ni en altra banda; potser només contribuïren a augmentar la recíproca irritació. Les coses, doncs, seguien igual. Ferran de Silva, i en general els portuguesos, continuaren voltant el monarca i rebent el seu favor. Aquell va romandre capità general de l'Empordà malgrat totes les inculpacions contra ell

i àdhuc va rebre definitivament els béns confiscats als Montanyans, tal com es desprèn d'una lletra dels diputats²⁹. Quant a algun diner de la bolla cobrat indegudament en certs indrets pels oficials del rei continuà en mans d'aquest i per tant la protesta dels diputats s'aguditzà. A les darreries de març encara la Generalitat va escriure a Ferran Yañez, lloctinent de la Tresoreria i potser la persona més ponderada dels portuguesos, que «salvo humil e subjecta reverència, en les pecunies del General ligant e soltant, (el rei) no ha manament ne participi algú». La murmuració sobre aquest assumpte era generalitzada i els diputats s'adreçaven prèviament al prudent Yañez, esperant que el monarca es retractaria de la seva actitud anòmala³⁰.

El monarca, però, no es va retractar. Un problema així, i en tals circumstàncies, sols podia ésser resolt per la mort i aquesta, en efecte, el va resoldre. Tanmateix, mentre Pere IV va conservar un hàlit de vida els diputats mantingueren en llur correspondència tot l'acatament degut a la Corona. Que lluny som ja d'aquella alegria, d'aquell joïós so de campanes amb què havia estat rebut el nou sobirà!

29) Ibid. vol. 684, fol. 146 vº.

30) Ibid. vol. 684, fol. 127 vº. Altre portuguès contra el que es dirigiren les ires dels diputats va ésser Joan de Moraes, capità d'Ullastret. La protesta contra els seus maltractes a la població civil la feren arribar al monarca els diputats quan ja aquest es trobava greument malalt. (A. C. A. Corresp. dels diputats, vol. 683, fol. 105).

IX

1466. NEGOCIACIONS AMB ANGLATERRA. — EL CASTELL DE PALAU SAVERDERA. — ACTIVITAT A LA CONCA DEL LLOBREGAT. — QUEIXES DEL MONARCA CONTRA BORGONYA. — EL REI MALALT. — PÈRDUA DEL CASTELL D'AMPOSTA I SITUACIÓ DIFÍCIL DE TORTOSA.

En mig d'aquests conflictes que tant contribuïren a entenebrir els darrers mesos de la vida del monarca, una escletxa va obrir-se a l'esperança per tal com ara es va dibuixar a l'horitzó la possibilitat d'obtenir una amistat estrangera d'importància. Ens referim a la bona disposició d'Eduard IV d'Anglaterra per negociar el matrimoni de la seva germana Marguerida amb el rei Pere, matrimoni que portaria anexe, no cal dir, un pacte d'ajuda recíproca entre els dos prínceps. Els primers passos en aquest terreny havien estat donats per la duquessa de Borgonya, el tacte polític de la qual ha gaudit de certa fama. Potser fou degut a l'optimisme d'aquesta duquessa que Joan de Copons va escriure des de Gant al rei una lletra breu però expressiva, assegurant-li que d'ara endavant l'auxili que rebria dels borgonyons seria efectiu i no de paraules inútils, que Déu afavoria la seva causa i, per tant, no devia defallir, «e si alguns se enugen tant duren aquests fets — acaba dient — pensen com gitar los malvats reys Tarquinos durà més a Roma; ne la catalana nació en aquests menys gloriosa és de la Roma. Vos, senyor, no cansar prés, car la perseverància dóna glòria en militar disciplina» ¹.

El 26 de gener els diputats adreçaven al rei una comunicació, aprovada pels estaments, en la qual lloaven els seus projectes d'enllaç amb l'esmentada princesa i l'aliança amb Anglaterra fent vots per a què la voluntat divina volgués donar a tal matrimoni la benedicció que atorgà a Abraam, Isaac i Jacob ².

1) Reg. Curie 2, fol. 222.

2) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 684, fol. 105 vº.

Probablement per a deliberar sobre les lletres aportades per l'emisari anglès Joan de Puys arribat a Catalunya en aquest mes de gener i també, potser sobre les d'un altre emisari de França, Guillem Yon³, el rei féu reunir a Vic el seu consell el dia 29⁴. En aquest consell es prendrien els darrers acords sobre la manera de plantejar les proposicions d'aliança a aquell país llunyà, extreient-ne tot el profit possible per vigoritzar la situació militar del moment. Quant a l'emisari francès, ja en aquest consell, o potser més tard, fou decretat el seu empresonament. França havia detingut els forments que trametia a Barcelona, angoixada per la fam, com a represalia d'haver-se fet presoner un francès a Camprodon. Això eren argücies de Lluís XI, el qual noticiós de la tivantor de relacions entre Pere IV i els consellers i diputats, va trametre Guillem Yon amb la pretensió de pactar amb aquests, sense intervenció del monarca, la tramesa de 3,000 càrreges de blat. A més a més, la fam de la ciutat, potser els decidiria en tal sentit. Els consellers, però, compregueren fàcilment les intencions del rei de França, i no es deixaren enganyar, avisant tot seguit a llur monarca del que succeïa. Com hem dit, Guillem Yon fou reduït a presó⁵.

Encara no s'havia preparat l'ambaixada que havia d'anar a Anglaterra, quan ja el rei Pere, sens dubte freturós de produir efecte a Roma, escrivia al Papa demanant-li dispensa de parentiu per contraure matrimoni amb Marguerida de York; així mateix va adreçar-se al protonotari Teodor de Montefeltro, pregant-li que es dignés intercedir sobre la seva petició⁶.

Els cavallers Bartomeu Garí i Joan de Silva i el doctor en lleis Joan Andreu varen ésser els elegits com a emissaris del monarca per anar a l'illa llunyana i negociar-hi els pactes projectats; també reberen poders per tractar amb ducs, comtes, vescomtes, barons i cavallers que s'avinguessin a acudir a

3) Reg. Commune 4, fol. 42 vº.

4) Formaven aquest: Gaspar Vilana, vescanceller, Dionís de Portugal, Pere de (Deça) Portugal, Joan May, regent de la cancelleria, Francesc de Sentmenat almirall, Joan Andreu, advocat del fisc, Bernat de Guimerà, vervessor, Pere Joan Ferrer, donzell, Francesc Malet, jurisperit, Arnau de Vilademany, lloctinent de governador, Francesc Ramis, batlle general, fra Joan de Pinos, Antoni Guearau, jurisperit, Antoni Bosch, jurisperit, Berenguer Solanes, jurisperit. (Reg. Curie 2, fol. 214 vº). Els diputats sentien poc apreçi pels consellers del rei, «ils voient (el rei)—diu Calmette—entouré d'hommes d'une autorité et d'une popularité médiocres». *Louis XI, Jean II et la Revolution catalane*, (pp. 261-262).

5) Reg. Exercitum 2, part. 2ª, fol. 60. A. H. C. Lletres closes, reg. 5, fols. 63 i 65.

6) Reg. Secretorum, fol. 75 vº i 76.

la guerra de Catalunya. El memorial sobre el que els emissaris havien de fer a Anglaterra és un conjunt de minucioses instruccions entorn a dos punts principals: matrimoni i aliança política. Per a portar a terme tan delicat encàrrec havien de cercar l'ajut dels personatges influents del país, tals com la reina, la mare d'aquesta, els germans del rei, el tot poderós comte de Warwick, conegut pel sobrenom de *le faisseur de rois*⁷, el bisbe de York, gran canceller, etc. Abans, però, de signar documents de cap mena procurarien els emissaris assabentar-se per procediments discrets del dot de la princesa, de la fortuna del seu germà, el rei Eduard, així com dels seus possibles heretatges. El rei Pere, per la seva banda, concediria 60,000 florins en concepte d'arres que serien assegurats sobre el comtat d'Empúries, vila de Castelló i altres llocs. Si el matrimoni a la fi es decidia aleshores mirarien els ambaixadors la manera d'evitar que la princesa portés massa gent a Catalunya en el seu seguici, preferint les dones de poca edat per tal com aquestes «millor e ans han la llengua e pus facilment se conformen ab los costums de la terra on hauran de viure, e pus fàcilment se colloquen en matrimoni», i en quant als oficials que l'haguessin d'acompanyar procurarien els emissaris «ab dolces pràtiques e paraules» que fossin pocs i que aviat s'entinguessin de tornar a llur país.

Pel que es refereix a l'aliança que els ambaixadors havien de negociar, aquesta havia d'ésser d'ajuda recíproca entre els dos monarques i els dos països, de respecte als amics comuns i d'hostilitat als enemics també comuns, formulant-se excepcions per ambdues parts. El rei Pere declarava com amics al Papa, al comte de Charolais, futur duc de Borgonya i un altre príncep a determinar en el termini d'un any. En el pacte hi podrien prendre part altres nacions.

De cara a aquesta projectada aliança, que per guanyar temps els ambaixadors s'emportaven ja signada i segellada, mirarien aquests d'obtenir la ràpida tramesa a Catalunya de 2,000 homes d'armes i 3,000 arquers pagats pel rei d'Anglaterra per 6, o per 8 mesos. Tal proposició, davant la negativa de la part contrària, anirien reduint-la gradualment fins a 1,000 homes d'armes i 3,000 arquers pagats amb la meitat del dot de la princesa Marguerida. Ja del comte de Warwick, o ja de qui fos, recavarien els emissaris la vinguda

7) Aquesta expressió li era adjudicada degut a la seva influència en els afers de la corona reial anglesa. (LAVISSE, E., *Histoire de France*, Paris, Hachette, 1904, vol. IV, p. 355).

a Catalunya, on obtindrien millors botins, dels corsaris que navegaven i actuaven per les costes de Portugal.

Altres dos detalls interessants que aporten les clàusules són els següents: l'un que el monarca renunciaria a l'ordre de la «Garrotera» (*Jarretière*), (l'ingrés en la qual se li ofereix), en el cas que per tal cosa es veiés impedit a fer la guerra a Ferran de Nàpols, detentador de territoris de la seva corona, ja que aquest príncep pertany a l'esmentada ordre, i l'altre, que en determinar els prínceps amics cita intencionadament en comptes d'Alfons V de Portugal al fill d'aquest. Amb motiu de tals negociacions, varen creuar-se entre el rei Pere i Eduard IV afectuoses lletres ⁸.

Com el camí fins a un país tan apartat era ple de perills, el monarca va disposar que en cas de detenció, malaltia o mort de micer Joan de Silva seria aquest substituït per mossèn Joan Andreu, i si també aquest en fóra víctima, aleshores ocuparia el seu lloc el cavaller Garí ⁹.

En un principi va ésser aquest darrer l'encarregat de comprar a l'estranger un diamant, un robí o una maragda per valor de 100 nobles que havia d'engastar-se a l'anell de prometatge destinat a Marguerida de York, tan bon punt quedés ultimada el contracte de matrimoni. Tanmateix més tard el rei canvià varies vegades de parer sobre la manera com havia d'ésser adquirida la joia fins que Ruy Vázquez, Secretari reial, va comprar un diamant a Barcelona al mercader genovès Ambrosi Fatinanti per 220 lliures, més 11 que foren pagades a l'argenter qui féu l'engast ¹⁰.

Diu el Dietari de la Generalitat que el 31 de març sortien de Barcelona dues naus, una portuguesa i altra castellana, que portaven a Anglaterra micer Joan de Silva i mossèn Joan Andreu. Un ambaixador anterior de Pere havia estat detingut per Lluís XI, el qual el retingué en les seves presons a disposició de Joan de Navarra ¹¹.

8) Reg. Secretorum, fols. 59, 60 vº, 62, 64, 70 vº, 72, 73 vº, 75 i 75 vº. Reg. Promiscuum 1, fol. 35.

9) Reg. Curie 2, fol. 218.

10) Reg. Pecunie 2, fol. 209 vº. Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 66. Reg. Pecunie 2, fol. 219. Disposà el rei que l'engast no fos «sobergo por que mas sea favorecida la piedra, e sea el anillo tal que venga bien al dedo que lo ha de llevar». Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 65 vº). — Encara dos personatges més havien d'intervenir en les negociacions d'Anglaterra, però en forma que no apareix suficientment clara als documents: Francesc Setanti i el cavaller Berenguer Martí. (Reg. Curie 2, fol. 188, i Reg. Pecunie 2, fol. 204 vº).

11) CALMETTE, op. cit. pag. 261, nota 2ª.

Tanmateix, d'haver viscut el monarca, l'èxit de les negociacions amb Anglaterra hauria estat quelcom problemàtic; els informadors secrets d'Eduard IV no deixarien d'assabentar a aquest de l'extrema feblesa física i política de Pere IV. Algun temps més tard Marguerida de York casava amb Carles el Temerari. El propi rei Pere començava a confessar per aquests dies que la seva situació era gairebé desesperada; ell havia lluitat — deia — per la justícia i la llibertat d'un poble, la sort li havia estat adversa però tenia la consciència tranquil·la¹².

* * *

Durant el mes de gener es va esdevenir un altre fet favorable a Pere IV: ens referim a la capitulació definitiva de D. Joan de Castro i de la seva germana Leonor de Vilamarí al castell de Palau Saverdera, capitulació que tan perllongada i dificultosa havia estat¹³. Tot seguit fou nomenat capità del dit castell Miquel de Paneda i, a més a més, es varen prendre altres precaucions per assegurar la seva possessió força estratègica a l'entrada de la serra abrupta de Roses¹⁴. El monarca exigí que el castell fos lliurat segons condicions anteriors més avantatjoses. D'aquest fet se n'origina una qüestió d'honor entre Joan de Silva i Joan de Castro, qüestió que fou tallada pel rei, prohibint-los «fer armes» ja que ni l'honra ni la paraula del magnífic Joan de Silva no es trobaven en entredit des del moment que Castro era empresonat¹⁵.

Mentre tant l'enemic seguia fent alguns progressos per la banda oposada del Principat. Els capitans Herrando d'Angulo, el comte de Prades i Alfons d'Aragó hostilitzaven activament el nou front més o menys a prop de les riberes del Llobregat. El monarca atenia sobretot a la fortificació de Manresa i en gener consentí sortir de Vic per traslladar-se uns dies — entre el 6 i el 10 — a dita plaça i inspeccionar la situació. Ferran de Silva fou l'encarregat d'aviuallar-la amb queviures portats de Moià i junt amb Gil de Teyde havia d'organitzar-hi la defensa¹⁶. Com les corrieres pel Llobregat eren a cada cop més

12) Llettra dirigida a un personatge, el nom del qual no s'expressa, i en la que el rei fa gala de la seva erudició. (Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 58 vº. Vegeu Apèndix: doc. nº 41.)

13) Reg. Curie 2, fol. 215 i 217.

14) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 34. Reg. Promiscuum 1, fol. 33 vº.

15) Reg. Curie 2, fol. 218 i 218 vº.

16) Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 41.

freqüents i perilloses va ésser disposat tallar tots els passos i al mateix temps una rigorosa investigació per descobrir els traidors (*mascarats*) que causaven danys amagadament, afavorint l'activitat de l'adversari en aquests territoris propers al riu¹⁷.

També la situació a Tortosa anava agreujant-se per tal com les forces que assetjaven el castell d'Amposta hostilitzaven amb gran violència tot intent d'aviuallament per mar o per terra; tanmateix per terra ja ben poca cosa es podia fer, car la majoria dels pobles de la ribera de l'Ebre havien caigut en mans de l'adversari i els restants estaven a punt de caure. Començaren a organitzar-se socors per mar activament. Pere Joan Ferrer (nebot de l'abat de Montserrat, fra Antoni Pere Ferrer), fou nomenat capità de les naus que s'armaven, entre elles la coneguda amb la designació de «nau d'en Melchior», sens dubte una de les millors del rei Pere. A fi d'aconseguir el major nombre de gent per defensar la ciutat i els castells assetjats, va ésser concedit guiatge o salvaguarda reial a tots els que hi acudissin, exceptuant-se aquells sobre els que pesava delictes de traidoria, heretgia, sodomia i altres¹⁸. Novament ara el consell es reunia a Vic per a prendre acords i el monarca, amb intent d'apacar la ira de Déu, disposava que en aquesta ciutat i durant tres dies, tothom dejunés i es confessés, i, a més a més, s'hi celebressin processons¹⁹. Per la seva banda, el rei feia grans preparatius per donar més solemnitat aquest any a la cerimònia del lavatori de Setmana Santa, que potser pensava celebrar a Vic.

A les primeries del mes d'abril, el monarca va sortir per fi definitivament d'aquesta ciutat i va traslladar-se de nou a Manresa, on va romandre fins el 20 de maig, atenent a la fortificació de la vila i a la defensa del Llobregat. Descobert que un dels que afavorien els moviments de l'enemic era el senyor del castell de Corbera, situat prop de Molins de Rei, li va ésser tramesa una comminació de posar-se tot seguit a les immediates ordres del monarca, sota l'amenaça de que els seus béns serien confiscats i tant la seva dona com els seus fills, esquarterats en la seva presència. L'esmentat cavaller havia de deixar el castell, que seria posat en mans d'un capità de confiança, i es traslladaria a Barcelona, on viuria amb la família, fruint de les pròpies rendes; quan la situació esdevindria més segura, el castell li seria retornat. Joan de Corbera, però,

17) Reg. Exercitum 2, part 2^a, fols. 60 v°, 62 i 63.

18) Reg. Exercitum 1, part. 1^a, fols. 48 v° 49.

19) Reg. Curie 2, fol. 219 v°. Reg. Exercitum 2, part 2^a, fol. 58.

seguí resistint tot el mes d'abril i bona part de maig, malgrat la tramesa que se li féu de parlamentaris, diverses vegades; actes així es produïen ja a les portes de Barcelona. Darrerament el monarca va ordenar als seus capitans del Llobregat de considerar com a rebel el dit Corbera si no es retia dintre de breus dies ²⁰. Per últim el cavaller degué sotmetre's a Menant de Guerri, el fidel capità navarrès, a qui se li havia confiat ara la partida del Llobregat. En igual temps eren nomenats capitans Joan Corro del castell de Sant Boi, Didac Raposo de Molins de Rei, Pere de Sosa (o de Sousa) de Martorell i Gil de Teyde, capità general de Manresa, Sampedor, Sallent i llocs veïns, tots portuguesos; els capitans varen rebre ordres d'estar atents al més petit moviment de l'enemic per tal com es temia un atac imminent ²¹.

Durant els dies que el rei fou a Manresa es va perdre la forteressa de Bagà, degut a una traïció en la que intervingueren catalans i portuguesos; al capità de la plaça, Pere de Mallorques, li va ésser promès perdó si aconseguia detenir els autors del fet; també la situació de Camprodon s'esdevenia compromesa i el monarca trameté una lletra dient-los que per a defensa de la població rebrien 3,000 florins del propi peculí reial ²². El 27 de març es donava ordre al lloctinent del Governador de detenir l'abat d'Amer, fra Joan Margarit, lla on se'l trobés. Els béns d'aquest convent (exceptuats els de l'abat) foren confiats a l'administració de mossèn Roderic Yañez, capellà del rei, i els dels rebels de la vila s'entregaren al capità de Colomers, Antoni Mallol, i els que l'ajudaren en la defensa d'aquest darrer lloc. Fra Baltasar Setmana, únic frare d'Amer que no seguí a l'abat, va ésser recompensat amb una pensió ²³.

De Tortosa sols arribaven notícies pessimistes. La seva horta fertilíssima era talada per forces enemigues al front de les quals anava el príncep Ferran, fill de Joan II. El capità de Miravet, poble de la ribera de l'Ebre, es retia a l'adversari. L'exèrcit que assetjava el castell d'Amposta es nodria cada vegada més amb nous contingents i Pere de Planella, que el defensava amb gran heroïsme es sentia de mica en mica més quebrantat per l'ímpetu i enginy que posa-

20) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 72 vº, 74, 79 i 83. Reg. Exercitum 2, part 1ª, fols. 61 a 62 vº.

21) Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 60 vº. Reg. Exercitum 2, part 1ª, fols. 59 i 64 vº. Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 48 vº. Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 65 vº.

22) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 77 vº.

23) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 65 vº. Reg. Commune 3, part 2ª, fol. 134 vº. Reg. Commune 4, fol. 48. Reg. Gratiarum, fol. 189 vº.

va el capità contrari, Pere de Peralta, en la direcció del setge²⁴. El 30 de març el capità de la nova armada del rei Pere havia rebut instruccions d'aquest per a socórrer el port de Mahó i Tortosa. Abans, però, de fer-se a la mar el seu estol de naus, i durant tres dies, els soldats havien de confessar i combregar i havien de celebrar-se processons a Barcelona, igual que s'havia fet a Vic²⁵.

Mahó era atacat per Nicolau Carroz d'Arborea i Francesc Burges, procurador general de Mallorca. Ferrer no va poder anar al port assetjat per tal com es sollicità el seu auxili des del castell de l'Ampolla. Aquesta avinentesa l'aprofitaren els capitans esmentats per apoderar-se del tan desitjat port menorquí, el qual havia estat causa d'una angoixa constant per als de Mallorca, ja que els addictes del rei Pere el feien servir de base per a organitzar el bloqueig d'aquesta illa²⁶.

Com la situació era desesperada, el monarca va escriure ara lletres al cavaller Bartomeu Garí i al bisbe de York, pregant-los que acceleressin el ritme de les negociacions²⁷. També Marc de Monfort, escuder del comte de Charolais, havia de sortir en aquests dies per a Borgonya. El rei Pere li va confiar lletres per al seu senyor en les que li parlava ja clarament de la seva situació difícil i que li calia un ràpid socors; ara més que mai l'ajuda borgonyona havia d'ésser real i no de vanes paraules. El mateix escuder va emportar-se lletres per als camarlencs del seu senyor, a fi que influïssin en l'ànim d'aquest i també altres lletres per als comtes d'Armagnac i de Nemours en igual sentit²⁸.

A poc, altre correu, Nicolau Cristià, sortia per a Borgonya i Anglaterra, portador d'una expressiva lletra per a la duquessa Isabel i una còpia adreçada al seu fill, el comte de Charolais. La lletra traspua tota l'angoixa que devia sentir el monarca en aquests dies de màxima depressió física i moral. Es dirigia tan sovint a ella — li deia — perquè més que com a tia la considerava com a mare. L'estat de coses a Catalunya reclamava un immediat auxili per mar i per terra.

24) ZURITA, *Anales*, Lib. XVIII, cap. VI. Aquest Pere o Pierres de Peralta era militar de procediments expeditius com ho demostra el fet de què més tard apunyals el bisbe de Pamplona. (ZURITA, *Anales*, Lib. XVIII, cap. VIII).

25) Reg. Exercitum 2, part 1^a, fol. 49 v°, part 2^a, fol. 73 v°.

26) Tanmateix, després de la mort del rei Pere, el port de Mahó encara tornà al poder de la Generalitat, la qual el retingué fins als darrers emps de la revolta. (Consulteu els registres de Reiner d'Anjou i Correspondència dels diputats, vol. 683, fol. 111 v°).

27) Reg. Secretorum, fol. 79.

28) Reg. Secretorum, fol. 78 i 78 v°.

La cort de Borgonya, que no vacillava a fer despeses inútils, tal com la recent armada contra els turcs, que no havia aportat cap profit, bé podia trame-tre socors a un príncep tan íntimament unit als ducs per llaços de parentiu. Dita cort havia d'experimentar una obligació moral d'auxiliar-lo per tal com la ruïna del príncep li serviria de descrèdit, ja que sols l'havia ajudat amb promences, però mai amb fets positius²⁹.

El 13 de maig el rei s'indisposava a Manresa; havia perdut la gana, patia accessos de febre³⁰. Un cop confiada aquesta ciutat en mans de Gil de Teyde, es dirigí per Sabadell a Granollers, on va hostatjar-se al domicili de Joan de Montbuy³¹. Per bé que de moment experimentà alguna milloria, a Granollers la salut del rei anà empitjorant de dia en dia. «Vos avisam — diu als consellers — que som restat molt flach e molt descarnat». D'ara endavant, gran part de les seves lletres constitueixen una repetida i desesperada demanadissa de metges i de remeis (tissanes, ungüents, aixarops, alambins, irrigadors, tota mena de singulars brevatges). Segurament contribuirien a agreujar l'estat del monarca les males notícies que de tot arreu arribaven al seu llit de malalt. Tanmateix seguí dictant disposicions: Hostalric era confiat a Ayres d'Oliveyra i les seves rendes, fruits i emoluments arrendats al donzell Antoni Gassó, operació que feia el rei en substitució del comte de Mòdica i vescomte de Cardona, rebel, a qui pertanyia el dit castell³²; a Camprodon i Berga era tramès Galceran Muntaner amb gent; Gil de Teyde a Manresa rebia contínues instruccions; el castell de Sitges que encara era en poder dels addictes i que pertanyia a la Pia Almoina de la Catedral de Barcelona es posava sota la defensa de Guerau de Barberà³³.

En va, però, el monarca s'esforçava. La sort li era ben adversa. El 31 de maig el veiem obligat a escriure als tortosins, dient-los que l'armada tramesa a Mahó i Amposta havia tornat a Barcelona sense obtenir cap fruit. El perquè no ho sabia, però la culpa era de tots. Tampoc l'auxili per terra havia estat possible. Tanmateix els reconfortà, assegurant-los que el diner no mancava per a refer l'armada. Així, doncs, devien romandre confiats, recordant que

29) Reg. Secretorum, fol. 79 vº. Reg. Pecunie 2, fol. 164. (Vegeu: Apèndix. Doc. nº 45).

30) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 83 vº.

31) Alguns dies abans havia nomenat capità de Granollers a Francesc de Montbuy, probablement parent de Joan. (Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 58 vº).

32) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 17 vº. Reg. Promiscuum 1, fols. 25 vº a 28 vº.

33) Reg. Exercitum 2, part 1ª, fols. 63 vº i 66

eren descendents d'aquells valents catalans, la fama dels quals era difosa per tot el món. I la lletra fineix amb l'exemple bíblic de Judit a Nínive, oprès per Holofernes ³⁴.

Alguns dies després, el 4 de juny, el monarca s'adreçava al Consell de Cent, parlant-li també de la necessitat de defensar Tortosa per terra i per mar. Calia armar dues galeres. Els consellers s'encarregarien de la galera «Santa Eulàlia», el rei de la «Sant Carles», per bé que de diner es trobava *com el corb abans de tenir negre el plumatge*. Els parlava, així mateix, de la seva decisió de fondre la plata del monestir de Santes Creus (que era a la Catedral de Barcelona) i d'altres convents i esglésies i també la custòdia que un comte d'Urgell regalà a la Verge de Montserrat. El moment era de vida o mort, tant per a la Generalitat com per al rei ³⁵. En semblants termes es va dirigir el mateix dia al capítol de la Seu de Barcelona en el que respecta a la fusió de la plata per imperatius de guerra ³⁶. Diu Zurita que en aquests dies crítics, el rei Pere s'havia atancat a la capital del Principat; no arribà a fer-ho; si bé va ésser invitat a anar-hi, se n'excusà dient que Granollers era net de glàndola i que igualment podia atendre en aquesta ciutat el que calgués, com si fos a Barcelona ³⁷. Havent estat apressada per aquest temps una nau provençal carregada de forment, la qual cosa havia aixecat grans protestes entre els habitants de les riberes del Roine, el monarca disposà que fos resolt l'assumpte per tal com no convenia atreure encara més calamitats sobre el país ³⁸. Mentre tant, l'enemic atacava Piera, Camprodon havia caigut en el seu poder. Ripoll era a punt de caure.

El 21 de juny es retia el castell d'Amposta després d'un setge de 8 mesos. Els esforços de Pere de Planella, heroi d'aquest moment, foren inútils contra

34) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 96 vº.

35) «Pregam-vos per ço — fineix aquesta lletra — e stretament e de animo encarregam, reduint-vos davant los ulls de vostres penses les pristines victòries e gloriosos actes dels antichs pares vostres cathalans qui de tanta memòria nos han dotat. E com la dita ciutat de Tortosa fouch assitiada ab CC milia combatents e guanyada gloriosament per lo darrer comte de Barchinona en Ramon Berenguer, vullau en aquest negoci attendre que siau vosaltres dignes...» (Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 97). Per llur banda els diputats manifestaren que si Tortosa queia en mans de l'enemic «serie perduda la speranza de haver los regnes d'Aragó e València, dels quals la dita ciutat té la clau, sens la qual los dits Regnes star e viure bonament no poden». (A. C. A. Corresp. dels diputats, vol. 683, fols. 89 i 90).

36) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 97 vº.

37) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 101 vº.

38) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 104.

l'escomesa de les forces de Joan II, que ara el propi rei dirigia personalment, secundat pel Mestre de Muntesa (fra Lluís Despuig), el Castellà d'Amposta (Bernat Huc de Rocabertí), l'arquebisbe de Tarragona (Pere d'Urrea), el fill bastard de Joan II (Joan d'Aragó), l'arquebisbe de Saragossa i Joan de Vilamarí, amb la seva flota reforçada de naus mallorquines. La presència del rei Joan va donar grans ànims als seus soldats i hom féu tots els preparatius per a una gran batalla. Ja la torre principal del castell i altres, havien estat ensorrades amb enginyers de guerra. Calia un atac definitiu per a fer-se amb la forteressa i acabar d'una vegada el perllongat setge. En aquest darrer combat, l'arquebisbe de Tarragona defensà el campament contra els atacs de les forces que venien de fora en auxili dels assetjats, Joan de Vilamarí i Francesc Burges s'encarregaren de l'escomesa pel riu, el Mestre de Montesa curà de la defensa de la part entre la ribera i la muralla, i el Castellà d'Amposta amb gran violència arremeté contra la porta principal de la forteressa, aconseguint apoderar-se dels fossats i de les artilleries que els defensaven. Tot seguit els seus capitans assaltaven els baluards, posant-hi llurs estandards i darrerament Pere de Planella, que amb un nombre reduït de soldats s'havia fet fort a la torre nomenada de Sant Joan va haver de retre's i d'abandonar-se a la clemència dels enemics. Un cop el castell d'Amposta en poder d'aquests, Tortosa es va veure perduda; tanmateix encara va aconseguir de Joan II uns dies de treva per bé que la seva sort estava ja decidida ³⁹.

39) ZURITA, *Anales*, Lib. XVIII, cap. VI. Segons aquest autor (cap. VII), Pere de Planella fou reduït a galeres, però alliberat després, degut als precs dels tortosins.

X

1466. MALALTIA I MORT DE PERE IV. — JUDICI DE LA GENERALITAT SOBRE EL MONARCA. — EXÈQUIES I ENTERRAMENT.

Malgrat l'esperit indubtablement actiu i emprenedor del monarca, malgrat els seus projectes de matrimoni de darrera hora, alguns detalls que es desprenen dels registres de la cancelleria reial demostren que la salut del príncep era ja delicada quan va arribar a Catalunya. Durant el curt període del seu govern¹, *físics* i cirurgians catalans, i algun de portuguès, foren sempre a la seva vora i d'ell assoliren una certa prodigalitat². Ja a les primeries del mes de febrer del 1464, quan deixà Barcelona per posar-se al front de l'exèrcit, va demanar als consellers des de l'Hospitalet, dos *dels millors* cirurgians (perquè devien ésser no sols per atendre les necessitats de l'exèrcit, sinó per al propi monarca) i en el mes de març immediat escrivia una lletra adreçada a la duquessa Isabel de Borgonya en la què incloïa l'excusa de no escriure-la personalment, perquè el tenia «enoïado certa indisposició» de la seva persona; aquesta indisposició li va durar més de 16 dies, per tal com al cap d'aquest espai de temps d'escrita l'esmentada lletra el cirurgià Pere Corts rebia una atzembla per a

1) El *Llibre de Solemnitats* puntualitza 2 anys, 5 mesos i 8 jorns.

2) El mestre Gaspar de Jorba fou el predilecte. Obtingué rendes confiscades a Gispert de Castellet en el comptat de Cardona; sovint el rei va regalar-li robes i en certa avinentesa un esclau blanc (Reg. Pecunie 2, fol. 151); com acompanyava l'exèrcit per atendre els soldats nafrats, el monarca el va eximir del pagament del subsidi de guerra (A. H. C. S. VIII, vol. 5, c. 67); a la mort d'aquell li fou assignat en el testament un vestit del propi monarca. El mestre Bernat dez Lor va ésser afavorit en les seves rendes de Palafrugell sobre terres que li assignés un abat de Sant Pere de Galligans, parent seu (Reg. Commune 1, fol. 82). El cirurgià portuguès Pere Lorenzo rebé cases confiscades a rebels en el carrer de Sant Domènec de Barcelona (Reg. Gratiarum, fol. 105, i Reg. Pecunie 1, fol. 173 vº). Aquest darrer exercí el càrrec de protocirurgià (Reg. Oficialium, fol. 32) i Ferran d'Ayerbe el de protofísic (Reg. Pecunie 1, fol. 97).

portar-li medecines a Martorell³. A l'any següent, essent el monarca al setge de La Bisbal, tornava a indisposar-se i a demanar remeis i dos mesos més tard, en juliol, se li inflava la galta, degut a una *humor reumàtica*, segons pròpies paraules⁴. En aquesta ocasió els metges Gaspar de Jorba i Pere Serra foren obsequiats amb robes de damasc negre com agraïment del rei a llurs serveis. També en l'estada d'aquest a Olot pel mes de novembre del mateix any, després d'incendiada i presa aquesta vila, demanà medecines a Vic que foren inspeccionades per Jorba i dez Lor⁵. Recordem aquella curiosa lletra escrita en 16 de febrer del 1466 en termes amenaçadors als consellers de Barcelona, en la qual deia que si no li ho privés la indisposició que patia, hauria anat a la capital i imitant la conducta de Juli Cèsar després de la victòria de les Gàl·lies, s'hauria apoderat de l'erari públic⁶. En fi, en la famosa lletra adreçada al bisbe de Vic el 14 de març alludeix a la seva salut delicada que li havia impedit l'actuar com hauria estat el seu desig⁷. Així, doncs, durant tot el seu breu regnat, Pere IV anà experimentant els progressos de la malaltia que minava la seva persona.

Ja hem vist com a mitjans del mes de maig, trobant-se el monarca a Manresa, va sentir-se atacat per la febre⁸. Era la indisposició final que havia d'acabar amb ell. Tot seguit va escriure al bisbe de Vic, dient-li que fes reunir els metges notables del país — mestre Granullachs⁹, mestre dez Lor i altres—per a que deliberessin sobre la seva indisposició i li trametessin diverses coses — conserves cordials, un ungüent líquefacte i substàncies refrescants — per tallar-li la febre. Dies després tornava encara a escriure al bisbe, disposant que els metges de Barcelona determinessin «certa qüestió de física». El prelat va trametre-li mestre Gaspar de Jorba, qui fou el que el va atendre fins a darrera hora, i els consellers, per la banda llur, li varen enviar mestre Artigo, a la qual cosa el monarca exterioritzà el seu agraïment¹⁰. Des d'ara, sobretot des de

3) Reg. Secretorum, fol. 10 vº. Reg. Pecunie 1, fol. 54 vº. Reg. Curie 1, fol. 4.

4) Reg. Pecunie 2, fol. 39 i 73. Reg. Curie 2, fol. 116 vº.

5) Reg. Pecunie 2, fol. 149.

6) Reg. Pecunie 2, fol. 191 vº.

7) Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 55.

8) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 83 vº.

9) Autor d'un tractat d'astrologia titolat: *Lunari o Repertori del temps* (BALAGUER I MERINO, op. cit. p. 56, nota. TORRES AMAT, *Diccionari*).

10) A. R. P. Llibres de la Tresoreria, vol. 434, fol. 68 vº. Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 65 vº i part 2ª, fols. 83 vº i 89 vº.

l'arribada a Granollers, el rei s'obsessionà amb la seva malaltia. Constantment demana remeis. A qui més sovint s'adreça és al regent de la Tresoreria, Pere dez Pla, la diligència del qual en servir-lo va lloar en diverses ocasions. Una profusió inacabable de medecines foren trameses dia per dia a Granollers per fer sanar el cos febrós del monarca; aquestes medecines, prescrites pels metges que el voltaven, ofereixen noms singulars: *diadragant* fresc, *diaprivis*, *diamaranthon*, *diadoronabatis*, *triasandolos*, *celicorn*, *celiandre*, etc., la majoria tisanes (letovaris) que preparava a Vic l'especier del propi monarca¹¹. Els aliments del malalt eren melmelades de prunes, magranes, cireres ben madures, aubercocs, citronat, carabaçat, mel rosat i bescuit pastat amb sucre, ametlles i aigua de roses; se li permetia beure vi grec, aquell vi que com era tan bo recomanava que se'l tingués en lloc amagat... També se li aplicaven ungüents de gallines i *crestiris* de cuir.

Mil coses variades demanava el monarca: perfums de benjuí i almesc, espelmes, antorxes i ciris pintats de verd i vermell, alambins de plom i de vidre, recipients per mesurar l'aigua, rellotges d'arena per mesurar les hores i les mitges hores; sovint demanava llibres de filosofia, d'història, de teologia, de devoció.

En aquests darrers mesos de la vida del príncep semblava més exaltat que mai el seu sentiment artístic. El mestre Alfons, el seu pintor preferit, rebia encàrrec d'il·luminar una Bíblia a Vic i també havia de passar a treballar al castell de Centelles, l'escultor Claperós acabava un àngel custodi, Joan Pont il·luminava un breviari i un altre fra Sala. Així mateix disposà el rei que fos embellit el jardí del palau major amb tarongers, murtres, englantines i altres plantes. Com per abandonar-se a la malinconia que el corsecava — home de grans ambicions fracassades — demanava instruments de música, un monacort, un clavicembal, i pregava la vinguda a Granollers del fill d'en Bastida que sabia fer sonar aquest últim. Malalt com es trobava, es dalia encara per petits objectes que seduïen la seva passió per l'elegància: demanava cintes d'or, cordons de seda per engalanar els capells que es posaria quan estigués bo, guants de pell de cabrit, borles, sivelles; retornava uns botons perquè eren grans i mal fets... A l'abat de Sant Feliu de Guíxols li pregava la tramesa d'una còpia directa de la Verge que es diu pintada per Sant Lluc¹².

11) Pere Rallo (Vegeu A. R. P. Llibres de a Tresoreria, vol. 434, fols. 68 vº i 74 vº.

12) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 64 vº. Vegeu la segona part del llibre.

Si expressives eren les coses que demanava, no ho eren menys les lletres que va escriure en aquests dies de pregona amargura: recordem la que va adreçar a la duquessa de Borgonya dient-li mare i sollicitant dalerosament el seu ajut¹³; recordem la que va trametre als tortosins assetjats per Joan II redactada amb una energia sols aparent¹⁴. A Joan de Copons, que tan belles lletres li enviava des de l'estranger, li pregava que vingués al seu costat perquè el considerava un bon amic i necessitava la seva companyia¹⁵; al Papa li agraïa la benedicció que li havia tramès i li manifestava l'afecte que per ell sentia, afecte que li fou inculcat pel seu germà Jaume, ja difunt, en altre temps cardenal de Sant Eustaqui¹⁶. Va ésser tal l'alegria que li produí el gest del Papa que s'apressà a notificar-lo al bisbe de Vic¹⁷.

En mig de les adversitats, altre motiu de tristesa per al rei deuria ésser veure el seu cosí Pere de Portugal i de Deça, qui amb tanta valor havia lluitat a Lleida i Cervera, caigut en extrema pobresa¹⁸ i no cal dir l'efecte que li produïria l'actuació dels diputats contra Ferran de Silva de la detenció del qual li varen donar notícia quan gairebé no es podia moure al llit. L'estat del monarca en els últims dies era tan feble, tan desesperat, que sols podia mantenir-se dret «mamando leche de dos nodrizas»¹⁹.

La vida de Pere IV va estingir-se el 29 de juny — diada de Sant Pere — al palau de Joan de Montbuy i Tagamanent a Granollers. Vora el seu llit hi havia fra Pere Vaez (o Vázquez), clauer de l'ordre d'Avis, el metge Gaspar de Jorba, fra Pere de Teyde, també de l'ordre d'Avis, Joan de Teyde, patge, Joan Vicente, llibrer, i Joan Farinya i Pere de Baiona, cambrers, la majoria domèstics portuguesos de la casa reial, que figuren com a testimonis en el testament que el rei va redactar aquesta mateixa data. Ja el 25 de juny els diputats escrivien als metges Granullachs i Jorba anunciant-los l'arribada de fra Lluís Pons, monjo de Poblet, administrador del monestir de Nazaret i

13) Vegeu capítol anterior.

14) Idem.

15) Reg. Secretorum, fol. 77 vº. Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 82 vº.

16) Reg. Curie 2, fol. 220 vº. Sobre aquest personatge vegeu C. MICHAELIS DE VASCONCELLOS, *Tragedia de la insigne reina Dª Isabel*. Universitat de Coïmbra, 1922.

17) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 65.

18) Reg. Commune 5, fol. 23 vº (2ª foliació).

19) Reg. 3412 de la Cancelleria reial, fol. 67. Publicat per CALMETTE, op. cit. peça justificativa, número 17.

membre del Consell, per posar-se al servei del monarca, però, també, per notificar diàriament a la Generalitat l'estat d'aquest *i altres noves*²⁰. Dos dies abans del traspàs els consellers de Barcelona varen trametre mossèn Mateu dez Pla per assabentar-se de l'estat del cap de la nació; el missatger pogué comprovar que era desesperat. Segons el Dietari de la Generalitat, morí el monarca d'etiquesa²¹ i tot ofereix l'aspecte de que així fou veritablement. Si considerem el personatge suposat retrat de Pere en el famós «Retaule del Conestable», observarem, clar està que deixant de banda l'exactitud dels artistes de l'època per reproduir la figura humana, que és alt, prim i sens pit. El rei va morir als 37 anys²².

La notícia va estendre's ràpidament pel país i més enllà del territori addicte, embolcallant-se tot seguit amb rezel de què el monarca havia mort emmetzinat, tal com es va creure del príncep de Viana i de tants altres personatges d'aquest segle. Pel que es refereix al rei Pere el rezel va néixer de les pregones diferències entre aquest i la Generalitat, tan violentes al darrer temps. En els últims mesos de la vida de Pere IV, aquest príncep estranger, malalt, feble d'esperit i disposant encara de la direcció dels afers del Principat, afers que reclamaven una acció urgent i enèrgica, deuria produir un lamentable efecte de nosa. No és difícil imaginar que la seva mort era desitjada com un bé per a la causa de la Generalitat. Els enemics d'aquesta se n'aprofitaren; ells foren els que, amb el desig de crear una atmosfera d'antipatia entorn als diputats, tingueren més interès a difondre la sospita. Un registre de la Cancelleria de Joan II diu clarament que morí Pere de Portugal per les metzines que li donaren «los de Barcelona»²³. També el cronista portuguès Ruy de Pina va arreplegar la versió i diu: «acabou conpeçonha sua vida»²⁴. Pot conjecturar-se que el famós cronista lusità va obtenir la notícia dels portuguesos decepcionats i hostils als diputats, i que un cop desaparegut el rei Pere tornaren a llur país. Més tard la notícia de l'emmetzinament l'arreplegaren els cronistes aragonesos simpatitzants amb Joan II, tals com Garcia de Santamaria i Jeroni de Zurita; el primer insinua que «por los injustos acometimientos en discor-

20) A. C. A. Generalitat. Deliberacions 1465-69, fol. 49 vº.

21) «Aquest die, entre V e VI hores passat mig jorn, lo senyor rei en Pere quart, passà d'esta present vida. E morí en la vila de Granollers de etiquesa» (Dietari de la Generalitat, 29 juy 1466).

22) Si és certa la data del 1429 com la del seu naixement, adduïda pels historiadors portuguesos.

23) Reg. 3412 fol. 67.

24) RUY DE PINA, *Crònica d'Alfons V de Portugal*.

dia con la ciudad muchas cosas en las piensas de su dolencia concurrieron» ²⁵ i el segon, al final de la seva exposició dels fets durant la intervenció de Pere de Portugal a Catalunya, exposició tan despectiva, diu: «Túvose por muy cierto que le fueron dadas yerbas» ²⁶. Tanmateix ja havem vist com la salut del monarca va ésser delicada des dels primers mesos de la seva vinguda a Catalunya i que va morir voltat de gent addicta a la seva persona. Unicament es pot presumir que les contrarietats i disgustos que li produí el seu dissortat govern degueren alterar el seu esperit delicat i sensible i accelerar la seva prematura fi.

Les solemnitats a Barcelona amb motiu de l'enterrament i funerals del monarca es varen celebrar amb tota la pompa protocolària. El cadàver va ésser traslladat de Granollers a la capital en una llitera duta a coll per homes llogats i sota la direcció dels diputats mossèn Francesc Colom, ardiaca del Vallès i mossèn Mateu dez Soler. El cos fou dipositat a l'església de Santa Maria del Portal Nou, on fou embalsamat per Gaspar de Jorba i altres metges. D'aquesta església, de nit, i sense cap cerimònia però acompanyat dels consellers, persones notables i domèstics, se'l traslladà a la capella del palau major. A l'endemà, vestit amb fines robes de vellut negre i carmesí, va ésser exposat al poble sobre un gran llit que es col·locà a la sala d'ambaixadors del dit palau. Així va romandre 24 hores. El dia següent fou dipositat en una caixa doble coberta d'un drap brocat d'or, una bella dalmàtica i sobre aquesta la corona, ceptre i un pom d'or. Així va romandre des del 1 al 8 de juliol. Durant aquests dies es digueren misses, i processons de frares i monges desfilaren per davant la caixa i cantaren les absoltes.

Mentre tant sis cavallers i sis ciutadans honrats varen recórrer la ciutat muntats a cavall, invitant prelats, comtes, barons, nobles, etc., a acudir a l'enterrament del monarca. La vigília de la cerimònia fou feta crida perquè l'endemà es tanquessin els obradors (botigues) com si fos festa. Aquest dia, abans de treure el cos del palau, quatre cavallers varen córrer armes i després, sense descavalcar, entraren fins davant del llit mortuori i amb grans crits preguntaren: «És veritat que lo senyor rei, senyor nostre, sia mort?» I molts familiars del monarca que voltaven el llit amb robes solemnes, respongueren

25) *Col. de doc. ined. para la hist. de Esp.* vol. 88, p. 334.

26) ZURITA, *Anales*, Llib. XVIII, cap. VII.

plorant: «Hoc, mort és». Tot seguit els quatre cavallers «prengueren los dits scuts gornits, al revés, cascú lo seu al braç e exint de la dita sala corregeren en la plaça amunt e avall, lantsant en terra los scuts, e lantsats, descavalcaren dels cavalls, lantsant-se en terra, ensemps ab molts familiars del dit senyor, ab crits e plors molt grans». Tot seguit una processó solemne acompanyà el cos fins a Sta. Maria de la Mar, passant per la plaça del Blat, carrer de la Bòria, capella d'en Marcús, carrer de Moncada, Born, i d'aquí a l'església esmentada on fou col·locat aquell sobre un gran cadafalc entre 250 ciris i sota un dosser entorn el qual es desplegaven nombroses banderes, penons i pavesos amb les armes reials d'Aragó i Sicília i escuts de Coïmbra i Urgell. En aquesta ornamentació varen intervenir els pintors Gabriel Alemany i Jaume Vergós²⁷. El cadàver de Pere IV fou enterrat davant l'altar major; més tard va ésser traslladat al lloc que ocupa actualment²⁸.

Tanmateix, malgrat aquestes cerimònies tan solemnes i expressives, però segons el protocol acostumat en tals avinenteses, són encertades les paraules de Garcia de Santamaria quan diu: «Luto de alegria los ciudadanos en sus secretos ánimos traían»²⁹. En efecte, a l'endemà de la mort del monarca, un cop passat automàticament el govern íntegre del país a mans de la Generalitat — «per mort del senyor rei la cura e potestat de la cosa pública a nosaltres és recaiguda»³⁰ escrivien els diputats als capitans de diversos castells fent-los avinent la notícia i dient-los que tanmateix restaven aconhortats, creient «fermament que tot és per millor»³¹. En altra lletra, ben expressiva, deien així: «haieu a cert que pus a nostre senyor Déu és stat plasent apellar al celestial regne lo senyor rei, bon repòs haie»³². Però on el judici sever dels diputats envers el príncep que acabava de morir apareix formulat amb tota claretat i cruesa és en la lletra que varen trametre a Pere de Belloch, nomenant aquest capità de Tortosa per defensar la població contra l'atac de Joan II³³. Ja des-

27) Vegeu: BALAGUER I MERINO, op. cit. p. 64, nota. *Llibre de Solemnitats*, vol. I, p. 280 i ss.

28) MONFAR, *Història dels comtes d'Urgell*. Vol. 10 de la *Col. de doc. inéd. de l'A. C. A.* (Barcelona, 1853), p. 619.

29) *Col. de doc. inéd. para la Hist. de Esp.* (Madrid, 1827), vol. 88, p. 334.

30) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 683, fol. 110 vº.

31) *Ibidem*, fol. 106.

32) *Ibidem*, fol. 108 vº.

33) El capità que diu Zurita nomenat per defensar Tortosa i al que denomina Antic Bellos, no pot ésser altre que Pere de Belloch. Aquest Belloch, home ja vell, havia estat substituït, sens dubte.

aparegut el rei — li deien — «havem destriades persones que no tenen càrrech d'altres coses sinó del desempatxament de socors, e uncha se'n llevarà la matro sie, Deu mitjansant, la obra complida, e tenim ferma creença serà abans desempatxada que si visqués lo dit senyor *qui per causa de sa indisposició, et alias, no hi entenie com necessari ere*³⁴. Darrera d'aquest *et alias* resta amagat tot allò contra el que lluitaren decebuts els diputats, després del dalit amb què varen cercar un rei i de l'alegria amb què varen rebre'l.

No es manifestaren els diputats tan cruament quan comunicaren a Joan de Copons la notícia de la mort de Pere IV tal vegada perquè aquest personatge es mantingué lluny de Catalunya durant el govern del monarca i desconeixeria els conflictes existents entre aquest i la Generalitat; a més a més, Copons havia d'ésser l'encarregat de trametre la nova i exterioritzar el condol dels diputats a la duquessa de Borgonya.

Desaparegut el rei Pere, els portuguesos que havien vingut a Catalunya — molts d'ells amb un esperit cobdiciós i d'aventura — es vegeren forçats a abandonar el país ràpidament. A l'endemà de la mort del rei es reuní la Generalitat per proveir en el fet que algunes forces i castells estiguéssin en mans d'aquells. Cosme, bisbe de Vic, Bernat Fiveller, cavaller, i mossèn Oriol Cardona, ciutadà, foren comissionats per a recuperar-los³⁵. Però els portuguesos, que es significaren contra l'autoritat de la Generalitat i no escaparen a temps, com per exemple Ferran de Silva, Ruy Barba i altres, varen ésser emprisonats³⁶. En iguals dies el patriota perseguit, mossèn Antoni Guillem Dorte (d'Horta?), alias Montanyans, era alliberat de la presó i posat en possessió

per Dionís de Portugal, prenent-se com pretext cert disgust que el monarca havia manifestat per haver fet ús indegudament l'esmentat Belloch, de determinats diners.

34) A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels dip. vol. 683, fol. 107 vº. (Vegeu: Apèndix, Doc. nº 46).

35) A. C. A. Deliberacions de la Generalitat, 1465-69 fol. 52 vº.

36) A. C. A. Corresp. dels diputats, vol. 683, fol. 132 vº. Els portuguesos, a la mort de Pere IV proporcionaren seriosos contratemps a la causa de la Generalitat: Sembla que intentaren vendre a l'enemic la vila de Campreal (La Bisbal) (A. C. A., Corresp. dels Diputats, vol. 683, fol. 144 vº); cert capellà del monarca, mossèn Gil, es negà a lliurar el castell de Centelles (A. C. A., Corresp. dels Diputats, vol. 685, fol. 4 vº); bon nombre de portuguesos foren desarmats a Martorell, tal vegada per sospitosos; el comte d'Abranches es rebelà en la baronia de Sant Vicents dels Horts (A. C. A. Reiner d'Anjou, Reg. Curie 4, fol. 121), etc. Tan mateix la Generalitat es manifestà escrupulosa en complir les clàusules del testament del monarca relatives als portuguesos i bastants d'aquests que seguiren fidels a Catalunya, obtingueren importants galardons, com per exemple, Dionís de Portugal, que ostentà el títol de duc de Montblanch (A. C. A. Reiner d'Anjou, Reg. Pecunie, fols. 65, 96 i 97).

dels béns que li havien estat arrebastats³⁷. També eren alliberades altres persones i ordenada la revisió de certs processos. Els diputats cuitaren a publicar un ban castigant amb la pena de mort a qui gosés parlar de la successió reial en relació a Joan de Navarra, Joana Enríquez i llur fill Ferran³⁸.

* * *

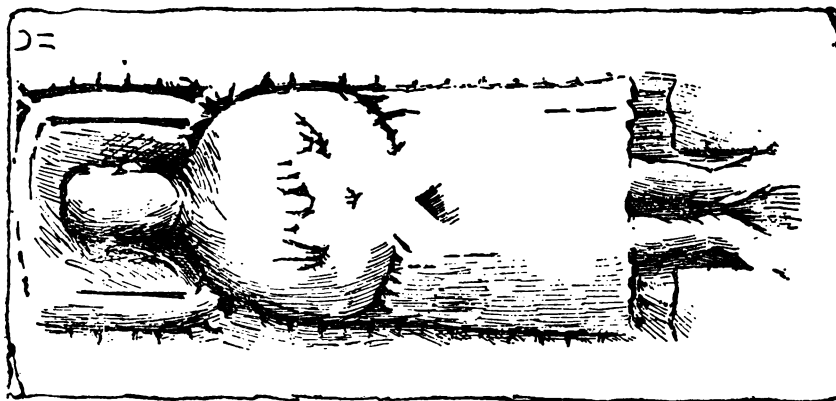
El mateix dia de la seva mort, mentre ja les forces l'abandonaven, el rei Pere féu testament³⁹. Nomenà marmessors a Cosme, bisbe de Vic, canceller reial, als consellers de Barcelona, a Roderic Valasci (o Velasco), secretari seu, i a Didac d'Azambuya, guardarroba i conservador de la vaixel·la reial. En aquest testament, com és sabut, va declarar successor seu al príncep Joan, fill primogènit d'Alfons V de Portugal i d'Isabel, germana de Pere IV, per tant, el descendent més directe de Jaume d'Aragó, comte d'Urgell. S'interessà també per la sort de Felip, fill del príncep Carles de Viana, al qual havia educat i mantingut vora d'ell, disposant que se li concedissin rendes de la cúria règia amb les quals pogués atendre al seu sosteniment. Deixà igualment indicat que Ferran de Silva romangués capità general de l'Empordà (1), si tal era el seu desig, *in defensionem nostrorum fidelium catalanorum*. Legà quantitats, objectes valuosos, robes, cavalls, etc., als monestirs portuguesos de Santa Maria de Victòria i Santa Maria de Bonavila, a Joan i Gil de Teyde, al proto-notari Roderic Vidal, a Roderic Valasci, secretari i conseller, a Pere de Portugal i de Deça, a Dionís de Portugal, a Gaspar de Jorba, son metge, a Joan Vicente, llibrer, a Alfons d'Obidos, escrivà de porció, Ferran Iañez, lloctinent de la Tresoreria, Ferran Alvarez, sotscavalleriç, Didac Raposo, Vasco Freyre, gairebé tots portuguesos, parents del rei i servidors de la seva casa. A Didac d'A-

37) La Generalitat donà ordre de que tots els censalistes de Granollers, Terrassa, Vilassar, Sardanyola, Viladecavalls, etc., que estessin obligats a dit Montanyans, tornessin d'ara endavant a pagar-li en comptes de fer-ho a Ferran de Silva. (A. C. A. Corresp. dels diputats, vol. 683, fol. 174 vº).

38) A. C. A. Deliberacions de la Generalitat, 1465-69, fol. 59.

39) Publicat íntegre per Andreu Balaguer i Merino (op. cit.) extret d'un llibre de documents referents al príncep de Viana (fol. 109) existent a l'A. C. A. Secció de la Cancelleria reial. «Varios», nº 24. — Pot veure's altra còpia d'aquest testament a la Biblioteca Nacional de Madrid, Ms. 13,263, fol. 93.

zambuya li deixà el castell de Montsoriu (que havia estat confiscat al comte de Mòdica i vescomte de Cardona). Declarà perdonats a Alfons V de Portugal, son cosí i cunyat, els greuges que li havia inferit, i disposà que tots els deutes que deixava fossin pagats escrupulosament pels marmessors amb el producte de la venda dels seus béns. Igualment va deixar ordenat que els capitans que havia nomenat en castells diversos del Principat deixessin llur càrrec un cop se'ls

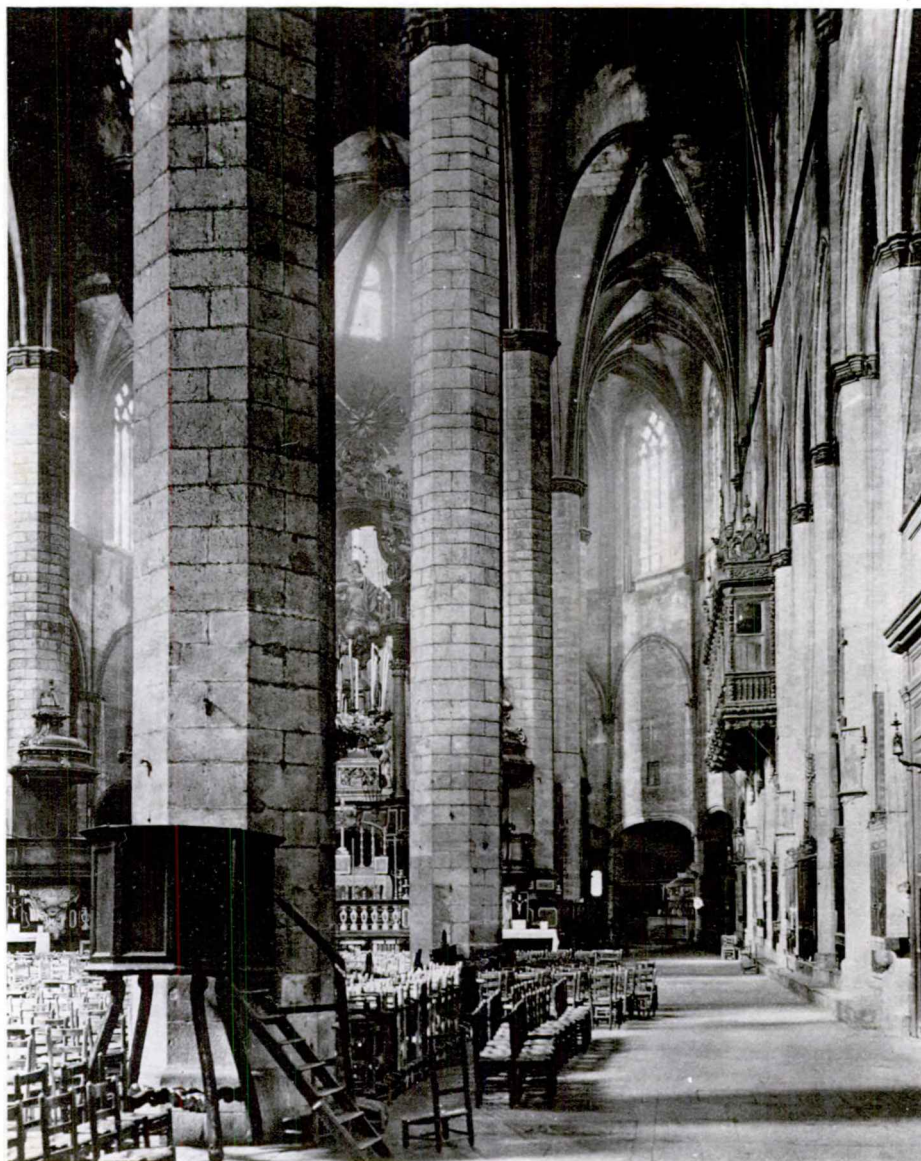

Dibuix de la lauda que cobreix la sepultura de Pere de Portugal
a l'església de Santa Maria de la Mar

haguéssin pagat les vitualles i municions que el monarca féu trametre als dits castells⁴⁰. Com és conegut, també en aquest testament expressà Pere de Portugal, el seu desig d'ésser enterrat en l'altar major de l'església de Santa Maria de la Mar, on li seria construït un sepulcre al seu gust (*monumentum lapideum... cum imaginibus lapidiis ac in ipso vertice monumenti simulacrum sive imaginem nostri corporis armati ex lapide ipso sculptam imponi*). Tanmateix, aquest monument, que era tal com requeria la categoria i gust artístic del príncep i que havia d'encarregar-se a l'escultor Joan Claperós, no arribà a fer-se. En son lloc, interinament, es va col·locar una senzilla lauda amb l'effigie del rei.

Fins després de la mort ha seguit seguint la dissort a Pere de Portugal, per tal com les seves despulles foren traslladades del lloc assenyalat per ell al

40) L'execució d'aquest testament va ésser exigida per la duquesa de Borgonya. (Vegeu CALMETTE, op. cit. peça justificativa nº 19).

Barcelona. Interior de Santa Maria de la Mar. Nau on es troba situada la sepultura de Pere IV.

que actualment ocupen, perdurant-hi la modesta lauda on els trets d'aquest príncep i artista desventurat van esborrant-se a poc a poc per l'acció del temps ⁴¹.

41) Aquesta tomba es trobava a la nau dreta de l'església abans d'ésser incendiada, no gaire lluny del presbiteri de l'altar major, davant la capella de Nostra Senyora de l'Amor formós, dita de la Cort. Notícies sobre la sepultura del príncep poden veure's en l'article de MARIA DELS ANGELS MASIÀ, *Joan Claperós i la tomba de Pere de Portugal*, aparegut en els *Estudis universitaris catalans*, vol. XVIII, pàg. 302. Vegeu també un guiatge concedit pels diputats a l'imaginer Claperós per a que junt amb 20 homes, cerqués pedra, àdhuc per terr d'enemics, destinada a la sepultura de Pere IV (A. C. A. Corresp. dels Diputats, vol. 686, fol. 29 vº)

SEGONA PART

Ruy de Pina, el cronista d'Alfons V de Portugal, quan parla del Conestable, ens diu que fou «a mais fermosa nem melhor proporcionada criatura que se podia ver del seu tempo». Potser aquest text va ésser conegut per Monfar, l'historiador dels comtes d'Urgell, per tal com les seves paraules «celebrado por los portugueses por su hermoso aspecto y linda gracia»¹ en semblen una traducció.

El personatge del famós «Retaule del Conestable» que tot fa pensar que sigui un retrat i que la persona retratada és el príncep² confirma l'elogi de Ruy de Pina; un príncep d'esvelta figura i de faccions delicades, elegant, i que amb la mirada dels seus ulls ens parla d'un esperit «sonhador, morbidamente melancolico», d'una ànima «cheia de saüdades de un mundo melhor, inclinada a desprezar as glorias terrestres», tal com diu l'eminent Carolina Michaëlis.

No coneixem cap més retrat probable. La lauda sepulcral de l'església de Santa Maria de la Mar amb prou feines deixava reconèixer els contorns del personatge jacent, puix que les petjades anaren esborrant a poc a poc les formes³.

L'esmentada erudita portuguesa, fonamentant-se en l'efígie d'una moneda del Conestable reproduïda per Lafuente, diu que era «de gentil corpo e gesto discreto...»⁴.

Contrasta aquest príncep delicat, esvelt i elegant, segons atestigüen cronistes, erudits i pintors, amb els dos monarques que foren els seus dos més grans enemics, tots dos portats per una fèrria voluntat de regnar: Joan II, vell i

1) BOFARULL, P. DE, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, (Barcelona, 1853), vol. 10, p. 619.

2) Vegeu: SAMPERE I MIQUEL, S., *Los cuatrocentistas catalanes* (Barcelona, 1906), vol. II, cap. III. RICHERT, G., *La pintura medieval en España*. G. Gili. Barcelona, 1926, pàg. 28. VERGILIO CORREIA, *Lembranças de Portugal em Hespanha*, article publicat a la revista, *Elucidario nobiliarchico*, juny del 1929.

3) BONAVENTURA BASSEGODA, *Santa Maria de la Mar*, Barcelona, 1925.

4) MICHAELIS DE VASCONCELLOS, C., *Tragedia de la insigne reina Doña Isabel*, Universitat de Coïmbra, 1922, pàg. 50.

cec⁵ i Lluís XI, deforme i miserable, tant, que al seu pas causava la decepció del poble⁶. Si darrera de la fina gràcia del Conestable no hagués treballat la Mort amb avidesa, igualment l'hauríem vist destinada a sucumbir sota l'astúcia dels seus rivals.

L'historiador Joan Codina en les seves «Guerres de Navarra...» (pàg. 79),

Autògraf del monarca

ens diu de Pere IV que «era hombre caviloso y de trato poco agradable».

Probablement en aquest judici hi ha un reflexe de veritat. El príncep vingué a Catalunya ja malalt, corcat per l'obsessió del seu Destí implacable; els rampells de mal humor que trobem en les seves lletres degueren contribuir força a enemistar-lo amb els consellers de la ciutat, i els dipu-

tats. Fou una prova massa dura la corona, per a la seva fina sensibilitat d'artista i poeta.

Elegància.
Temperament
prolix

Els registres de la Cancelleria reial ens fan veure que l'elegància va ésser una destacada passió en el temperament artístic del Conestable, elegància que procurà satisfer en el grau que li fou possible en mig de les dificultats econòmiques del seu govern. Sovint els folis dels volums «Pecuniae», que són els que contenen les despeses de la Cort, ens ofereixen relacions de robes precioses lliurades als sastres per a vestits, així com mil detalls prolixes sobre la confecció d'aquests, sobre adquisició de fil d'or i de seda, sobre la manera com havien d'ésser botons, borles, civelles, etc., sobre tamanys i colors, sobre preus de costures. Brodadors i pintors intervenen també en el vestuari del monarca; aquests darrers principalment en l'ornamentació de les cavalcadures.

El guardarroba reial era una de les dependències més importants del Palau, fins al punt que el monarca el féu decorar per notables artistes, com

5) «Viejo de mucha prudencia y que nunca reposaba», diu l'historiador Mariana, parlant de Joan II.

6) «Benedicite! et est-ce la un roy de France, le plus grand roy du monde? Tout ne vaut pas vingt francs, cheval et habillement de son corps». (LAVISSE, op. cit. vol. IV, p. 325).

veurem més endavant. La importància del guardarroba va créixer-se degut a que gran nombre de pagaments eren efectuats amb teles més o menys fines, més o menys ostentoses, segons l'evaluació del servei. També va ésser costum del rei regradar els ambaixadors i herauts que el visitaven procedents de les corts estrangeres, els alts dignataris, els capitans que es distingien en fets de guerra, amb robes magnífiques que seduïen el gust cada vegada més imperant per la fastuositat. El portuguès Didac d'Azambuja, una de les persones que més gaudien la confiança del monarca, va ésser l'encarregat del guardarroba reial, tenint al seu costat com a substitut a Didac de Vilarreal, segurament també portuguès¹.

Treballaren per al monarca sastres diferents: mestre Joan de Leo, mestre Guillem del Príncep, Pere Polar, el pellicer Joan Busquets, el calceter Joan Prats, el guanter Joan Lop, el brodador Antoni Sadurní, el cuiracer Francesc Balaguer, el daguer Joan «lo Florentí» (que també treballà per al príncep de Viana), els forjadors d'armadures mestres Coli i Cornutxo, Francesc Gorriannes, Jaume Ferrer i Bartomeu «lo Alemany»². El famós pintor mestre Alfons rebé encàrrec del monarca de fer daurar uns estreps (s'estilaven els estreps morescs) i un pitral de giqueta³; el pintor Gabriel Alemany va dedicar-se a pintar pavesos i cobertes de cavall per a la casa reial; així mateix el pintor Francesc Berges el veiem remunerat per uns bocets de cobertes de cavall⁴.

El sastre que més va treballar per al rei fou el mestre Joan de Leo. Però no sols va encarregar-se de vestir el monarca, sinó que també confeccionà robes per als alts funcionaris i servei del palau. Segurament els seus tallers degueren ocupar sales diverses i en ells hi cosiren nombrosos i actius oficials⁵.

1) En un principi, els pagaments en teles havien estat fets pel mateix Tresorer i, en general, pot dir-se que tant el Guardarroba com l'Armeria (a càrrec de Joan de Portocarrero), com la Rebosteria (confiada a Jaume i Lluís Setanti) foren dependències afins a la Tresoreria per tal com en moments d'escassetat de diner, els pagaments s'efectuaven no sols amb robes, sinó també amb arnesos, cobertes de cavall, armes, peces de vaixel·la d'or i d'argent, objectes moltes vegades procedents de les confiscacions decretades pel monarca.

2) Reg. Pecunie 2, fols. 106, 139, 144 i 179, 186, 215; Reg. Pecunie 1, fol. 111; A. R. P. Llibres de la Tresoreria, núm. 434, fol. 72; Reg. Pecunie 1, fols. 31, 47, 50, 132 vº, 154; Reg. Pecunie 2, fols. 11, 64, 208 vº.

3) Reg. Curie 2, fol. 121.

4) Reg. Pecunie 1, fols. 100 i 150 vº.

5) Junt amb encàrrecs a Leo per a vestits del monarca, trobem altres concernents a mossos de la cuina, cambrers i esclaus del palau; en certa ocasió confecciona roba aquest sastre, per a 31 soldats de Lleida.

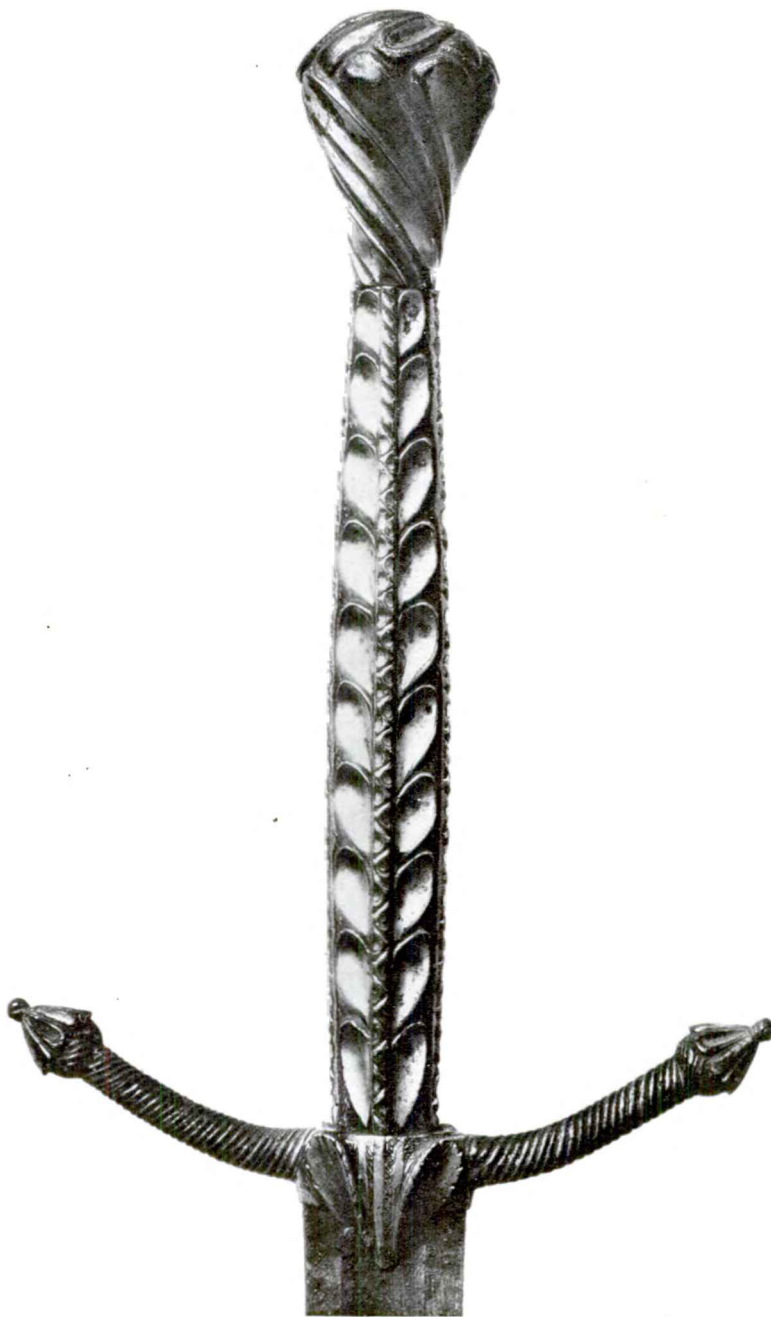
Usava el monarca capells de feltre, de seda i de tela de Lille, folrats de vellut i ornats amb cintes i cordons d'or i de colors, i amb borles. El xantre Joan Raveles, abans de sortir per a la cort de Borgonya, va rebre l'encàrrec de que al seu pas per França comprés dos bonets, un negre i altre vermell, i un capell amb un cordó rosa «gentil e galant, segons allà s'usa de present» i així mateix «una bona e gentil armadura de cap» ⁶. També es cobria el rei amb la *carmanyola*, bonet ajustat característic de l'època; solia confeccionar-se amb tela de Lille. Les peces que més sovint cosien els sastres per al rei eren *gipons*, *pelots*, *sayos*, *faldons*, *gironells*, *calces* (a l'hivern folrades), *gabardines* i *capès*. Els gipons solien ésser barrats amb teles de colors diferents. Sobre el gipó es col·locava la cuirassa, sovint folrada de vellut o d'altra roba. Quant a les capes, el monarca hi posava un màxim interès d'elegància i varietat: capes de drap de Bruges, de seda negra, de grana morada, a l'estil italià, i així mateix capes brodades per Antoni Sadurní. També usava el rei capuç i capapuç (sens dubte combinació de capa i caputxa). Una idea del luxe en el vestir de Pere de Portugal ens la donen petits detalls com aquests: en certa avinentesa són pagats a Didac de Villarreal 15 florins d'or per a un botó de capa; en altra, el brodador Sadurní en cobra 100 destinats a fil d'or i de seda per brodar vestits ⁷.

Així mateix el «Retaule del Conestable» ens demostra que l'ostentació de robes precioses en la fugissera cort del nostre príncep no va ésser impedida per dificultats pecuniàries: la fastuositat amb què apareixen vestits els tres reis d'Orient és extraordinària. En aquests habillaments abundava l'or, la seda, el brocat, el damasc, el vellut, les pells. Els registres enumeren gran varietat de robes, tant estrangeres com del país. Sols en un compte de la casa reial trobem les següents: drap de Lille, setí, fustany, vellut, brocat, vellutat, drap comú, grana, domàs, setí comú, brístol i blanquet ⁸. Així mateix veiem usats el mesclat fi d'Anglaterra, draps de Rohan i de Londres (a Bertran d'Armen-dariz li regala el monarca quatre canes de londres argentat), satí negre de Venècia, xamallot, albanilla (destinada als cuiners). Entre els draps que porten noms del país hi ha el blanc de Solsona, rosat de Perpinyà, les llanes de Camprodon i Sant Joan de les Abadesses, el blanquet de Bagà, i en general els

6) Reg. Curie 1, fol. 10.

7) Reg. Pecunie 1, fols. 75, 90 i 111.

8) Reg. Pecunie 2, fol. 99.

Espasa de Pere IV darrerament trobada a la Catedral de Barcelona.
Porta gravada a la fulla la divisa *Paine pour joie*.
(Museu d'Art de Catalunya. Barcelona)

draps catorzens, setzens, divuitens, etc. (segons la lligadura) d'aquestes comarques, els quals apareixen en profusió quan cauen en poder del Conestable⁹. Per a folrar els vestits, a més a més dels velluts, s'usaven pells de marts (sicilians) erminis, carisea blanca, «gostanços», etc. La roba interior del monarca era confeccionada amb tela d'Holanda i així mateix la del seu llit i els draps de taula. De vegades els alts dignataris i personatges palatins rebien del monarca robes per a fer-se vestits complets més el diner de les costures¹⁰.

Era singular la prolixitat que posava Pere de Portugal en les instruccions per confeccionar qualsevol cosa del seu ús personal; d'aquesta prolixitat que ens descobreix molt del seu caràcter i que palesa el seu agut temperament artístic trobem exemples nombrosos¹¹. En certa avinentesa fa retornar uns botons perquè són grans i mal fets, en altra de ben crítica, entorn a la desfeta

9) Sobre aquesta matèria vegeu: VENTALLÓ I VINTRÓ, JOSEP, *Historia de la industria lanera catalana*. Terrassa, 1904.

10) Joan d'Almada, comte d'Abranches, va rebre vellut, damasquí i drap, mescla de Londres, per a dos gipons, un *sayó*, una capa i calces, més 80 florins d'or per a les costures (Reg. Pecunie 1, fol. 24 vº); Felip d'Aragó, fill del príncep de Viana, vellut, domàs i altres «bons draps» per dos gipons, una roba llarga, un pelot, capapuç i tres parells de calces (Reg. Pecunie 1, fol. 36, A. R. P. Llibres de la Tresoreria, nº 433, fol. 30); vegeu els comptes de les robes destinades a l'ambaixada de Jaume d'Aragó en els llibres de la Tresoreria reial. En canvi, Alfons de Barahona, havent perdut el favor del rei, es veu despullat del seu vestuari militar: «coraça, cabacet, bavera, falda, gocets, cui-xots, cassons e guardes» (Reg. Pecunie 1, fol. 86 vº).

11) Un exemple: «Tressorer: Nos havem mester un papalló de lit per portar ab nos: per ço us manam que en les robes que haureu a pendre del General prengau teles d'holanda grossetes o no massa primes o de flandes ben primes que basten a fer lo dit papalló: lo qual volem sia de altura de vint palms: e de amplaria raonable segons la altura proporcionada: e feu li fer portopisa de tercenell vert de amplaria de un palm e mig; e tant com tindrà la vora o porta feu hi fer una brodadura de or filat de amplaria de tres dits: diem ho en la ubertura o vora de la dita porta per que clar ho entengau: e dalt, al cap, sia forrat de sobre del dit tercenell. Remetent ho al saber e discreció del qui obrerà per forma stigüe be e ben proporcionat. E lo dit fil d'or e tercenell preneu entre les robes que reebre haureu com dit és, e ateneu als preus en que'n metrau que no sien poc raonables. Sia fet aço just e trameteu nos ho. Dada en Martorell a VIII de febrer MCCCCLXIII Rex Petrus.» (Reg. Curie 1, fol. 2 vº).

Altre exemple: «Venint a la tenda o papalló de que scrit vos havem e prou clar, si nostres letres haureu reebudes, es nostra intencio la tenda e papalló sia rahonable, e no massa soberch, e lo capell fins a la falda sia de tres peces, o treblé, e la falda dobla, e dins e de fora de les matexes colors de la cotonina que cobrada havem de vostre frere. E sia fet papallonet per retret. E lo tallador de sota tenga les armes ab lo mot, e lo bastó gentil, ben fet, e obrat com cové. E sia prest, e teniu aprop en Bergés que spache, e no us eufresque, que ell ho sol prendre a plaer». (Reg. Curie 2, fol. 51).

Altre: «Nos havem necessaries e volem se facen VIII cobriadzembles de la mostra que dins la present vos trametem, lo camp de les quals serà vermell e les vores on les letres seran, sien blaves e les letres grogues; e una de les cobriadzembles sia maior que les altres perque puxa metre sobre lo nostre llit e aquella ab tres de les chiques o menors sia lo scrit com stà en les altres quatre de la

de Calaf, es queixa de què el seu escriptori té el tapiç desgastat. Un príncep així, que tanta cura posava en les seves coses, devia presentar-se als seus cortisans vestit amb una correcció meticulosa.

Molt sovint aprofitava el Conestable els viatges dels missatgers tramesos a les corts estrangeres per a fer-se portar peces en voga en altres llocs, teles pintades, robes precioses, etc. Ja hem vist com Joan Raveles fou comanat d'adquirir a París un capell segons la moda que ja aleshores imposava aquesta capital. Així mateix Joan Pellicer, secretari del rei, abans de sortir per Anglaterra rebé encàrrec de portar draps i bonets i també dagues de la nova «faisó e manera» usades en aquella illa¹². El canonge micer Joan Dalmau va ésser comissionat per portar de Nàpols carmanyoles, cadires de montar, dagues i cobertes de cavall de brocat o pintades de colors diversos amb figures i llegendes¹³.

El monarca es dalia pels tapiços; amb ells cobria els murs de la capella reial i de les sales del palau. Al rebel Nicolau Carroz d'Arborea li va confiscar uns tapiços preciosos que anirien a augmentar les seves colleccions; en aquests tapiços hi havien representades escenes de la caça de l'orifant, de la història de Samsó, els mesos de l'any, la Glòria del Món (*Glòria mundi*), la Fama i altres figures diverses¹⁴. Recordem així mateix, els nombrosos draps de ras, catifes i cortines que es féu portar a Vic, junt amb uns retaules de l'Epifania i de la Flagelació, per Pere Yañez, Joan Doro, Didac Prates, mossèn Joan Martínez i Pere Bayona. A través de la descripció insuficient que ens ofereix la relació hi veiem històries de Cirus, «*ymatges salvatges*», un drap de ras amb «un titul al cap de munt que comença l'any mil doscents ab reis co-

forma de les tres: però lo scrit sia de les armes d'Aragó sols, com son pintades ab la corona dalt». (Reg. Curie 1, fol. 9).

Altres: «En los cordons de les banderes, en los flochs, botons e flocadura mesclau or ab la seda vermella, e dau obra presta e vinguen, però, segurament. E açò diem de les banderes dels trompetes. E si son fetes trameteu-les e feu ne fer dos altres, la una de Sicília, e com dit és, haia hi or en loch de groch e los cordons sien algun tant prims». (Reg. Curie 1, fol. 6 vº).

12) Reg. Pecunie 2, fol. 212 vº.

13) Entre altres coses havia de portar sis parells de cobertes pintades de brocat amb un unicorn i unes lletres gòtiques que diguessin «Dominus michi homo»; altres pintades de carmí sobre argent amb creus de Sant Jordi i l'anterior llegenda; altres pintades de blau i tres corones d'or i la llegenda; altres pintades de verd amb un lleó abatut per una mustela que li entra pel nas». (Reg. Curie 1, fol. 136).

14) Reg. Pecunie 1, fol. 18 vº i 19 vº.

ronats» i amb un altre títol que diu Sant Lluís de França, draps amb figures de la Mare de Déu voltada d'altres verges, cortines amb àguiles d'or als extrems, altra amb «un home que ha un salvatge al cap que tira d'un arc», draps amb reis i títols, amb històries de caça, amb la Roda de la Fortuna i la divisa *Paine pour joie*, bancals amb imatges, etc.¹⁵. El Llibre de la Marmessoria del príncep esmenta els següents tapiços: La caça del lleó, la caça de l'orifant, històries del rei Artus, Carlemany i Godofred de Bouillon, històries d'Hector, Alexandre Magne i Juli Cèsar, històries de Josué, David i Judes Macabeu, històries de Vivian i Otrand, els 12 mesos de l'any, història de Jepté, històries de Saladí i de Sant Lluís de França, dos exemplars més de les mateixes, història de la Fama, caça de gats cervers, caça de l'unicorn, batalla d'homes salvatges, cortinatges amb dames i galantejadors i ocells d'aigua. També catifes moresques, bancals de ras, cobrellits de pell de llop cerver, coixins diversos, etc. Esmentem ací la relació igualment interessant de catifes, rasons amb històries del «*Déu de l'Amor*», «*dels homes salvatges*», vànoves, cobertes de cavall i de coixins, etc., que foren entregades a Joan de Beaumont procedents del comte d'Ampúries¹⁶.

Durant tot el govern del Conestable el brodador Sadurní no cessà de treballar. Brodà casulles i dalmàtiques fastuoses per a la capella reial, palis d'altar, vestits del monarca, capes, un penó de Sant Jordi, estandards diversos de «catui» amb les barres catalanes, cortines, etc. Obra admirable seva serien unes casulles amb les armes de Sicília, València, Catalunya, Portugal i Anglaterra que Pere IV destinà per a l'església del Sant Esperit a Lisboa, «prop d'Alfama» i una cortina de damasc blau i carmesí per un sant Vicens de Portugal. Antoni Sadurní fou afavorit pel monarca amb privilegis diversos, àdhuc amb el càrrec d'escrivà collector de determinats impostos reials. Per cert que l'oficial que ocupava aquest lloc anteriorment protestà dient que Sadurní era home inhàbil per tal com no sabia llegir ni escriure¹⁷.

Quan el monarca va morir foren entregats a la Generalitat en satisfacció de deutes, diversos tapiços que eren propietat de Pere IV; els il·lustrats amb es-

15) Reg. Promiscuum 1, fol. 36.

16) A. C. A. Fons de la Generalitat, Corresp. dels diputats, vol. 680, fol. 158.

17) Reg. Pecunie 1, fols. 16, 41, 61, 75, 185, 187 vº; Reg. Pecunie 2, fols. 72 vº, 87, 90, 145, 173 vº, 192, 200 vº, 202 vº, 203, 216, Reg. Officialium, fol. 2 vº. A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 680, f. 142.

cenes de la història del rei Artus, Carlemagne i Godofred de Buillon. A aquests tapiços acompanyaven altres teles de valor¹⁸.

Pere de Portugal manifestà gran afició a les joies. Les seves observacions sobre la manera com havia d'ésser engastat el diamant destinat a Margarida de York ens revelen el seu bon gust en aquesta matèria. Quan havia de rebre i festejar l'ambaixador d'Anglaterra demanà als consellers en prèstec el magnífic collar del príncep de Viana a fi de fer efecte en els estrangers¹⁹. Vora del príncep treballaren activament dos argenteres, Bartomeu Cerdà i Berenguer Palau, que ocuparen càrrecs a la seca de Barcelona de la qual fou director Rafel Moliner, també argenter, qui succeí en aquest lloc al seu pare ja vell. Cerdà i Palau rebien amb freqüència disposicions del rei per a l'execució d'objectes diversos del servei del palau, vaixel·la, candelabres, llànties, copes artístiques, etc., i així mateix els eren assignades quantitats per adquirir perles i pedres fines destinades a la confecció de joies. En certa avinentesa Bartomeu Cerdà féu una copa d'or per a la que va fondre 36 moltons d'or²⁰, 32 corones de França, 32 pacífics, 5 enrics, 1 ducat i 5 florins; també cobrà 60 florins per fer l'engast d'un *lignum crucis*²¹. Igualment l'argenter Pere Montiró va treballar per al monarca. Tanmateix bon nombre de tècnics d'aquest ofici, degut a motius que ignorem, varen ésser expulsats del país, com per exemple, Joan Rovirola, Guillem Xarcós, Guillem Vicents; a aquest darrer li fou permès emportar-se a Provença la caixa de les eines, mostres de paper, plom i cera, i les seves robes²².

Magnífiques obres de joieria, argenteria i orfebreria passen per les mans de Pere IV. Recordem les «taules del duc de Berry» en les que hi havia un crucifix amb altres figures i 96 perles engastades, valorades en 1,590 lliures²³; la creu del comte de Foix de què parlem en altre lloc i que els documents diuen que portava incrustades 764 perles i pedres precioses, essent valorada

18) A. R. P. Mestre Racional. Inv. 50 n° 2255. Quad. 2, fol. 5 v°.

19) A. H. C., S. VIII, vol. 5, c. 153. Els consellers de la ciutat servaven les joies del príncep de Viana en un caixó del palau reial. A. H. C., S. VIII, vol. 5, c. 153 i 158.

20) Vegeu: BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, vol. II, p. 296.

21) Reg. Pecunie 2, fol. 129.

22) Reg. Pecunie 1, fols. 14, 16, 65 v° i 119 v°. Reg. Pecunie 2, fols. 80 v°, 118, 129, 132 v°, 175 v° i 176. Reg. Officialium, fols. 43 i 73. Reg. Diversorum 1, fol. 134 v°. Reg. Diversorum 2, fol. 89 v°.

23) A la mort del Conestable aquestes taules passaren a poder de la Generalitat. Reg. Pecunie 1, fol. 49. Vegeu nota 18.

en 15,000 lliures (el monarca introduí en ella algunes reformes); la «cambrada de la Magdalena d'or», procedent del príncep de Viana, rescatada als mercaders creditors d'aquest entre els que es trobava dividida en lots. La imatge de la Magdalena portava 7 balaixos i 51 perles; junt amb ella es fa esment de cert joiell «apellat tronc» en el que havia engastat un diamant quadrat i dues perles grosses²⁴. També rescatà el monarca un collar d'or de lletres encadenades amb un diamant «taulà» i diversos robins, valorat en 1,650 florins d'or; indubtablement propietat en altre temps del príncep de Viana²⁵. Els béns confiscats al rebel mossèn Besalú ofereixen una relació enlluernadora de pedres precioses i altres objectes de valor²⁶. Cal esmentar en darrer terme la sèrie de notables joies de què va incautar-se la Generalitat a la mort de Pere IV²⁷.

Els registres ofereixen sovint al·lusions a joiells, objectes d'or, argent, corall, laca, vori, joies diverses, crucifixs, etc. que fóra prolix enumerar. En certa ocasió, havent estat robat al monarca el seu segell d'or amb les armes de la corona, manà fer-ne un altre a Guillem March²⁸. Així mateix Franci Clotes feu per ordre del rei dues mases d'or destinades als porters de la vegueria reial²⁹.

Ja hem vist com la necessitat d'obtenir recursos per socórrer Tortosa decidí al rei a fer fondre bon nombre d'objectes d'or i d'argent existents als monestirs i esglésies, disposició funesta per als tresors artístics servats en aquestes i que ignorem l'abast que arribà a tenir. Trobem especial menció per a ésser fosos els vasos d'or i argent, joies, etc., pertanyents al monestir de Santes Creus i que havien estat traslladats a la Catedral de Barcelona, a més a més certa antiga custòdia que fou oferta a la Verge de Montserrat per un comte d'Urgell³⁰ i el desmuntatge de pedres precioses de la creu del comte de Foix, del qual parlem en altre lloc.

En la vaixella del monarca, a cura del reboster major Jaume Setantí

24) Reg. Pecunie 1, fol. 145. Reg. Curie 2, fol. 201. Vegeu nota 18.

25) Vegeu l'inventari dels béns del príncep de Viana publicat a la *Col. de doc. inéd. de l'A. C. A.* vol. 26, p. 190. Reg. Curie, 1, fol. 181 vº. Reg. Pecunie 2, fols. 101 i 178.

26) Reg. Pecunie 2, fol. 170.

27) A. R. P. Mestre Racional. Inv. 50, nº 2255. (Quad. 2on).

28) Reg. Curie 2, fol. 24 vº i 26 vº.

29) Reg. Pecunie 1, fol. 22 i 98. Reg. Curie 2, fol. 25 vº.

30) Reg. Exercitum 2, part. 2ª, fol. 97 vº.

(darrerament de Didac d'Azambuja) degueren abundar exemplars preciosos. Els documents parlen d'una safata d'argent daurada amb perles i safirs i les armes reials, d'unes compoteres que la ciutat de Barcelona regalà al rei i que portaven les armes d'aquesta, d'una copa «ab sobrecop d'argent laborada de fullatges bullonats» de què en féu present al cavaller borgonyó Frederic de Bitem. Igualment devia ésser un formós exemplar la copa d'or deixada a la viuda Lionor, na Roia, — la viuda del Born — com a garantia de les 300 lliures que restaven a pagar-li pel collar del príncep de Viana. En els temps més difícils del seu govern, després de la batalla de Calaf, el príncep es va desprendre de nombroses peces de la seva vaixella per pagar serveis diversos; moltes d'aquestes peces, com hem dit, havien estat treball dels argenters Cerdà i Palau³¹.

Amb Jaume Setantí hi havien a la rebosteria els seus familiars Antoni i Lluís, aquest darrer encarregat del trinxant. Pere Bayona figura com a «servidor del plat reial»³², Alvar Colasso i Gil d'Evora com a dispensers; el segon atenia a la compra diària per al consum de la Casa reial, rebent normalment en aquest concepte 200 florins d'or, quantitat que anà reduint-se més tard³³. En el servei de taula eren ocupats esclaus negres i en general, els servidors del rei eren exceptuats de figurar a l'exèrcit³⁴.

A la taula del monarca era usada la tela d'Holanda i gran nombre de canelobres d'or i argent en els que s'encenien candeles de cera pintada de colors diversos. La vaixella era desada en estoigs de cuir. També s'utilitzava per al servei de taula una «cofa» o cabacet recobert així mateix de cuir. El propi escrivà de manament de la casa reial, Alfons d'Obidos, adquiria olles de coure, calders i recipients diversos per a la cuina³⁵. Seia el monarca en una cadira reial de quatre caps de lleó, tota daurada, el setial de cuir vermell cobert de vellut carmesí, als costats pendents de seda carmesina amb flocadura d'or i al mig del respatllet les armes d'Aragó i Sicília. (Llibre de la Mar-messoria).

31) Reg. Pecunie 1, fols. 26 vº 88; Reg. Pecunie 2, fols. 13, 17, 18, 66, 67, 124 vº. Reg. Curie 2, fol. 102, vº.

32) Reg. Pecunie 1, fol. 18 vº.

33) Per a les despeses de la casa reial foren assignades per la Generalitat 10,000 lliures, cosa que feren avinent els emissaris al monarca quan anaren a cercar-lo a Ceuta. Vegeu la primera part del llibre, capítol primer. Reg. Pecunie 1, fol. 18 vº.

34) Reg. Pecunie 1, fol. 10. Reg. Firmarum et Obligationum, fol. 21.

35) Reg. Pecunie, 1, fol. 26, 37, 170 i 180 vº.

En els darrers temps del govern de Pere IV i segons paraules seves, va veure's el príncep obligat a donar gairebé tot el que tenia, fins els joiells amb què ornava la seva pròpia persona. Un pobre comte no hauria viscut amb més humilitat, ens diu. El país apenes li havia donat res, no sols com a rei sinó com a capità. Més afavorit per la Generalitat ho havia estat el comte de Pallars. Ell, en canvi, va esmerçar el seu propi peculí per poder subvenir a les necessitats del palau i àdhuc de la guerra³⁶. Tanmateix sembla que aquestes manifestacions del monarca no s'han d'interpretar al peu de la lletra per tal com els mateixos dies que deia aquestes coses al bisbe de Vic i que havia hagut de vestir de cuir i de fustany, encomanava al seu sastre un *sayó* i una caputxa de setí negre de Venècia i a Sadurní unes borles d'or per a una caputxa de brocat³⁷. Fins als darrers moments de la seva vida va preocupar-se Pere de Portugal de l'ornat de la seva persona i demanava cintes d'or i colors per als seus capells.

Pere IV, fill del seu temps, va ésser un esperit essencialment religiós. A la seva biblioteca abundaven les obres de devoció i teologia per be que entre aquestes destaquen d'altres ja francament renaixentistes que atraïeren la seva curiositat intel·lectual i de poeta. S'interessà sovint per llibres d'hores i féu que artistes hàbils els relliguessin i folressin; segurament en els seus viatges no li mancava mai un llibre d'aquests a l'escarcella. La lectura de la Bíblia l'apassionava; la seva influència s'observa en les composicions literàries; es dalia pels bons exemplars i disposà que fossin historiatats pels millors il·luminadors.

Així mateix les disposicions que surten de la Cancelleria eren esmaltades freqüentment amb evocacions de passatges dels Evangelis. Si als seus vassalls per mitjà d'edictes els exhortava a dejunar, confessar i combregar i els prohibia menjar carn a la quaresma i treballar els dies de festa i àdhuc les vigílies en fer-se fosc¹, no cal dir que el príncep en donaria l'exemple. Elegí confessors

36) Llettra al bisbe de Vic. Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 55.

37) Reg. Pecunie 2, fols. 146 i 208 vº.

1) ...«a honor e glòria de nostre senyor Deu Jhesu Christ e de la gloriosa verge Madona Sancta Maria, mare sua, e de tota la cort celestial, ordona, proveeix e mana (el rei) que no sia barber algú, ni ferrer e menescal, sastre, çabater, giponer, fuster, ni altre qualsevol menestral qui d'aci avant gose, presumisca fer barbes, ferrar cavalls ni altres animals, ni obrar o fer faena de son art los disabtes a vespre ab llum ni en los diumenges ni festes anyals...»

(Reg. Firmarum et Obligationum, fol. 14 vº).

catalans i portuguesos. Del seu país féu venir bon nombre de capellans, entre els quals varen obtenir gran influència mossèn Joan Martínez, tresorer de la Capella reial i administrador de diversos abadiats i mossèn Ferran Vázquez, qui també fou ambaixador. De tots els consellers i diputats de la Generalitat sembla que fou el bisbe de Vic, canceller seu, a qui professà més afecte, considerant-lo com un company en la dissort. El post-scriptum de la lletra que li escrigué en març del 1466, tantes vegades esmentada, ens ho revela.

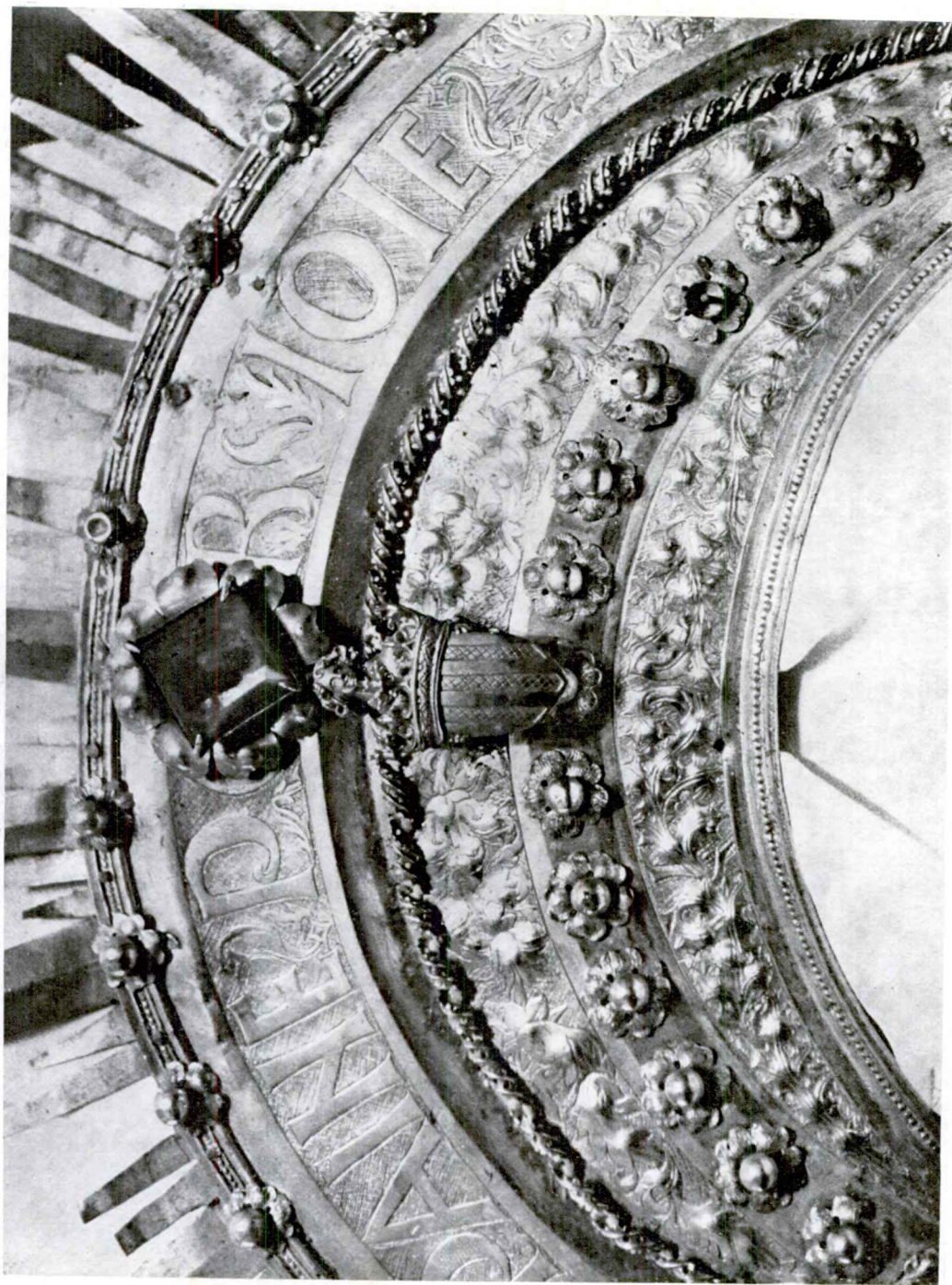
Quan moria algun servidor de la casa reial, es celebraven misses i trentenaris per la seva ànima i en alguns casos veiem que els eren pagades les despeses de l'enterrament i sepultura. No desatenia el príncep fer almoines «per reverencia de Dios» i repartia robes entre monjos pobres per a que es confeccionessin hàbits. La comunitat de Ripoll es va veure afavorida en aquest sentit.

Una de les solemnitats religioses de l'any a la qual Pere IV va donar més esplendor fou el Lavatori del Divendres Sant. Aquesta solemnitat era il·lusió del monarca celebrar-la a la Capella reial, però no sempre ho permeteren els afers militars i polítics; l'últim any sembla que ho va ésser a Vic on el rei es féu portar tots els ornaments de la capella, àdhuc retaules². L'altar era convertit en un magnífic monument; la famosa Epifania, recent sortida dels màgics pinzells de l'artista, no degué figurar ja acabada en aquesta festa, en vida de Pere IV. Preuats tapiços il·lustrats amb històries religioses i profanes cobrien els murs; també els blasons d'Aragó, Sicília i Portugal, apareixien brodats i esculpits de per tot. Sobre canelobres d'or i d'argent cremaven gran profusió de ciris pintats de colors. Els sacerdots oficiants ostentaven precioses casulles i dalmàtiques de brocat brodades per les mans expertes d'Antoni Sadurní. En el cor, restaurat de poc, cantaven els escolans vestits amb llargues sotanes i *sayes*, dirigits pel xantre Escarramats. Fins a les vidrieres instal·lades pel mestre Jacques, fins al sostre acabat de pintar pel mestre Alfons, deuria arribar la resplandor daurada dels ciris³.

El monarca, assegut en la seva cadira règia, sota dosser, acompanyat dels seus consellers, alts dignataris i nombrosos patges, presenciava la solemne cerimònia i hi intervenia personalment en el moment del Lavatori. Per aquesta festa eren elegits dotze mendicants als quals eren regalats dotze vestidures llargues de llana, fins als talons, dotze «capirons» a la manera dels que porta-

2) Reg. Promiscuum 1, fol. 36. Reg. Exercitum 2, part 2^a, fol. 67 v°. (Publicat per Coroleu).

3) Reg. Pecunie 1, fols. 15 v°, 25, 26 v°, 32 v°, 34 v°. Reg. Pecunie 2 fols. 109 i 124.

Fragment de la corona de què féu present Pere IV a la Verge de Castelló d'Empúries.
(Museu de Girona).

ven els captaires, dotze camises i dotze parells de sabates. Entre aquests dotze pobres, un cop finida la cerimònia, repartia el monarca una quantitat de monedes d'or. De la magnificència de la festa ens certifiquen les nombroses disposicions relatives a ella que apareixen als registres. Així també trobem algunes al·lusions a les solemnitats de l'Assumpció, Pentecosta i Corpus Christi, que seguien a la Setmana Santa, però segurament no eren celebrades amb tanta pompa com la del Lavatori en la que Pere IV sembla que volgué associar tot el seu fervor religiós amb tot el seu fervor artístic⁴.

Fou tendència del príncep fondre el seu sentiment devot amb el del poble. Sens dubte intervenia aquí una intenció política. Venerà la Verge de Montserrat amb singular predilecció i li féu presents tan enlluernadors, com el de la famosa creu dels comtes de Foix, un cop rescatada de les mans dels mercaders en què havia caigut⁵ i també va enriquir l'abadia, a llaor de la Verge,

4) Reg. Pecunie 1, fols. 27, 38 vº. Reg. Pecunie 2, fol. 152 vº. Reg. Curie 2, fol. 77 vº.

5) La creu dels comtes de Foix era coneguda a tot el Rosselló. Constava de 764 pedres fines i perles. Procedia dels avantpassats d'aquesta família. Gastó IV va empenyorar-la a 15 mercaders de Barcelona per 15,000 lliures i fou posada en dipòsit en la Taula del Canvi d'aquesta ciutat. Amb tan crescuda suma el comte de Foix costejà les festes que varen tenir lloc a Barcelona en 1455. (La descripció pot veure's en el *Llibre de Solemnitats*, vol. I., ja citat pàg. 216, i també en el document de donació de la creu. (Apèndix nº 48).

Com més tard els prestamistes figuraren entre els enemics de Joan II aquest confiscà la formosa joia, però tanmateix aquesta continuà en la Taula del Canvi. En 12 de maig de 1464 Joan de Foix va reclamar la creu a la Generalitat sense aconseguir res. Ja en aquesta data el Conestable havia començat a pagar sumes parcials als prestamistes amb el desig de rescatar la joia. El 28 de maig d'aquest any Guillem Setantí, tresorer del rei, rebia poders d'aquest per a prendre-la de mans dels prestamistes i treure-la de la Taula del Canvi. Encara trobem nous lliuraments de diner per aquest concepte en els mesos següents d'agost i setembre. Més tard el rei manà posar les armes d'Aragó i Sicília, la seva divisa *Paine pour joie* i la llegenda *Petrus quartus obtulit* etc. al peu de la creu i també la data en què la lliurava a l'abat de Montserrat, com a demostració de singular devoció a la Verge. (Reg. Pecunie 1, fols. 30 i 86 vº, Reg. Curie 2, fol. 67 vº, 70 i 186 vº, Reg. Gratiarum, fol. 101 vº.)

Tanmateix el monarca, no sabem per quines raons, no va arribar a signar l'instrument de donació de la creu; el propi document diu que fou degut a la malaltia, però aquest motiu no és prou convincent. El cert és que la donació va ésser ratificada i signada definitivament per Joan de Calàbria a Barcelona en 30 de maig del 1468. (Apèndix nº 48). Fou aquest acte una sorpresa preparada pel batallador fra Antoni Pere Ferrer als diputats? En aquesta data l'abat de Montserrat havia substituït al bisbe de Vic en el càrrec de Canceller reial i es ben possible que davant la reclamació de la creu que li feia la Generalitat al·legant que mai no havia pertangut al Monestir, posà en joc tota la seva influència per aconseguir del Primogènit la donació definitiva. Els diputats tenien el propòsit de desmuntar la creu per atendre a les despeses de la defensa de Tortosa. (El propi Pere IV fou l'inspirador d'aquesta idea). Balaixos, diamants, perles, i altres pedres precioses restarien en el Monestir, fent-se càrrec els diputats de l'or i l'argent, a canvi dels quals la Generalitat crearia censals morts a favor

amb les rendes de Castellgalí i Castellaulí confiscades respectivament a Joanot de Rajadell i al comte de Prades⁶. Així mateix, les Verges de Ripoll i Camprodon, un cop conquistades a l'enemic aquestes viles, varen ésser objecte de gran veneració per part del monarca, el qual els hi féu valuosos presents (a la primera un pali de brocat brodat per Sadurní) «amb les armes de Catalunya, ço és, les barres, e les d'Aragó, caps de moros amb la creu vermella»⁷, i a la segona 100 lliures que foren esmerçades en la seva ornamentació⁸. També oferí el príncep a la Verge de l'església major de Castelló d'Empúries, una valuosa corona d'or i a la Pietat de l'església de Sant Agustí d'Igualada un mantell de brocat⁹. Altres temples forans, de Roses, Cervera, etc., reberen igualment preuats donatius del monarca. Per altra banda llànties d'oli cremaven nit i dia en gran nombre d'esglésies del Principat davant d'imatges venerades pel poble, cercant l'ajunt del Cel en favor del rei Pere. Quan es feien preparatius per a importants accions militars, era desig exprés d'aquest que l'ànima popular col·laborés en les pràctiques religioses que les precedien, com ja hem vist abans de la sortida de la flota per anar en auxili de Tortosa.

No cal dir com en un esperit religiós i sensible a la manera del de Pere IV, deuria influir l'actitud hostil de Roma, aquesta hostilitat que tanta pressió exercia en el país contra la seva causa i que l'obligà a observar en el terreny eclesiàstic una conducta especial — a la que sembla al·ludir el cronista Gonçal García de Santamaria — conducta que l'ompliria de neguit i d'escrúpols¹⁰.

Pius II servà una actitud aspra i inexorable amb Pere de Portugal. Paule II, en canvi, si bé va seguir la mateixa política del seu antecessor, sembla que es va mostrar més benèvol amb el príncep i ja hem vist com a les darreries de la

dels monjos. (A. C. A. Generalitat. Deliberacions, 1465-69, fols. 75 i 81). La lletra dels diputats al prior de Montserrat, reclamant la famosa joia diu així: Açó és cosa que per molts respectes vos deu plaure car per defensió de tots se fa, e aquesta creu uncha és estada en domini del monestir, així com és la custòdia de que es parlave; haiau ho tot per entès e no haie falla. (A. C. A. Fons de la Generalitat. Corresp. dels diputats, vol. 683, fol. 117 vº).

Courteault diu que encara en 1485 la comtessa de Foix feia reclamar la creu pel seu procurador vingut a Barcelona expressament. (Vegeu algunes notícies sobre aquesta creu en la obra de MIRET I SANS, S., *El vizcondado de Castellbó*. Barcelona. Imp. La Catalana, 1900, pàg. 322, i en COURTEAULT, *Gaston IV, etc.*, Toulouse, 1895).

6) Reg. Commune 2, part 1ª, fol. 82, Reg. Gratiarum, fol. 17).

7) Reg. Pecunie 2, fols. 111 vº, 116 i 144. A. R. P. Llibres de la Tresoreria, nº 433, fol. 27.

8) Reg. Pecunie 2, fol. 115.

9) Reg. Pecunie 2, fol. 33. Reg. Pecunie 1, fol. 3.

10) Vegeu la primera part. Cap. IV.

vida d'aquest, li va enviar la seva benedicció, amb la qual cosa el pontífex potser cercà procurar un bàlsam a una ànima que sabia llatzerada per la desgràcia.

Els anys de revolta havien relaxat quelcom els costums del Principat, i Pere IV es proposà millorar-los. Una sèrie d'edictes ens informen dels seus esforços en aquest sentit. Prohibí el monarca la blasfèmia, el concubinatge, la sodomia; castigà amb 2,000 florins l'entrada en els convents sense permís de l'abadessa; va decretar la pena d'assots per als capellans que tinguéssin relacions carnals; tampoc permeté el joc, tot considerant que induïa a la blasfèmia, al robatori i a altres violències; condemnà beneficiar-se amb el comerç carnal de les dones i féu tancar els bordells de Barcelona¹. Aquesta rectitud del príncep concorda amb el sentiment moralitzador que sovint es manifesta en les seves obres literàries.

Tendència
moralitzadora

Nombroses són les disposicions de la Cancelleria que ens revelen la sana intenció que guiava a Pere de Portugal en els seus actes. Citem alguns exemples interessants: Quan el capità Guillem Sagaró va rebre ordre d'atacar l'adversari per la banda de Besalú, li fou recomanat que respectés dones, nens, vells i esglésies²; en ocasió d'ésser nomenat capità de Mahó el cavaller barceloní Joan Ladernosa li va trametre el monarca una lletra dient-li que havia d'actuar com a pare i pastor dels bons i executor de la llei respecte els dolents³; als diputats va manifestar-los que era un inconvenient pagar els soldats a Barcelona, perquè aquests esmerçaven el diner en els vicis de la gran ciutat⁴; repartia almoines entre els presos; sovint treia galiots, ja per trobar-se malalts, ja perquè poguéssin aliviar la misèria de llurs famílies, però amb la condició prèvia de què havien de cercar un substitut⁵; quan la vídua i les fi-

1) Hi havia el de «Viladalls», el de la «Volta d'en Torra» i altres. Sobre tals disposicions vegeu: Reg. Curie 1, fols. 37 vº, 51 vº, 59 vº, 69, 119, 119 vº; Reg. Curie 2, fols. 30; Reg. Pecunie 1, fol. 142 vº; Reg. Firmarum et Obligationum, fols. 23 i 34; Reg. Commune 3, part 1ª, fol. 126. A. R. P. Mestre Racional. Llibres de la Receptoría del Governador, nº 1744, fol. 19 vº. Dietari de la Generalitat, vol. 7, fol. 85.

2) Reg. Exercitum 1, fol. 119.

3) Reg. Curie 1, fol. 36.

4) Reg. Curie 2, fol. 24 vº. Publicat per Coroleu. En altra lletra diu el monarca: «aqueixa ciutat (Barcelona) plena de vicis e de perdició per als cavallers... Pensau que seguí a Hanníbal per la stancia de Capua».—A. H. C., S. VIII, vol. 5 c 160.

5) Reg. Pecunie 1, fol. 160 vº.

lles del recalcitrant rebel de la part de Vic, Bernat Guillem d'Altarriba, foren empresonades, recomanà deixar-les en llibertat i ésser piadosos i humans amb elles⁶; en alguna avinentesa el veiem fer almoines a noies per comprar-se vestits i poder maridar-se; de la dona casada deia que on millor es trobava la que volgués passar per virtuosa, era al costat del seu marit «propinch-se lur carn»⁷; turmentada Cervera per la fam durant el setge que li posaren les forces de Joan II, féu sortir de la ciutat dotze persones, les quals va mantenir al palau reial pel seu compte⁸; recomanà constantment als seus capitans que no toleréssin a llurs soldats fer robatoris i altres violències en llocs ja conquerits...

Tanmateix, quan el monarca va escriure al seu cosí Ferran, amb ocasió d'haver-se enemistat aquest amb el seu germà Alfons V de Portugal, i l'exhortava a fer les paus, puix «la ira del rei és missatgera de la mort»⁹, devia pensar en els seus propis actes i atribucions reials. En efecte, la còlera de Pere IV degué ésser terrible en determinades ocasions. Va manifestar-se implacable en la seva persecució contra els Montanyans i contra els afrancesats, no estalviant tortures cruels; el capità d'Ullastret, Joan de Morales, rebé ordre de tallar a troços els rebels de la vila i fou amonestat per la seva triga a complir el que se li manava; també Joan de Corbera va ésser amenaçat, si no lliurava el seu castell, de veure desquartermar en la seva presència la muller i els fills; Joan de Portugal, cosí del rei, havent-se indisposat amb aquest, fou foragitat del país i estigué a punt de morir a mans del propi monarca; els sodomites, àdhuc un membre del Consell de Cent, eren rapats i ofegats en aigua bullent o cremats, adés a la Rambla, adés al Canyet, als afores de Barcelona; als profugs de l'exèrcit se'ls apallissava pels carrers. Si fullegem el Llibre de la Receptoría del Governador¹⁰, veurem que saigs i botxins tenien feina sovint a la presó comú on determinats detinguts eren sotmesos a turment. Els enemics de Pere de Portugal acusen aquest de dèspota i tirà. Garcia de Santa Maria diu que la seva mort produí gran satisfacció en els tortosins, perquè a la fi es veien lliures del seu govern opressor. De tota manera ens decantem a creu-

6) Reg. Curie 1, fol. 137 vº.

7) Reg. Curie 1, fol. 137 vº.

8) Reg. Pecunie 2, fol. 69.

9) Vegeu la primera part, cap. VII. Aquesta frase Codina (Guerres de Navarra, p. 43) la posa també en llavis de Joan II; potser pertany a algun text literari de l'època.

10) Existent a l'A. R. P.

re que el caràcter del nét del comte d'Urgell era més aviat dolç i humà i que si en alguns moments va obrar amb excessiva cruesa — Joan de Beaumont pretengué adduir com a motiu de la seva rebel·lió el rigor del rei amb els a-francesats — va ésser empès per les circumstàncies cada vegada més difícils i tenebroses en què va veure's situat.

Si bé Pere de Portugal no esmenta ni tan sols una sola vegada la seva mare i germans en la «Tragèdia de la insigne Reina Doña Isabel», tanmateix de Catalunya estant va mantenir una afectuosa relació amb elles per correus freqüents i aprofitant les ambaixades o viatges d'emissaris. Segons ell mateix diu tenia dues germanes, una de 24 i altra de 17 anys. Potser Fe-

Autògrafs de la mare de Pere IV i de la seva tia, la duquessa de Borgonya
(A. H. C., S. VIII, vol. 5).

lipa, administradora del seu patrimoni a Portugal va ésser la preferida i és amb ella que manté més correspondència. Ja hem vist com va proposar-la per muller als ducs de Calàbria (fill de Reiner d'Anjou) i de Berry (germà de Lluís XI). El seu desig de maridar-la bé fracassà en tot moment. Felipa fou la que li procurà diners, gent i cavalls des de Portugal i complí sempre amb diligència el què Pere li encarregava. Content aquest de la seva germana li féu alguns presents¹¹. Felipa ingressà més tard en un convent d'Odivelas; es dedicà a obres de pietat, va compondre versos religiosos i edità un «Conselho e voto» per al monarca portuguès. Morí en 1493¹². L'altra germana, la de 17 anys, seria aquella D.ª Brites, casada amb Adolf de Cleve, de Ravenstein, i que, sembla, morí enverinada a Bruges ?¹³. Respecte a la mare del Conestable diu D.ª Carolina Michaëlis que va viure retirada al convent de Santa Clara de Coimbra i que morí en 1459¹⁴, però no és així; essent a Catalu-

11) Reg. Pecunie 1, fol. 179, A. R. P. Llibres de la Tresoreria, n° 434, fol. 63.

12) Vegeu: CAROLINA MICHAELIS, «Tragedia» (ed. de Coimbra 1922), pàg. 38.

13) Vegeu: OLIVEIRA MARTINS, *Os filhos de D. João*, (Lisboa, 1914), pàg. 352.

14) Vegeu: MICHAELIS, op. cit. p. 37.

nya el seu fill, al front del govern del país, encara vivia per tal com li va trametre diverses coses pel secretari major Ruy Vaez. En certa ocasió que Pere IV era a l'Empordà envià a aquest una lletra «muy importante» pel correu Pere Gurrea¹⁵.

En el mes de juny de 1464 els consellers de la ciutat varen escriure a aquesta dama una lletra parlant-li de les festes, jocs i alegries que havien tingut lloc a Barcelona a l'arribada del rei Pere. Li trametien el teòleg fra Joan Ramon, del convent del Carme i li parlaven del «virtuós costum» de que «les mares dels gloriosos reys d'Aragó per sempre són stades specials advocades d'aquesta ciutat e aquella han hauda en special remembració»¹⁶. La mare del monarca va respondre amb dues lletres el següent mes d'agost, donant-los les gràcies¹⁷.

En els darrers anys de la seva vida, assetjat per la desgràcia, el príncep va girar sos ulls vers la família llunyana. Molt sovint degué trobar a mancar vora el seu llit de malalt l'esguard amorós de la mare, la sollicitud de les germanes. A mossèn Antoni Pujades, conseller en cap de Barcelona, li deia amb frase amarga en una lletra, que per a venir a salvar Catalunya de la tirania de Joan II havia abandonat «mare, sors e parents»¹⁸. La fortuna, però, havia estat per ell ben adversa. De la grandesa somiada només veia al seu entorn «fumo e sombra».

Aquest príncep trovador, enamorat ja als 14 anys, no ha deixat cap vestigi amorós a Catalunya. Si tant es preocupava de la seva elegància en el vestir, sembla que darrera d'aquesta preocupació deuria bategar un natural desig d'agradar, d'ésser atractívol «o femenil linage, a quien yo tanto soy tenido e loar devo», com deia en els seus anys literaris...

Política del
monarca

Dubtem que el nét del comte d'Urgell sabés el català; potser el llegia més o menys dificultosament, ajudat per la gran cultura que posseïa; entre els llibres de la seva biblioteca apareixen alguns escrits en la llengua del Principat. La lletra que des de Portugal va trametre la seva mare al Consell barcelo-

15) Promiscuum 1, fol. 6 vº, A. R. P. Llibres de la Tresoreria, nº 430.

16) A. H. C. Lletres closes, Reg. 5, fol. 52 vº.

17) A. H. C., S. VIII, vol. 5, c. 84.

18) Reg. Exercitum 2, part 1ª, fol. 54.

ní¹ està redactada en portuguès. La que trameté el propi monarca als diputats acceptant la proposta d'aquests per cenyir la corona la va escriure en castellà i en castellà devia expresar-se, llengua que va aprendre més per necessitat que per gust, segons paraules que els biògrafs portuguesos posen en sos llavis, durant els anys d'exili a Castella. Els *post scriptum* autògrafs que molt sovint apareixen en les seves lletres estan escrits de vegades en un català sembrat de castellanismes i amb freqüents correccions; semblen fets al dictat².

Els documents dels registres de la Cancelleria reial estan redactats regularment en català, sovint en castellà i alguna vegada en portuguès, cosa que deuria dependre de l'oficial encarregat de tal funció. Tanmateix aquests documents produeixen l'efecte que degueren ésser dictats molt sovint de viva veu pel propi monarca qui ho faria en portuguès o en castellà, essent traduïdes les seves paraules directament, segons els casos.

Difícilment trobarem registres d'altre príncep que com aquests reflexin de manera tan immediata la personalitat del monarca, les seves satisfaccions i les seves defallences, les seves còleres, les seves aficions, els més petits detalls de les coses que de moment el preocupaven. Els documents són palpitants, xops, diguem-ho així, del propi esperit de Pere IV. Aquella prolixitat singular, de la que ja hem parlat, sobretot quan es tracta de la confecció de qualsevol accessori del seu ús personal, ens produeix l'efecte de la seva alenada sobre el paper, i al mateix temps ens ofereix a la llum matissos recòndits del seu caràcter.

Aquest caràcter, com és sabut, fou més decantat cap a l'artista que cap al guerrer, cap a l'home contemplatiu o pensador que cap a l'home d'acció. Un príncep que àdhuc en els moments més crítics del seu govern el veiem atent a insignificants detalls sobre el seu vestuari, el botó de la seva capa, el color de la cinta del seu capell³, un temperament així, difícilment podia atendre com caldria els grans moviments estratègics del seu exèrcit ni encomanar a les seves tropes l'esperit heroic amb la seva presència. Abans dels combats acostumava el príncep a dirigir la paraula als soldats però el seu discurs sembla que

1) CALMETTE, op. cit. p. 239, nota.

2) Vegeu la col·lecció de lletres de l'A. H. C.

3) Amb raó s'estranyava l'investigador Dr. Coroleu que es preocupés de la restauració del seu escriptori en hores tan difícils com les immediates a la batalla de Calaf.

posseïria més aviat l'elegància literària d'un poeta, atent llegidor de la història de Roma, que no pas la fogositat d'un militar, tot braó, impuls i escomesa. Tanmateix el príncep era valent, o millor dit, un esperit agosarat, temerari, que potser considerava l'ardidesa com un altra gràcia, un ornament més, de la seva pròpia persona. La seva llarga estada a Gelida en moments de perill amb la natural angoixa dels diputats, la seva àgil fugida d'entremig dels enemics en la batalla de Calaf, ens donen una idea de com el príncep sabia fer front al perill. Això, però, no era suficient per a convertir-lo en el «duch de la guerra e cap de la cosa pública» que desitjava anhelosament la Generalitat per a contraposar-lo a l'astució i experimentat Joan II. Pere de Portugal acudiria al camp de batalla empès per un àvid desig de victòria; esperit somniador, deuria veure en la guerra el ressort que li faria tangibles les seves ambicions de reialesa, de luxe i de culte a les coses belles. Al seu temperament, però, li degué mancar alenada militar com al seu cos li mancava alenada física.

Quan fou oferta la corona al Conestable aquest l'acceptà mostrant-se tot zelós del seu origen català i del seu sentiment catalanesc. — «A dónde querries sepultar vuestra gloria e vuestro nombre, sometendoos a los castellanos, gente enemiga e embidiosa de vuestra virtud?» — diu als diputats en la lletra de resposta a llurs oferiments⁴. I tan bon punt va ésser a Catalunya, si bé no tingué temps d'aprendre la llengua, tanmateix posà a vora d'ell qui esmaltés les seves disposicions amb expressions patriòtiques anàlogues a les que veiem vibrar en els documents de la Generalitat. Ell era el senyor natural dels catalans, el «pare de la pàtria». L'adversari era «el pèrfid enemic de la terra», el «devorador» del país, el que havia «constituït la nació catalana en tanta congoixa e perdicíó». L'esperit àvid de cultura del príncep alterna la lectura de la història antiga amb la de Catalunya, admira les gestes dels catalans i trasllada aquesta admiració als seus escrits: «La vuestra gloria tendida es por el mundo, llenos son los libros de vuestras façanhas» — diu als diputats⁵. Quan Tortosa sofreix les angoixes del setge, el monarca conforta els ànims dels procuradors de la ciutat recordant-los que descendeixen d'aquells «antichs e famosos cathalans lo nom dels quals per lo mon es di-

4) *Llibre de solemnitats*, p. 272.

5) *Ibid.*

fus»⁶. Adhuc arriba a manifestacions tan expressives i pintoresques com aquelles que fa a Pere de Belloch, capità de Tortosa, al qual recomana que tracti humanament uns cavallers i escuders castellans «car en lo stable te hom cavalls ronyosos e bragosos però no'ls lança hom de casa»⁷. Aquesta manera d'exterioritzar-se el monarca devia produir el seu efecte en el poble.

I el poble va ésser altre dels ressorts de Pere de Portugal per tal com en ell cercà recolzar-se. Recordem aquí que el príncep s'havia format en l'ambient polític del partit del seu pare, l'infant Pere, el qual havia intentat—fracassant en l'empresa — enfortir la corona del país lusità recolzant-se en la burgesia i el poble contra les pretensions de la noblesa. També la lectura assídua de la història de Roma advertiria a l'incipient monarca la tendència dels antics emperadors a guanyar-se l'opinió popular. Aquesta tendència degué intensificar-la després de la seva supressió del consell del Principat, però sobretot després de la seva severa actuació contra el partit afrancesat de Barcelona. Diu Garcia de Santamaria en el text llatí: *In nonnullos eorundem civium qui eum acciverant in questionibus positos, cum confesionem, ut aiunt, quorundam nefandorum flagiciorum ab eis extorsisset, capite animadvertit, despectisque proceribus heroibus ac patriciis, plebem vulgusque amplexus est*. La singular traducció castellana d'aquesta crònica s'expressa així: «entendí en conformar-se con los pueblos; de los grandes poca cura»⁸. Comptar amb el favor del poble era la màxima garantia d'èxit: «Els coratges dels pobles» eren amb ell, deia al duc de Borgonya i per tant en igualtat de forces amb l'adversari tenia assegurada la victòria final. De la seva banda estava la raó que és la virtut suprema; la raó és del poble, la veu del poble la veu de Déu. El poble havia estat la força del príncep de Viana, degut a l'amor que aquest li professava, el seu cos havia arribat a fer miracles i a ésser venerat als altars. Pere de Portugal cercà identificar-se amb la personalitat política de l'esmentat príncep, a qui tants matisos espirituals el lligaven, i posà una cura singular a atreu-re's el seu fill Felip, comte de Bellfort, i a educar-lo vora d'ell al palau de Barcelona, assignant-li rendes i cases confiscades a rebels. Tenir al seu costat al fill del que fou ídol del poble, manifestar-li un afecte gairebé paternal, era una manera d'obtenir la immediata confiança i simpatia d'aquest po-

6) Reg. Exercitum 2, part. 2ª, fol. 97.

7) Reg. Curie 2, fol. 151. Publicat per Coroleu.

8) Col. doc. inéd. para la Hist. de Esp. (Madrid, 1887). Vol. 88, pp. 229 i 313.

ble. Per altra banda també ja hem vist com cercà igualment fondre's amb la religiositat popular venerant les imatges que el poble venerava i procurant que el seu nom, el nom del rei, pare de la pàtria, sobirà dels catalans, fos present en les oracions de la gent senzilla sota nombroses llànties enceses dia i nit en capelles foranes⁹.

Aquesta política no deixaria d'ésser vista amb un cert rezel pels diputats i junt amb la inquietud que produïa el desenvolupament de la campanya militar contra Joan II i la preponderància creixent dels portuguesos en els càrrecs principals del país, tant militars, com religiosos, degué contribuir al revifament de la Generalitat i al restabliment del Consell del Principat, zelós de la seva genuïna representació del país, amb totes les seves anteriors prerrogatives.

Per altra part Pere de Portugal féu esforços inaudits per obtenir una aliança política a l'exterior que l'ajudés a lluitar contra Joan II i a mantenir-se almenys com a rei dels catalans¹⁰. En aquest sentit desplegà una lloable activitat. Reiteradament va trametre emissaris a diverses corts estrangeres, les més significades per llurs relacions amb Catalunya; a tot arreu féu proposicions aventatjoses, oferint molt més del que podia. Els resultats, però, foren sempre negatius. Sols silenci i desdeny. En la lletra al bisbe de Vic manifesta ell mateix que si la seva activitat en ambaixades no havia assolit cap profit, no en tenia la culpa. Hom deuria considerar-lo com un illús col·locat en una situació inestable, al front d'una institució rebel l'actuació de la qual de lluny no es veia prou clara. A més a més, no cal dir que la poca fortuna militar ajudaria a que totes les portes li restessin hermèticament tancades. Sols va rebre un petit auxili, tan petit que es pot dir insignificant, de Borgonya i Portugal i hem de recordar que també en aquests dos països els sobirans li foren esquius. De Borgonya va obtenir el que bonament pogué fer per ell la seva tia Isabel, de Portugal assolí els bons serveis de la seva germana Felipa, la qual li procurà diners, homes i cavalls. I res més. Les negociacions amb Anglaterra

9) Tanmateix en les seves còpies del «Menosprecio e contento del mundo» hi ha versos en què ens sorprèn qualificant el poble d'ingrat, cru i nefand, ensalçador dels dolents, opressor dels bons, que no sap «amar ni desamar», ni honora la virtut ni se'n preocupa. Vegeu: MENÉNDEZ PELAYO, M., *Antologia de poetas castellanos*, VII, p. CXXV.

10) De la lectura dels registres de la correspondència dels diputats es desprèn que el moviment de la Generalitat contra Joan II no es limità a un interès estrictament català sinó a tots els territoris que formaven aleshores la Corona d'Aragó.

no eren gaire esperançadores, per tal com si la vida del monarca s'hagués prolongat i aquelles dutes a bon terme, poca cosa s'hauria obtingut d'un país tan llunyà i que també travessava situacions difícils.

En aquest seu dalit per cercar una ajuda estrangera, Pere IV va desplegar la mateixa fallàcia de qualsevol príncep de la seva època. Al mateix temps que donava el títol de pares als ducs de Borgonya i de germans a llurs fills tot demanant-los auxilis militars insistia vora Lluís XI, l'enemic d'aquells, en les seves proposicions d'una estreta aliança, i simultàniament a tals proposicions escrivia lletres als ducs que s'aixecaren contra el monarca francès en la guerra civil anomenada «du Bien public», acusant de despota a Lluís i sollicitant pactar amb ells. La qüestió era treure un resultat pràctic, fos d'on fos, vingués d'on vingués.

Produeix un efecte penós la reiteració amb què Pere IV cercà l'aliança de Lluís XI. Ja hem vist el desdeny amb què aquest el va tractar i que fins i tot, quan li fou possible, intentà minar-li el terreny, valent-se dels afrancesats de Barcelona. Sembla que en certa avinentesa el monarca francès, no sabem per quin motiu ocult, potser per senzilla plesanteria, va escriure-li intitulant-lo rei i Pere de Portugal, tot joïós, ingènuament, cuità a comunicar-ho als seus capitans¹¹. Recordem que en un principi havia pretès casar una de les seves germanes amb el duc de Berry, germà de Lluís XI, i ell, per la seva banda, maridar-se amb una germana d'aquest. El rei de França degué deixar arribar fins a la seva cambra els emissaris de Pere IV i escoltar-los benèvolament, tal vegada per conèixer més de prop qui era aquell príncep singular que de manera tan inesperada s'havia interposat en els seus plans respecte a Catalunya. Després, però, i enmig de la seva guerra amb els ducs, sempre se li mostrà desdenyós; per la part de Rosselló tenia depositada tota la seva confiança en Gastó IV, comte de Foix i en el seu germà Joan, comte de Candale, *capitall de Buig*, governador del comtat. Tanmateix Pere IV fins a darrera hora gairebé implorà l'amistat de Lluís XI arribant a fer-li proposicions depressives per al país.

Durant els últims mesos de la vida de Pere de Portugal la seva activitat diplomàtica va prendre, en efecte, un matís angoixós, deplorable. La seva situació desesperada el portà a manifestar-se sens mesura. Mentre es debatia en

11) Reg. Exercitum 1, fol. 79.

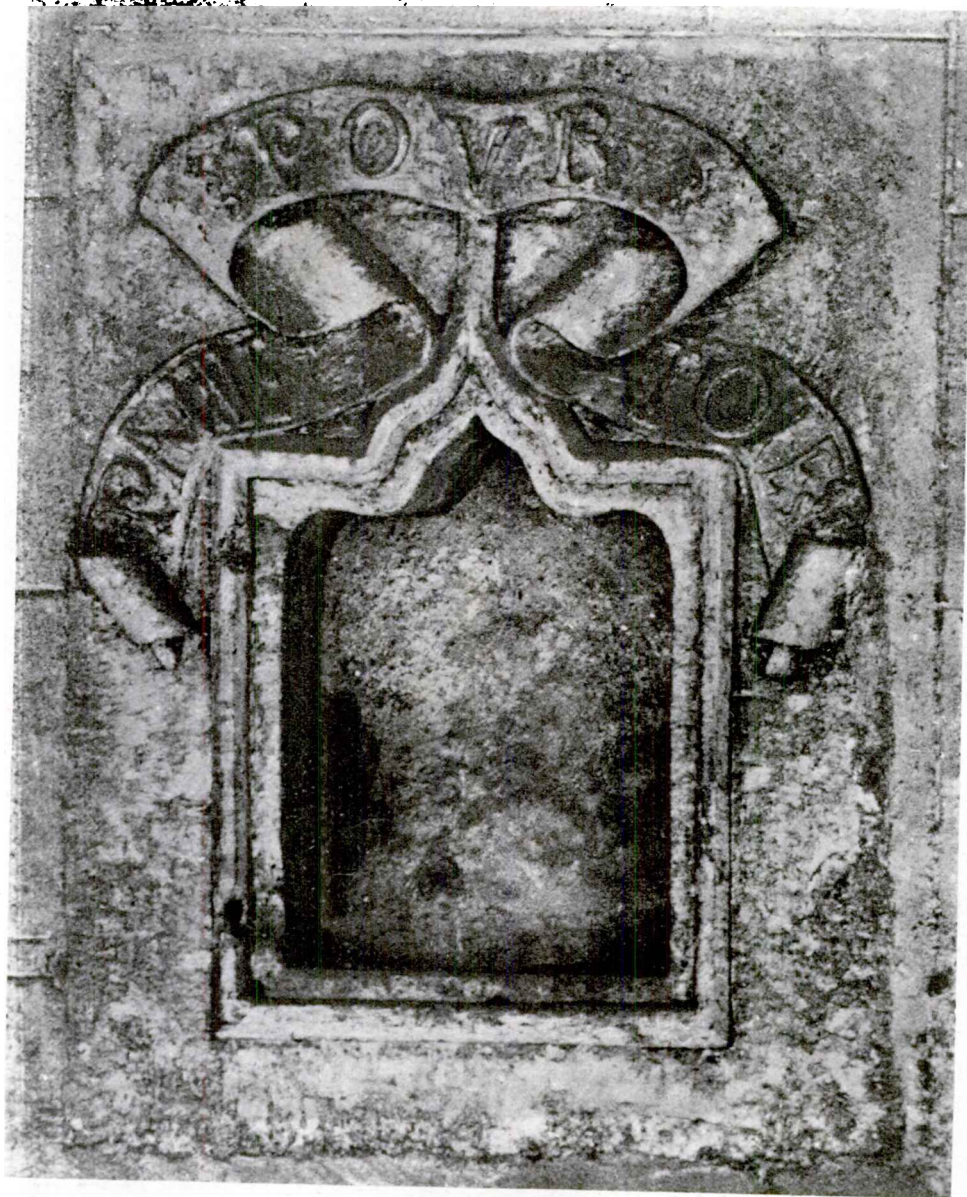
reconvencions a Borgonya per no haver-lo ajudat com hauria calgut, oferia or i perles als creuats borgonyons que encara eren a la Mediterrània, esperant despertar llur cobdícia de riqueses, pretenia lliurar a Lluís XI definitivament, els comtats de Rosselló i Cerdanya a canvi d'un irrisori auxili militar, proposava als anglesos la vinguda a les costes de Catalunya, on obtindrien millors botins, dels corsaris que actuaven a l'Atlàntic... Per altra banda un efecte contraproduent deuria produir al bisbe de York rebre lletres d'aquest príncep llunyà que li donava pressa per a la signatura del pacte amb el rei d'Anglaterra i la tramesa de gent que acudís a auxiliar-lo contra el seu adversari. Considerant imminent la caiguda de Tortosa en mans d'aquest, Pere de Portugal veia la seva causa perduda i amb la seva conducta impacient, posava de manifest el seu total desemper i feblesa.

Les obres del
Palau Major
de Barcelo-
na. Artistes
entorn a
Pere IV

El temperament artístic de Pere de Portugal el féu interessar-se en les obres de reparació i ornamentació que es realitzaven al Palau Major de Barcelona. La represa d'aquestes obres, probablement iniciades per Joan II, la veiem ja als dos mesos escassos de l'arribada del príncep a Catalunya i es perllongaren els treballs durant tot el temps del seu govern posant regularment el monarca al palau del bisbe¹. Amb tal motiu varen ésser contractats un bon nombre d'artistes i operaris de tota mena, ajudats uns i altres per esclaus; llurs activitats pogueren desenvoluparse gràcies al fet que la capital del Principat, malgrat tractar-se d'un període tan turbulent, gaudí d'una pau relativa, allunyada dels territoris en què s'esdevenien les operacions militars. Adhuc artistes i obrers, inclosos els peons que procuraven rajoles, teules, guix i cals, varen beneficiar-se del privilegi de no formar en l'exèrcit, posant-se substituïts en llurs llocs, segons era costum a l'època. Tant procurava el príncep no causar pertorbació en dites obres puix freturava per veure acabats aviat els seus projectes artístics². Rar fou el dia del seu govern que no dictés alguna disposició, fes alguna advertència o demanés un detall qualsevol sobre la feina que de moment

1) Des de l'abril de 1464 a juny de 1466. Reg. Pecunie 1, fol. 37 A. R. P. Llibres de la Tresoreria, nº 434, fol. 81.

2) Reg. Curie 1, fols. 159 vº i 160 i 160 vº. Reg. Diversorum 1, fol. 83. Vegeu també: A. C. A. Col. d'autògrafs (el corresponent a Pere de Portugal, publicat pel COMTE DE LA VIÑAZA en *Adiciones al Diccionario de Cean Bermúdez* I, p. 52 i per SAMPERE i MIQUEL, *Los cuatrocentistas catalanes* (Barcelona, «L'Avenç», 1906) II p. 40.

Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. Finestra amb la llegenda *Paine pour joie* de Pere de Portugal, oberta en un mur de l'antic Palau major.

s'hi feia. El propi monarca era virtualment el director de les obres i sens dubte no es donava el més petit pas sense que li fos consultat com calia procedir. Molt sovint manifestà impaciència i es queixà de la lentitud que creia observar en els operaris.

Administrador de les obres va ésser Simeon Sala, «basilice operario» i més tard Bartomeu Tarragó, domèstic del rei, que devia ésser home de bon gust i de la confiança d'aquest. Potser Bernat de Casaldàguila, pertanyent a la Generalitat i que ostentà el càrrec de *mostafà* de les obres del palau, actuà en una època anterior i simultània a l'arribada del monarca. La restauració es feia amb diners de diverses procedències, però principalment amb el que ingressava per imposicions de penes i confiscació de béns, en la qual cosa intervenien el lloctinent del governador de Catalunya, el veguer i el batlle de Barcelona³. Joan dez Valls, que exercí aquesta darrera funció, fou dispensat en certa avinentesa de pagar 80 florins a fi d'emprar-los en el seu rescat⁴.

El mestre d'obres que va intervenir d'una manera preponderant en la reparació del palau fou mestre Bartomeu Mas, però també hi prengueren part altres mestres, tals com Blai Peya, Bartomeu Colteller, Joan Urgell, mestre Jacques, etc. Bartomeu Mas va treballar durant tot el període del govern de Pere IV, per bé que de vegades fou desplaçat a les obres que es feien al castell de Centelles⁵ i a les de fortificació del Carme o «forsa sobirana» de Manresa. Amb ell treballaven un cert nombre d'operaris i esclaus, principalment mallorquins⁶. Les despeses que originaria la formació d'exèrcit abans de la ba-

3) Reg. Curie 2, fol. 93 vº.

4) Reg. Pecunie 2, fol. 35.

5) Al castell de Centelles (Castellreial) confiat adés a Didac de Prats, adés a Didac de Vilarreal, es feren importants treballs de reparació i fortificació dels quals ja hem dit alguna cosa a la primera part. Els mestres de cases Joan de Montmany i Jaume Vallès foren encarregats de restaurar «lo lambor do castello da fora da porta». També es varen fer obres a la «cambra reial», s'obriren finestres, es posaren vidreres, s'enrajolà el pis. L'escultor Claperós i el mestre Alfons foren cridats a col·laborar-hi en la decoració. Els subsidis per a portar a terme aquestes obres procediren de béns confiscats a la baronia, principalment als rebels Altarriba i Montcorb. (Reg. Pecunie 2, fols. 130, 156 i 218. Exercitum 2, part 1ª, fol. 63, Reg. Curie 2, fol. 192 vº Reg. Promiscuum 1, fol. 17 vº).

6) Els esclaus que apareixen esmentats als documents procedeixen principalment de botins de guerra. Per l'agost de 1464 el patró Guillem Safàbregues féu una important operació corsària per les costes de Menorca, apoderant-se, segons sembla, d'un transport d'esclaus blancs i de color. El monarca se n'aprofità bastant, fent-ne present a personalitats diverses, a alts dignataris, metges, militars, etc.; també va reservar-se alguns negres per al servei de la seva taula; encara en febrer de l'any següent reclamava alguns al governador de l'illa. (Reg. Pecunie, 1, fol. 80; Reg. Commu-

talla de Calaf degué produir dificultats per al pagament de jornals puix que en aquest període el mestre Mas es negà a seguir treballant, la qual cosa rectificà sota l'amenaça d'ésser ficat a la presó. La feina dels paletes, segons les notícies que ens donen els registres, comprengué principalment la reparació de la teulada i supressió de goteres, tals com les que es produïen a la cambra de Micer Joan de Silva, col·locació de marlets a la barbacana, construcció de retrets (cambres íntimes), entre ells el nomenat *retret de les carabasses*, construcció així mateix d'una escala de caragol, supressió d'un gran arc que hi havia a la llibreria del príncep de Viana i col·locació d'un altre que sostingués la «cambra dels *Papagais*». També s'obriren bon nombre de finestres per donar llum a les sales interiors, principalment a la *cambra major* on el mestre Mas va obrir-ne quatre, mestre Peya una de «dos creus» i mestre Colteller altra de dues columnes. A més a més, foren obertes finestres a la capella del palau (de l'obscuritat de la qual encara es queixava el monarca més tard, un cop s'enllestia el retaule de l'Huguet) i al castell de Centelles. Algunes d'aquestes finestres portaven la divisa *Paine pour joie*⁷. En l'esmentada cambra major construïa el mestre Jacques una gran xemeneia l'ornamentació escultòrica de la qual va ésser encarregada a Joan Claperós; sembla que en aquest tre-

ne 2, part 2^a, fol. 53 v°). Són nombrosos els esclaus negres, procedents d'Etiòpia i Berberia i entre els blancs abunden els de Mallorca i així mateix búlgars, turcs i d'altres països. Els patrons de nau Bernat Colell i Francesc Salvador reberen permís per a vendre onze jueus obtinguts en guerra justa. (Reg. Diversorum 1, fols. 45 v°, 87 v°, 129 v° i 189. Reg. Pecunie 1, fols. 80, 87 v° 97 v° i 146. Reg. Gratiarum, fol. 120 v° i 151 v°. Reg. Firmarum et Obligationum, fol. 4. Reg. Curie 1, fol. 130 A. R. P. Llibres de la Tresoreria, n.º 434, fol. 81 i 81 v°).

Entre els esclaus n'hi ha de curta edat, fins de 12 anys. Huc d'Aguilar rep un esclau etiòp pel seu comportament en la batalla de Calaf. (Reg. Gratiarum, fol. 120 v°). El daguer mestre Joan lo Florentí es cobra amb un negre el preu de forjar una espasa, dos punyals i alguns ganivets per al monarca. (Reg. Pecunie 1, fol. 146). En certa avinentesa un oficial reial adquireix un esclau per 60 lliures i el torna a vendre per 20. (Reg. Pecunie 2, fol. 100). Així mateix veiem canviat un esclau negre per un cavall del qual s'havia apoderat l'adversari. (Reg. Commune 4, fol. 9 v°). Els vassalls del monarca podien lliurar-se del servei militar posant en lloc llur un o més esclaus, segons els casos i evaluacions. També condemnats a galeres podien fer-se substituir per esclaus adduint raons fonamentades, com malaltia, miseria de la llar, etc. El mercader Pere Mas era obligat a pagar 24 sous de multa perquè la seva esclava negra, havia furtat un cabàs de farina. (Reg. Firmarum et Obligationum, fol. 14 v°, A. R. V. Inv. 39. Llibre de la Receptoría del Governador, n.º 1744, fol. 17 v°). El Llibre de la Marmessoria esmenta els esclaus blancs (berberiscs i turcs) i negres (de Guinea) junt amb els cavalls.

7) Hom pot veure-la en la del mur del palau reial que dona a l'escala de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Sobre obres del palau vegeu: Reg. Pecunie 1, fol. 118 v°; Reg. Pecunie 2, fols. 91, 107, 137 i 161; Reg. Promiscuum 1, fol. 3 v°; Reg. Curie, 1, fols. 159 v°, 160 i 160 v°. A. R. P. Llibre de la Tresoreria, n.º 433, fol. 33 i n.º 434, fol. 54 v°.

ball havien de sobresortir uns grans blasons reials. Potser també aniria destinada a aquesta xemeneia la imatge de l'àngel custodi que l'artista esculpia al mateix temps. S'ahudeix igualment a uns «portalets» confiats a Claperós⁸.

Les obres de fusteria anaven dirigides pel fuster Marc Çafont la intervenció del qual fou molt activa⁹. En la restauració del *Guardarroba* varen ésser emprats borns de roure de Flandes i per a l'enteixinat de la cambra dels *Paraments*, on treballava el mestre Peya, s'aprofità un procedent del palau menor. Aquest treball fou fet per Joan Caro qui també s'encarregà de la construcció de portes. Entre els fusters hi apareix l'*entretallador* mestre Henric. Diversos manyans posaren a les noves portes «panys forrellats e altres tancadures». Així mateix es col·locaren reixes noves i es construí una «gàbia» (la dels lleons? la de les aus?)¹⁰. El monarca ultimà un detallat contracte amb el forjador Antoni Sureda relatiu a unes reixes destinades als altars major i de Sant Jordi de la capella del Palau¹¹.

També en les obres d'aquesta capella intervenien Simeon Sala i el fuster Çafont i igualment rebé quantitats el protofísic Ferran d'Ayerbe per treballs realitzats en ella¹². Mestre Jacques fou encarregat, entre altres feines, de col·locar-hi vidrieres (serien obra aquestes de Joan Perri, *mestre de fer vedries?*)¹³. L'esmentat Jacques, igual que Mas, va ésser amenaçat de presó amb grills i cadenes si persistia en la seva negativa a seguir treballant, negativa motivada sens dubte per la no percepció del seu jornal consistent en un «ral» diari¹⁴. A més a més de la restauració del cor, foren fets a la capella grans treballs de decoració en els que intervingueren l'imaginer Claperós, el qual hi tramet 60 rajoles amb figures d'àngels, *títols* (llegendes) i les armes d'Aragó i Sicília, el mestre Alfons encarregat de la pintura del sostre, el pintor mossèn Bernat Mates, (ignorem quina fou la seva intervenció) i Jaume Huguet qui pintava, com és sabut, el retaule dit «del Conestable». Segurament hi col·

8) Reg. Exercitum 2 part. 2^a, fol. 78. Reg. Pecunie 2, fol. 161.

9) En certa ocasió Çafont construeix pel monarca un menjador i un dormitori de camp. (Reg. Pecunie 1, fol. 48 v^a).

10) Vegeu més endavant.

11) Reg. Exercitum 2, part. 2^a, fol. 61. Potser no arribaren a forjar-se aquestes reixes.

12) Reg. Pecunie, 1 fols 57 i 97.

13) Reg. Diversorum 1, fol. 83. També per aquesta època es posaven vidrieres a la capella de Santa Caterina de l'Església major d'Igualada. (Reg. Pecunie 1, fol. 64).

14) El ral de Barcelona era una moneda d'argent que valia 11 diners. BORET, J., *Les Monedes Catalanes*, II, pàg. 196).

laborarien altres artistes els noms dels quals no especifiquen els registres¹⁵.

Afegirem dues paraules al que ja es coneix sobre l'esmentat «retaule del Conestable», precisant els documents que en fan referència, algun d'ells fins ara inèdit. Potser l'obra va ésser començada en el mes d'abril del 1464, tres mesos escassos després de l'arribada del príncep, per tal com el 24 d'aquest mes Simeón Sala rebia 150 florins d'or *per fer el retaule* a la capella de la Mercè, o sigui la del palau reial. (Sabut és que d'aquesta capella n'estava encarregada l'ordre mercedària.). Poc després, el 22 de maig¹⁶ eren lliurats al protofísic Ferran d'Ayerbe, 300 florins d'or també destinats al retaule. Un document datat del 28 d'aquest mateix mes de maig, desconegut fins ara, declara exempt del servei militar a Jaume Huguet junt amb l'escultor Claperós, el vidrier Joan Perri i Miquel Prats i Pere Duran, citats com a fusters, per bé que en un altre apareixen com a pintors¹⁷. Probablement, Prats i Duran serien els entalladors del marc del retaule, el qual seria després daurat. Tal vegada reben la definició de pintors en el segon document perquè aquest fa referència al temps en què, ja construït el retaule, dauraven la fusta. En efecte, aquest segon document porta data de 21 de setembre el 1465, època en què el treball de l'Huguet es trobaria molt avançat. En 14 de novembre tornaven a ésser pagats aquest i el mestre Alfons i en desembre, Jaume Huguet «qui pinte lo retaulle» encara cobrava 300 sous¹⁸. La notable obra devia ésser a les acaballes quan el monarca, tot queixant-se de la manca de llum de la capella, disposava que li fos posada al retaule una cortina. Encara datat en 5 de febrer del 1466 trobem un altre document inèdit; es tracta d'un rebut estès per Pere IV a Vic, declarant ésser en son poder diverses teles artístiques i altres objectes, entre ells dos retaules amb cortines verdes: un de l'Epifania i un altre de la Flagelació. Es aquest retaule de la Epifania la pintura de l'Huguet? ¿Significa que fou traslladat a Vic (recordem la repugnància del monarca a anar a Barcelona en aquesta època) o, simplement, que passava a la propietat de Pere IV? El «retaule del Conestable» porta gravada en la fusta la divisa *Paine pour joie*¹⁹

15) Reg. Pecunie 1, fols. 32 vº, 36 vº, 100 vº. (Publicat per Coroleu). 151 vº; Reg. Pecunie 2, fols. 32 vº i 124.

16) SANPERE I MIQUEL, S., op. cit. II, p. 38. PALLEJÀ, JOSEP: *Lo Retaule del Conestable*, Butlletí de l'Acad. de Bones Lletres de Barcelona. Vol. X p. 402.

17) Reg. Diversorum 1, fol. 83. Reg. Pecunie 2, fol. 173. (Vegeu: Apèndix. Doc. nº 18).

18) Publicat per Josep Pallejà, op. cit.

19) Vegeu SANPERE I MIQUEL, S., op. cit. Els documents a què ens referim a més a més dels in-

que en aquest cas concret podriem interpretar com *pena* de viure compensada per la *joia* de la delectació artística.

Els registres són avars en notícies sobre l'estol brillant d'artistes que treballaren en la decoració del palau. Tanmateix les que trobem són escletxes que permeten el pas de l'esguard en l'ambient refinat que introduïa el nou príncep en els interiors de la casa reial. Veu's aquí alguns detalls: Jeroni Sala havia de pintar el sostre de l'escala d'una tonalitat verda amb fullatges i àngels vestits de brocat, portadors de les insígnies dels sobirans del país²⁰. Antoni Dalmau, i després Gabriel Giner o Janer, s'encarregaren de pintar el *Guardarroba*, essent gran la impaciència del monarca per la lentitud del darrer²¹. El mercedari fra Francesc Miquel, pintava la *cambra règia* ajudat per un esclau negre que li preparava els colors²². També en l'esmentada cambra hi intervenien Jaume Vergós, Joan Oliver, el mallorquí, Pere d'Olesa, Joan lo Cofrer, Pujol, Martí Lluch i Esteve Plata²³. Les cambres dels *Papagais* i de les *Garces* foren igualment decorades de nou i probablement per bons artistes²⁴. Sabem que així mateix els pintors Bernat Goffier, Ramon Solà, Gabriel Janer i tal vegada Pere Joan Rovira, d'Amer, treballaren en l'ornamentació del palau²⁵. No podem especificar la col·laboració del pintor Franci Berger, o Bergés, a qui el monarca nomena «feel pintor nostre» i el qual es dedicà, a més a més, a pintar cobertes de cavalls, banderes amb les armes reials i també una tenda de campanya destinada a aquell; tal vegada l'artista morí en un combat per tal com el darrer document que fa referència a Bergés, ja difunt, són unes despeses que féu sobre material de guerra²⁶. Treballs anàlegs als de Bergés varen ésser els de

dicats en les notes anteriors, porten les signatures següents: Reg. Pecunie 1, fols. 33 vº, 57. Reg. Curie 2, fol. 179 (publicat per COROLEU, SANPERE I MIQUEL i PALLEJÀ). Reg. Promiscuum 1, fol. 36, A. R. P. Llibres de la Tresoreria, nº 433, fol. 32 vº (publicat per JOSEP PALLEJÀ. També en 10 de juny del 1466, el monarca reclamava a Gabriel Vivet un retaule del Senyor amb un «exalo» (cortina) verd. (Reg. Pecunie 2, fol. 168). (Vegeu: Apèndix. Doc. nº 36).

20) Reg. Curie 2, fol. 172.

21) Reg. Curie 2, fols. 29 i 39 vº i Reg. Pecunie 1, fol. 142.

22) Reg. Pecunie 1, fol. 75 vº i 97.

23) Reg. Curie 1, fol. 160 vº. Publicat pel COMTE DE LA VIÑAZA, op. cit. i SANPERE I MIQUEL, S. op. cit.

24) Reg. Pecunie 2, fol. 116 vº.

25) A. R. P. Mestre Racional. Inv. 50, nº 2255. Quadern 2ª, fol. 9 A. R. P. Llibres de la Tresoreria, nº 433, fol. 32 vº. Reg. Exercitum 1, fol. 84.

26) Reg. Pecunie 1, fol. 98 vº, 100, 154 vº, 142 vº. Reg. Pecunie 2, fol. 139 vº. A. R. P. Llibres de la Tresoreria, nº 430, fol. 39.

Gabriel Alemany, paveser, del qual ja hem parlat anteriorment, amic d'altre pintor Franci Oliver, a qui veiem multat per certa trifulga de carrer²⁷.

Però de tots els pintors, de tots els artistes que voltaren el monarca, fou el preferit, el dilecte, mestre Alfons de Córdoba; dedicades a ell trobem les paraules *Pictor noster nobis ob suum acutissimum ingenium plurimum dilectus*, elogi que fa igualment honor al pintor i al príncep, per tal com revela la fina percepció estètica, el bon gust artístic de Pere de Portugal²⁸. El notable pintor «castelano», com se l'alludeix alguna vegada²⁹, va treballar per al rei, potser des dels començaments de l'any 1465 fins als darrers dies de la vida de Pere, die; en què apareixen indicis de gran activitat per part del dit mestre. No trobem cap menció concreta d'aquestes activitats llevat del prec de què es traslladi a Vic per a *historiar* una Bíblia, però abans que s'aturi al castell de Centelles on potser se li encomanaria algun bocet decoratiu, a la manera del sostre de la Capella reial, també degut al mestre Alfons. En els comptes de la Cancelleria apareixen alguns relatius a material per a l'artista; al batifulla Joan Ruffas se li adquireixen 100 pans d'or, a Joan Costa vermelló, blanquet, atzur i aiguacuit; en certa ocasió el monarca li prega que faci daurar els seus estreps i de tant en tant ordena pagaments a son nom, ja en diner, ja en espècie, sense especificar les obres a què es refereixen. Pere de Portugal protegí el mestre contra els seus deutors, el recomanà en els plets que va moure, féu presents de robes a la seva dona i segurament va interessar-se per tenir-lo content vora d'ell³⁰.

Altre artista afavorit pel monarca va ésser mossèn Bernat Mates, el qual degué excellir principalment en la il·luminació de manuscrits. Il·lustrà llibres del monarca amb certa freqüència i com hem dit col·laborà també en els treballs de la capella reial. Era capellà del príncep i aquest li concedí diversos beneficis en esglésies de Sant Celoni, Vilafranca del Penadès i altres llocs i també de Barcelona. Quan fou pres a l'adversari el poblet de La Fonteta, prop de

27) Reg. Pecunie 2, fols. 1 vº i 179 vº. A. R. P. Mestre Racional. Llibre de la Receptoría del Governador (Inv. 39) nº 1744, fol. 9 vº.

28) Reg. Commune 3, part 2ª, fol. 81 vº.

29) Reg. Pecunie 2, fol. 217 vº.

30) Reg. Commune 2, part 2ª, fol. 60 vº. Reg. Commune 3, part 2ª, fol. 81 vº. Reg. Pecunie 2, fols. 14 vº, 124, 216 vº i 217 vº. Reg. Curie 2, fol. 121 A. R. P. Llibres de la Tresoreria, nº 433, fol. 32 vº i nº 434 fols. 62 i 63. Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 74 vº i 75 vº. Vegeu: Post, C. R., *History of Spanish Painting*, vol. V, Cambridge-Massachusetts, 1934, p. 81 i ss.

La Bisbal, mossèn Mates va obtenir teles i càrregues d'oli com a dret de senyoria en el dit lloc³¹. Igualment foren il·luminadors de breviaris del monarca, Joan Pont i fra Sala³².

Pocs escultors trobem entorn a Pere IV. Ja hem parlat anteriorment de Joan Claperós, qui sembla que va ésser el seu favorit en aquest sector artístic almenys es desprèn del fet que fos l'escollit pel propi monarca per esculpir el seu sepulcre, obra que no va ésser duta a terme, reduint-se la comanda dels marmessors del testament reial a una senzilla lauda provisional³³. Un imaginar nomenat Franci Oller intervenia en les obres del palau; també Antoni Mir, conseller de Barcelona, cobrà del rei una quantitat com a preu d'una imatge de Sant Pau, d'argent³⁴. Quan Pere IV féu traslladar a Vic gran nombre d'objectes preciosos veiem citades en la relació «ystatuas, ymagines et figuras aureas et argenteas sive etiam dauratas et alias quascumque in auro et argenteo incastatas»³⁵.

Els registres són plens de petits detalls que no és possible recollir ací i que revelen l'activitat artística sota el govern de Pere IV, activitat relativament intensa si pensem en les circumstàncies en què es va produir. Freqüentment el monarca s'interessa per la feina dels il·luminadors, els dóna presses, demana detalls; micer Scot rep ordre de portar a Campreal (La Bisbal) uns pintors els noms dels quals no s'esmenten; Tarragó rep així mateix del monarca 6 imatges pintades en paper que farà traslladar a teles de lli³⁶; es fan pagaments nombrosos a batifulles per adquisició de pans d'or, a «corredors d'azur»; es comanden cortines vermelles per cobrir imatges del palau, etc.

També va interessar-se Pere de Portugal, per embellir els jardins de la mansió reial de Barcelona. Féu enrajolar les vies, instal·lar-hi tuberries de plom tal vegada per portar aigua a estanys i sortidors (com a curiositat citem el detall que el *rellotger* Bernat Vidal va ésser l'encarregat d'instal·lar tals tuberries³⁷). El jardiner Jordi Santjust (Jordino?), ajudat per Pere Castell, va tenir cura de l'arranjament nou d'aquests jardins en el que obeint disposicions

31) Reg. Pecunie 1, fol. 17 vº, 36 vº i 55 vº. Reg. Pecunie 2, fol. 105 vº. Reg. Gratiarum, fol. 65. Reg. Commune 2, part 2ª, fol. 166. Reg. Diversorum, 2, fol. 73.

32) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 78 vº.

33) Vegeu: MARIA DELS ÀNGELS MASIÀ, article ja citat.

34) Reg. Pecunie 2, fol. 134 vº. A. R. P. Llibres de la Tresoreria, nº 433, fol. 32 vº.

35) Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 67 vº.

37) Reg. Pecunie 2, fols. 181 i 181 vº.

directes del monarca hi va plantar murtres, tarongers, englantines i altres arbres i arbustes ³⁸. En aquesta època existia a Catalunya una certa afició a la jardineria i àdhuc potser s'hi produí un estil. Els ambaixadors de la Generalitat essent al castell de Blois, invitats pel duc d'Orleans, hi pogueren admirar un jardí de gust catalanesc («tiram en un clos prat fet a la cathalana» ³⁹).

Un príncep que així s'interessava per embellir les coses al seu entorn, no podia ésser indiferent a la música. Ben al contrari, sembla que aquesta fou un art dilecte a la seva sensibilitat exquisida en la que tan palesa era la tendència a la malenconia. Antoni Modoy, sonador, apareix remunerat pel monarca diverses vegades, i segurament va romandre a la seva vora fins els darrers dies; amb Modoy collaborà el músic Antoni Roiz. Enric Periz va ésser tamborí del rei. També el cor de la capella del palau es vegé afavorit, principalment el seu mestre, el xantre Nicolau Escarramats, a qui es concedí l'administració dels fruits i rendes de Santa Maria de Vallvidrera, dos beneficis a la catedral de Barcelona i altre a l'església del Pi. Aquesta afició de Pere de Portugal per la música, esdevingué més marcada en els últims mesos de la seva vida en què observem que sovint demanava «cordes de budell per a instruments de música», les quals li preparava el mestre Arcís Gornal. Músics amb llaüts, clavicèmbals, monacorts, i altres instruments eren vora el llit del monarca malalt. El «fill d'en Bastida» fou cridat per la seva traça a fer sonar el clavicèmbal. El gascó Perot de Santamaria, conegut per Perot de la Flauta, que rebé com a gràcia reial certs béns confiscats a rebels a Campródon, segurament degué aquest sobrenom a la seva habilitat per a tocar el dit instrument ⁴⁰.

Pere IV degué posseir també afició a la caça per bé que l'atenció que va haver de posar en els afers militars, i quan no en aquests en les coses d'ordre artístic, apenes li permetien conrear-la com hauria estat el seu gust. Al palau reial figuraven remunerats diversos falconers (Jordi de Xipre, Joan Terrades, Gabriel Rovira i altres) els quals cobraven sou segons els falcons que criaven

38) Reg. Pecunie 1, fols. 38, 107, 107 vº i 144. Reg. Pecunie 2, fol. 121 vº. A. R. P. Llibres de la Tresoreria nº 434, fol. 67 vº.

39) A. H. C., Lletres de l'ambaixada de la Generalitat, 1463. Chartres, 5 d'agost.

40) Reg. Pecunie 1, fols. 61 vº i 158. Reg. Pecunie 2, fols. 136, 141, 160, 167 vº. Reg. Promissuum 1, fol. 15 vº i 37 vº. Reg. Gratiarum, fol. 42, vº A. R. P. Llibres de la Tresoreria nº 434, fol. 22 i 22 vº, 83, 83 vº. El Llibre de la Marmessoria esmenta un llaüt de costelles, coll i clavi-lla de roure i tapa de xiprer, servat en una caixa de fusta coberta de cuir gris.

i si estaven o no en temps de muda. Gabriel Rovira fou tramès al Rosselló amb un falcó per a Joan de Foix, governador del comtat en nom del rei de França. Jordi de Xipre criava especialment falcons «grifauts» (gerifalts)⁴¹. També disposà el monarca algunes vedes de caça. En certa avinentesa remeté al bisbe de Vic un bell papagai. Igualment al palau reial figuraven els càrrecs de custodiadors de les gàbies de lleons i altres feres i de la de les aus⁴². El primer posseïa privilegi per a fer pastar els seus ramats, lliurement, per les proximitats de Barcelona. Exerciren el càrrec, que devia ésser important, Bartomeu Guerau, Manuel Fonolleda i el conseller Joan Berenguer Çapila. El nomenament d'aquest darrer fou fet pels consellers de la ciutat, la qual cosa originà cert disgust entre el príncep i els dits consellers⁴³.

Imaginem el príncep llegint amb fruïció en alguna de les seves sales del palau reial, tenint la seva figura per fons un d'aquells tapiços de què ja n'hem parlat en altre lloc i en el que apareixen il·lustrades les històries de Cirus, d'Alexandre, de Carlemany, de Godofred de Bouillon, del rei Artus, d'aquells varons esforçats als que tant admirés i als que pretengués imitar amb la seva noble vida d'aventura.

Aficions
literàries

De la documentació dels registres es desprèn la ben coneguda passió de llegir que sentí Pere de Portugal. Les seves abundoses cites a textos bíblics, a passatges mitològics, a fets de la història de Roma, a escriptors llatins, el seu constant interès pels llibres, malgrat que el Conestable vingué a Catalunya amb la seva cultura formada, acusen un esperit sadollat tothora de lectura, àvid dels nous coneixements renaixentistes que en les estones de retraïment degueren enlluernar la seva ànima profundament religiosa, xopa encara d'ingenuïtat medieval.

Llegia el monarca, a més a més del portuguès, la seva parla nadiua, altres llengües: llatí, castellà, francès, toscà, català i sens dubte li seria també conegut l'artificiós provençal posat en voga pels poetes del migdia de Fran-

41) Reg. Pecunie 1, fol. 47 vº. Reg. Pecunie 2, fols. 30 vº, 32, 62 vº i 71. Reg. Pecunie 1, fol. 81.

42) El costum de tenir lleons engabiats en els palaus reials, bastant generalitzat, era ja antic. Un exemple n'és el conegut passatge del *Poema de Mio Cid*, en què l'heroi defensa els seus gendres, els infants de Carrion, que fugen espordits d'un lleó escapat de la gàbia del palau.

43) Reg. Officialum, fols. 3 vº, 4 vº, 83, 96 vº. Reg. Curie 1, fol. 17.

ça. Per bé que el propi temperament l'hauria decantat sens dubte vers la literatura, tanmateix la passió per aquesta li degué ésser conculcada per l'infant Pere, son pare, el qual, gran viatger, fou considerat com un dels homes més cultes del seu temps i que durant la regència exercida mentre va ésser menor d'edat Alfons V de Portugal, es manifestà com un gran protector dels estudis literaris i de tot el que significués cultura. En els anys de la regència del seu pare va viure el príncep instal·lat als seus castells d'Elvas i Marvão (Alentejo) dedicat a la seva formació literària. Dels 16 als 20 anys va ésser a Castella. Sabudes són les seves relacions amb els principals poetes d'aquesta cort, sobretot amb Joan de Menai i el marquès de Santillana que influïren marcadament en les seves composicions. Aquest darrer li va escriure una lletra famosa en la literatura castellana, que és una exposició de la poesia del seu temps. Quan de nou tornà a Portugal la situació del seu pare com a regent havia esdevingut més crítica. Poc després la catàstrofe d'Alfarrobeira, de la que ja hem parlat, l'obligà a fugir del seu país, refugiant-se novament a Castella on va viure set anys, com ell mateix declara en una de les seves obres, passant-hi grans dificultats per tal com l'odi del seu cosí i cunyat Alfons V, mal aconsellat pel duc de Bragança, li va arrebar tots els seus béns i rendes. A Castella, més per necessitat que per gust, segons paraules seves, va aprendre la llengua del país i se'n va servir per escriure les seves composicions literàries més famoses. Tan ben dotat es trobava el príncep per aquestes activitats, que avui dia, com és sabut, gaudeix un lloc distingit en la història de les lletres castellanques.

Les obres més notables que va escriure Pere de Portugal són: *Sátira de felice e infelice vida*, composició escrita en prosa i vers i inspirada en el gust allegòric de l'època, reminiscència encara del Dant¹. *Tragèdia de la insigne reina doña Isabel*, també escrita en vers i prosa i que és una explanació de moral estoica nodrida en la lectura de Sèneca, prenent per motiu la desolació

1) Aquesta obra qualificada per M. Menéndez Pelayo d'*empalagosa* figura al còdex P. 61 de la Biblioteca Nacional de Madrid i aparegué a llum per primera vegada a Barcelona en 1468, dos anys després de la mort de Pere IV, editada per Cristòfor Bosch. L'erudit senyor R. d'Alòs-Moner, posseeix a la seva biblioteca particular un altre manuscrit, procedent dels seus avant-passats; sobre aquest exemplar publicà un estudi a la *Miscelánea de estudios en honra de D.ª Carolina Michaëlis de Vasconcellos*. Coimbra, 1930. Modernament l'ha publicada A. Paz i Melia, sembla que incompleta, a la col·lecció de Bibliófilos españoles, vol. XXIX *Opúsculos literarios de los siglos XIV y XV*, Madrid, 1892.

del príncep, davant la mort de la seva germana Isabel, muller d'Alfons V, obra que l'erudita Carolina Michaëlis ha definit encertadament com una «autobiografia psicològica»². I *Menosprecio e contempto de las cosas formosas del mundo*, sèrie de «coplas» que recorden el to de les famoses de Jorge Manrique³. Les dues composicions darreres figuren a l'inventari de la Biblioteca del príncep publicat pel Sr. Balaguer i Merino amb els números 60 i 82; molt probable que també hi figurés la *Sàtira*, però la descripció insuficient de l'antic inventariador no ho permet reconèixer. En totes aquestes obres sura l'esperit malencònic de Pere de Portugal no per voga literària de l'època en què varen ésser escrites, sinó amb accents ben sincers del seu propi temperament torturat per la desgràcia.

La religiositat del monarca va veure amb rezel certes activitats de l'Estudi de Lleida i advertí als pahers que potser eren la causa de les calamitats que la ciutat patia: el físic mestre Gibert havia interpretat uns fenòmens siderals d'aquells dies com a mal averanys, interpretació que Pere IV digué que hauria admès com a bona si hagués procedit de l'astrologia que era una de les 7 arts liberals, però de cap manera si havia estat copçada per mitjà de la geomància, pyromància, nigromància, sinomància, hidromància i altres arts prohibides. Preferia el rei confiar en Déu puix que les escriptures sagrades diuen que «non est nostrum scire tempora aut momenta»⁴.

Afavorí Pere IV els estudiosos que volien anar a Itàlia per a perfeccionar llurs estudis com es desprèn dels salconduits que atorgà a Dalmau de Raset, batxiller en dret, a Miquel Noves, batxiller també en lleis, a Pere Jaume

2) El còdex antic utilitzat en el seu estudi per aquesta escriptora, figurava a la col·lecció del bibliòfil lisbonense don Fernando Palha. Per cert que la Sra. Michaëlis al tractar del volum nº 60 de l'inventari de la Biblioteca de Pere de Portugal, publicat pel Sr. Balaguer i Merino i que conté la *Tragèdia*, creu que és una negligència de l'antic inventariador fer acabar el volum incomplet amb les paraules *a los morta...* puix que ha d'ésser *ante la muerte* amb què fineix el full 79 vº de l'exemplar per ella estudiat. Tanmateix una observació atenta ens farà veure que el nº 60 de Balaguer i Merino correspon a altre ms. més incomplet que finia *a los morta* (les; ni hay cibdad...) que és la continuació del text i que es troba aproximadament a la meitat del foli 80 en l'exemplar estudiat per la Sra. Michaëlis.

Vegeu: *Homenage a Menéndez Pelayo en el año vigésimo de su profesorado*, Madrid, 1899, on es publica l'interessant estudi de la Sra. Michaëlis. Més tard aparegué a part editat per la Universitat de Coïmbra, 1922.

3) El còdex antic és al M. 29 de la Biblioteca nacional de Madrid. Josep Amador de los Rios publicà les cobles com de l'infant Pere, pare del Conestable, a qui en un principi varen ésser atribuïdes. Vegeu: J. AMADOR DE LOS RIOS, *Hist. de la lit. esp.*, vol. VII, p. 75.

4) Reg. Curie, I, fols. 35 i 45 vº. (Publicats per Coroleu), la darrera frase citada per Calmette)

Boteller, estudiant en dret civil, a fra Dalmau Gascó i Jaume Antoni, estudiants de dret canònic. En el seu viatge a Bolònia Pere Jaume Boteller va ésser detingut quan travessava els dominis del duc de Modena i Reggio, Borso d'Este, com a represàlia del robatori de què havia estat objecte a Catalunya l'orfebre Albert de Bertrandi. Pere cuità a protestar de tal detenció⁵.

Durant els breus anys del seu govern, Pere de Portugal, obligat pels continus problemes de què va veure's voltat, degué renunciar a seguir fent literatura, a «embeverar la pèndola en la negra agua», com ell mateix diu amb frase no gaire feliç, però la seva afició als llibres no va minvar. Sembla que ara les seves lectures varen ésser principalment d'història, tant antiga com de Catalunya i d'altres pobles europeus, lectures que alternava amb les dels llibres de religió i filosofia moral, a la qual tanta tendència mostrava el seu temperament. Eiximenís, aleshores en voga, degué interessar-li: havent estat confiscada la biblioteca de cert veí de Cervera el príncep disposà que li fossin reservats el *Llibre de les dones* i una *Flos sanctorum*, i que els volums restants s'enviessin al baró de Cruïlles⁶. Un teòleg, fra Llàtzer Gallineta, (?) va dedicar-li la traducció que havia fet del grec del tractat *De Virtute*, d'Aristòtil i el monarca li ho va agrair amb una delicada lletra⁷. També Joan de Copons, personatge que devia posseir una ampla cultura, despertà l'interès del rei qui el va cridar repetides vegades a la seva vora però aquell es mantingué allunyat a França i Borgonya gairebé durant tot el temps que Pere de Portugal va governar Catalunya; potser fou Joan de Copons la desconeguda persona a qui dirigí el monarca una interessant lletra escrita en hores de depressió, en la que fa diverses cites a textos bíblics, a Cató i Ciceró⁸. Quan es va traslladar a Vic i es féu portar gran nombre d'objectes artístics no oblidà el príncep els seus llibres de filosofia, teologia, astrologia, història de Catalunya, França, Portugal, etc.⁹. Cal remarcar el llatí influït principalment de Ciceró, que empra el monarca en certs documents.

El llibreter amb qui va mantenir més relació Pere de Portugal va ésser Antoni Ramon Corro, probablement també impressor, el qual el fornïa de paper i

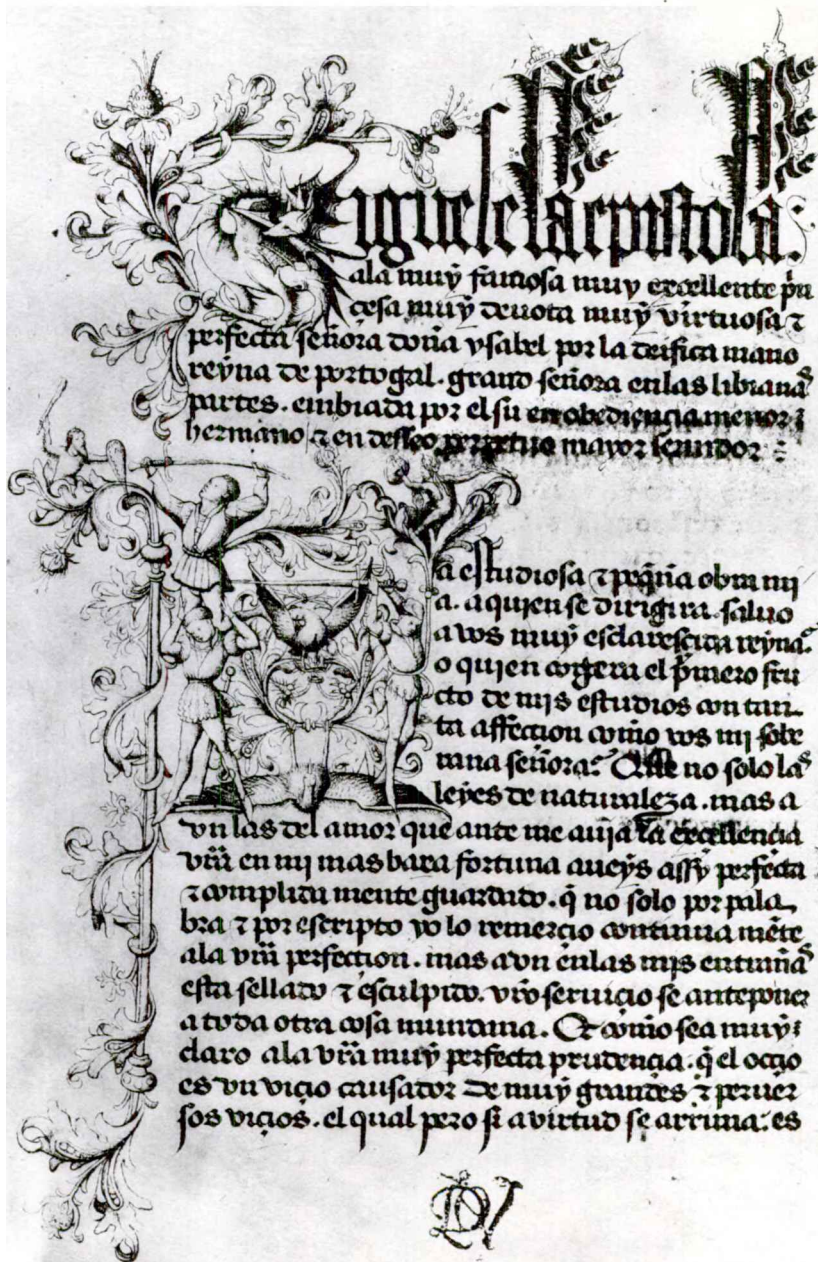
5) Reg. Diversorum 1, fol. 47. Reg. Commune 2, part 2^a, fol. 20 v°. (Vegeu: Apèndix. Docs. núms. 17 i 26).

6) Reg. Pecunie 1, fol. 94.

7) Reg. Curie, 2, fol. 189. (Vegeu: Apèndix. Doc. n° 39).

8) Reg. Exercitum 2, part 2^a, fol. 58 v° (Vegeu: Apèndix. Doc. n° 41).

9) Reg. Exercitum 2, part 2^a, fol. 67 v°.

Sátira de felice e infelice vida. (Barcelona, Bib. particular
del senyor Ramon d'Alòs-Moner).

pergamí, relligava els quaderns per a les oficines del Mestre Racional i Tresoreria reial, i fins cobrà quantitats per la seva «correduria» d'uns llibres de teologia confiscats a rebels. L'obra *Rabanus ad Ludovicum regem*, que figura a l'inventari de llibres de Pere IV i que probablement procedia del príncep de Viana¹⁰ va ésser restituit a Corro una vegada mort aquell, com exemplar que li pertanyia¹¹. Pere de Portugal s'interessà a protegir aquest llibreter i tal com féu amb el mestre Alfons, obligà a pagar a tots els que li devien quantitats. Tanmateix un fill de Corro, Joan Ramon, va ésser perseguit com a rebel. La muller del llibreter, junt amb Bernat Santangel, obtingué un passaport per anar a cercar-lo a Mallorca amb l'excusa d'estar malalt, però on havia de trobar-se fugitiu. Poc després el monarca li confiscava els béns a favor del seu cosí Pere de Portugal i de Deça que els havia denunciat¹².

Pere IV es féu portar del seu país llibres, mobles i altres objectes del seu ús. A Catalunya augmentà la seva biblioteca amb volums procedents de la del príncep de Viana que anà adquirint de mans dels mercaders, creditors d'aquest, o de béns confiscats a rebels. A continuació donem una llista dels llibres que apareixen als registres, molts dels quals figuren a l'inventari publicat pel Sr. Balaguer i Merino:

AVICENA (1)¹³. Sobre el llibre d'aquest metge àrab pres al físic Granollachs diu el monarca en una lletra dirigida als consellers: «Al fet del mestre Bernat de Granollachs vos responem que segons creem no ignorau ell e son fill son tenguts en opinió de sospitosos e poch zelants la fidelitat e servey nostres e de açó havem hauts molts reports e sentiments, la qual cosa ha comprovat en lo fet de l'Avicenna, en no voler lo'ns deixar per alguns dies solament per veure; lo que 'ns par sia cosa deshonest a un vassal cathalà de tant poca cosa no voler complaure son rey e senyor, car no era nostra intenció en alguna manera voler nos ocupar ne pendre per força lo dit libre així com fins ací per gràcia de Déu no havem fet de alguna otra cosa.

10) Vegeu l'inventari de la biblioteca d'aquest a la Col. de doc. inèd. de l'A. C. A.

11) Vegeu: BALAGUER I MERINO, op. cit. p. 26, nota.

12) Reg. Commune 3, part 1a, fol. 98 vº. Reg. Promiscuum 1, fol. 19 vº. Reg. Pecunie 1, fol. 37 vº. Reg. Diversorum 1, fol. 146 A. R. P. Llibres de la Tresoreria, nº 433, fol. 51 i 434, fols. 46 vº, 70, 70 vº i 86 vº.

13) Els números entre parèntesi corresponen als de l'inventari publicat pel senyor Balaguer i Merino.

Lletra als consellers de la ciutat, escrita a Vic, 20 de gener, 1466.
(A. H. C., S. VIII, vol. 5, c. 155).

Cautela feta a Joan dez Valls, batlle de Barcelona, sobre diversos efectes confiscats a rebels, entre els que figuren els volums

Flos sanctorum (6,25)

Llibre de les Dones, d'EIXIMENIS

que foren trobats en poder de Marguerida, vídua de Joan Robio, de Cervera, i que reclama el monarca, disposant que els restants llibres (no esmentats) siguin tramesos al baró de Cruïlles. — Barcelona, 28 agost 1464.

Reg. Pecunie 1, fol. 94.

Orde a Ferran Yañez, de què amb pecúnies procedents de la Generalitat giri a la Taula, a nom del mercader Joan Stela, 621 lliures, 12 sous i un diner, quantitat que li corresponia per la part de la «cambrada» del príncep de Viana, que li assignaren els marmessors del testament d'aquest. Entre altres efectes figuren

De officiis, de CICERÓ (16)

De viris illustribus (27)

Reg. Pecunie 1, fol. 145.

Ordre del mateix d'entregar els esmentats efectes, afegint-hi

Etica, d'ARISTÒTIL (20)

als servidors de la casa reial que s'expressen.

Barcelona, 9 octubre 1464.

Reg. Pecunie 1, fol. 142 vº.

Ordre a mossèn Bernat Civeller, conseller reial, d'assignar a la Tresoreria, els diversos objectes de la «cambrada» del príncep de Viana que li foren entregats pels marmessors del testament d'aquest, en satisfacció de deutes; entre els objectes de què es fa relació són esmentats els volums

VALERI MÀXIM (en francès) (17)

Canòniques de França (22)

Epistoles (SÈNECA?) en llatí (43?)

TÀCIT, en llatí (46)

Barcelona, 6 setembre 1464.

Reg. Pecunie 1, fol. 112 vº.

Cautela feta al tresorer reial sobre diverses joies, teles, coixins, etcètera, i els llibres de

NICOLAU DE LYRA (dos volums) (32 i 33)

que eren en poder del mercader Franci Ferrer, al qual s'adquireixen (No diu la procedència). — Barcelona, 28 abril 1464.

Reg. Pecunie 1, fol. 84 vº.

Ordre a Ferran Yañez de que pagui a Joan Peyró l'import del seu treball de relligar i folrar amb les armes reials un exemplar de

TITUS LIVI (34)

i a en Corro el d'haver-lo imprès. — Barcelona, 2 maig 1464.

Reg. Pecunie 1, fol. 37 vº.

Ordre al tresorer d'efectuar diversos pagaments, entre ells un al patge Teyde per posar cobertes a un

Llibre d'hores

Barcelona, 11 maig 1464.

Reg. Pecunie 1, fol. 82 vº.

Ordre al tresorer de que faci entrega a Joan de Castellobranco, patge reial, dels volums

TERENCI

Decretals

escrits en pergamí, i altres coses confiscades al rebel mossèn Joan Sorts. Els dos volums són evaluats en 15 lliures i 12 sous. Sorts pos-seña una collecció de 18 llibres. — 8 desembre 1464.

Reg. Pecunie 1, fol. 182

Ordre a Pere dez Pla, de pagar a mestre Martí, prior del convent de Santa Caterina, de Barcelona, 50 florins d'or i la tela que es vulgui triar, per la

Bíblia (30)

que tenia d'ell el monarca. — Vic, 4 març 1466.

Reg. Pecunie 2, fol. 146.

Relació de lletres trameses el dia 28 de desembre del 1465; entre elles una adreçada al mestre Comte, pregant-li l'obtenció d'una

Bíblia

que tenia el prior del convent de Santa Caterina de Barcelona. — Vic, 28 desembre 1465.

Reg. Curie 2, fol. 181.

Són pagats 140 sous a Bartomeu Sastre per relligar i guarnir amb «bollas, escudets i gafets daurats amb correig de seda» els volums següents:

Constitucions i usatges de Catalunya (36)*Clementines* (40)*Summa de collacions*

A. R. P. Llibres de Tresoreria, nº 433, fol. 39 vº.

El canonge de Tarragona, mossèn Joan Olcina, copia per al monarca un

Catholicon

A partir del desembre del 1464 rep quantitats diverses i pergamí. Sembla que la còpia era feta d'altre còdex que pertanyia al fill d'un cert mestre Mates (que no és l'illuminador d'aquest nom).

Reg. Pecunie 1, fols. 181; Reg. Pecunie 2, fol. 66 vº; Reg. Promiscuum 1, fol. 15 vº; A. R. P. Llibres de la Tresoreria, nº 434, fol. 59; Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 81 vº. A. R. P. Mestre Racional. Inv. 50, nº 2255. Quad. 2 fol. 7.

Relació de lletres trameses el dia 8 de desembre del 1465; entre elles una a Cosme, bisbe de Vic, canceller del rei, dient-li que entregui a Mestre Francesc el primer volum dels

Mirabilibus mundi

qui el portarà al monarca.

Reg. Promiscuum 1, fol. 15 vº.

Relació de lletres trameses en 30 de març del 1466; una a Bartomeu Tarragó, dient-li que reclami diversos llibres del monarca a en Corro, principalment

Comentaris de JULI CÈSAR (50)

Clementines

Li encarrega que els trameti «ab bon recapte».

Reg. Exercitum 2, part 2^a, f. 67.

Ordre a Ferran Yañez, de que pagui a mossèn Narcís Espanya, 53 lliures, de les quals 21 lliura i 5 sous són preu d'un

Missal i llibre d'oracions

amb cobertes de vellut carmesí i aplicacions de plata. — Barcelona, 14 desembre 1464.

Reg. Pecunie 1, fol. 186.

Ordre a Gabriel Lavinent de que faci a mans del batxiller del rei, micer Mando Alfonso, els següents llibres que pertanyien al bisbe d'Hosca i que li havien estat confiscats per rebel al monarca.

«*Volum*»

Novella JOANNIS ANDREE *super secundo decretalium* (442).

«ANGEL (DE PERUSA) *ab la Digesta nova*»

Altres «volum»

«BALDO (DE PERUSA) i BARTOL (DE SAXOFERRATO) *sobre lo Codi*»

«*Set volums de NICOLAU LABAT*»

Barcelona, 15 desembre 1464.

Reg. Pecunie 1, fol. 180.

Conminació a Pere Esteve per a que retorni la

Biblia.

que tantes vegades li havia estat reclamada i que si ara no ho feia li serien exigits 500 florins d'or com a càstic. Vic, 4 març 1466.

Reg. Promiscuum 1, fol. 41 v°.

Lletra al bisbe de Vic, dient-li que li retorna per l'argenter Berenguer Palau un

Breviari romà.

i unes casulles puix el que li demanava era una

Biblia portàtil,

amb cobertes verdes i unes altres casulles. Sant Feliu de Guíxols, 25 de juliol de 1465.

Reg. Curie 2, fol. 13 v°.

Lletra a una personalitat religiosa, dient-li que rebrà la visita de mossèn Joan Benages, i demanant-li un

Missal i llibre d'hores.

En aquesta lletra manifesta el monarca que era més venturós el matrimoni projectat a Anglaterra que el de Portugal. Barcelona, 13 setembre 1465.

Reg. Secretorum, fol. 54.

Lletra al teòleg frai Llätzer Gallineta (?) en la que el rei li agraeix la traducció que li dedica del tractat

De Virtute d'ARISTÒTIL, traducció del grec de fra LLÀTZER GALLINETA. (?)

Vic, 15 febrer, 1466.

Reg. Curie 2, fol. 189 v.º

Un

Breviari

de fra Pau Plegat es regalat pel rei a fra Bartomeu de Gualbes.

Reg. Pecunie 1, fol. 173.

Relació de lletres trameses el dia 15 d'abril de 1466 entre les que figura una adreçada al mestre Alfons dient-li que es traslladi a Vic per historiar una

Bíblia.

Reg. Exercituum 2, part. 2^a, fols. 74 v° i 75 v°.

Pere de Portugal, en el seu pas per la vida, va deixar incrustada per ci per *Paine pour joie* llà, en llocs diversos, en objectes nombrosos, amb una insistència obsessio-
nant, la seva divisa cavalleresca *Paine pour joie*, pena per joia. Aquestes sensi-
tives paraules apareixen en els castells i palaus que va habitar (en el castell
de Flor da Rosa (Portugal) hi són a una font, en l'antic palau major de Bar-
celona hom les pot veure a una petita finestra del mur d'aquest que dona a
l'escala de l'Arxiu de la Corona d'Aragó; també han estat trobades en unes
impostes procedents de l'esmentat palau que han anat a raure al museu arqueo-
lògic de la ciutat). Així mateix els objectes més variats usats pel príncep, un
llibre, una espasa, una llàntia, ostenten els famosos mots. Consulteu, si no,
el llibre de la seva marmessoria. El còdex de la *Tragédia de la insigne rei-
na Isabel*, que va pertànyer al bibliòfil portuguès Ferran Palha els ofereix
als primers folis. Figura igualment i va figurar en valuoses obres artístiques
tals com el bell retaule de l'Epifania de l'Huguet i la creu recoberta de pedres
precioses del comte de Foix quan la féu reformar el monarca per a regalar-la
a la Verge de Montserrat. Sens dubte la divisa va ésser col·locada amb una pro-
fusió gairebé angixosa que el temps ha anat, i anirà, esborrant de mica en mi-
ca, inexorablement.

Però encara la fantasia del príncep es va manifestar molt més capriciosa
en aquest curiós detall: àdhuc arribà a existir un ésser de carn i ossos que es
digué així: *Paine pour joie*. Els registres de la Cancelleria ens parlen d'ell
en diverses ocasions però el nom autèntic del personatge ha desaparegut per a
a sempre. *Paine pour joie* era el *passavant* (heraut) de Pere IV. Poca cosa
sabem d'ell. Fou fet presoner pels adversaris a la batalla de Calaf i després res-
catat; el monarca el regracià amb unes cases del carrer de la Bòria de Bar-
celona que havien estat confiscades a rebels; darrerament formà part, vestit
de damasc blau, de l'ambaixada a França, al cap de la qual figurà Jaume d'A-
ragó, descendent del duc de Gandia. A continuació d'aquest fet ja no tornem
a saber res més del singular personatge¹.

La divisa *Paine pour joie* va anar acompanyada adés d'un alcotà, adés de la
Roda de la Fortuna. Aquesta darrera, tan profusa per tota Europa a l'edat mit-

1) Reg. Pecunie 1, fol. 174 vº. Reg. Pecunie 2, fols. 36, 127 vº i 193. Reg. Gratiarum, fol. 166.

jana, fou també per al príncep un motiu obsessionant. La féu brodar en tapiços que decoraven les parets on figurava agrupada en tamany i colors diferents; així mateix la féu posar en coixins sobre els que segurament descansaria el monarca els peus, tal vegada amb un desig supersticiós de què fossin guiats pel camí d'aquella *joia* que mai no va arribar². En el pròleg de la *Sátira* alludeix a la visita que li féu «la rodante Fortuna con su tenebrosa rueda». Tantes fatalitats s'acumularen sobre el dissortat príncep — la del seu avi a Xàtiva, la del seu pare a Alfarrobeira, la del seu germà Joan a Xipre, les sospites d'enverinament de les germanes Isabel i Brites, la mort prematura del germà Jaume, el cardenal, a Florència...—que més d'una vegada degué veure entre les angoixes del malson «la volante e tenebrosa rueda simbòlica». Que aquesta l'obsessionava en els darrers temps de la seva vida ho revelen les paraules que dirigí als tortosins en hores crítiques: «E mirarem la Fortuna no ab menor sforç, ànimo e assossech que en la prosperitat. Ella és la que a tots vol invadir e experimentar e a degú no perdona, e on troba resistència allí se sforça, e tira als lochs alts e aquells treballa d'impugnar, e no cura dels infimos, mas la sola perseverància e fortitud dels que speren en Déu romp les seves forces»³.

La divisa de Pere IV ha estat interpretada de diverses maneres. L'historiador Zurita la va comentar com obtenció de pena en comptes d'alegria, i diu: «Assí sale las más de las vezes, no solamente a los que pretenden regnar, però a los que suceden en los regnos pacíficamente, que lo que piensan que les hace gozo y descanso se les vuelve en secreta aflicción y tormento»⁴. Balaguer i Merino i Carolina Michaëlis alludeixen a la interpretació absurda de cert autor que no esmenten i que traduïa la divisa així: «Modèstia per alegria», interpretació que sols s'explica per una errata d'impremta: *modèstia* en comptes de *molèstia*. Balaguer i Merino en el seu comentari diu que Pere de Portugal «supo *sufrir* en este mundo para *gozar* en otro mejor». En efecte, el príncep perseguit per la dissort en aquest món degué pensar sovint en altre de millor on podria gaudir la joia a què tenia dret el seu esperit llatzerat per tota mena de contrarietats. Recordem ací la frase bíblica que tan bellament vesteix amb paraules pròpies al final de la *Tragèdia*: «Edifica en los

2) Reg. Promiscuum 1, fol. 36.

3) Reg. Exercitum 2, part 2^a, fol. 96 v°.

4) ZURITA, *Anales*, Lib. XVIII, cap. VII.

cielos morada firme e perpetua, e alli pon tu confiança, tu renta e tu thesoro, adonde carcoma no lo consume, ni traça no lo gasta, ni ladrones no lo furtan, ni traydores lo roban, ni rey, ni príncipe, ni tirano, ni aun la çiega fortuna con todo su vano poder lo pueden quitar». Carolina Michaëlis veu la divisa *Paine pour joie* com una traducció de l'estat d'ànim del príncep que «só experimentara desilusoes tendo tantos motivos para experar venturas»⁵. Tanmateix aquesta divisa cavalleresca inspirada per un exquisit esperit de sinceritat sembla alludir simplement a tot esforç penós per a obtenir després la satisfacció que produeix una noble empresa acomplida. En aquest sentit, *Paine pour joie* recorda la frase d'altre esperit turmentat d'època posterior, Beethoven, frase que va col·locar al començament de la seva cinquena simfonia: *Durch Leiden Freude*, és a dir: a l'alegria pel dolor. Probablement Pere de Portugal degué adoptar la seva divisa quan va ésser armat cavaller per l'infant Enric, dit *l'Infant Navegador*, a Sant Jordi de Coïmbra, abans de passar a Castella en auxili del seu monarca.

Moltes adversitats esperaven al príncep en l'avenir que encara farien més pregones les seves penes a la recerca de l'alegria, aquesta alegria que per a ell degué consistir en una pura delectació artística, en una íntima adoració de les coses belles: un poema, una pintura, una melodia. Acceptà una corona amb l'ambició de poder fruir aquestes coses belles com les fruïren els reis i emperadors de la antiguitat, dels quals li contaven meravelles els seus voluminosos llibres d'història. Però ja hem vist que la corona sobre el seu front sols li procurà tribulacions de tota mena i que més d'una vegada — potser en aquells dies amargs que seguiren a la desfeta de Calaf — degué recordar la seva pròpia frase que llegim a la *Tragédia*. «Oh corona, complida mas de nobleça que de bienaventurança, si alguno te conociese bien como eres llena de amarguras, de cuydados e miserias, si te viese yazer en tierra non te querría levantar»⁶.

Tanmateix el príncep quan s'expressava així encara no n'havia fet la terrible experiència.

5) C. MICHAELIS, *op. cit.*, p. 59.

6) Còdex de Lisboa, fol. 54 vº. (Notícies recents ens assabenten que la col·lecció Fernando Palha, a que pertany aquest còdex, ha estat venuda a l'estranger).

APÈNDIX

DOCUMENT NÚM. I

Lletra (en esborrall) de Joan de Beaumont al rei de Castella, explicant-li entre altres coses, que els diputats de la Generalitat han decidit oferir la corona a Pere de Portugal. Sense data¹.

Muy alto etc. Despues de besadas vuestras reales manos, la venida de Johan Vazques con letras de creencia de vuestra Magestat parescio a estos Consejos e mas al comun traerles tan poco effecto e menos fructo que muchos se conmovieron e en parabras de desesperacion rompieron deziendo que no podian mas star sin Rey e cabeça qui les defendiesse, por lo qual despache el dicho Johan Vasques que hoy ha mas de un mes que partio instructo llenamente por que informada vuestra Magestat de los negocios proveesse sin mas dilacion lo que a su stado e servicio cumplia. Despues allego el frayre de Poblet. E visto que por aquel en sperança del qual algun tanto reposavan, les eran trahidas parabras carescientes de conclusion verdadera e de todo effecto, en tanto grado se elteraron non solamente en lo interior mas en lo exterior que fe a parabras proposieron de no dar ne creer, salvo lo que viessen, deziendo que devilitados por tales confuertes si podran se quieren ayudar demandando e buscando reparos donde los podran fallar e Rey e cabeça que los presierve de mayor inconveniente e perdicion. Preparada esta voz se levanto el comun e pueblo, e viendo los mayores a esto non poder ya resistir, por evitar scandalos preparados mayores que dezir non puedo, ajuntados sus consejos e concion, despues de muchos strechos e secretos coloquios entre ellos, fue concludido embiar en Portugal por sentir e veer si el infante don Pedro seria hombre para tal negocio emprender e para ser rey e senyor e cabeça para les defender e emparar. E de fecho embiaron. E allende desto, non desechan los convites que por parte del Rey de ffrancia les han seydo fechos e que continuadamente se les fazen con profiertas e persuaciones infinitas, perseverando empero toda via en su proposito en el concluso de Portugal. Las quales cosas vistas e non sin mucha congoxa miradas, non pudiendo otro reparo dar, deliberé fuesse a vuestra Magestat el reverendo don Loys, protonotario apostolico, vuestro embaxador e de vuestro consejo, instructo de todos los negocios e

1) Els fragments d'aquest esborrall de difícil lectura que apareixen subratllats, es troben al marge del document. Aquest comprèn dos folis afegits al registre, i són de paper i escriptura diferents.

ahun de parabras que a otra persona non osara cometer salvo a el por ser persona tan fiel al servicio de vuestra senyoria, sperando su presencia con vuestra alteza bastara procurar la reparacion destos negocios en los cuales a mi cuidaria en grand parte de vuestra gloria stado e salut. E ha oy XXIII dias partio. E pinsando e razonando ayer de como devia ya ser allegado a vuestra alteza, vino a mi nuncio de Perpinyan como el dicho protonotario havia seydo detenido e preso por el veguer de Limos [Limoux], y oficial del rey de ffrancia en Tolosa, e traído en Perpinyan, e allí lo tiene el Capdal de Buig, qui es virrey por el rey de ffrancia, solo e muy strecho apartado e non lo dexan con hombre fablar, e todos los que se fablaron con él, que habito de fabla castellana trahian fueron otrossi detenidos e presos e apartados en Tolosa; piense vuestra magestat que intencion es la del rey de ffrancia ante vos e nuestra honra e cosas, tractando en tal manera los nuestros e embaxador en special, e conjecture vuestra alteza quant grande es su deseo en alcançar la Cathalunya por ambicion de la qual tiene sus praticas modos e artes exquisitos e quantas se pueden excogitar, e los convites non cessan. E ahun ayer vi letra de los embaxadores cathalanes que con el dicho rey son narrados en como de alla sientę el rey de ffrancia quanto se faze, e entre las otras cosas les ha mostrado cartas del Conde e Condesa de ffoix como vuestra magestat es de buen e cuerdo e en liança de fraternidat con el rey de Aragon e como haveys concludido e firmado e de fecho haveys dexado Cathalunya. Rogandoles *por ende el dicho rey de ffrancia los dichos embaxadores* a la fin quieran mirar su justicia deziendo que si Cathalunya esto faze les conservara, livertara, favorescera e en conclusion los tractara e augmintara otramiente que vuestra alteza que en seco les ha, segund el dize, dexado e decebido. E por quanto los dichos embaxadores le havian supplicado permetiesse algunos cavallos de ffranceses con sueldo de cathalanes entrassen en Catalunya les ha el dicho rey de ffrancia proferido les dexara cccc lanças que son dos mil de cavallo, si quieren con sueldo, e convidandoles siempre e replicando quieran mirar su justicia. *E el dicho rey de ffrancia, segund de profundis se siente, tiene alguna inteligencia con el rey de Aragon e con los suyos con que en qualquier manera pueda [conseguir?] el dicho rey de ffrancia [el fecho] de Cathalunya. E ha dado a mossen Oliver que era con el embaxador grandes presentes e una rap... de plata. E temta por vias directas e indirectas guastar vuestro fecho de Cathalunya quanto en el es.* Assin vea vuestra magestat quanto el dicho rey cudiciar.

. . . a vuestra prudencia e sapiencia Dios sea el consejador. A mi conviene esto dezir e las cosas como han passado e passan en effecto, notificar otramiente non seria de culpa limpio. E si en este negocio querra *vuestra merced proveer por quanto non fuere mas tarde*, non haya un punto de mas dilacion mas obra efectiva e bien aparente, otramiente non haya remedio que baste, por lo qual todo notificar a vuestra merced de passo en passo como las cosas han ocurrido, embiava *el dicho prothonotario*, e despues de partido embie Johan de Leaig, e despues Camet, vuestro criado, por que vuestra señoria sea sabidora e baste a mi excusacion. Ayer, senyor muy

alto, allego un correo embiado por mossen Cardona, truxo letra de vuestra senyoria por el prothonotario en la qual se contenia como a mi non scrivia por quanto yo non havia scripto con el correo. Senyor, es verdad que algunas vezes por dignos respectos yo faria scrivir el prothonotario solo por si e por mi e lo que por el se scrivia de mi ordinacion e instruccion siempre se ha scripto, bastava a mi vuestra magestat de las ocorrientes cosas fuese sabidor. E si en esta Cathalunya vuestra merced quiere parte haver non dilate mas la provision. Estos, poco a poco, de las villas e tierras que yo tengo ya se fazen dar por el general e prestar los homenages e juramientos, e spero un dia me diran que faga mi pro, por las quales cosas, Senyor, soy puesto en mucha agonía, donde suplico vuestra alta senyoria lo mas humilmente que puedo, o en el un cabo o en el otro se digne remediar e a mi mandar en otras cosas mas cumplientes a vuestro servicio ir e trabajar. E por non attediar de tan luenga scriptura vuestra alta senyoria fare fin; lo al he remetido de paraula a ese vuestro criado. Suplico aquella se digne creerle. Dios increado augmente vuestro real stado. Scripta en la vuestra cibdad de Barchinona.

Reg. Promiscuum 1, fols. 88 i 89.

DOC. NÚM. 2

Lletra dels diputats a Pere de Portugal requerint la seva ràpida vinguda a Catalunya. Barcelona, 7 de gener del 1464.

Al molt alt e molt excellent senyor lo senyor en Pere per la gracia de Deu, Rey d'Arago, etc., comte de Barcelona, etc. = Molt alt e molt excellent senyor = Per mossen Francesch Ramis havem scrit a vostra excelencia e trameses dues galees per la benaventurada venguda de aquella, apres vista la tarda ab un berganti havem scrit al dit mossen Ramis per solicitar la expedicio de vostra altesa ab dues letres de creença explicadores al illustrissimo Rey de Portugal a voluntat e ordinacio de vostra majestat. E ara havem expedita la calavera ab que va la present, portant mossen Jacme Fivaller, caveller, e Berenguer Marti, exhibidors de aquesta, solament per suplicar, oportunament e importuna, la celsitud vostra, que de present, repulses totes dilacions, vingue, com sie de gran necessitat, e ultra aço fem armar nau per exir a rebre aquella, e molt prest seran expedites. A donchs, molt alt e molt excellent senyor; humilment e devota, suplicam, e ab degut honor e reverencia, requerim una, dos e tres vegades la senyoria vostra, sie de merce sua, si partida no sera, partescha encontinent e vingue a mes anar, com sie no solament extrema, ans urgentissima necessitat, tant per la guerra que continuament gaste e consume lo patrimoni de vostra reyal corona, quant per la incredulitat que per mals seminadors se cause en los animos de moltes gentes per la dilacio, quant per provehir al necessari ans de la primavera, quant per ob-

viar a les insidies e mals tractes dels enemichs qui en vostra benaventurada venguda succehir porien, ço que a Deu no placie, quant encara per comprimir la audacia de molts enemichs qui sentim se preparen en deservay de vostra clemencia. Mostrau, senyor molt excellent, ara la voluntat significada ab les letres generals e particulars de vostra excellencia portades per lo dit Berenguer Marti. Mostrau lo amor que a la propia patria e als vassalls teniu. Mostrau la magnanimitat e strenuitat de vostra reyal persona, e finalment mostrau voler e amar tal patrimoni e senyoria qual es aquesta qui en molta e molta congòxa e perill es posada a la qual remediar cove ab gran precipitacio esser provehit. Certificants vostra gran Senyoria que per dar orde a tot lo que pensar se pot scrivim al dit serenissimo Rey de Portugal ab creença explicadora per los dits mossen Jacme Fivaller, mossen Francesch Ramis e Berenguer Marti a tota ordinacio de vostra altesa, la qual humilment suplicam per merce sua a importunitat de qualsevol persones no vulle provehir de officis fins tant sie presencialment entre nosaltres com sie de molta necessitat per bons e saludables respectes. De les particularitats e congòxes de part deça ocorrents per los dits mossen Jacme Fiveller e Berenguer Marti pora esser amplament informada vostra gran e excellent senyoria la qual nostre senyor Deu façe tots temps vencedora e aquella mantingue e prospere longament ab tota felicitat segons desige. Scrita en Barchinona a VII de janer del any MCCCCLXIII.

A. C. A. Secció de la Generalitat. Registre de correspondència dels Diputats, nº 68 I, fol. 46.

DOC. NÚM. 3

Lletra del monarca a mossèn M. de Monsuar, degà de Lleida, diputat del General i conseller reial, queixant-se de la conducta dels mercaders respecte a la manera com s'han d'efectuar els contractes per pagar els soldats¹. Molins de Rei, 7 febrer, 1464.

Al venerable e amat conseller nostre mossen M. de Monsuar, diputat de Catalunya. = Lo Rey, etc. = Venerable diputat e amat conseller. En servey molt vos tenim lo treball ab molta affeccio que haveu hagut e haveu en aquests contractes e negocis apoderant vos que siam servits. Certament vos ho agraphim, pero significam vos que nostra intencio es, e axi ho entenem servir, de no dar loch ni consentir que en qualsevol contracte que es faça sien les robes mes de la terça part, mas sola a-

1) Sobre aquest assumpte publicà algun document el Dr. Josep Coroleu en el seu estudi sobre Pere de Portugal, aparegut a la *Revista de Gerona*, 1878, vol. II.

quella, e les dues en contants, que prou es als mercaders, ultra lo que hi guanyen en moltes maneres les los tragam de casa. Significant vos que si no ho voldran fer e passar axí darem tal orde ho hauran tot a dar en diners contants. E par nos be degut com sia per defensio de la terra de lurs cases, substancia, fills e mullers, e nos hi metam la persona. Som certs en lo que a vos tocara, si fara lo que es nostre servir, e axí us ne pregam. Dada en Molindereig a VII dies de febrer, any mil CCCCLXIII = Rex Petrus.

Reg. Curie 1, fol. 4.

DOC. NÚM. 4

Ordre del monarca a Guillem Setanti, tresorer reial, prohibint-li efectuar contractes que no sien a base de dues parts en diner i una en teles. Martorell, 9 febrer, 1464.

Lo Rey etc. — Tresorer: Reebuda havem nostra letra e vist lo contengut en aquella; al fet de les banderes responenent volem se facen de aquells millors taffatans o terçanells que es trobaran. Al contracte de les III milia liures, pus finat es, com contents passe, pero qualsevol altres que apres contractats haguesseu en que les robes fossen mes de la terça part volem sien recisos e no tenguen; e us prohibim e vedam d'aquí avant no façau ne doneu loch a algun contracte que los comptants no sien les dues parts de la suma en diners, e robes ant solament la tercera, e encara aquelles a for rahonable e no res demesià car no dariem loch en nenguna manera altrament se fes. Significant los que si altrament ho volguessen sforçar nos los forçarem a dar ho tot en diners, encara que non vullen e axí ho deriem fer, ates que es per defensio de la terra, be universal d'ells e restauracio de lurs cases, fills e mullers, en que nos mettem la persona. Del contracte que scriviú dels mil florins en que ha velluts, domasquins, xamellots e gibalins no volem en nenguna manera gibalins pero tramettau nos les mostres dels xamellots e de les sedes e si ens plauran e baxaran a rahonable preu serem contents en tal contracte, ultra lo terç que havem deliberat de pendren robes sien L liures en les dites robes. De la tenda gran que dieu, volem se sobresega fins a nostra venguda o altre manament nostre. Del papalló e altres coses havem fet memorial al sindich quin conferiria ab vos. Dau compliment a tot com de vos speram. Dada en Martorell a VIII° dies del mes de febrer del any mil CCCCLXIII. — Rex Petrus.

Reg. Curie 1, fol. 2 v°.

DOC. NÚM. 5

Lletra del monarca a Guillem Setanti, tresorer reial, admirant-se de què els mercaders vulguin pagar en florins corrents, en comptes de florins d'or, la quantitat a què estaven obligats per subvenir a les despeses de la guerra. Igualada, 11 febrer, 1464.

Al amat e feel conseller e tresorer nostre en Guillem Setanti. — Lo Rey etc. — Tresorer: per Ferrando Yanges, nostre criat, nos es referit com ha rebuts mil florins d'or a nos offerits per los consols per part dels mercaders, e que ara ells dien que los mil florins offerits son corrents, de que som posats en admiracio, e que homens tant richs, tant poderosos e en tant nombre com ells son e qui de nos speren favors e honors vullen detraure aquella poca summa que es la diferencia de florins d'or a corrents, essent nos de pecunia en tal condicio de temps vacuos, maiorment que en lur oferta per a nos fonch dit de or, e alguns ha aci en casa nostra que diuen ho oyren, e que nunca fos de or se deu entendre encara que or no fos dit, considerat a qui feyen la oferta, e qui son ells, per que us encarregam procureu ab ella e façau deguda instancia donen lo compliment per a mil florins d'or els assignen a vos. E aço no falte per res. No dubtam per que ho poden fer e per lo amor que ens han ho faran. E si lo contrari feyen hauriem a creure no ho fan ab la amor que ens fonch offert e de paraula significat, e serien ne causa alguns avaros e tinentes, e no els ne hauriem aquell complit grat que si ho fayen liberalment juxta la promesa e oferta. E haian decontinent, o se assignen en taules, o en cases, o on se vulla. Dada en Agualada a XI de febrer, any mil CCCCLXIII. — Rex Petrus.

Reg. Pecunie 1, fol. 3.

DOC. NÚM. 6

Lletra del monarca a Arnau Maçana, mercader de Barcelona, insistint en que s'ha de pagar als soldats dues parts en diner i una en teles, i no la meitat en diner i l'altra meitat en teles, com proposen darrerament els mercaders. Igualada, 15 febrer, 1464.

Lo Rey etc. Arnau Maçana, feel nostre: Reebuda havem vostra letra e aquella entesa, vos responem; al primer cap dels contractes vos diem que nos amam los mercaders, els volem ben tractar pero no volem oblidar a nos ne a nostres gents en tant nos periudicar, car a ells los sera respost del General a XVI milia per mil, els

son preses les robes que no haurien qui les los tragues de casa a preu rahonable, e aço els deuria bastar, e no deurien voler sobremetre les robes mes del degut, e contentar se deurien en los contractes mettre lo terç de robes e no la meytat. E axi nos poriem algun tant contentar nostres gents, com en altra manera dant los la meytat en robes e a preu soberch los descontentariem e no ens porien ben servir e leixar nos hien al millor. Axi contenten se los mercaders del rahonable, com dit és, e de mettre lo terç de robes en contractes e lo restant en diners de les dues parts. Als dos caps altres de que scriuiu, es a saber, de la licencia de la nau d'en Oliver per a Levant, e de la licencia de poder levar lo raudor que demana lo venecia, scriuen nos ells matexos de qui es interes e apres farem lo que a nos parra que sia benefici e plaer d'ells e servey nostre. Dada en Agualada a XV dies del mes de febrer del any mil CCCCLXIII. — Rex Petrus.

Reg. Curie 1, fol. 6.

DOC. NÚM. 7

Notificació que fa Pere IV al duc de Borgonya (Felip el Bo) d'haver estat elegit rei pels catalans. Igualada, 17 febrer, 1464.

Petris, Dei gratia Rex Aragonum, Sicilie, etc. Illustrissimo et potenti Philippo, Duci Burgundie, etc. Avunculo nobis carissimo: salutem et prosperorum succesuum incrementa. Placuit omnipotenti Deo qui benesperantibus nunquam de esse consuevit: ut et is qui his regnis ultimo potiretur se dignum qui ab eisdem expelleretur effecerit: et cathalani iuris nostri non obliti, dum satis idoneum tempus sibi viderent, nos in regem ac dominum proclamaverint. Accepto, igitur, apud Ceptam cum contra aguerenos bellum gereremus eorum nuncio, nos Barchinonam contulimus; iustitiam nostram qua tot annis, cur ita scit Deus, domus nostra privata fuerat prosecuturi. Que cum ita sint, Illustrissime Dux, digna que vobis notificarentur his que sequuntur causis existimavimus primum quia vos cultorem optimum iusticie: deinde fautorem ac directorem domus nostre semper cognovimus non enim excidit a memoria nostra neque profecto excidet, quo amore ac humanitate fratres sororemque nostros carissimos, cardinalem scilicet et principem Cipri ac dominam de Ravasten digne memorie prosecutus estis. Accedit adhuc vinculum affinitatis quo mutuo coniuncti sumus, necnon vestra erga nos benevolentia de qua et iis legatis vestris qui superiori tempore ad Portugalia venerunt, et exemplis pluribus nos certiores facti sumus, unde amore quodam paterno erga vos provocamur et ex debito obligamur. Quas ob res, illustrissime Dux, vos certiore reddimus quod quecumque vobis grata esse intellexerimus tanquam patris vota adimplebimus, vobisque tanquam patri persuasum esse volumus nos nostraque omnia vobis prompta paratissimaque semper fore. Nos quoque firmiter speramus

vos in hoc tam iusto prosequendo negotio pro vestra in omnes caritate, proque in nos domumque nostram singulari quadam et veteri ut diximus amicitia, pro ipso demque affinitatis vinculo neque nobis neque iusticie nostre unquam defuturum. Datum apud villam nostram Aqualatam die XVII° mensis februarii anno a nativitate domini Millesimo CCCCLXIII^o Rex Petrus.

Reg. Secretorum, fol. 1 v°

DOC. NÚM. 8

Lletra del monarca als diputats de la Generalitat, advertint-los els inconvenients que es produeixen per no pagar-se als soldats com ell proposa. Igualada, 20 febrer, 1464.

Als venerable e magnífichs, amats e feels consellers nostres los deputats del General de Catalunya. = Lo Rey, etc. = Venerable, magnífichs, amats e feels consellers nostres. Reebuda havem vostra letra sobre los contractes faedors, allegant entre les altres coses que ans de la oferta de les sexanta milia liures lo General faie contractes mes desavantajosos no perdent hi res, car al for mateix dava los draps a la gent soldada, etc. Al que us responem que creem los contractes han axi passat mas nos havem plena noticia dels dans, incomoditats e profits que aportat han. E nos que no som ignorants que es gent soldada ni com viu e com se contenta e quen vol la rao, som be certs que la gent d'armes pagada en tal manera no pot fer fruyt com lo sou sia poch e en los draps perden la meytat e axi els conve robar e devorar o anar se'n e significar als adversaris que força vendrien a descontentacio. E essent contents de diners per supplir a les necessitats no roben la pobra gent, fan lo degut servey, e meten se voluntaris als perills, augmenten e no disminuexen e los forasters, e encara adversaris, oida la fama, venen e dels contraris se partexen; e tal practica com a bona volriem e entenem nos servir, per lo qual es nostra intencio los contractes se facen ab la meytat, sino com dit es dessus, per satisfaccio de les gents soldades, qui son mur als qui stan en ses cases. Per que compres que en Maçana es massa affectat als qui tant volen guanyar en aquestes robes e contractes que en res no capia de tals materials e contractes, car confiam en Deu e en los bons e leals cathalans medis e formes se trobaran per a diners haver sens los contractes. Agrahim vos molt lo treball dels X milia florins e de les vitualles, pregam vos vullau continuar fins a la fi ab effecte. Dada en Aqualada a XX de febrer mil CCCCLXIII = Rex Petrus.

Reg. Curie 1, fol. 9 v°

DOC. NÚM. 9

Lletra del monarca al cavaller Pere Jaume de Guàrdia, sobre les negociacions matrimonials que aquest gestiona a França. Igualada, 26 febrer, 1464.

Lo Rey, etc. = Amat e feel nostre. Reebuda havem una vostra letra feta en Perpenya a XVIII de febrer, la qual vista e encara compres lo que per altra scriviú al noble don Francesch de Pinos, restam content de vostra diligencia en los negocis e providencia en la prosecucio de les coses concernents nostre stat e repos de aquests regnes, obviant al rompiment del comerci, e encara declarant al illustre comte de Candale e visrey, nostre car cosi, la voluntat e amor nostre al christianissimo rey de França, nostre carissimo cosi, e lo bon desig a la confederacio: les quals coses com a nos acceptes molt les vos agraim e loam, lo que mogut es stat per dar principi e medi a la confederacio, raonant de nostra persona que som sens muller, e com tenim dos germanes donzelles e sens marit, veem lo que lo dit comte nos ha respost e com devieu de sa boca oyr lo seu pensament e resposta e fer abdosos conclusio, e que per mossen Miquel Cardona nos seria tramesa. D'on vos diem quens plau e som contents a la pratica de tals negocis se do per vos orella e encara diligencia car, o per nos, o per alguna de nostres sors haurem e reputarem a be se tracte algun ligam o vincle de nova parentela e amistat ab la casa de França e ab coses propinques e acostades molt al illustrissimo rey e cosi nostre de França dessus dit ultra lo deute que ja entre nos es. Nostres sors e lur fama e criança qual sia, prou es manifest. E si en boca de altri sta millor pur en dir la veritat e lo que es de lurs virtuts e laors no devem callar. Tractar se poden les coses praticables, les conclusions sien remeses a Deu qui es dispensador de les gracies. Lo que diem es per satisfaccio del que fins ara nos haveu scrit, apres juxta vostre meneig e scriure vos sera respost. E vos continuament obrau com de vos se spera per nos ab molta fiança. Dada en Agualada a XXVI de febrer Mil CCCCLXIII. — Rex Petrus.

Reg. Secretorum, fol. 3 vº

DOC. NÚM. 10

Lletra del monarca als diputats de la Generalitat, queixant-se de què el tresorerer només li ha portat 2,000 florins, quantitat insignificant per atendre les moltes necessitats del moment; recorda el monarca les sumes que li foren promeses abans de venir a Catalunya i repeteix els greus conflictes que es deriven de la manca de diner. Igualada, 3 març, 1464.

Als venerable magnífichs, amats e feels consellers nostres los deputats del General del principat de Cathalunya. — Lo nostre tresorer es vengut ab dos milia florins e d'on speravem portas tanta quantitat que ens tragues de les congoxes en que stam a causa dels pagaments de aquestes gents e sustentacio de aquestes despeses e guerra, nos ha mes en maiors pensaments e tals que ens par dura cosa aço tollerar. E com sabeu nosaltres en nom de la terra graciosament e voluntaria nos offerts cinquanta milia lliures per sustentacio de la guerra e X milia lliures per subvenir a la despesa ordinaria de casa nostra e ultra aço los X milia florins dedicats al socors de Cervera, de les quals quantitats lo que rebut havem es no res o tan poch com vosaltres sabeu, e nos per sostenir aquest carrech de gent havem manlevat e fet nos prestar de diverses gents a qui som tenguts de pagar obligats. E vosaltres nos feu, o voleu nos fer, pagaments de contractes de robes e coses tals que effecte algu no han, per forma en diner no poden haver, de que stam molt enuiats e delliberam en manera alguna aço no soportar ne acceptar sino diners comptats que per vosaltres sien a nostre tresorer, o a qui nos volrem, assignats. E haiau los en quina manera vos vullau que nos en la habicio, o exaccio, d'aquells no entenem pus treballar sino en quant trametrem lo tresorer per pendre diners; lo als sia remes a vosaltres qui per lo benefici e repos de la terra los haveu offerts, els haveu haver de donar, basta nos hi metam nostra persona e anima, e anam per aci ab necessitats cremant nos la sanch, significant vos venim de tals que no ens ve be demanant cascun jorn enviar degu ne esser molestos en la adquisició de aquestes quantitats per les quals cascun dia per multiplicades lletres a tothom enujam, e nos restam pus enujat; sia remes a vosaltres qui ampren e forcen los qui tenen los diners encaxats e els compellian en servir la terra per lo be lur propi e de tots maiorment puy segur los es lo esmerç. Per que us pregam e stretament encarregam doneu tal orde e forma haiam diners de comptants si la salvacio de aquest principat e de vosaltres matexos desijau, car nos empachar no ens entenem sino sols per trametre la persona qui pendria de vosaltres les quantitats e si no ho fareu vosaltres veureu lo dan que es seguira per no haver diners, car perdreu la gent, lo ventre de les quals no soffre dilacio, ultra la infamia e oppinio que de alli se seguira, e sens gent sentireu que es lo que's pot obrar. Feu hi donchs la deguda provisio si lo stat nostre e lo nostre be a repos desijan. Dada en Aqualada a III dies de març any mil CCCCLXIII. — Rex Petrus.

Reg. Curie 1, fol. 17 vº.

DOC. NÚM. 11

Ordre del monarca a Ferran Yanyes, lloctinent del tresorer reial, de què accepti efectuar contractes la meitat en diner i la meitat en teles, però que aquestes siguin de fàcil venda. Vilafranca del Penedès, 9 març, 1464.

Al fiel lugartinent de thesorero nostro Ferrando Yanyes = El Rey. = Lugartinent de thesorero fiel nostro: Por satisfaccion de los diputados que acerca d'esto nos han scripto e embiado a fablar, e por cessar de aquestas molestias, seremos contentos si los contratos de las cinquanta mil libras con mas avantatge non se podran fazer, se fagan con la metat en dinero la otra en panyos e ropas non sobremetidas e razonable prezio, por forma que sean tales que hayan desexida e luego se pueden vender. E el dinero cobrat luego en faziendose los contractos e ambiat nos los luego a buen recaudo. E de los panyos nos avisat quales e de que suertes e colores haureys hovido porque os scrivamos quales vendreys e quales terneys. E si aquellas suertes que nos fue scripto son tales e a razonable precio las podreys tomar, e telas e sedas. En esto usat toda diligencia e seet presente a los contractos e sean hi presentes otras personas que entiendan. Scrivimos a los consellers dessa cibdat no us detengan los dineros a la tabla como sean puestos, mas que us los delibren. E dat les la letra. Dada en Vilafranca a VIII° de março mil CCCCLXIII. = Rex Petrus.

Reg. Curie 1, fol. 21 v°

DOC. NÚM. 12

Notificació que fa Pere IV al papa (Pius II) d'haver estat elegit rei pels catalans. Igualada, 15 abril, 1464.

Sanctissime, etc. Et si iam alias ampliores ad sanctitatem vestram iam quidem dedimus litteras: tamen quia ut ei non redderentur posset contingere: constituimus has etiam im presentiarum dare. Que igitur his nostris litteris dicturi sumus benigne accipiat, Beatitudo vestra, supplicamus. Placuit nanque omnipotenti Deo qui bene sperantibus nunquam deesse consuevit: ut et is qui his regnis ultimo potiretur, se dignum ut expelleretur effecerit, et cathalani iuris nostri non obliti, cum satis idoneum tempus apud Ceptam dum bellum contra aguerenos gereremus, eorum nuncio nos Barchinonam contulimus, iustitiam nostram qua tot annis cur ita scit ipse Deus, domus nostra privata fuerat, prosecuturi. Que cum ita sint, Pater beatissime, existimavimus, sanctitati vestre potissimum notificanda esse: eidem eo quo possumus studio maiori

supplicantes: ut post quam summus ipse deus iuri nostro consulere dignatus est: ipsa quoque que in terris locum eius obtinet: eidem iuri nostro favere dignetur et velit. Domus enim nostra summo isto Christi pontificatui devotissima semper fuit ac obedientissima, ipsa quoque B. v. sibi persuadeat, nos obedientissimum sibi filium: nos-traque omnia eidem prompta paratissimaque semper fore. Almam personam vestram, etc. Datam apud villam nostram Aqualatam die XV mensis Aprilis anno a nativitate Domini Millesimo CCCCLXIII.

Reg. Secretorum, fol. 1

DOC. NÚM. 13

Pere IV encomana al bisbe de Silves la defensa dels seus drets al mestrat d'Avis (Portugal) que li ha estat arreballat injustament pel monarca portuguès. Barcelona, 23 abril, 1464.

Reverendo padre en Christ, amado e devoto nostro. Recebimos en dias pasados vuestras cartas contenientes en si avisos doctrina e consejos speciales dignos de vos e procedientes de mucha amor e innata affeccion, e conduzientes certamente nuestro servicio, stado e bien, lo qual por la noticia e experiencia que de vos ya del passado tenemos con mucha fiuza de vos speravamos. Faga nos Dios tanta merced que la voluntad que de vos retribuir en tantos nuestros meritos tenemos, nos de forma de executar por effecto. Por ende usaremos siempre de vos e vuestras virtuosas profier-tas en nuestros negocios, e en lo que a nos occoriere con fiducia cierta. E por quan-to hovimos sentimiento e informacion que el Serenissimo Rey de Portugal nuestro muy caro e muy amado primo ha embiado o entiende embiar a nuestro sancto pa-dre por supplicar su Santedat se digne conferir el Maestrado mio de Avis, e disponer de aquel en cierta forma, nos ha convenido scrivir e de fecho scrivimos al dicho sancto padre supplicando su Santedat del dicho Maestrado non quiera otramiente por su benignidad proveer que dispuesto es, segund vereys por la copia de la letra en la presente interclusa. Otrossi, scrivimos a cerca del negocio al dicho illustrissimo Rey nuestro primo. Speramos por su mucha virtud e amor que a nos ha cessara e a nos complazera. E con toda verdat causas el servicio de Dios e otras dignas nos mueven el dicho nuestro Maestrado tener, e entre las otras porque mucho deseamos condu-zir al fin devido algunas obras e fechos en el dicho Maestrado, e a causa de aquell principiadas e ahun por dar effecto que los Comendadores de aquel orden puedan haver mugeres. Las despensas de la qual seremos promptos azer pagar a la Camera apostolical. Lo que en bien augmento e direction del dicho Maestrado villas e pueblos de aquel en nuestros tiempos fechos havemos, a vos e a muchos otros es notorio, e parece nos cosa digna ahun en esta dignitat real la divina providencia por su infi-

nida bondat seamos assumpto, del dicho Maestrado non devemos ser privado por algun tiempo. E considerar se deve de lo que a nos pertenece non tenemos entera posesion nen de los frutos abundantemente usamos. Somos en guerras e en despensas varias e innumerables e de las rentas de aquel Maestrado a lo menos a nuestros criados servidores e casa que alla stan damos alguna forma de satisfaction, allende que mediant aquel e por su causa tiraremos de alla algunos gentiles hombres e gentes para nos en estas guerras e necessitat servir. Las quals cosas consideradas a nos viene bien, e es ahun de necessitat el dicho Maestrado por el presente tener fasta Dios distribuidor de las gracias haya otramiente dispuesto, e a nos por su benignitat entregado lo que su clemencia el drecho e justicia nuestra a nos tienen prometido por lo qual Reverend padre en Dios con la maior affection que podemos vos rogamos por nuestro amor e servicio con la Santitat de nuestro sancto padre nos querays tanto trabajar que del dicho Maestrado provision ninguna se faga, salvo algun tiempo, quando Dios nos dando otra disposicion precediesse nuestra voluntat. Speramos su Santedat por los respectos ya dichos e dando obra nuestra buena intercession por su benignitat lo fara, e a nos en esto complazera. E por quanto havemos seydo informado que el comendador mayor de nuestro Maestrado de Avis contra tenor del pacto fecho e prometido trabaja en essa Corte e se sfuerça obtener de nuestro sancto padre provisiones nuevas e a nos derogatorias poco attendiendo a la gratia que después dessus demeritos e privacion le fezimos incorriendo e non dubtando encorrer en las penas de diez mil ducatos adquisideros a la camera apostolica, por tanto si assin fuere vos rogamos que acerca desta materia la qual vos bien sabeys seays con nuestro sancto padre, e su Santedat suppliqueys non prometa en preiudhizio del pacto ser alguna cosa en favor del dicho comendador innovado, mas como a periuro e infringidor de lo prometido le plega repellar lo, e dar le silencio, e ahun si bien visto fuere a su Santedat lo mande executar de las penas adquiridas a la Camera apostolica, e en que haura encorrido por infriction del pacto. Scrivimos a los reverendissimos Cardenales de Rohan y de sant Angel, recomendandoles nuestros fechos *in gratie* e en creencia nuestra; plegaus ser con sus reverentes paternidades, ca en las virtudes dellos tanto fiamos que a nuestros negocios non fалlesceran si seran requeridos e rogaods. E vos reverend padre en Dios, e en esto e en todos nuestros negocios fazet juxta vuestra loable costumbre segund de vos speramos. E por estas causas principalmente embiamos el religioso e amado nuestro fray Loys de Castellvi, del orden de sancto Joan, e comandador de Tortosa informado de nuestro querer, puede ser bien creydo como persona a la qual nos damos entera fe, de los fechos nuestros havemos buena esperanza en Dios los traera a saludable puerto con su servicio e honor nuestra. E Dios immortal reverend padre en Christ sea nuestra protection. Dada en Barchinona a XXIII dias del mes de abril del año Mil CCCCLXIII. — Rex Petrus.

DOC. NÚM. 14

Notificació que fa Pere IV a Ferran de Nàpols d'haver estat elegit rei pels catalans. Barcelona, 23 abril, 1464.

Al serenissimo Princep don Ferrando Rey de la Gran Sicilia nostre molt car e molt amat cosi. Nos en Pere per la gratia de deu rey darago de Sicilia, etc. Salut ab augment de amor. Si fins al present illustrissimo princep e car cosi no us havem scrit ne significada nostra venguda en aquest nostre Principat ha ho causat la negociatio gran e temps turbulent que en lo dit principat oppres e longament lexat, trobat havem. Ara com nostra intencio sia sana vers vos com a rey virtuos e en lo mon famosissimo qui per ses virtuts molt amam amistat a aço lo deute que entre nos es, es stat vist cosa digna deureus comunicar nostres fortunes. E ia per fama haurau en cert compres que obrant la divina providencia provenint a cascu lo que iusticia divina e humana li permet se es fet que per los fidelissimos naturals nostres cathalans stant nos en Affrica pugnant contra los moros en Rey e Senyor de aquest principat e Regnes som stat proclamat. La qual cosa certament a vos qui de noblesa e equitat de animo no affreturau en plaer succeir arbitram persuadits a tal credulitat per les obres per aquell qui de aquests regnes dignament es stat expellit a vos atemptades e en lo taler ja ordides haguera portat a effecte si hagués pogut. Les quals no se ignoren fan fe de aço los exemples seguits los criats o servidors de aquell rey magnanimo e de indelible recordacio lo rey don Alfonso pare vostre, nostre cosi, per ell, vostre e nostre adversari, no solament mal acullits mas pessimament tractats segons som informats. E les obres fetes als cathalans qui tots temps en la augmentatio de nostra corona son stats promptes ho demostren a mes altres lligues e effectes que per no entrar en les mars maiors es loch callar. E per que nostre bon profit e intentio vers vos mes manifesta vos sia e causa de avis, trametem a vos lo religios e amat nostre, frare Loys de Castellvi, del orde de sant Joan de Hierusalem e comanador de Tortosa qui pus larch vos ho comunicara e a vos nostra voluntat compresa referra. Pregam per ço Serenissimo e car cosi ab molta affectio que fe al dit frare Loys de Castellvi vullau correspondre a aquesta intentio. E sia Deu immortal Serenissimo princep e car cosi vostra protectio. Dada en Barchinona a XXIIII de abril del any Mil CCCC LXIII. — Rex Petrus.

Reg. Secretorum, fol. 8 vº

DOC. NÚM. 15

Instruccions a mossèn Pere Jaume de Guàrdia, sobre el que ha de dir en nom del monarca a Joan de Foix, comte de Candale, *capdal de Buig*, lloctinent de Lluís XI al Rosselló. Barcelona, 5 maig, 1464.

Primo, que per relacio del dit mossen Pere Jaume de Guardia e de molts altres, ha oit la voluntat amor e afeccio del illustre comte de Candela [sic] e Capdal vers lo dit senyor, lo qual li es molt accepte e creu que los fets son e seran conformes a les paraules e axi lo y demostrara per obra efectiva e axi ha dada fe al que lo dit mossen Guardia li ha dit si be letra del dit capdal no ha haguda declarant li que ell dit capdal axi obrant com lo dit senyor spera en ell trobara bon parent amich e senyor e qui en son cas fara per ell e per sa casa.

Segonament dira e pregara lo dit mossen Guardia al dit Illustre comte e no vulla fer obrar ne dar loch daquiavant que alguns desordens ques fan en obrir letres que al dit senyor Rey venen de aquelles parts de França o de Borgunya o de altres que per alli son conduides se faça, com ses fet aquests passats dies entre les altres en letres de la illustre duquesa de Borgunya tramesa al dit senyor e alla uberta la qual no ha sols lo dit Senyor per lo que en la dita letra era scrit: com venint de tal senyoria a ell no y pogues haver sino coses degudes e honestes; mas per esser de una tal princessa e axi honrada e de tal casa e ab tant vincle de sanch ab ell coniuincta e la qual e ses coses ab molta veneracio deuen esser tractades. E com ja en guerra crua e aspra entre persones de be, de honor e de virtut se promet e dona loch a letres e altres coses de maior importancia quant mes en temps pacifich e de repos e comerci entre aquest seu principat subdits a la Senyoria los sotsmesos del illustrissimo rey de França, attes maiorment lo deute e bona amistat que entre ells es: ne creu lo dit Senyor que de tals actes, com provinguen a les orelles del illustrissimo rey de França, ell hi prengues plaer algu, mas pus tost enuig per que de part del dit Senyor de aço lo pregara e encara generalment de qualsevol gents que a sa Senyoria e ab son diner lo volguesen venir servir e traure cavalls per aquest principat com lo dit Senyor faria per lo dit illustrissimo rey de França en son cas e per el dit comte de Candala.

Tercerament referira al dit comte per part del dit Senyor, ab multiplicacio de gracies, com sa maiestat ha hagut molt accepte lo troter que trames li ha e el extima molt e molt mes sa bona voluntat e afeccio significades en diverses materies per lo dit mossen Guardia recitades.

Quartament dira al dit comte e Capdal com lo dit Senyor per la molta extima en que te la sua persona e encara mes per esser en tal deute ab ell e per sa valor desitjaria haver lo per seu e en son servey ab algunes lances donant li lo dit Senyor algun acostament raonable e si sa persona no podia haver almenys algunes lances sues les quals lo dit Senyor pagaria en la forma que lo sou se dona en França, e

que ultra de aço lo proseguiria de gracies e merces. E venint lo dit Senyor Rey ab compliment de sos desigs e del que li pertany, Deu permetent, li daria en aquests sos regnes cosa de que ell fos content o per si o per algun de sos fills en collocacio dels quals e de filles sues en aquests seus Regnes faria coses que el dit Capdal raonablement se poria contentar. E finalment que per lo bon grat que de ell e de ses virtuts te, vol lo dit Senyor si a ell vindra be haver lo per seu. E encara sera content lo dit Senyor Rey si lo dit comte voldra pendre son acostament per algunes lances encara que nol vinguen a servir, dar alguna certa quantitat de diners al dit comte per la continua despesa lur, e aço de continent pus al dit comte sia accepte.

Quintament li dira com ha proveit sa Senyoria en tots los desordens ques dien esser fets per cathalans en les coses de subdits del illustrissimo rey de França e ha comes les coses indegudament fetes sien tornades a loch e ministrada justicia als querelants. Resta sols los quis dien agreujats ab veritat la sapien demanar.

E per quant es informat lo dit Senyor que es feta prohibitio per lo dit comte de Capdal que per los de Ripoll e altres subdits del dit Senyor Rey e feels en aquelles muntanyes nos puguem traure forment ne virtualles algunes de Cerdanya ne de Rossello, conferim lo dit mossen Guardia ab lo dit illustre Capdal e per part del dit Senyor lo pregara no do loch tals inhibitions se facen ne les faça com tals coses sien senyal de nenguna bona amistat e comerci o de infirma e debil: mas vulla dar materia de tot bon comerci amistat e amor. = Rex Petrus. Expeditum apud Barchinonam die quinto mai M^oCCCCCLXIII.

Reg. Secretorum, fol. 12

DOC. NÚM. 16

Instruccions a mossèn Pere Vaez, clauer d'Avis, i a mestre Gabriel Clapés, professor en sacres lletres, sobre el què han de dir al rei de Portugal i a la mare i germana del monarca. Barcelona, 8 maig, 1464.

Primerament los dessus dits comanador e Maestre Gabriel muntaran aci en la caravela del dit Senyor com es ordenat, a qual, Deu prestant li temps prospero, deu tocar a Cepta, e en aquella iran fins alla, e alli desembarcaran per seguir lo que manat los es per lo dit Senyor e usaran la diligentia que d'ells se confia.

Es a saber, que alla junts e aplegats seran ab lo egregi comte de Cepta, e a aquell daran la letra que del dit Senyor sen porten, e explicar li han de part de sa maiestat les saluts pertinents, e referir li han lo bon desig que lo dit Senyor te de saber d'ell e de son prospero stat per lo vincle de sanch que entre ells es, e per la molta amor que li ha.

E en aquella hora, si lo temps e oportunitat ho dara, o en altra per lo dit egre-

gi comte a ells assignadora, li parlaran largament, narrant e declarant li la justicia e dret lo qual sa Senyoria ha en aquest Principat e Regnes, e com per aquests pobles es stat reebut, colt e amat, e finalment diran en quins termens stan les coses a tota laor de Deu qui no fall may als sperants en ell e menys fallira a la sua justicia. E com lo dit Senyor ha volgut totes aquestes coses li sien comunicades com a persona que ell molt ama, e vol per mija els dits seus missos congratular se'n ab ell, e narrar totes coses largament segons en lo primer cap de la instructio es contengut.

Après empero e pus en Cepta haien exequit lo que dit es, e sens dilacio muntaran en la dita caravela. E si sentiran lo illustrissimo Rey de Portugal esser en Hyelbes tiraran a Sant Lucas de Barrameda, o altre loch costa de Castella propinch del loch on sera lo dit Rey de Portugal, e alli desembarcaran e ab besties de loguer o altres comprades segons mils e pus accomodo los parra tiraran alla on sera lo dit Rey e sens cirimonia o sabuderia del dit rey entraran en Hyelbes, o lla on sera lo dit Rey, e posaran en alguna posada de algun servidor del dit senyor Rey, e de continent aplegats lo dit mossen Pero Vazquez, altre dels dits missos, ira al dit illustrissimo Rey o trametra altri per denunciar li la llur venguda, la qual denunciada e obtesa ab sa complacencia la anada, o a dit a sa Senyoria, iran ensemps al dit illustrissimo Rey, e constituïts devant sa presencia li referran saluts e confort de part del dit Senyor, e après de continent li daran la letra de creença que se'n porten de part del dit Senyor. E aquella hora, si al dit illustrissimo Rey plaura, o altra captada, ab molta suavitat, benignitat, veneracio e reverencia, e no ab termens cerimonials, explicaran al dit illustrissimo Rey les coses contengudes en lo primer cap del memorial secret que se'n porten, e les coses en aquell contengudes per via de una demostracio e de clasificacio de sa pensa li explicaran, no gens disputant ab ell ni ab altri, ne per via de voler ab ell venir sobre tal materia en alteracio o disputa alguna de paraules. E si aquell dit primer cap voldran esser pales, lo senyor Rey es content se diga es publique entre personès qui al dit illustrissimo rey de Portugal parega e sia vist. Les coses empero contengudes en lo segon cap de la dita instruccio vol lo dit Senyor, e es sa ferma intencio, sien secretissimes e apartades de noticia e conexensa de persona qualsevol. E axi al dit senyor Rey ho explicaran juxta lur secreta instruccio.

Après empero de continent e sens dilacio dat compliment a la explicacio de les coses a ells comeses, haguda resposta del dit illustrissimo Rey, qual de sa serenitat spera lo dit Senyor, attendran a llur retorn ab lo primer e altre millor passatge que trobaran o ab certa nau que deu conduhir de Portugal alguns cavalls per al dit Senyor, o altra.

Pero vol lo dit Senyor, fet que hagen ab lo dit illustrissimo rey de Portugal, vagen a Lisbona, on sera la illustrissima dona Philippa, germana del dit senyor, o lla on sia, e ab ella conferesquen, e donen ses letres als illustrissimos son nebot e neboda, e dona Philippa, sa sor.

Après iran a Coimbre, on es la illustrissima senyora infanta mare del dit senyor Rey, e a sa Senyoria daran la lletra que se'n porten, explicades les dignes e degudes

recomendacions, ab ella conferran de tot lo que conve e veuran deure conferir, en special de narrar los termens en que les coses son. E fet aço attendran a sa tornada lo pus prest que fer se pora.

Les altres coses totes sien remeses a la prudencia, virtut, providencia e discrecio dels dits nuncios e missos del dit Senyor, experimentats en coses maiors. = Rex Petrus.

Expeditum apud Barchinonam, die octavo mensis maii, anno a nativitate domini millesimo cccc^{mo} LXIII°.

Reg. Secretorum, fol. 13.

DOC. NÚM. 17

Salconduit a favor d'uns estudiants de dret i teologia que es dirigeixen a Itàlia. Barcelona, 11 maig, 1464.

En Pere, per la gracia de Deu, etc. Als amats e feels tots e sengles capitans, patrons, nauchers, comits, sotacomits, mariners e compayos de qualsevol naus, galeres, galiotes, caravelles, baleners, bergantins e altres qualsevol navilis, e als navegants en aquells, e noresmenys a qualsevol capitans e conductors de gent d'armes axi de peu com de cavall, veguers, batles, otsveguers, guardes de mar e altres qualsevol oficials, persones e subdits nostres als quals les presents pervendran e seran presentades a les coses davall escrites en qualsevol manera se pertanguen e als lloctinents dels dits capitans, patrons e oficials, salut e dileccio: Com los feels nostres en Dalmau de Roset, bacheler en drets, Miquel Nones, bacheler en lleis, Pere Jaume Boteller, estudiant en dret civil ab un companyo seu apellat fra Domingo Gascon, e Jaume Antoni, estudiant en dret canonich, desitgen en efecte proseguir e continuar llur estudi e per aquesta rao se'n vullen anar en les parts d'Italia e dupten que per alguns de vosaltres, essents incerts de la causa per que van, no els fos feta alguna novitat en persones o bens. E per aquesta raó hagen a nos humilment suplicat los volguessem de nostra real benignitat atorgar e consentir les presents, e nos, vist llur bon proposit per donar expedicio a aquells havem la dita suplicacio benignament admesa. Per tant a vosaltres e a cascun de vosaltres vos diem e quant pus estretament podem manam sots incorriment de la nostra ira e indignacio e pena de mil florins d'or dels bens dels contrafaents havedors e a nostres cofres aplicadors, que los dits Dalmau de Raset, Miquel Nones, Pere Jaume Boteller ab lo dit frare Domingo Gascon e Jaume Antoni lexets e permetats liberament e segura muntar sobre qualsevol naus, galeres, galeaces e altres navilis e fustes per passar se'n en les dites parts d'Italia ensemps ab llurs llibres, robes de vestir, alguns parells de llançols e tovalles e pecunies per a llur despesa necessaries, exceptat que no puxen traure joies

algunes, or ne argent en vexella en maça ne altres pecunies que aquelles que per llur viatge hauran raonablement necessaries. E noresmenys tota vegada que los dessus dits nos convendra encontrar e arribaran en les parts o llochs sotsmesos a les jurisdiccions e capitanies de vosaltres dits oficials e capitans, lexets e permetats aquells ab los dits llibres, robes de vestir, llançols e tovalles e pecunies de son viatge liberament e segura e sens algun empaig navegar, anar, estar, no faent ni donant los molestia ne vexació alguna en persones ni bens, ans tractets e façats tractar aquells com a feels e a lleals a nostra magestat en tot e per totes coses. E guardau vos de fer lo contrari per quant havets cara la nostra gracia e la ira e indignació e pena dessus aposada desijau esquivar. Dada en Barchinona a XI del mes de maig en l'any de la nativitat de nostre Senyor mil CCCCLXIIII. = Rex Petrus.

Reg. Diversorum 1, fol. 47.

DOC. NÚM. 18

Exempció de l'exèrcit a favor de l'escultor Joan Claperós, el pintor Jaume Huguet i altres que treballen en les obres del palau reial de Barcelona. Barcelona, 28 maig, 1464.

En Pere, etc. Als amats e feels nostres los consellers, veguer, sotsveguer, batle, sotsbatle, capdeguaytes, cinquanteners e altres qualsevol persones de la present ciutat de Barchinona als quals o al qual les coses devall scrites se pertanguen e les presents pervendran, salut, dileccio e gracia: com per algunes coses nostre gran servici concernents haiam donada licencia e manat expressament a mestre Perri, mestre de fer verdries, mestre Joan Claperos, nostre ymaginayre, Miquel Prats e Pere Duran, fusters, e an Jaume Huguet, pintor, que resten en la present ciutat per donar compliment a les obres per lo dit nostre servici principiades, a vosaltres e a cascu de [vosaltres] vos diem e manam expressament que en alguna manera no compelliau los damunt dits ne algú d'ells a seguir personalment lo nostre exercit en virtut de l'usatge «princeps namque» puis aquells e cascu d'ells donen persones qui per ells segueixquen lo dit nostre exercit e per res no fesseu lo contrari com axi vullam se faça. Dada en lo monestir de Sancta Maria de Jesus, fora los murs de Barchinona a XXVIII dies del mes de maig en l'any de la nativitat de Nostre Senyor mil CCCCLXIIII. = Rex Petrus.

Reg. Diversorum 1, fol. 83.

DOC. NÚM. 19

Instruccions a mossèn Berenguer Martí, familiar del rei, sobre el que ha de dir i fer en el seu viatge a Borgonya. Barcelona, 17 agost, 1464.

Primerament lo dit Berenguer Marti, aplegat que sia en cort de la illustre duquesa e de mossen de Charloys dara les letres que se'n porta del dit senyor Rey a la illustrissima duquesa, illustre mossen de Charloys son cosingerma, e al noble mossen de Ravasten son frare. E a cascun d'aquells per si o ensemps, si lo cas e loch ho portaran, explicara les saluts e confortos de part del dit Senyor, e de les condicions de les parts de ça, si lo loch li sera vist e temps, los informara juxta la exigencia del negoci.

E apres hora captada, o en temps pertinent a tots ensemps, o a cascu d'ells, de part del dit senyor Rey dira o explicara com la causa de la sua venguda e tramesa es per demanar socors de part del dit Senyor a els dits illustrissima duquesa, com a mare, illustre mossen de Charloys e mossen Ravasten com a germans e frares, e en tal e tal vincle de sanch ab ell units que te ferma fe en aquesta sua necessitat e cas no li falliran.

Per que usant lo dit senyor Rey de la dita fiança e speranza ferma los tramet el dit Berenguer Marti pregant los tant stretament com pot, ells e cascun d'ells, en aquesta su necessitat no li vullen fallir, ans lo vullen socorrer e valer de gent d'armes, pagats per ells, o en la forma e manera que de tant conijuncts parents se pertany: com en aço consistesca la victoria e obtencio desijada del dit Senyor, apres lo divinal adiutori, e no en pus, declarant los com es la veritat que si sa Senyoria es solament equal al rey Joan, son adversari, en cavalls e gent d'armes en lo camp, no ha pus mester: car los coratges dels pobles son tots seus. E axi dins breus dies mijançant Deu, com dit es, aconseguira son optat en gloria de tots els qui valgut li hauran honor e profit; per lo qual negoci conduir, e que los dessus dits trameten gent d'armes, lo dit Berenguer Marti, usant lo millor tall de paraules que pora, e fer repliques pertinents si convendra, los persuadira molt dolçament e graciosa, e aço sia remes a ell e sa prudencia juxta lo temps e lloch.

En presencia de la dita illustre duquesa e de mossen Ravasten, o ells absents si li parra, dira e explicara a mossen de Charlois com la speranza del Senyor Rey en ell es ferma, e no es punt dubtos ell no subvinga per molts e dignes respectes e motius, e entre los altres, lo primer per la sua gran noblesa e claresa de linatge com vinga de una part e devalle en son naximent de la clarissima e christianissima casa de França que mai falli a qui valer devia, en special en la defensio de empreses e coses justes, com es aquesta en persecucio de legitim dret e justicia del dit senyor per recuperacio d'aquests regnes, dels quals axi indignament sa casa fonch e es stada tan

temps privada; de la part altra ha descendencia de la prosapia de Portugal traent naximent dels victoriosos gots de memoria indelible, e los quals per lur virtut conquistaren Italia, e aquella e Roma gran temps posseiren, e aconseguiren per armes lo imperi de les Spanyes. Es ajustat a aço lo ligam e vincle de sanch per lo qual lo dit senyor Rey e el mossen Charloys son coniuincts e units que mes no poria si de un mateix ventre no fossen exits. E seria quasi contra natura lo qui mes pot al altre fallir, maiorment constituit en necessitat e per una tanta gloria e honor e empresa tan justa e pertinent. E ultra lo deute hi es lo amor gran qui entre la casa de Borgunya en la qual ell es successor per gracia divina se spera esser cap e la de Coymbre e del senyor Rey, es stat e es. Les quals coses collegides e altres que aci no co ve exprimir deuen convidar persuadir e conduir lo dit illustre mossen de Charloys a no fallir al dit senyor, ans aquell en sa justa empresa e querela ajudar, cosa propria a la noblesa de el dit mossen de Charloys en exemple als Reys e princeps de christians per defensio de tanta justicia succehira: e en consolacio repos e joya vendra a tots aquells qui ab ells han deute colligança e amistat, ultra que profits e honors grans de aço li speren seguir, ultra que defen la propria carn e sanch, ultra que defen los regnes e heretat en los quals, fallint lo dit senyor, lo qui Deu no permeta, per lo lur gran propinquitat e deute poria per algun dret aconseguir e posseir.

Declarant li encara com deu pensar e haver per article de fe que obtenguda lo dit senyor la victoria, de la qual mijançant Deu no dubta, havent socors, que en qualsevol necessitats que als princeps per grans que sien per la humana e fragil condicio, solen sdevenir, no li fallira ab tot son stat, substancia e personalment on convingues, venint tal cas subvendra. E per pus promptament obtenir la complida victoria pregara e fara instancia ab la ilustre duquesa e mossen de Charloys, qui diferint se la cruada, o tornant se'n la armada, o en qualsevol forma, per ells sia scrit ab efficacia al illustre bastard de Borgunya, capita, que de tota aquella armada o part de aquella vulla e deia socorrer lo dit senyor rey e venir hi en persona o trametre, e aço lo pus prest que sia possible.

Sforçarse ha, donchs, lo dit Berenguer Marti en aquest cap del soccors de gent d'armes quant al mon possible sera, e que vinga prest.

E reduesca en memoria de part del dit Senyor, lo dit Berenguer Marti al dit mossen de Charloys, de qui es fill e de quantes virtuts e noblesa lo illustre duch, son pare, es dotat, e en quantes maneres se ha procurada gloria e honra, subvenint princeps e altres afflictos deseparats. E axi que seguint en aço les petjades de son pare e imitant aquell vulla al dit Senyor subvenir. Significant li que lo dit senyor rey folgaria mes que per obra sua aconseguis aquesta victoria e de ell hagues aquest benefici que de princep del mon.

Si, empero, los dits duquesa, mossen de Charloys e mossen de Ravasten en trametre de alli gent d'armes no poguessen dar obra, e de aquest cap se vees lo dit Berenguer Marti desesperat, los moura lo segon, que donen obra en tot cas almenys conduesquen e hagen anglesos, axi gent d'armes com de peu, pagada per ells, e a

la lur venguda donen orde lo pus prest que sia possible. E aço se faça secretament, e pot se fer en nom del dit senyor Rey.

E si aço no fos factible e ho metessen en dificultat pus per part del dit senyor los amprara e pregara trameten al dit senyor alguna quantitat de diners, mijançant la qual sa Maiestat haia forma conduir gent on la trobara e pora haver.

E si era respost no han diners sials replicat e sien pregats vullen manllevar e fer-se emprestar com a ells no fallega forma ne vassalls servidors e amichs, e mostren en alguna cosa lur noblesa, deute, amor e amistat, les quals en tals casos e necessitats se han a demostrar. E on aço no hagues loch, sials dit, sien persuadits e pregats que compren alli teles, draps, robes e altres mercaderies, on ni ha gran copia, e com a Senyors poran haver, e aquelles trametre al dit Senyor, e aci seran diners.

E veent lo dit Berenguer Marti ab totes aquestes persuasions e formes no poder aconseguir lo per que va ne poder juxta lo raonat a la fi traure partit, los dira que ells fent de present aquestes despeses no vol lo dit Senyor les perden, car sa senyoria constituïda quan a Deu placia en alguns repos per algun discurs de temps, li seran pagades e integrament satisfetes, e veia si ab aquesta oferta los pora conduir, no podent aconseguir los primers caps.

On, empero, per res de aço nos moguessen al dit socors, si significat a mossen de Charloys que pus en ell en qui lo senyor Rey havia ferma speranza per los sguarts ja dits e a qui primer ha recorregut se troba tan poch reparo, sera forçat al dit senyor Rey recorrer en altres parts e fer concordia ab lo rey de França o altres princeps lo que li sera greu: e mes que derelinquit de la sua carn e sanch haia a invocar e fer novells parentats e amistats per ventura poch benivols a la sua casa e fer coses indegudes o impertinents, pero pus lo dit senyor haia fet son dever e Deu scrutador dels coratges li sia testimoni, lo mon li sia per ben sensat e immune de culpa, empero tota via se persuadeix lo dit senyor rey que mossen de Charloys sera tal que no li mentira la sanch e casa d'on devalla e la invictible prosapia dels seus progenitors.

E mes en lo proces de la negociacio tocara e moura lo dit Berenguer Marti que trametent lo illustre duch e duquesa o mossen de Charloys algun lur parent o altre, lo dit Senyor Rey se offer magnificara aquell el colocara en alguna gran e bona dignitat.

E sera ab lo illustre Duch de Borgunya, al qual dada la letra de creença e explicades les degudes saluts e confort, li dira com lo dit senyor Rey li ha e fa infinites gracies del que li trames a dir per aquell seu portugues. E que lo dit Senyor no vol als de ell sino que tanque los ulls e fingesca no veure, e dexe fer a la illustre duquesa e a son fill, lo illustre mossen de Charloys, e que aço li basta.

Axi mateix dira a mossen de Ravesten e li offerra que si volra trametre son fill ab alguna gent lo fara compte de algun bon comdat e algunes altres coses magnifiques e rendoses mitjançant les quals pora sostenir stat a ell condecant, per quel prega e insta en tot cas trameta lo dit son fill car lo dit senyor folgaria molt ha-

ver lo prop si, el criaria e per avant porien succeir coses en molt profit honor e stat del dit son fill. Entretant pur lo tendria en compte de fill.

E es encara de intencio lo dit senyor e vol que lo dit Berenguer Marti per son propi motiu e no fent demostracio ho haia del dit senyor, algun dia hora captada, e entre altres raons com a cas e cosa no pensada, digues a la dita illustre duquesa de Borgunya que ha pensat ella degues moure lo matrimoni de la filla de mossen de Borbo. E sentis la voluntat de la mare e del illustre duch de Borgunya e la dot e encara e principalment lo soccors que sen poria aconseguir. E que la dita duquesa comunicant e no molt strenyent, meneias aquest negoci fins lo dit Senyor, hagut sobre aço algun avis, fos consultat e hagues resposta.

E mes lo dit Berenguer Marti ab molta cautela e secretament e per forma que no vinga a noticia e sabiduria [en blanc] tractara e meneiara ab la dita illustre duquesa e mossen de Charloys que ells molt cautament tracten amistat, confederacio, lliga e bona amor ab lo duch de Bretanya per forma lo dit senyor Rey se puxa ajudar de ell, de sos subdits, gents, navilis, cavalls e fustes, e virtualles en cas de necessitat, e que lo semblant en son cas per lo dit illustre duch faria lo dit Senyor.

Vol noresmenys e mana lo dit Senyor al dit Berenguer Marti que do la letra de creença a mossen Joan de Copons e ab aquell communique les instruccions e tot lo que comes li es per lo dit Senyor e a consell e ordinacio sua stiga en tot lo que a fer haura. = Rex Petrus.

Exeditum apud Barchinonam die XVII augusti M^oCCCCLXIII.

Segueix encara un curt memorial al mateix Berenguer Marti que diu així:

Primo, que quant a Deu placia sia ab la illustrissima duquesa de Borgunya, mossen de Charolays e mossen de Ravasten, quels diga e pregue de part del senyor Rey los placia scriure en cort de Roma a nostre senyor lo Papa, e altres a qui convinga els parega, sobre les opressions e procehiments ques fan contra los cathalans ab ex-comunicacions e censures, e axi contra los seculars com eclesiastichs per que son obediens e adherents a la maiestat del dit senyor rey don Pedro e en special de les commisions que novament ha portades lo cardenal de Santiquatro. E que procuren sien revocades.

E encara parlara ab lo capita de les galeres que sobre aço parle ab lo illustre bastart de Borgunya e capita general e que abdosos ne parlen a nostre senyor lo Papa e procuren la revocacio de tals coses e facen en aço lo que d'ells se confia. = Rex Petrus.

Exeditum apud Barchinonam die XVII augusti anno a nativitate Domini M^oCCCCLXIII.

Reg. Secretorum, fol. 17.

DOC. NÚM. 20

Instruccions a mossèn Arnau de Vilademany i de Blanes, sobre el que ha de dir a fra Joan de Beaumont, en nom del monarca, Barcelona, 28 agost, 1464.

Primerament, aplegat que sia ab lo dit don Joan lo saludara de part del dit Senyor. E apres, captada hora e sens interpretes o testimonis, en apartat, o davant los qui el volra, li dira que del moviment e novitat per ell ab tant poca causa, segons al dit senyor e a tots los circumstants apar atemptada, lo dit senyor ha presa alguna admiracio jatsia lo dit senyor non fa molt cas, ne poria may pensar lo dit don Joan aço hagues fet e temptat deliberadament, ne a fi de damnificar noure o derogar al stat e servey del senyor Rey, mas per satisfer a suasions o informacions de alguns poch mirants lo servey del senyor Rey, e menys amants e affectants lo be honor e stat del dit don Joan, ans pus tost insidians e havents en odi aquell. E per ço, ab colors exquisides han temptat fer lo prevaricar e fallir a sa honor: lo que may en son jovent ha fet per moltes causes, rahons que l'in sien stades dades: ans ha dat bon compte e rao de si mateix e de tots sos actes e moviments. E poria be esser, e axi ho creu lo dit Senyor, que lo dit don Joan no ha pecat en intencio, mas a bon zel haura dat loch a tals suasions.

D'on infereix lo dit senyor Rey que lo dit don Joan ha de present atemptat e a fi de fer lo servey, e no deservy, si be los que en aço lo han conduit tenen altre pensament pravo e inich, lo qual spera lo dit Senyor no'ls exira a lur mal concepte e per ells desijat, ans creu que la prudencia del dit don Joan, reposada que sia e pensat e reduit en sa memoria lo que un tal noble animo e cavalleros, e de tal casa deu pensar son be e honor. E mes la edat, la condicio del temps, lo carrech que tenia, la opinio de gents, la fama e encara la consolacio de tal error, si es cometes, sos antichs enemichs comuns al dit Senyor e a ell pendrien, reduira son fet en tota virtut e servey del senyor Rey, si be en les orelles e penses dels oints sonas altrament.

E per quant la embaxada per lo dit don Joan al bisbe de Vich e als deputats, per frare mestre Papiol tramesa, sona que lo moviment que el dit don Joan ha fet es a causa de aquests que la Maiestat del senyor Rey te presos e processats, e que la Maiestat predita, a consell de persones apassionades, proceeix en ells. E que si lo dit senyor sobreseura en execucio e proceira per los deguts termes en aquells, el dit don Joan es e sera a tot servey del dit Senyor.

Lo dit Senyor oint aquestes paraules diu haver presos los presoners e processats per causes a sa Maiestat vistes dignes, e no proceints de passio, e en aquelles ha proceit e proceeix ab termes deguts e pus maturament que en tals crims no cove: mas com a Rey clement e quis dol en sos subdits e cathalans macula alguna se puga im-

pingir, ha volgut los negocis e en special lo de mossen Franci dez Pla ben examinar e dar li defenses, desijant se pogues expurgar, mas la consciencia neletada e maculada no-s pot en manera alguna cobrir. Les coses e culpes se son prou descubertes e palesades, e ab matur consell e consells digerides, on han entrevengut consellers de Barchinona, deputats e altres dignes persones, e per ses propries deposicions son vists confessos e convictes, e axi legitimament se es proceit. E creu lo dit Senyor que si lo dit don Joan com a cavaller e conseller leal e feel fos stat present, fora stat de aqueix mateix vot. E deu haver en memoria lo dit don Joan que lo dit Senyor, parlant li de les materies e faltes de mossen Pla, ell li dix que en o contra mossen Pla proceir, no si podia errar: E que ara el dit don Joan funde sos moviment e novitat en lo proceit contra mossen Pla, e diga confraries sobre aço haver li scrit, no-s pot lo dit Senyor prou meravellar, maiorment com les confraries, caps de officis e tots los leals e afectats al stat de la terra, dien e clamen ab una veu, que faça lo dit senyor justicia dels traydors e purgue la ciutat de males persones. E encara digmenge, a XXVI del present, per les dites confraries li fonch feta semblant instancia, e que muyren los traydors, no obstant lo cas fet per el dit don Joan. Pero lo dit Senyor, maiorment persuadit en aço per los dits consellers e deputats, ha comunicat al dit mossen Viladamany son parer e voluntat en aço e quant es sana la sua pensa e fora de les passions preteses les quals en tals procehiments no l'ha mogut; mas la recta justicia ab clemencia mesclada, servey seu, benefici e stat de la terra en la qual procurar, no ha mes voluntat el dit don Joan que lo dit Senyor; ne li toca tant. E desijos lo dit Senyor satisfer al dit don Joan com sempre es stat e ha afectat son be e honor, es molt content lo dit senyor sobreseure en qualsevol execucio e comunicar al dit don Joan si ell volra los processos e procehiments, dels quals no l'haguera apartat si fos stat en cort ni l'apartara tota hora que hi sera, com no ha fins huy. E que lo dit don Joan veia e palpe les culpes e defectes del dit mossen Franci e altres, e cregue be lo dit Senyor que lo leal animo del dit don Joan tant leges coses abhorrira.

E no meta en oblit lo dit mossen Viladamany explicar al dit don Joan que el dit don Joan se reduesca e collegesca en si e pense la demostracio de amor e acullença que lo dit Senyor li ha feta tots temps e de aço poch que ha haguda facultat, quina part li'n ha feta, axi en fet del que se es pogut quant en prometenses e sperances per al sobrevenidor, en haver fiat d'ell mes que de nengu altre. E si res no li ha denegat que atorgar se pogues, e licit fos, d'on pot haver compresa la amor e voluntat del dit Senyor en ell e preparada per al sdevenidor en beneficis e honors sua e dels seus no menys que si pare li fos.

E que ara, per causa maiorment segons diu aliena e no propria se sia axi mogut, lo dit Senyor te rao de molta admiracio e seria de aço alterat sino que considera que en lo animo del dit don Joan no es rao capia contentacio mala del dit Senyor, considerada la fe del dit Senyor en ell, e coses exteriors ja dites. D'on pensa lo dit Senyor en conclusio lo dit don Joan lo moviment fet no sera stat en sa in-

tencio gens preiudicial al servei del dit Senyor, mas a tot servey seu. Pero lo fi o mostrara, lo qual loa e improva totes les coses.

Mas no ho noten axi los comuns enemichs e menys los amichs, lo que lo dit senyor se dol e que aquells que a ell e a tota aquesta part volrien veure fusos, se alegren de nostres moviments leugers e axi apartats de rao e necessitat.

Pense, donchs, lo dit don Joan com a prudent, si deu fer tals coses que sien satisfaccio al Rey Joan qui de odi mortal l'ha proseguit [sic] e may li poria perdonar. E que a son Senyor e Senyora encara ha mort e a altre posat en servitut e preso. E si li seria pus saboros lo poch del Rey en Pre que les abraçades del dit Rey Joan. Res diu per ques crega lo dit don Joan poderse may adherir a sa part mas per la alegria que li dona de tals moviments e novitats.

Les quals coses colligides, strengues lo dit mossen Vilademany ab lo dit don Joan e confortel e persuadescal a fer lo que d'ell se pertany en tota fidelitat e servey del Senyor Rey: car lo contrari seria denigrar sa fama ab tants treballs e en tanta longitut de temps adquirida. E que no meta tal segell en sa gloria a la fi de sa edat, maiorment sens causa excusable.

E que de continent, si fet no es, faça deslliurar tots los qui te detenguts: es a saber, lo fill de mossen Guerau, fill del Tressorer, los portuguesos e Menand ab lurs cavalls e armes, e als altres restituesca lo que pres lo ha: car lo contrari es cosa leja e de mal exemple. E lo amor e gracies del dit Senyor envers lo dit don Joan tots temps mostrades certament no eren dignes de pendre ell los criats del dit Senyor e metrels en cadenes.

E venint a parlar del sotascrit material de alguns per lo dit senyor Rey manats detenir, dira lo dit mossen Vilademany que si lo dit Senyor ha manats detenir aci navarros o altres servidors del dit don Joan, sab Deu que lo dit Senyor no ho ha fet a fi de maltractar aquells: car com a tot lo mon es manifest los navarros e altres seus son stats per lo dit Senyor ab molta humanitat, amor e benignitat tractats e proseguits de gracies, merces e favors, e res digne de atorgar no li han demanat que no ls ho haia atorgat. Mas ha ho fet vist lo moviment e novitat feta per lo dit don Joan e preso feta de alguns, e dels portuguesos, criats seus, entre los altres, sens causa alguna, e que si la cosa venia a altra roptura, lo que sa Senyoria no spera, mijançant aquets los seus criats se puguen recobrar, mas delliure lo dit don Joan los que te detenguts, criats del dit Senyor, e veura de continent la obra del dit Senyor Rey en delliuracio dels dit don Joan.

Les altres coses, totes ab les repliques e tripliques juxta les respostes e paraules del dit don Joan, sien remeses a la prudencia e discrecio del dit mossen Vilademany. E si mester sera consultar, assegurar, e altres coses tocants lo be del dit Senyor Rey, honor e stat del dit Joan, consulte e a tot sera proveit. = Rex Petrus.

Exeditum apud Barchinonam die XXVIII augusti, millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto.

DOC. NÚM. 21

Instruccions a mestre Papiol sobre el que ha de dir a fra Joan de Beaumont, de part del monarca. Barcelona, 1 setembre, 1464.

Lo que maestre Papiol respondra al egregi don Joan de Beaumont per part del senyor Rey = Primerament al que don Joan se clama que no es stat tractat ne premiat segons sos merits, diu lo senyor Rey que a aço poria exprimir sa senyoria moltes raons en demostracio de sa amor vers lo dit don [Joan] e que may ha peccat en intencio: mas que ha fet lo que ha pogut e es prest tots temps fer lo que pora devers ell: empero les obres que ha rebudes encara que no sien greus en efecte, en sperança en demostracio de amor ho eren.

El que diu offerint renda a son fill Menando, volia metre entre ells divisio, diu lo dit Senyor que numqua fonch tal son proposit: ans li paria que satisfent al fill contentava lo pare: e axi faia lo que podia. E si viles e castells no-ls ha dat de fet; no-ls podia dar lo que no tenia. Mas havia'ls fetes offertes e promeses per a quant las hagues: e tots temps pensava lo dit Senyor de fer ho si la manera hagues.

Al que diu en los sobrescrits no l'ha nomenat capita general, aço es culpa del Protonotari o de qui fahia los sobrescrits, car lo dit Senyor nunca ho ha prohibit.

Al que diu que mossen Viladamany sen es tornat. Al dit Senyor desplau molt aquell allega ses causes: pur no y culpa lo dit Senyor qui desija la honor e be del dit don Joan: e volria les gents no haguessen materia de parlar: car lo dit Senyor no ho ou ab plaer. Ans volria e desijaria al dit don Joan fos satisfet e dar li del seu lo que possible li fos e que fes callar los mal parlants ab ses bones obres e degudes operacions. E veura lo dit don Joan que fara lo dit Senyors devers ell si ell vol dar loch a tot be.

E venint als fets dels detenguts: diu lo dit Senyor que com la causa del scandal principal sia haver pres aquells seus portuguesos, el fill de mossen Guerau e desarmats los altres e pres encara alguns cathalans e haver se ocupat lo castell de Gelida, e alli deia esser la primera provisio, que-l prega axi per lo dever com per tolre lo parlar de les gents ell solte los dits presoners ab lurs armes e cavalls al present per cellar aquesta tant gran porta de scandal: car lo senyor Rey, fent ell aço, li promet des de ara en sa bona fe real fer delliurar e metre en sa libertat don Joan Dixer [de Hajar,] Joan Andreu, Arnau, son secretari, qualsevol navarros e altres persones que per aquesta occassio sien axi detenguts. E si fet aço lo dit don Joan volra alguna cosa, diguala o scriva la, car lo dit Senyor ho haura a plaer. E tots temps lo dit Senyor lo mirara en vers ell ab ulls de amor e de tot lo seu be e dels seus. = Rex Petrus.

Recordar se vos ha de lo que vos he fablado de don Joan e su fillo. E dezill

de e [sic] so maravellado faz yo lo que me requerio de no proceir contra los presos : e el no haver fecho alguna muestra de be.

Expeditum apud Barchinonam primo septembris M^oCCCCCLXIII.

Reg. Secretorum, fol. 24.

DOC. NÚM. 22

Notificació que fa el monarca a Cristòfor Moro, dux de Venècia, d'haver estat elegit rei dels catalans. Barcelona, 5 setembre, 1464.

Illustri et potenti Christoforo Moro, venetorum Duci, amico nostro carissimo.

Rex Aragonum, Sicilie, etc. Illustre et potens Dux amice noster carissime: Iam vobis innotuisse non dubitamus nostrum huc Barchinonam adventum, quem a nobis prius (ut par fuerat), significari summe occupationes prohibuerunt. Nunc vero (tamen si eisdem continue rebus laboramus) statuimus etiam in summa occupatione ad vos aliquid literarum dare. Que igitur his dicturi sumus, amice, audiat is rogamus. Placuit omnipotent Deo qui nunquam bene sperantibus deesse consuevit, ut et is qui his regnis ultimo potiebatur se dignum ut expelleretur effecerit, et cathalani juris nostri non obliti (cum satis idoneum sibi tempus videret) nos in regem ac dominum sibi proclamaverint, acceptis igitur apud Septam (dum bellum contra hismaelitas africanos gereremus) eorum litteris et nuncio. Nos huc Barchinonam contulimus justitiam nostram qua, pro dolor, tot annis (cur ita scit Deus) domus nostra privata fuerat persecuturi. Que cum ita sint (Dux illustre) vobis significare volumus, persuadentes quidem nobis ea vobis gratissima fore scimus enim vos amatorem semper fuisse justitie que ex Deo sunt vobis admodum placere tyrannos omnes odio habere. Scimus preterea vestram in benevolos vestros et istius illustri domini (quales non esse proficemur) consuetudinem humanitatem caritatem mutuanque et antiquam inter domum nostram Aragonum ac domum Portugalie qua ex altera parte originem trahimus, et istud illustre dominium amicitiam. Unde hoc vobis persuasum esse velimus. Nos vestigia maiorum nostrorum sequendo omnia fidelis amici officia vobis et isti illustre dominio prestaturos, deferentes quidem statum Regnum et que nostra sunt omnia, quas obres vos magnopere rogamus ut quem vobis et isti illustri dominio dediti et esse et videri percupimus vicissim parique benivolentia nos suscipiat utamini experiamini. Datum Barchinone die quinto mensi septembris anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto = Rex Petrus¹.

Reg. Curie 1, fol. 131 v°

1) Amb un text anàleg, quelcom variades les frases, va escriure el monarca en dates diferents, a Francesc Sforza, duc de Milà, i a la seva esposa Blanca (Reg. Curie 1, fol. 46 v°), a diverses personalitats de Florència i a Cosme de Mèdici (Reg. Curie 1, fol. 47 v° i 48).

DOC. NÚM. 23

Lletra del monarca al papa, explicant-li la traició de fra Joan de Beaumont, prior de Navarra. Barcelona, 6 setembre, 1464.

Sanctissime pater et beatissime domine: post humilem filii commendationem et pedum beatorum oscula Etsi non ambigimus quod et B. V. et omnibus fere mortalibus palam est quanto amore quantaque benivolentia et caritate nedum a nobis, sed a Senatu huius Cathalonie principatus frater Ioannes de Beaumont regni Navarre ordinis sancti Ioannis Hierolosimitani amplexatus fuerit, tum ut B. R. id apertius intelligat et insignem illam ac pene inauditam et detestabilem prodicionem quam Archiproditor ipse navarrensis lapsis prope diebus perpetravit detestari et execrari valeat, decrevimus prodicionem ipsam et beneficia in huiusmodi Archiproditorem collata breviter explicare. Exactis de proximo annis dum ad auditum Senatus ipsius Cathalanorum proventum esset quod is frater Ioannes de Beaumont a rege Ioanne Navarre hoste nostro una cum clare memorie principe Karulo regis ipsius primogenito contra fas omne (data scilicet illis fide publica) carceribus conclusus detineretur, rexque ipse Ioannes Archiproditorem hunc quem velut discordiarum patris et filii disseminatorem et pacis Navarre perturbatorem odiosissimum habebat ultimo supplicio afficere iam decrevisset (quod utinam fecisset ne hec deteriora patravisset) insurrexerunt cathalani omnes et uno quidem animo, unaque mente et sententia (divinutus quodammodo) pro liberando nedum ipso primogenito eorum futuro domino, verum etiam memorato fratre Ioanne quem principi ipsi precatum sciebant, frequentesque primum ad regem ipsum oratores misserunt qui liberationem eiusmodi non sine maxima vi lachrimarum, multos siquidem dies supliciter petierunt. Atque intelligentes cathalani ipsi quod rex ipse neque precibus neque lachrimabilibus supplicationibus, neque etiam ingenti auri pondere quod illi pollicebantur ad ipsam faciendam liberationem movebatur ad quam legibus proprie jureque jurando astrictus erat, sed quod magis indurato animo persistere cognoscentes quod duriores carceres quibus primogenitum et fratrem Ioannem detrudi fecerat iudicabant. Tandem id quod leges eedem eis permittebant proque illarum defensione liberationem ipsam vi et armis obtinere conati, re ipsa nacti sunt. Et pro eius modi fratris Ioannis liberationem quem rex liberare cum primogenito ipso renue- rat, Senatus ipse cathalanus Galcerandum Requesens infensissimum et exitialem quodammodo Cathalonie inimicum qui tunc propter sua flagitia in rem publicam hanc admissa Barchinone captus habebatur, liberari fecit. Compluraque nec minus alia beneficia a Senatu eodem frater ipse Ioannes de Beaumont dum principi Karulo vita comes fuit collata sunt, post cuius quidem obitum ex actis (jure quidem optimo) rege ipso Ioanne eiusque consorte et liberis, Serenissimo que rege Castelle pro domino et defensore huiusmodi principatus ante nostrum felicissimum adventum assumpto, curavit Senatus ipse cathalanus ut is frater Ioannes pro rege Castelle jus diceret, omnemque juris-

dictionem in Cathalonia exerceret et locumtenentem (ut aiunt) munere fungeretur Quod facile a rege ipso Castelle impetraverunt, summoque omnium consensu ad ipsum numus tam honorifice tamque ingenti favore assumptus est, ut a Senatu ipso magistratus omnique populo admiraretur et coleretur, summisque honoribus et reverenciis honestaretur. Idque numus frater ipse donec ad has oras apulimus exercuit postque ipsum felicissimum adventum nostrum nobisque in regem et dominum ab ipso Senatu Cathalanorum et omni populo juris in regnis aviticis Aragonum et Sicilie haud immemore assumptis et evectis, eundem fratrem Ioannem nobis astinimus, nostrumque pectus et curas omnis illis aperuimus, compluraque castella et oppida ei contulimus, et maiora in illum eiusque filium ac familiares et alumnos beneficia conferre, nobis in animo situm erat, multiplicibusque demum honoribus favoribus et beneficiis honestamus, ducemque exercitus nostri constituimus, summamque belli huius commisimus, necnon cariorum et preciosiorum rem quam hac tempestate obtinebamus, commilitones scilicet nostros cathalanos et portugalenses lusitanos tam equites quam pedites, non quidem inermes sed cultiores et paratiores quos florentissimos et fidissimos habebamus, sue fidei commissimus. Quid plura, hunc scelesciorem Archiproditorem tanti semper fecimus ut patrem vocaremus, et in huiusmodi semper habuerimus, eiusque consiliis et in re bellica et in omnibus que statum personamque nostram concernebant, potissimum ducebamur. His itaque omnibus sic se habentibus nulla quippe illi data occasione sed protervo ductus spiritu scelestissimus hic Archiproditor latroque insignis tot beneficiorum et a nobis et ab ipso cathalanorum Senatu perceptorum immemor post habitoque vassallagio quem verbo et litteris ac in super jure jurando quo nobis fideliter servire astrictus erat, dum apud oppidum nostrum Villamfrancam Penitensis quocumque genere armorum et tormentorum munitissimum et rei frumentarie admodum refertum cum ipsis florentissimis et excultissimis commilitonibus nostris adversus conspectum hostium nostrorum moraretur et summam belli teneret, primum commilitonibus ipsis eorumque armis et equis ac bonis omnibus fraude in predam datis ipsisque portugalensibus carceribus detrusis et captivis retentis, initisque postea cum hoste ipso nostro rege Ioanne capitulis et conventionibus, oppidum ipsum Villafrancam et queque alia pro nobis custodire juraverat, una cum quibusdam navarrensisibus alumnis suis proditiionibus huius non expertibus, hosti ipsi prodidit et liberavit, et ad illum, proh nephas, defecit. Hec itaque tam perperam tam inique per hunc fratrem Ioannem de Beaumont virum scelestissimum sexagenarium religiosum patrata V. S., pater piissime, quem ut orbis et ecclesie caput multi facimus, detegere decrevimus, ut autumat S. R. quanta sit crassator iste deique atque hominum contemtor qui nullum scelus putat pena plectendus, quantumque ab eo ne peiora et deteriora his adversus alios mundi principes committat cavendum summe existat. Almam personam vestram increatus ipse Deus conservare dignetur regimini Ecclesie sue sancte. Datum Barchinona VI° septembris anno a nativitate Domini M^oCCCCLXIII. E. V. S. humilis et devotus filius Aragonum, Sicilie, etc. comes Barchinone, etc. Rex Petrus.

Reg. Curie 1, fol. 143 v°

DOC. NÚM. 24

Instruccions a mossèn Bartomeu Garí sobre el que ha de fer en el seu viatge a Marsella, a la cort de França i a Borgonya. Barcelona, 7 setembre, 1464.

Primerament que parle ab lo bastart de Borgunya, cosi del dit senyor e al bastart de Brabant e a mossen Pero Vaez e a mossen Antaia e treballara en totes maneres que vingue e contar los ha lo fet de don Joan [de Beaumont] novament seguit la pus destrament que pora, segons la veritat e juxta la copia de la letra del Papa que se'n porta. E del que en ells trobara al correu e ab cifra per segura via avisara lo dit senyor Rey. Lo a. b. c. de la qual cifra reste en poder del bisbe de Vich e del protonotari.

E als damunt dits proferira degudes honors e merces. E en conclusio los dira que lo que ajudaran a conquistar al dit Senyor, ell ho parara ab ells com a companyons. E que pensen que la cosa ab l'ajuda de Deu esta en tals termens que en breu se pora acabar ab l'ajuda de Deu e ab ells e ab altres molts que veent l'ajuda serien ab lo dit Senyor.

E si alli trobara lo duch Joan parlar li ha, informant se primer ab maestre Berga e maestre Gualbes del profit que li vendra ajudant li en conquistar lo Reialme: la qual cosa lo dit Senyor li profer de son poder e ab ses gents e ab sa persona, segons d'ell sera ajudat. Jatsia que a tant noble princep la sola gloria de restituir al dit Senyor en lo que'l pertany de dret li deuria bastar: quant mes lo profit e la destrucció del seu enemich lo deu contentar.

Espachat alli tirara la via de França e de Borgunya e essent ab la duquesa de Borgunya, mossen de Charloys e encara ab lo duch, recontades les degudes saluts e confortos los dara les letres de creença que se'n porta. E apres hora captada proceira en lo que comes li es e ab ells ha de fer, e parlara ab Berenguer Marti del que fet haura, ab tots ells e ab lo illustrissimo duch, al qual successivament segons per lo dit Berenguer Marti e per la duquesa li sera consellat, parlara.

Parlara axi mateix lo dit mossen Garí a la duquesa de Borgunya, tia del dit Senyor, e a mossen de Charloys son cosi, dient los com lo fet d'aquest Regne se pert per molt poca ajuda: la qual si de borgunyons o gent sua no la podien haver ell's la deurien cercar de anglesos, los quals se porien haver per la gran copia de gents e de navilis que en aquella terra son, trametent alla alguna quantitat de diner los quals lo dit Senyor fara pagar dins en Bruges, plaent a Deu, en degut temps, si ells no hauran manera de trobar los dits diners. E contar los ha lo dit mossen Garí lo cas de don Joan de Beaumont tant leig com es, segons la veritat.

Item en virtut del poder que lo dit mossen Garí se'n porta, fermara qualsevol aliances que la dita duquesa e mossen de Charloys ordenaran.

Item parlara d'algun matrimoni lo qual sia tot a fi d'haver gent en ajuda del dit

Senyor, concertat per conclusions per haver lo degut fi que venint aci sia per deures concloure essent factible.

Item se strenyera principalment lo dit mossen Gari en lo fet d'Anglaterra e si la dita duquesa volra que lo dit Gari vaja ab una persona de part sua per esser de major autoritat e mostrar al dit Senyor la manera que haura de tenir.

Item que diga quant sia en Anglaterra lo profit gran que ve a la casa d'Anglaterra per esser aliada ab la sua, axi com tots temps es estada ab la casa d'Aragó e de Portugal antigament, e axi lo dit Senyor vol que aquesta ho sia. E parlara e tractara de matrimoni o del dit Senyor ab alguna de les germanes del Rey d'Anglaterra, o d'alguna de les germanes del dit Senyor ab algun Senyor de la casa real d'Anglaterra, tota via procurant l'ajuda e colligança de la qual no es pot estimar lo be que a la casa d'Anglaterra se esperaria. E mes la honor, car no es poca gloria fer Rey com seria en aquest cas.

Item si semblara a la dita duquesa que lo dit mossen Gari vaja al duch de Bretanya, ira lo dit mossen Gari a ell e dar li ha la lletra de creença que se'n porta e avisar la de la venguda del dit Senyor en aquest Regne e de tot son estat del qual plau al dit Senyor avisar lo dit duch per tal com vol sa amistat e germandat.

Item ira primer que a la duquesa ni a otra part sino al duch Joan, lo dit mossen Gari a la cort del Rey de França a on trobara mossen Copons lo qual informara del cas de Don Joan de Beaumont, mostrant li la copia de la lletra del Papa que se'n porta e la lletra de don Juan de Beaumont que per lo semblant se'n porta. E encara li explicara lo fet largament, segons es contengut en lo capitol deius referidor per lo dit mossen Gari al christianissimo Rey de França.

Item conferra e dira al dit mossen Joan de Copons que parle com de si mateix a l'illustrissimo Rey de França que li placia voler escoltar e contractar de liga, confederacio e amistat ab lo dit Senyor Rey, ajudar li e considerar la justícia d'aquell e encara l'amor ab la qual aquest Senyor prosegueix sos negocis e proseguiria si coneixia en ell aquella fraternitat e amicitia que d'ell esperava, e la rao volra per lo deute de sanch que entre ells es e encara per l'afeccio e intencio sana que aquest Senyor te al christianissimo Rey de França. E que lo dit Rey de França axi obrant e faent per lo dit Senyor, e dant li tal ajuda que lo dit Senyor Rey a sa corona pugua reduir lo que de dret li pertany, fara son poder e persuadira los cathalans a que sien contents los comdats de Rosselló e de Cerdanya, los quals ja te, li resten, com sia cosa certa lo dit Senyor no ho poria fer sens infricció de juraments e per ço treballaria en conduir los cathalans en aço donassen lloch e son jurament restas iles. E aixi mateix la infidelitat de l'adversario e lo que de aquell esperar deve, explicara.

E abans o apres d'aço la hora que al dit micer Copons aparra e sia deguda e oportuna, lo dit mossen Gari se presentara davant la presència del Rey de França e dara en mans sues la lletra que s'en porta del dit Senyor ee splicar li ha les saluts e amor del dit Senyor en semblants casos referir acostumades, e aquella hora o al-

tra a ell a explicar assignada, explicar li ha, a consell del dit micer Joan de Copons qui del dit mossen Gari haura hagut la intencio del dit mossen Gari tot lo que entre ells sera vist e concordat axi de lligues amistat e confederacio com de matrimonis. E juxta lo que veura e oyra si proceiria en los negocis tot a consell del dit micer Joan de Copons.

E venint lo dit mossen Gari al fet de mossen Franci dez Pla e altres aci presos e detenguts, dira lo dit mossen Gari al dit christianissim Rey de França que lo dit Senyor, no gens voluntari mas estrenyent lo los demerits dels presos e detenguts li ha convengut pendre'ls, processar e fer lo que ha fet. E entre los altres per que los sentia turbadors de l'amiciacia, confederacio e amor que era entre los dits Senyor Rey de França e dels seus contra ell e los cathalans e machinadors contra la patria propria, e aço es ben manifest e consta per processos e actes en los quals molt madurament e ab deliberacio de consells, no un mas molts, se es proceit e consta en dar ells haver comes crim de lesa Majestat e de prodicio, e aço per propria boca confessat de que lo dit mossen Franci es convicte e trobat digne de mort, e no solament per haver machinat lo que dessus es dit mas per altres sues operacions, tractes e motius que serien lonchs a dir pero lo proces descobre aquells e sa propria confessio. Lo qual tot creu lo dit Senyor Rey el dit christianissimo Rey, com a Rey e princep virtuos, haura per be e degudament fet.

A totes les altres coses satisfara lo dit mossen Gari juxta los parlars e precedenties e juxta la concurrencia del temps e dels negocis e segons per lo dit mossen Joan de Copons.

En lo fet de don Joan de Beaumont parlara lo dit mossen Gari ab lo dit christianissimo Rey de França com los negocis se son seguits, narrant la infanda malesa e prava pratica e detestable traicio per ell comesa, tribuint li lo Senyor Rey tanta fe e havent li comanat la sua vila de Vilafranca ab gran part de ses mocions e gran part de ses gents e fet lo capita general e en fe d'aquell lo dit Senyor venia e reposava, e axi estant ha decebuts los soldats del dit Senyor, apresonant los portugueses e cathalans de cavall, ocupada la vila e apres lliurada aquella en mans del Rey Joan, e los criats del dit Senyor e gents dexades en preso e a rescat en eminent perill de l'estat del dit Senyor pero no sens ignominia perpetua sua, qui tal segell de traydor a sa vellesa ha posat, no advertint a l'amor ab que lo dit Senyor proseguia ell e los seus, no considerant les dignitats, estat de viles, castells e rendes que dades li havia ne curant de les profertes en esdevenidor car res may per ell demanat per si o per los seus li havia denegat que fos digne de dar ne lo que pus fort es curant de sa fe dada e honor per la qual los cavallers son perpetuats.

E encara d'aquesta materia lo dit mossen Gari se pora ben estendre com hi ha, ja mes que dir no es pot.

En tot lo als on se vulle que sia se haura juxta lo intento del dit Senyor e juxta la condició del temps e la negociació la qual li mostrara lo cami com a prudent e discret. = Rex Petrus.

Après ha ocorregut al dit Senyor que si per ventura lo dit mossen Gari no pora acabar ab la duquesa, mossen de Charloys e altres ab los quals d'açò ha a practicar e comunicar facen algun socors de gent a cavall al dit Senyor, segons dit es: en tal cas done orde lo dit mossen Gari com e on pus commodament e oportuna pora conduesca aquella gent de cavall ab consell de la duquesa e del dit micer Copons: e als qui venir volran ab ses armes e cavalls per servir lo dit Senyor prometra de part del dit Senyor pagar-los lo sou que dona als altres e de continent los bestraura lo nolit si volran. E si per açò haura necessari alguna quantitats de diners aquells pendrà a cambi juxta lo poder e facultat a ell per lo dit Senyor a part donada. E en açò donara aquell orde e diligencia que d'ell lo dit Senyor confia.

Fara e tractara nores menys lo dit mossen Gari ab la illustrissima duquesa, mossen de Charloys e instara quant en ell sia, que els vinga be els placia dar orde e forma que havent se'n a tornar l'armada de Borgunya, maiorment no havent efecte la creuada, que lo ilustre bastard, capita de la dita armada, ab los altres que alli son o la maior part vinguen en servei del dit Senyor Rey: car certament si açò podia haver efecte mitjançant Deu la victoria del dit Senyor Rey seria en ses mans ab gloria gran de la dita illustrissima duquesa e mossen de Charloys. E per ço els pagara molt afectuosament e ab tot aquell tall de paraules que pora per conduir açò a efecte segons ja per altres açò mateix ha significat lo dit Senyor a la dita duquesa e mossen de Charloys.—R. Vitalis, protonotarius. Expositum apud Barchinonam die VII septembris anno M^o ccc LXIII.

Reg. Secretorum, fol. 25.

DOC. NÚM. 25

Instruccions a mossèn Bertran Ramon Çavall, uxier d'armes, i a Jaume Pellicer, secretari reial, sobre el que han de tractar amb els capitans de l'armada borgonyona. Barcelona, 12 octubre, 1464.

Primerament los mana lo dit Senyor que junts que sien en Marssella, o en Toló, primer o ans de parlar ab algu sien ab Maestre Berga, qui els informara de l'esser del negoci, e après, a consell seu, sien ab mossen Pero Vaez, capita de les galeres, e a aquell daran la lletra que se'n porten molt extensa per la qual veura la voluntat del dit Senyor, ultra la qual lo exhortaran e animaran a la venguda per tots aquells talls de paraules que a ells parra esser pertinents. E haut colloqui ab ell e ab son consell, seran e parlaran ab lo ilustre micer Antoni de Borgunya, capita general e fill de l'illustrissimo duch de Borgunya, dant li primer la lletra de creença que del dit Senyor li porten, e explicades les saluts e confortos de part del dit Senyor e venint al fet e comunicacio de la venguda e conduccio lur per que van, usaran d'aquelles paraules

que pendre'ls parra de la lletra dreçada al dit mossen Pero Vaez, e de la patent de les quals se'n porten copia, ultra lo que de si les parra de mes allargar e per semblant als altres capitans e gents, e no s'obliden los dessus dits apres lo capita general dar la lletra de creença a l'egregi bastart de Brabant e comunicar ab ell en especialitat del dit material.

Declarant ab degudes persuasions com lo Senyor Rey, vist e considerat aquests Regnes pertanyer a ell, e per consegüent, havent ferma fiança en la bondat increada de l'Altíssim que lo divinal adjutori no li fallira, pus haia ministres per conduir los efectes desijats, los quals creu fins aci han fallit per pecats dels homes d'aquesta terra qui dats a dalits e apartats e desusats per la longa pau e gran temps de l'exercici de les armes, e sens cap e Rey natural, son estats prostrats per lo adversari qui ha haguda alguna mes potencia de cavalls. Lo qual adversari ara se mostra e es molt baix e exinanit d'ajudes, gent e pecunia, e cogita lo dit Senyor Rey los pecats de la terra seran purgats e Deu piados haura girat los ulls de clemencia vers aquests pobles axi vexats: e encara vers la casa del dit Senyor per tants anys privada de son hereditari tant antich.

Per ço lo dit Senyor Rey qui te los dits capitans per cosins e parents molt cars per causa de la casa de Borgunya que te en no menor grau sua que la propia sua, es persuadeix no li falliran e desija lo dit Senyor que la honor e util que a altres valedors porra succeir a ells davant totes potencies sia atribuïda e diferida, e en ell derivada. Aiustat a aço la fiança molta que en ells te per los dits respectes e lur valer e per la experiencia e pericia que han d'armes los tramet pregar e sollicitar vinguen en aquesta empresa a la qual Deu mijançant per lur venguda se dara prest, ell ministrant, fi e repos ab molt honor lur e profit.

E atendran los dits mossen Çavall e secretari que la voluntat del dit Senyor seria, si possible fos, haver part d'aquella gent e la millor e pus util, e axi mateix, de les naus, galees e fustes, e que fos apartat lo fardatge o gent inutil axi per causa del cost com encara del servey que de la gent util se pot haver e empaig de la inútil. Però si veuran la part no es puxa haver sens lo tot, consentiran e daran loch tots vinguen, e tota l'armada, car lo dit Senyor del dia que juncta sera en aquesta platja o en port al gu de Cathalunya, on per fortuna de temps los convingués, venint aci, arribar, los comptara e pagara lo sou e gatges, es a saber als Senyors, cavallers e gent d'armes segons per lo illustrissimo duch de Borgunya los era solit dar, e als altres e armada segons sera concordat.

E mes, exhortaran als maiors e homes d'honor e qui hauran facultat que hagen e conduesquen en les naus los mes cavalls que hauran, com aci ne haja penuria, e axi seran mes honrats e extimats.

Oferint los que lo Senyor Rey los enten fer tal part de les coses que es guanyaran com si fossen sos companys: ultra que lo lur sou los sera pagat del dia que aci en la platja d'aquesta ciutat arribaran e mentre seran en son servey.

Significant los mes que lo dit Senyor te or, argent e joyes per a be satisfer los e

en aquesta terra ha diners en prou abundancia, or, perles, joyes e coses de molta valua, tot a disposició del dit Senyor per la molta fidelitat de sos vassalls. E ab aquesta tal certitut lo dit Senyor los tramet la patent ab la qual los promet pagar lo sou e gatges, segons en aquella veuran. La qual empresa acabada, si alguns volran aci restar, seran ben tractats e colocats. E los qui volran repatriar satisfets de dons e de gracies poran honradament tornar a ses cases, mills d'ací que d'altra part.

E significaran mes que venint lo bastart de Borgunya, lo dit Senyor lo fara duc e li dara terres e viles. E si ell no venia e vendra lo bastart de Brabant o altre que conquesca mil combatents, lo dit Senyor lo fara comte d'un comtat honrat, e a mossen Pero Vaez dara una honrada baronia o vescomdat, e axi mateix a mossen Phelip de Laleny o a cada un de sos fills. E d'aço los poden dar la fe per part del dit Senyor.

E a cerca d'esta materia lo dit mossen Çavall e secretari se extendran en lo que els parra esser necessari replicar juxta les respostes dels dessus dits, tota via procurant e sollicitant lur venguda.

Treballaran axi mateix en conduir los en breu dient e mostrant quants inconvenients la tarda podra causar. = Rex Petrus.

Expeditum apud Barchinonam, die XII octobris M^oCCCCCLX quarto.

Post signatam et expeditam ha ocorregut al Senyor Rey manar e de fet mana als dits mossen Çavall e Jaume Pellicer que tant ab lo illustrissimo Rey de Sicilia e duch de Calabria son fill quant ab altres persones qualsevol que en aço puxen valer, donen obra efectiva que forments e altres vitualles en gran quantitat vinguen e sien conduïdes en aquesta ciutat, fer-ne han complacencia gran al dit Senyor e faran lurs utilitats. E en aquesta materia se alargaran quant sia mester e convinga. = R. Vitalis, protonotarius.

Reg. Secretorum, fol. 31 v°

DOC. NÚM. 26

Protesta tramesa a Borso d'Este, duc de Mòdena i de Règio, per la detenció injusta que es féu en el seu territori, de Pere Jaume Boteller, qui es dirigia a l'estudi de Bolònia. Barcelona, 23 novembre, 1464.

Illustre Borcio Duce Mutine ac Regii, comiti Policinii ac marchioni Estensi, amico nostro carissimo.

Rex Aragonum, Sicilie, etc. Illustre Dux amice nobis carissime: Non sine quere-la maxima accepimus Petrum Iacobum Botaller clericum vasallum nostrum pridem ad studium Bononiense se conferret per vestros officials Mutine detentium fuisse atque cum aliter ab eorum manibus evadere non posset ad exolvendos ducatos centum intra menses sex se et quosdam alios pro eo obligasse, ad instantiam quidem (ut

aiunt) Alberti de Bertrandi, aurificis, servitoris vestri, assumpta quidem occasione quod superiore anno dum ab Hispania rediret et iter suum per agrum cathalanorum faceret apud confinia comitatus Rossilionis a quodam Rogerio de Rosanes, vassallo nunc nostro qui tunc illis in oris pro patria quibusdam peditibus preerat se equo et mula spoliatum fuisse pretendit. Quod si ita est credimus vos eius rei noticiam non habere. Et enim est prudentia vestra ea virtus et consuetudo ut nichil nisi iustum a vobis profisci posse existimemus, sed id vestri officiales absque vestri conscientia facere, eoque magis quod iam id ipsum cuidam alii vassallo nostro mercatori factum fuisse ab eoque ducatos tercentum ab ipso aurifice pro tota ipsa preda postulatos exactos vel propediem exigendos audimus. Nam primum consideramus studentibus ad studium Bononiense accedentibus securum transitum per agrum vestrum, ut aiunt, esse solere. Deinde nunquam nobis ea de re quam aurifex iste pretendit non modo querelam sed ne verbum quidem ullum factum esse, neque ante nostrum huc adventum ab iis qui tunc huic principatui presidebant iustitiam sibi fieri ut acceperimus se postulasse. Rursus represaliis nisi citro ultroque certe precedant littere locum (ut vos optime scitis) non esse. Qua propter vos magnopere rogamus ut rem hanc iustitie ac rationi tam dissonam nullo modo permittere, sed eam cognoscere, et hominem ipsum et eos qui pro eo spoponcerunt liberare aut liberari et si quid ab eo exactum foret restitui facere velitis. Quod et si ex mera iustitia est nos tamen vobis loco singularis complacentie ascripturi sumus. Verum si aurifex iste predictum aut alium quemvis vassallum nostrum in aliquo sibi teneri pretendit ad nos accedat aut suos procuratores legitimos mittat qui jus suum et experiantur et expostulent. Parati enim sumus cum intuitu vestri, tum ex debito iustitie quam religiose colendam semper duximus expedite sibi facere iustitie complementum. Date apud nostram civitatem Barchinonam die XXIII° mensis novembris anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto. = Rex Petrus.

Reg. Commune 2, part 2^{aa}, fol. 20 v°

DOC. NÚM. 27

Instruccions a fra Joan Cristòfor de Gualbes, dominicà, mestre en teologia, sobre el que ha de tractar amb el duc de Calàbria. Torroella de Montgrí, 23 abril, 1465.

Primerament aplegat que sia al dit illustrissimo duch e dada la lletra de creença que se'n porta li referra per part del dit Senyor les saluts e confortos acostumats entre semblants princeps e la bona disposicio del dit Senyor Rey e la molta amor e voluntat que li ha. E apres captada e obtesa audiencia en vigor de la dita creença li explicara lo que comes li es.

Et imprimis com lo dit Senyor es content e demana fer lliga e confederacio ab lo dit illustrissimo duch en defensio e augmentacio de lurs estats per mar e per terra en tal forma que sien amichs dels amichs e enemichs dels enemichs. Exceptant ne empero en totes coses nostre sant Pare contra lo qual no entendria a valer ni ajudar al dit illustrissimo duch. Ni vol lo dit Senyor Rey que contra la sua Santedat lo dit Illustrissimo duch fos tengut ni obligat valer ne ajudar li. Si, empero, nostre sant Pare favoria o ajudaria los enemichs del dit Illustrissimo duch, en tal cas vol lo dit Senyor Rey ajudar al dit Illustrissimo duch, no obstant la intervencio indirecta del dit nostre sant Pare, e vol que en semblant cas lo dit Illust. duch sie obligat a ajudar e valer a la sua Magestat. Excepta mes avant lo dit Senyor Rey en totes coses lo illust. mossen de Charloys, cosingerma seu, e rete facultat d'exceptar ne un altre princep nomenador ans de la ferma de la dita lliga. E es content lo dit Senyor Rey que el dit Illust. duch pugua nomenar altres dos princeps e exceptar los en la dita lliga.

En apres li explicara com es content lo dit Senyor Rey voler e ajudar al dit Illust. duch a conquistar qualsevol Regnes, terres o provincies a el dit Illust. duch de dret e justicia pertanyents no solament ab lo exercit davall expres contengut e determinat: mes encara ajudar lo ab sa propria persona si necessari sera. Si, empero, lo dit Illust. duch se volra obligar a ajudar al dit Senyor Rey no solament ab lo exercit davall expres, convengut e determinat, mas encara de venir en sa propria persona si necessari sera a conquistar los Regnes d'Arago e de Valencia e lo principat de Cathalunya.

Item mes li explicara com es content lo Senyor Rey que haguts sots obediencia sua pacificament los sobredits Regnes d'Arago e de Valencia e principat de Cathalunya o la major e principal part d'aquells ajudar al dit Illust. duch a conquistar qualsevol Regnes, terres o provincies al dit Illust. duch de dret pertanyents ab dotze galeres e quatre naus que sien de setcentes botes en sus armades segons es acostumat en la forma seguent, ço es que les sobre dites galeres e naus vagen a despesa del dit Senyor Rey per un mes, ço es, XXXX dies que seran començats a contar lo jorn que el dit exercit partira de Cathalunya per anar a valer al dit Illust. duch, e passat e complit lo dit mes sien tengudes les dites fustes de servir al dit Illust. duch tant com placia al dit Illust. duch a despeses empero sues propries donant los lo sou lo dit Illust. duch acostumat e raonable.

Vol, empero, e demana lo dit Senyor Rey que lo dit Illust. duch li faça valença per conquistar los regnes e principat sobre dits ab cent lances docents archers e cent espingardes en la forma seguent, ço es, que lo dit Illust. duch haja dar l'amprestança a les dites cent lances raonable e acostumada, e haja a trametre les dites cent lances ab los sobredits arches e espingardes a ses propies despeses fins que sien arribats en Cathalunya per mar e terra. Empero com tot lo sobre dit exercit sia dins Cathalunya, es content lo dit Rey que el sobre dit exercit estiga a despesa de la S. M., prometent o dit Senyor Rey dar a cascuna lança, ço

es, home d'armes, armat en blanch ab cavall encubertat e patge, vint e quatre florins corrents contant onze sous per flori per mes e als espingardes cinch florins, als arches que iran a peu cinch florins, a la dita rao, als qui iran a cavall ab cavalls bons deu florins, a la dita rao per mes. Si, empero, l'home d'armes ultra son patge haura en sa companyia algun sacomano o sacomanos armat e a cavall, en tal cas prometra lo senyor Rey dar sou apart al dit sacomano, segons sera armat e segons lo cavall que menara, segons en Cathalunya es acostumat de dar. E que tot lo sobre dit exercit sia tengut de servir lo Senyor Rey tant com a sa Magestat plaura fins haja conquistat los sobre dits regnes e principat.

Item en cas que lo dit Illust. duch no fes lo dit socors e ajuda al dit Senyor en la forma dessus dita, la liga no pogues sortir son efecte, lo dit Mestre Joan Christophol de Gualbes dira e explicara al dit Illust. duch com lo dit Senyor Rey es content e desitja fer liga e amistança ab ell en tal forma que los vassalls del dit Illust. duch hagen comerci e constatacio e puguen segurament venir los vassalls de la un en les terres de l'altre a fi que la u d'ells se puga valer e ajudar de la terra de l'altre. Empero en aquest cas no vol lo senyor Rey esser obligat ni prometre fer alguna ajuda o socors al dit Illust. duch.

Item per major confederacio e amistança causar entre los dits Senyors explicara mes avant lo dit mestre Joan Christophol de Gualbes al dit Illust. duch com lo dit Senyor Rey es content e promet de continent treballar ab tota diligencia d'haver lo consentiment de les Illust. senyores la dona infanta mare sua e de la senyora dona Philipa, germana sua en lo matrimoni faedor entre lo Illust. duch e la dita dona Philipa a la qual dona Philipa lo senyor Rey promet donar lo dot que els seus antecessors Reys d'Arago han acostumat de donar a lurs germanes, lo qual dot promet donar e pagar en la forma que sera convenguda e pactada en los capitols matrimoniais.

Item mes li explicara com vol lo dit senyor Rey que fent se lo dit matrimoni entre los dits Illust. duch e dona Philipa e procreats d'aquell fill o fills mascles lo Illust. duch jure e prometa lo dit fill o fills heretar del comdat de Prohença e que en aço haja a consentir e fermar lo illust. don Nicolau, primogenit del dit Illust. duch.

Item mes li explicara com promet lo dit senyor Rey esperar resposta e consentiment del dit Illust. duch en lo dit matrimoni d'ara fins per tot lo mes d'octubre primer vinent de l'any MCCCCLX cinch, dins lo qual temps lo dit senyor Rey promet no finir ni concloure matrimoni de la dita Illust. dona Philipa ab qualsevol altra persona.

Item vol lo dit senyor Rey que posat cas que lo sobredit matrimoni no vingues a conclusio per qualsevol causa o rao, noresmenys lo dit maestre Joan Christophol de Gualbes procur e faça sa diligencia que sia feta la liga sobre dita en una de les dues formes dessus expressades, segons mils se pora conduir e concloure.

Item per semblant li explicara com es content e promet lo dit senyor Rey jurar e fermar qualsevol capitols juxta les instruccions dessus escrites ab totes fermes, ju-

rees e seguretats que entre los princeps catholichs fer se sien acostumades. E per semblantment sia jurat e fermat per lo dit Illust. duch.

Item meſ explicara al dit illust. duch lo dit maestre Christophol de Gualbes com lo dit senyor Rey per contemplacio sua es content que les dues galeres sues que son en Prohença vagen al frare Charles Torrelles a ajudar al socors d'Iscla. Empero que lo dit frare Charles, ans de totes coses, faça e conduesca que les galeres de vilatge no facen degun nocument, almenys fins les dites galeres del Senyor Rey sien tornades en Cathalunya, a deguns vassalls, viles o lochs, navilis, fustes, barques, persones, bens e mercaderies de la Senyoria e obediencia del dit Senyor Rey, ni dins lo dit temps no es mesclara ab naus, galeres ni altres fustes que sien en favor ni servey del rey Joan.

Item que lo dit fra Charles promete que de continent, fet lo socors de Hiscla, vindra ab les sues vuyt galeres servir al dit Senyor Rey. E aço mateix dira e explicara al dit frare Charles donada que li haja la lletra de creença que se'n porte.= Rex Petrus.=

Expeditum apud villam Turricellam de Montegrino, die XXIII aprilis, M^o CCCCLXV.

Reg. Secretorum, fol. 43 v°.

DOC. NÚM. 28

Instruccions al mateix sobre el que ha de tractar amb el duc de Berry i altres senyors. Torroella de Montgrí, 1465.

Primerament vol lo dit Senyor que dada la lletra de creença que se'n porta, ésser explicades les saluts acostumades a l'afeccio e bona amor que li aporta lo dit Senyor Rey e la bona disposicio sua e singular plaer que el dit Senyor Rey ha de tota sa prosperitat, li explicara en vigor de la dita creença les injustes opressions que el serenissimo princep don Loys, Rey de França, etc., e sos vassalls han fetes als vassalls del dit Senyor Rey. E com per les grans virtuts que en lo dit Illust. duch de Berry ha oides, lo Senyor Rey vol haver amistat, confederacio e liga e tenir lo en loch e estima de germa, segons sera vist faedor atesa la concurrència del temps, segons sera consellat per madama la duquesa de Borgunya, tia sua.

E aço mateix explicara e fara lo dit maestre Joan Christophol de Gualbes ab qualsevol duchs, comtes, barons e altres senyors, segons sera vist faedor e per madama la Illust. duquesa de Borgunya sera consellat juxta la forma de la potestat que el dit maestre Joan Christophol de Gualbes de sa Magestat se'n porta. = Rex Petrus.

Expeditum apud villam Turricelle de Montegrino, die XXIII aprilis M^oCCCC LXV.

Reg. Secretorum, fol. 45 v°

DOC. NÚM. 29

Lletra a Francesc Sforza, duc de Milà, recomanant-li a Joan d'Almada comte d'Abranxes, que va a Màntua on ha de tenir lloc un duel amb Menant de Beaumont. La Bisbal, 25 maig, 1465.

Rex Aragonum, Sicilie, etc. Illust. et potens Dux amice noster carissime. Profiscitur impresentiarum Mantuam magnificus et dilectus noster Ioannes de Branchis duellum cum Menando de Beaumonte ingressurus. Qui locus ad eam rem efficiendam a Menando ipso ad quem iure armorum spectabat dilectus est et huic nostro acceptus. Hunc cum pluribus de rebus: tum vero quod studio et amore erga nos statumque nostrum ductus duellum ipsum eidem Menando indixit tantum non modo diligimus et amamus: verum etiam obligati sumus quantum cui plurimum. Vos propterea cuius studium et amor erga nos haud ignotus nobis est magnopere et ex animo rogamus ut Ioannem hunc nostro intuitu commendatum habeatis. Quidquid enim officii opis et auxilii in hunc contuleritis in nos collatum esse existimabimus. Sicque hominem tractetis ut unum ex domesticis et familiaribus vestris quod cognoscat hanc nostram commendationem magnum apud vos pondus habuisse. Nos, enim, idem facere erga vestros si quando casus tulerit paratos esse cognoscetis. Datum apud nostra felicia castra tra villam Episcopalem die XXV maii anno Millesimo CCCC^oLXV. = Rex Petrus.

Reg. Curie 2, fol. 83 v°

DOC. NÚM. 30

Lletra del monarca als diputats i Consell de Catalunya, queixant-se de les dificultats que li són posades per actuar com a tal. Palamós, 19 juny, 1465.

Amats e feels consellers nostres. Reebem vostra letra a altra nostra responsiva sobre lo fet de les pecunies ia primer ordonades als peons, e apres conmutadores e convertidores en lo sou dels cavalls que van ab Bertran e sobre lo fet de la moneda fabricadora. E altra sobre la licencia demanada de III milia lliures extraedores a causa dels forments. Al primer nos plau nostra ordinacio sia executada pero som en admiracio vosaltres ab lo consell de cent jurats vos vullau tant arrogar e a vostres preeminencies attribuir que sia vist esser derogat a la nostra, e preiudicat a nostres regalies, e al que sens vosaltres nos es permes. Nos som rey, e quant a Deu plaura, e *dux belli*. E si a vosaltres, e a deputats es stat pertinent ab la terra, e ab nostre consentiment imposar la subvencio, a nos sols es degut distribuir les pecunies

en les gents, e ordonar aquelles e distingir los pagaments, les quantitats, los temps, lochs, e persones. E que vosaltres ab votres delliberacions vullau en aço entendre nos desplaui, e no ho havem a be, ne hi dariem loch. Ne volem en tals coses per vosaltres ne altri governat esser. Car si de nos es fiat, e som per esser Rey be ens deu esser fiat lo orde dels pagaments de les gents, distribucio e distincio de aquelles com se fia de qualsevol capita general. Per que us pregam en tals coses no vullau tant aprimar ne dar treball a nostres animos, e consells. Daru orde en la habicio dels diners que es mes necessaria, e la distribucio e orde dexau a nos. En lo cap de la moneda per los de nostre consell qui aço han vist es entes nostra delliberacio no derogar a libertats ne privilegis les quals havem mes cares que vosaltres, mas alguns dels qui aqui son les volen altrament e pus subtil que conve interpretar. Et non oportat sapere plus quam oportet sapere. Sobre lo qual farem veure e entendre qui procura tant indegudes mocions damnoses al stat e servey nostre, e obvians al benefici de la patria com cascu de pensa sana pot entendre. Per que us pregam cesseu de tals moviments ne us cureu trametre'ns embaxada, car seria de mes, e no ens mouriem de nostre degut e ben deliberat proposit. Al fet de la licencia de les III milia lliures vos diem que pensam ne servey nostre ne benefici de la terra es ne se ra may exir hi la moneda car per aquella via evacuaria tota, que seria lo maior inconvenient que poriem haver. E en aço volriem mirasseu e en retenir maiorment volent tolre per vies indirectes la fabricacio de aquella. Cerquen se vies de cambis, e altres mijans que may a mercaders e negociadors solen fallir en la negociacio. E no isqua per res la moneda de la terra, ne or, ne argent car en mijans altres qualsevol prestarem tota favor e comport possibles e licits. Ne sabem que ans de aquesta conselleria altres consellers may de traure moneda nos hagen request per tals coses ne altres. Ans se daven a tot expedients e axi ho deveu vosaltres fer. Dada en la vila de Palamos a XVIII dies de juny de l'any Mil cccc LXV.—Rex Petrus.

A. H. C. S. VIII, vol. 5, c. 103.

DOC. NÚM. 31

Lletra del monarca als mateixos en igual to. Palamós, 30 juny, 1465.

Lo Rey = Amats consellers e feels nostres. Reebuda vostra letra sobre lo fet de Cervera havem plenaria informació de la extrema necessitat sua. Recordaus haver vos scrit en los dies passats sobre aquest fet requerint vos cert nombre de gent entenent en aquell exposar nostra persona, veent que les astucies, engans e enginys no bastaven a subvenir-la. E pensam en la ajuda de Deu, si nostres letres havien efecte, ni la vila de Cervera ni vosaltres ni nos seriem en tanta perplexitat, angustia e encara perill, axi com ja us havem dit, Leyda se es perduda a gran culpa de tots los verda-

ders catalans. Car convocant *princeps namque* on en nostra obediencia se podien trobar XV o XX milia combatents, nos no-n poguem aiustar sino III milia. Ara veem que Cervera sta en axo perque nò sols a les nostres exhortacions no us volgues preparar e ajudar-vos e subvenir a vostres germans e bons amichs, mes encara no haveu feta resposta alguna sobre aquest socors de Cervera, ab molta dolor passant aquestes coses per nostra memoria, e com la vila de Cervera es una tan bella força, muralla nostra antiga, e noble poblacio de aquest Principat fidelissima e acompanyadora de nostres actes e intencio, altra vegada vos tornam rescriture pregam vos com a fills vassalls e veraders amichs que penseu quant damnatge se pot seguir de la perduda de aquella vila e despuix de perduda quant es dificil la recuperacio e quant donarien nosaltres per cobrar aquella, e com ja no resta de provar-se ab tots ingenis e maneres per subvenir aquella fins trametre hi Bertran de Armendariz ab CL cavalls, deixant los fets que entre mans de part de ça teniem. Lo qual tot no basta per proveir Cervera. E axi mateix pensau que la servitut e la mort es mes propinca als covarts e vils que als de valents animos. Los grechs, los romans e les altres nacions batallant valentment no sols se defenien, mas conquistaven e despuix que els manca la virtut perderen lo que lurs predecessors guanyat havien e encara a lurs propies cases romandre no podien. Les quals nacions en quant les coses que eren fora de lurs propies muralles hagueren per propies sues, conservaren lurs ciutats e despuix que lurs animos se restringueren en pensar a retenir e defendre les coses propies e particulars, aquelles e les universals ab gran vituperi perderen. Los romans quant los jovens e les gents de guerra los mancaven, enviaven los senadors e los veterans a la guerra, e en defalliment dels jovens e bons ciutadans los que trobaven en ciutat, e encara los sclaus armaven e trametien per fer supliment a les legions e squadres e al numero de lurs exercits. Penseu vosaltres que estant en la ciutat defendreu vostra patria e vostra libertat, [?] si no teniu animos per a exir defora quins animos vos bastaran de defendreus dins dels engans estucies e malvestats de nostres enemichs e falsos amichs [?]. Los quals se sforçaran mirant lo vostre poch gosar e ociositat, se sforçaran per mar e per terra de haver vos e de dar vos a tall de espasa e en total servitut. Si los vostres ciutadans antichs fossen stats sots la ombra de lurs porches e no fossen per lo passat anats fora de la ciutat e terra, en les empreses no hagueren tant augmentada la casa e corona de Arago com han, conquistant dels strangers axi cristians com barbaros per creixer lo imperi lur e de son senyor natural. Troya, Roma e Constantinoble eren fortissimes, grans e populosos ciutats, e foren preses e derruides dels enemichs. Molts exemples vos poriem donar per excitar vos, mas nos havem mes voluntat de metre la ma a la espasa que no a la ploma, e per ço basta lo desus dit. Notificant vos que si vosaltres volreu a nostres pregaries, exhortacions e consells advertir e preparar III milia peons per vuit dies de aqueixa ciutat, los quals a una jornada certa sier a Manresa ab altres que podem haver del Valles, Llobregat e Osona, nos som aparellats de metre nostra persona a tot strem e perill, e speram ab la ajuda de Deu de subvenir aquella vila de Cervera. Lo socors

de Besalu sens mes detenir ha fet III o IIII milia peons en tres dies. E per aquesta vos prometem que si los vuit dies passassen, los licenciariem, de aço prenent Deu e lo mon en testimoni de nostre descarrech. Car nos som un hom sols e no podem mes fer, e si fall aço no fall per nos com siam promptes, e de fet nostra persona oferim pus vosaltres nos façau esser prests e exir de aqueixa ciutat III milia peons ja dits. E si llegiu los llibres e gestes de atenesos, de lacedemonis, dels jueus encara, e altres antichs, trobareu que en tals necessitats per subvenirse uns a altres se aiustaven, ne es fallien, ne stimaven als que la llibertat e honor a aquella postposaven tots bens de fortuna. Mes vos encarregam stretament recollints los talls per la subvencio imposats, e altres pecunies les mes que puixau prepareu. Si be pagar e combatre de persones son dos coses forts, mes requerint e prement ho la necessitat conve e es expedient per no perir e venir en mans del enemich tant cubdicios de la nostra vida e sanch e ja aço altres han fet e fan com los de aquesta provincia per salvar lurs stats, cases, fills, mullers e animes. E no obstant haiau fet molt fins aci e obrat per lo stat e benefici de la terra e servey nostre no us vullau ara cansar ne fallir en aquesta tanta necessitat en que va tant juxta nostre loable costum. Car nos fem de aci e preparam forma e formes per al dit socors mijançant les quals e lo que vosaltres fareu, lo dit socors ab Deu no pora fallir ab gloria de nostra corona e benefici universal. De totes aquestes coses havem largament conferit ab los venerables e amats consellers nostres los abat de Montserrat, mossen Franci dez Valls, Mestre racional de nostra cort e en Lluís Setanti, als quals o als d'ells qui de nostra part nos parlaran poreu dar indubia fe. Dada en la nostra vila de Palamos a XXX dies del mes de juny de l'any MCCCCLXV.=Rex Petrus.

A. H. C. S. VIII. Vol. 5 c. 107.

DOC. NÚM. 32

Lletra del monarca als consellers de Vic reclamant-los la subvenció de cavalls. Barcelona, 27 setembre, 1465.

Als feels nostres los consellers de la ciutat de Vich. = Lo Rey = Feels nostres: per parlar ab vosaltres e conduir una cosa tan deguda com es lo fet de la subvencio per los cavalls a sustentacio de la guerra remetem aqui lo feel nostre e sindich vostre en Gabriel Vinet, informat largament del que cové, pregam vos per ço afectuosament e stretament encarregam e manam que dant li fe e creença ho vullau promptament e segons la condicio del temps requer executar, e consyderar que tals pecunies no les despenem en pompes, en delits ni en folgances, mas exposen se als actes de la guerra e sustentacio de aquells qui per traureus de congoxes treballen e prohibexen les execucions als qui cobegen no sols les vostres substancies e heretats, mas sedegen la vostra sanch. Consyderau que ens haveu proclamat e fet venir de la fi de les Spa-

nyes per vostra sustentacio. E nos per nostra salvacio seguint lo amor e naturalesa a nos innata havem mesa la persona, vida e anima que es lo pus car que los mortals extimen, per lo qual es creedor mils per vosaltres deu esser a aquesta tanta amor correspost. E axi speram ho fareu qualsevol raons a part posades si be ni hagues. Sforçau vos, donchs, en prest aço executar car Deu mijançant no sols sostendreu vostres patrimonis e augmentareu aquells mas cobrereu tot lo que despes haureu e la satisfaccio de vostres animos que es mes, segons de tot pus larch sereu informats per lo dit vostre sindich. Dada en Barchinona a XXVII dies de setembre del any mil CCCCLXV. = Rex Petrus.

Reg. Curie 2, fol. 154

DOC. NÚM. 33

Instruccions a fra Antoni Pere Ferrer, abad de Montserrat, i a mossèn Roderic de Sampayo, cavaller portuguès, que com ambaixadors del monarca es dirigeixen a Portugal (sens data. Octubre ? de 1465).

Reverend e amats consellers nostres Abbat de Montserrat e mossen Rodrigo de Sampayo. Tantost com a Deu placia siau arribats en Portugal, on vos trametem per nostre servey, fareu lo cami dret per allà on sabreu que sera el Rey, nostre molt car e molt amat cosingerma e frare, e ans que arribeu al loch on stara de una jornada li notificareu vostra anada per que us mane appossentar.

Primerament li direu que entre les altres virtuts que durant lo temps de nostra stada en sos regnes en ell podem conixer, esta fou esser zelador de justícia, virtut que als reys mes se pertany. Per que el pregam que no solament sguardant al deure que entre nos es e amor que tostemps li tenim mas encara per fer lo que bon rey és obligat, e per usar d'aquella, li placia manar nos restituhir la possessió del nostre maestrat de Avis ab tots los fruyts dels anys passats que per ell nos son stats ocupats. Lo que segons les umanes e divines leys no deguera haver fet sens que primerament nos ho hagues comunicat mes avant de la bona e dolça manera que los princeps acostumen de guardar ab lurs amichs. E sab be que anant nos en Castella lons mana desempachar, havent aquexes rendes e regint se en nostre nom; aximateix moltes persones despeneren rendes de dignitats e herencies que tenien en sos regnes e altres on los plahia, sens los reys posar los en allo algun embarg; donchs quant mes deu ell fer a nos, considerants ab quant amor e affeccio lo servim tostemps stant en sos regnes, de la qual cosa deu tenir ferma speranza que tostemps tendra de nos bon amich.

E per que gosen alguns dir que nos partim sens notifficar li la nostra venguda e que el dexam en Affrica en guerra, sab be que tostemps comunicam ab ell sobre los fets d'aquesta terra que ens eren moguts. E axi lo feem cert com nostra voluntat era

de venir per fer lo que deviem a la patria de nostra naturalesa, a nostra honor e nom, e a nostre dret. E per nostra stada en aquella guerra li podia esser fet poch servey, segons la manera del temps e terra en que es fahia. E ell nos havia licenciat encara que lo dia ne lo temps no fos assignat, lo partir per la mar es incert, la tardança podia del tot fer perdre nostra empresa, la qual lexar no crech que deguessen fer pus la caritat ben ordenada de nos deu començar, e en aquella no solament de nos mas de la terra de nostra naturalesa procehia. E crehem que alguns que nostres coses requeren e tal dien mes ho fan per causa de les sues passions que per esser raho ne veritat, lo que no speram en la sua virtut no es puga fer dan. E si haura sguard a la alta sanch de on devallam degudament no emprenent aquesta empresa, de tal linatge forem indigne, e a ell e als princeps de cristiandat ab los quals tenim parentiu, avorrit. E ell deurie voler que del regne de Portugal, d'on es senyor, hisquessen als altres regnes senyors. Ans speram d'ell fermament que per lo deute qui entre nos es e per lo amor que tostemps li havem hagut, e altres rahons, ajuda, amor, e no lo contrari, quant mes justicia e dret, que en aquest cas requerim.

E per quant crehem que el rey don Joan nostre adversari li notificaria algunes coses en nostra desfavor que el pregam que aquelles no crega, ans per que sabem que de tot nostre be li plaura li notificam que merces a Deu tenim ara mes speranza de nostra prosperitat que nunca per que tenim mes gent de cavall e mes manera de haver diners en cert e ajudes axi de França com de Inglaterra e d'altres parts.

Item li direu com sabem per via de nostres contraris que entre ell [e] el infant son germa ha alguna desavinença de la qual, si axi es, nos desplau molt per ço com se vulla que nos no u crehem, moguts ab aquell amor e affeccio que tostemps li aportam lo pregam molt que sguard que essent tal, lo que Deu no vulla, als treballs que a ell e a sos regnes se porien seguir e força altres inconvenients que d'allo sens dupte naxerien. E axi manant lo stat del rey e princep es tengut en gran reputacio, tenent vassalls e servidors de gran stat, renda e senyoria e a ell per deute acostats per que en los grans fets fon servey e gran folgança e descanç al princep lo que no es pot conexer sino per aquell que de los tals es fallit. Nos ho conexem be per nos. E cert ell deu tenir en gran compte lo infant com tostemps sentim que tengut per esser un princep tant virtuos valent e li te fets tals serveys e lo ha molt menester, quant mes esser son germa, fills d'un pare e mare, e no tenir ne altre a esser continuament ab ell criat e d'ell no deu presumir sino que millor e mes vertaderament lo ha de servir e amar que altre. E ell ab la sua molta discrecio e virtut temprar algun scandal que y haia, lo que en lo principi, ans que molt cresca, deu fer, deffaent lo fonament de tan gran mal. E sert a nos par que impossible seria haver entre ells discordia, e molt nos meravellam quals son aquells que tenen gosar, ne temptar gosen; si los hi a lo rey no els deu haver per seus leyls e servidors, crega que amen mes lo propi interes que al servici reyal, ne al be comu.

Item direu al rey que per satisfaccio de alguna obligacio que tenim a dona Mecia de Cunha, es nostra voluntat que ella haia [de] les rendes del nostre maestrat dels

anys passats, que per ell nos son ocupats, cinch milia dobles per la ordenança que en sos regnes se paguen als casaments. E que per usar ell de virtut com speram li placia manar les desempachar per ço que la dita dona Mecia puga esser pagada. E posat que stigam en necessitat, per la qual d'ell com a cosingerma e frare speram haver ajuda, les li volem leixar per satisfer a aço.

Item direu al molt alt princep de Portugal don Joan, nostre molt car e molt amat nebot que pus Deu l'a fet naxer de tan alta sanch de totes parts, aixi son cor seny e fama deu resplandir en avantatjar se entre los altres. E puys sab que per nos haver aquesta herencia que de dret nos pertany prenem tan gran empresa, nos lo pregam aixi com aquell que en compte de fill tenim que molt fortament e ab gran voluntat e audacia require moltes vegades al rey son pare que a nos dexe ajudar, dient lo y per totes maneres que no se'n pugue scusar. E que no tant solament sguard al tant acostat deute que entre la reyna sa mara, que Deus haia, nostra molt amada jermana, e nos havia, mas encara al amor e effeccio que en quant visque tostemps nos tengue. Axi que per aço e per altres molts respectes ell deu treballar lo que ella treballara e acabara, e fer ab son pare que a nos leix ajudar per que de nostre be e prosperitat ell ne deu sperar gran part e axi del contrari. E que de nostres fets ell deu esser axi encarregat com dels seus propis posat que en tanta edat no sia. E plaura a nostre Senyor que mes avant, de les moltes rahons que son, ell conexera per obres lo amor que tostemps li havem tengut e tenim. E posat cas que tants dies no haia mire lo que feu lo princep de Gales e duch del Eucastro [Lancaster] nostre besavi, per lo rey don Pere de de Castella que no havent deute, ne tenint altra raho ab ell, lo mes en possessio dels regnes. E donchs que deu ell fer on tantes rahons hi ha que no havent hi deute en totes parts podra gunyar lahor, e plasme no ajudant nos. Nos no tenim altre hereter, ne los catalans, aragonesos e dels altres regnes no serien d'altre content segons sentim. E encara que ell sper los regnes de Portugal, se deu pensar que el rey son pare pot naturalment viure per temps de XL o L anys que es vida de un home, e que pot haver fills en vida del rey, e que podria ell possehir fallint nos aquests regnes o leixar a sa jermana, nostra molt prezada neboda, o algun fill seu que ja es en edat que d'aqui a tres o quatre anys esper, poden haver la manera que ell deu tenir en requerir a son pare que lexe ajudar nos, es que li diga pus a ell seria una gran dolor veure perdre a nos que som un seu oncle sol de part de sa mara. E que ell sab nostres treballs e aximateix nostre dret que ell sens lagremes e gran pesar no podria supportar de a nos no fer ajuda per que nos cobrem aquests regnes los quals a ell axi poden venir con los de Portugal car la edat del rey e la nostra tota es una. E que per ço li do consentiment que ell puga pregar e manar a algunes persones que ho fassen, donant los per allo ajuda com bon pare a fill, car ell aquesta empresa no ha per nostra, mas per sua. E que ell speri en los bons e leials portuguesos, creats e vassalls seus, per que ab poca ajuda ab la gracia de Deu nos serem en paciffica possessio de aquests regnes. E quant el rey per aço no li ajudas, solament ne haia son pler car ab les seues pregaries e

per fer li pler e servey molts ab poca aindà vendran, e mostrau li be la necessitat nostra e lo perill en que sta nostre stat, car posat cas que fedri sia, si moltes voltes ho repetiran, pendra ho en fantasia e satisfara en aço, car la sanch e amor crehem que el fara recordar se de nos.

Item direu a la molt alta e molt illustre princesa infanta dona Joana, nostra molt cara e amada neboda, que pus nostre Senyor la feta naxer de tan alta sanch de totes parts, axi son cor, seny e fama deu resplendir entre les altres. E pus sab que per haver nos aquesta herencia que a nos se pertany tenim presa tal empresa, la pregam molt que ab gran voluntat e animo requere moltes vegades al rey, son pare, que a nos dexe ajudar, dient ho per tals termens que d'allo no es puga scusar. E que no solament sguard al tant acostat deute que entre la reyna, sa mara, e nos havia, mas a la amor e effeccio que vivint ella tostemps nos hague. Axi que per aço e per altres respectes deu treballar en tal manera que allo que sa mara fera, que u fassa ella car nos deu stimar en menys que sa mara, car no era filla de tant gran senyor e senyora com ella, la qual de poca mes edat comença de tractar tan grans fets, fahent ab son pare que a nos dexe ajudar per que de nostre be e prosperitat ella deu sperar gran part e axi del contrari, e que de nostres fets deu pendre gran carrech posat que de tanta edat no sia. E plaura a nostre Senyor que mes avant, de les moltes rahons que y ha, conexera per obra lo amor que li tenim e tostemps li havem tengut, de la qual cosa sens dubte fahent, gonyera lahor, e plasme no faent ho. E encara deu be considerar que fallint nos altres hereters no tenim sino lo princep, son jerma, e ella, ne los catalans e aragonesos e d'altres regnes no serien d'altres contents, axi que casant ella be li podrien venir aquests regnes e senyories, no venint al princep, son jerma, que no tant solament speram que per aço ha de treballar en aquest fet, mes per la sua virtut e amor que tostemps nos te, no havent per treball posar les sues forces per lo que a nostre stat e honra pertany. E que si ella voldria no dubtam que ab la ajuda de Deu molt nos fara.

Item direu al molt inclito infant, nostre molt car e amat cosingerma e jerma, com sabem que es dehie entre nostres adversaris que entre ell e lo rey, son jerma, era desavinença, la qual cosa certament haguem a gran despler, axi per lo que toca a servey e stat del rey e be de sos regnes per lo que a ell pertany, pero que si axi es, lo que Deu no vulla, que el pregam que la sua discrecio vulla sguardar lo deute tant acostat que te ab lo rey, son jerma, e la creacio que ab ell ha haguda e lo amor que tostemps li ha hagut, e merces e gracies que d'ell ha reebudes e axi los dans e treballs que de tal discordia se podrien seguir, lo que ell en deguna manera no deuria voler, e que de voluntat del rey ell no deuria hixir, essent li tostemps obedient, car segons les leys umanes e divines molt loada es la obediencia, e encara que algunes vegades lo rey no li atorges lo que li requer no lex de mostrar aquell bona voluntat que li mostraria atorgant li ho, no cessant pero tornant lo y a requerir altres vegades ab aquella reverencia que deu, perque axi u fa hom a nostre Senyor. E certament nos no podiem creure que entre ells haia tal discordia segons la voluntat

que tostemps li coneguem tenir al rey. E si algunes persones serquen alguna desavinença no els haia per sos bons servidor. E digau li que si discretament se es governat fins aci ab lo rey, treball per lo proseguir que debades es tota virtut si fins a la fi no proffita. E record li que la ira del rey es missatgera de la mort, e lo mal de la discordia sobre ell ha de caure. En tot cas mir be que no trench lo fil del amor e bona voluntat que li te son jerma, lo que el conexen per tant virtuos que a la fi tostemps li complaura en lo que sera raho.

Item mes direu al Infant com per ses letres savem la bona voluntat que per a nostra honra e stat te. E que pus tal es lo que sert d'ell tostemps sentim que per ell usar de virtut e satisfer a la voluntat que a nos mostre, que el pregam com a bon cosingerma e germa, que ell nos vulla ajudar e enviar nos la mes gent que pora, car gran labor li sera ajudar a ésser rey un seu cosingerma e gran amich. E puys sab be quant tostemps lo havem amat e nostra amistat conex per obra, car no solament lo maestrat que li tenim dat e fetes diligencies com aquell haia, mes totes nostres terres que en aquells regnes tenim li lexarem ajudant nos granment. E mes avant, d'allo dant nos Deu prosperitat, pus que fills te, granment podriem a algu heretar axi que per aquests respectes, e altres, ell no nos deu denegar de a nos trametre tal ajuda, no por lo deute que y ha e creacio que havem aguda, mas per la amistat e raho que te de fer ho. E certament fahent nos tal ajuda seria causa haver nos aquest regnes e senyoria a nostra obediencia e del nostre be e prosperitat ell hauria bona part. E si en aço no us respondra com veurieu que a nos pertany, a cap de dies tornau li a parlar dient li que pus que axí es nos envie alguna ajuda de cavalls e gent de peu e virtualles per que no tant solament ho volem per a nos de allo ajudar quant sera mester mas per custodia de nostre stat e honra la ajuda que nos havem mester, e crehem que ab la ajuda de Deu nos aprofitara molt D. o DC. cavalls o los mes que ell pora.

Item direu a la illust. dona Felipa, nostra molt cara e molt amada jermana, com scrivim al Infant per causa de la ajuda que li enviam a requerir. Pero per que sens dubte crehem que la sua vista e paraula ab ell molt aprofitara que la pregam, com a jermana en que molta confiança tenim, que no haia a treball anar a casa del Infant a parlar li de aço molt fortament, allegant li quantes rahons te per a nos ajudar segons mes largament li scrivim. E encara que no ni hagues alguna, solament per usar de noblesa com molts princeps fan, o deu granment fer, considerant en nostra empresa quina es, de la qual, com de bon cosingerma e jerma, havent nos prosperitat, com en Deu speram, hauria gran part. E que aquesta ajuda mes enviam a requerir per custodia e conservacio de nostra honra e stat que per altre cosa. E dien li que fassa tot strem com en tot cas aquest stiu haiam la sua ajuda. Per que en sert aqui va tot nostre stat e honra, e que aço no tan solament deu fer com a jermana mas com a bona e verdadera amiga en que molta confiança tenim.

Item direu al illustre princep lo duch de Bragança, nostre molt car cosingerma, que per lo illustre e nostre be amat nebot lo comte de Vilareyal fou avisat que

plahent a nos fer matrimoni ab dona Isabel, filla del dit duch, ell nos enviaria ab ella per servey nostre cc homes d'armes e cccc ginets, que per algunes rahons a nos plaguera de casar nos ab ella enviant nos los dits cc homens d'armes e cccc ginets pagats a sa despesa per quatre mesos sens altra cosa e sens altre dot. E essent content, siam de continent avisats per a trametre nostres poders e auctoritats per lo poder se en breu concertar, e axi lo que pertany a matrimoni com a les arres que ella hauria; la paga del sou sera al home d'armes per mes XXVI florins e a ginet XIII florins.

Item direu al illustre comte de Vilareyal, nostre molt car nebot, que som meravellats no voler ajudar nos a nostra empresa de la qual ell reebra bon nom, honor e proffit en que sta tot lo be d'aquest mon, e que pense be que venint aci per ço la sua vida no sera posada a mes risch del que a ell ja moltes vegades es stat posat e que dant nos Deu victoria e venint nostres regnes a nostra obediencia com en ell speram de nos reebra gran honor stat e merces, essent per lo contrari, lo que en deguna manera ab la ajuda de Deu e segons nostres preparatoris no speram, de aço a ell sen seguiria molt dan, perque encara que per nos sos grans serveys no li poguessen esser reguardonats, com en Deu speram que serien, lo princep de Portugal e la Infanta sa jermana, nostres molt cars e molt amats nebots, coneixent los seus bons serveys que d'ell poriem reebre ab honor e merces en gran manera li porien esser satisfets axi com esperam que ells fassen a qui nos servirà. Aço li enviam axi dir per conexas per un cavaller animos e famos, lo qual a aquesta tant gran empresa nos devia ajudar per sa propia lahor e bon nom.

Item li direu com scrivim al illustre princep lo duch de Bragança, nostre molt car cosingerma, e per vos li enviam parlar per causa del matrimoni de dona Isabel, sa filla, que nos par que lo dit comte james nos scrivi ne ens envia dir la certinitat del que a nos seria fet casant nos ab ella, pero que enviant nos los dits homens d'armes e ginets com nos en nostra struccio que us ne aportan es feta mencio, e segons que per lo dit comte nos fou scrit, a nos plaura fer ho e que si ell te voluntat haïam prest sa resposta perque essent nos contet lo fet se puga prestament concluyr, perque fins aci no ens par que d'aquest fet se parla en manera que es pogues concertar, lo qual per haver conclusio volriem tantost saber de cert per axi complir se nostre servey e stat.

Item totes aquestes coses que vos encarregam e axi altres que alli vos occorreran que a nostre servei toquen comunicareu ab lo illustre Infant don Ferrando, nostre molt car e amat cosingerma e jerma, e ab la illustre dona Felipa, nostra molt cara e amada jermana, e ab lur consell e avisos que us poran dar fareu lo que nostre servey sia, car mes avant de les rahons que y ha com certs que per amor que a nos faran tot lo que lus sera possible. E aximateix ne comunicareu ab lo magnifich e amat nostre Diego Soarez Dalbergaria, prenent son consell e avis per que som be serts que per lo amor e effeccio que a nostre servei e stat te no li seria treball, mes pler de ferho.

Reg. Curie 2, fol. 208.

DOC. NÚM. 34

Instruccions al noble Jaume d'Aragó, parent del rei i a mossèn Joan Benages, acòlit del papa i batxiller en drets, que van com ambaixadors del monarca a la cort del rei de França. Vic, 16 desembre, 1465.

Primerament aplegats que seran los dits embaxadors, ajudant Deu, a la cort del Serenissimo e christianissimo Rey de França e obtes lo adito e entrada a sa Serenitat, essent davant aquella, constituïts ab pertinent gest e acostumades paraules li recontaran les saluts e confort de part del dit Senyor Rey en Pere, son car cosi. E aço fet, li daran la lletra de creença que del dit Senyor se'n porten.

E aquella hora o altra captada que audiència per lo dit christianissimo Rey los sera permesa, li diran e explicaran com la principal causa de llur tramesa e venguda a sa Serenitat és per explicar li e congratular se ab ell de part del dit senyor Rey en Pere, son cosi, de la concordia dels duchs, comtes e barons, subdits seus ab ell, e de la reduccio d'aquells a sa vera obediencia del qual lo dit Senyor Rey en Pere, rebuda en si consolacio gran, e confort no menor que la que concebria del propi seu repos e be. E aço no sols per el dit Rey de França esser Rey catholich christianissimo y conjunt per vincle de sanch ab ell, mas encara per la molta amor que li ha, e per fer demostracio d'aquell desig bo e sancer ultra lo ligam del deute e parentat d'haver intelligencia, confederacio e liga ab sa Serenitat.

E per ço proseguint la materia e rahonament ab tall de paraules pertinents, captada la condicio del temps e loch e disposicio del dit Christianissimo Rey de França, li mouran, diran e explicaran que si a la Serenitat sua veuria be e fos accepte venir a fer tractar cloure e concordar alguna forma de liga, nova amistat e confederacio ab lo dit Senyor Rey en Pere, e posar e dar algun medi favorable com a Rey Christianissimo, poderos e de gran munificencia en aquest seu fet e querela tan justa. Que el dit Senyor Rey en Pere corresponent a la deguda e pertinent gratitut e beneficencia faria en son cas, temps e loch per sa serenitat, per forma lo dit Rey de França vendria a conexer haver fet bon esmerç e no haver despes lo sement en arido camp.

E successivament en aquella hora o si els parra diferir ho per loch e temps pus oportú, al dit christianissimo Rey de França explicaran que si volrà dar loch al dit Senyor Rey en Pere de quitar e reembre los comdats de Rossello e de Cerdanya a la corona d'Arago units ab antiquo, e per sos predecessors e progenitors Reys d'Arago de gloriosa recordacio a peticio e en corts per tota la terra celebrades incorporats ab actes e leys municipals, lo dit Senyor Rey ho haura molt a car, sera content e li plaura pagar lo que sia per los termens concordadors. E que lo dit Senyor Rey fermament se persuadeix e no dubta entre lo seu e lo que de sos amichs aconseguira, e encara de sos vassalls que li ajudaran hi dara compliment.

Pero si al dit Serenissimo Rey de França aquest cap no plagues e sa voluntat fos inclinada a perpetuar en si e voler retenir se los dits comdats, sia li mogut per los dits embaxadors e explicat pus vegen lo primer no poder aconseguir que si el dit Rey de França valra al dit Senyor en aquesta sua empresa de ccc a cccc llances per temps de sis mesos lo dit Rey en Pere dara orde per tot son poder e sforç sos vassalls e la terra de qui es lo principal interes donaran loch el dit Rey de França se retinga los dits comdats e no li fara o interposara questio alguna o demanda en aquells.

E no se ometran los dits embaixadors, ans tinguen en memoria quant los sia vist temps e loch, distribuir les lletres que sen porten de creença e en virtut d'aquella comunicar ab aquells a qui son dreçades, dir, exprimir e replicar lo que els sia vist per expedicio bona e favorable dels negocis a ells comesos, proferint a cascun temps loch e negocis.

En les quals coses totes e sengles se hauran los dits embaixadors ab aquella prudencia, diligencia, promptitut e virtut que d'ells confia plenament. = Rex Petrus.

Expeditum apud civitatem Vici die XVI mensis decembris, anno a nativitate Domini M^oCCCCLXV^o.

Reg. Secretorum, fol. 56 v°

DOC. NÚM. 35

Pere IV demana al papa dispensa de parentiu per poder maridar-se amb Margarida de York, germana d'Eduard IV d'Anglaterra. Vic, 3 febrer, 1466.

Sanctissime ac beatissime pater et domine etc. Et si cuique privato homini satis facile est Christianam servare legem in eo quo prohibitum est quenquam uxorem ducere que sanguine coniuncta sibi sit: quando quodem pro eiusmodi hominum copia parem sibi quisque genere opibus ceterisque opportunis rebus uxorem reperit: Regibus tamen et principibus ut V. E. S. optime novit, non facile est in ea re absque apostolice benignitatis gratia servare religionem. Nam cum ii parvo numero sint neque humiles aut genere multo minores pro regia dignitate uxores habere deceat, eo sit ut plerique inter se aliquo sint consanguinitatis gradu cupulati: sic ut nisi consanguineas ducere non plane possint: Hec adeo scribimus quod summo illi Deo qui res divinas humanasque pariter gubernat, placuit ut inter nos et illust. Margaritam Seren. Regis Anglie Francieque etc. fratris et consanguinei nostri carissimi sororem connubium agitari ceperit. Quam rem pro communi illius nostraque rei publice utilitate (si modo V. E. S. licuerit) conventuram speramus: Est nanque nobis ea materno latere in tertio: paterno vero in quarto gradu coniuncta. Cunque apostolica dignitas que in terris divina vice fungitur in casu huiusmodi (uti otest) dispausare consueverit. Eam obrem

V. E. S. humiliter supplicamus ut pro bono statu rei publice Regnorum et terrarum nostrarum: proque ceteris amplissimis rebus ac comodis que ex hoc connubio fore nobis speramus, et imprimis ut paci ocioque consulatur: dignetur nobis hac in re dispensationis sue gratiam benigne concedere: adeo ut apostolica facultate adepta facilius ad cetera conficienda prosequi possimus. Qua quidem ex re V. E. S. gratiam habebimus precipuam et fortasse ecclesie sancte aliquando usui adiumentoque ut auctore Deo speramus esse poterit. Almam personam vestram omnipotens Deus conservare dignetur diu feliciterque regimini ecclesie sue sancte. Ex Vico diu III° februarii, anno M^o CCCCLXVI^o. = E. V. S. humilis et devotus filius Aragonum, Sicilie, etc. Comes Barchinone, etc. Rex Petrus.

Reg. Secretorum, fol. 75 v°

DOC. NÚM. 36

Rebut que extén el monarca a nom de diversos servidors de la Casa reial, sobre retaules, robes precioses, tapiços, catifes, etc. Vic, 5 febrer, 1466.

Nos en Pere etc. Atorgam a vos amat e feel conseller nostre en Luys Setanti que de vos en nostra guardarroba havem rebudes les robes e coses següents: Primo una portalera de drap de ras de la historia de Cirus, la qual per los feels nostres Pere Yanes e Joan Doro, mosso de spoles, havem rebuda. Item un retaule de fust daurat de diverses colors en que es nostra dona e los tres reys d'Orient, al davant una cortina de seda verda ab flocadura de seda blanca e vermella. Item un altre retaule de fust en que es la passio de Jesucrist com los jueus lo assotaven, al davant una cortina de seda verda ab flocadura blanca e vermella. Item una catifa de la una part rasa de diverses obres e colors, de l'altra part de pell blanch. Item mes dos barrils de polvora de bombardas dins los quals ha polvora neta de tares un quintar e mig. Item VIII draps de ras grans de diverses histories, nous, en els quals havia dos draps ab certs obratges d'or per algunes parts. Item un drap de ras cubertor ab diverses figures e a l'entorn ha bancal d'imatges salvatges de diverses maneres. Item un cortinatge de seti carmesí que son tres peses ab senyals d'aguiles d'or brodades a cascun canto e al mig ha un capell brodat ab una roda. E mes un cobertor de dit seti ab dita divisa. Item altre cortinatge de seti negre en lo camp ab brots verts e coronas grogues e flocadures de seda verda e groga, son tres peses. E mes un cubertor de dit seti ab dit obratge. E mes dues cortines de sendat, corredisses, per lo prop dit cortinatge. Item dos coxins de vellut morat brocat d'or. Item mes IIII coxins de drap de ras ab les rodes de Fortuna. Les quals coses per lo feel nostre Diego Prates havem rebudes. Item mes un drap de ras gran en que ha or ab un titol al cap d'amunt qui comença l'any mil dos cents ab reys coronats ab un titol en los dos qui diu: Sant

Lluís de França. Item un altre drap de ras gran semblant al prop dit ab titols en lo cap sobira, lo primer dels quals comença *Chi po es undo* [sic] ab un estandart ab una D. en lo mig del dit estandart. Item un altre drap de ras palit en que es Nostra Dona en lo mig e les verges a l'entorn de diverses colors. Item un tapiç gran de II peses de diverses colors e obres fet a cayre. Item una catifa pelosa en leimes (?) de pell blanch, e en l'endret roses de diverses colors. Item una altra catifa barberesca de diverses colors molt llarga, rasa, ab les vores blanques. Item dos dossers lo un de vellut carmesi, l'altre de vellut morat, brocat d'or. Item un altre tapiç molt llarch ab tres rodes grans, ab VIII de petites de diverses colors. Item un altre tapiç gran de tres rodes grans e quatre de petites de diverses colors. Item un drap de ras gran ab diverses figures en que ha un home que ha un salvatge al cap que tira d'un arch. Item un altre drap de ras gran ab figures en lo un cap, a la banda dreita diu en lo cap d'una figura *ama l'arch*, en l'altra en los pits *membron* (?) ab reys ab molts titols en les figures. Item una altra catifa gran ultra les dites de diverses colors. Item un altre drap de ras petit ab histories de cassa. Les quals coses per l'amat e feel capellà de nostra capella, mossen Joan Martinez, havem rebudes. Item mes un parell de bancals de ras, nous, folrats de tela verda ab imatges. Item un bancal ab imatges, folrat de tela blanca ab faxes. Item un drap de paret nou, sens gorniment ab tres rodes de Fortuna i en dos llochs quines de Portugal ab titol *Paine pour joie*. Item IIII draps de ras vells ab imatges e gornits de canamas blanch ab anells gornits de cuiro qui fan cortinatge, entre los quals es lo sobrecel ab tovallons ab flocadura de fil blanch e negre folrat de canamas blanch. Item un drap de ras gran antich gornit de canamas ab cuiro e ab anells ab alguns forats. Item un altre drap de ras gran antich ab imatges al sobrecel folrat de tela blava ab flocadures de fil vermell ab titol qui diu *Beneton* foradats a alguns llochs. Item un cubertor de llit de ras antich ab cassa de mont e de ribera, desgornit, ab bancals a l'entorn. Item un parell de bancals ab imatges ab cassa de mont e de ribera, antichs, lo un maior de l'altre. Item una portallera de ras, desgornida, ab IIII imatges. Item dos cortines corredisses de cendat verd, groch e blanch e negre. Item una cadira reyal daurada ab gorniment de vellut carmesi. Item un canelobre de llauto gran de VI branques ab tot son gorniment ab una imatge de Nostra Dona ab un tabernacle. Les quals coses havem rebudes per lo feel nostre Pedro de Bayona. Item mes havem rebuda per mans vostres una confitera gran d'argent sobredaurat. Les quals coses ab diverses lletres nos vos havem manat nos trametesseru e aquells per los dessus nomenats e per vos, com dalt es contengut, havem rebudes e en nostra guardarroba son pervengudes. En testimoni de la qual cosa vos manam fer la present reconeixença de nostra ma signada e ab nostre petit segell segellada per cautela e seguretat vostra. Dada en Vich a V de febrer MCCCCLXVI = Rex Petrus.

DOC. NÚM. 37

Instruccions a micer Joan de Silva, cavaller, micer Joan Andreu, conseller, i mossèn Bartomeu Garí, familiar del rei, sobre el que han de tractar amb el rei d'Anglaterra. Vic, 8 febrer, 1466.

Memorial e instruccions acompanyades per lo Serenissimo Senyor lo Senyor Rey als nobles e magnífichs mossen Joan de Silva, cavaller, e micer Joan Andreu, doctor, consellers, e mossen Berthomeu Garí, cavaller e familiars seus, ates lo dit mossen Garí es ja allà e ha iniciats los deuscrits negocis de les coses que per ells se han explicar, tractar, cloure e fermar ab lo Serenissimo Senyor lo Rey Eduard, Rey d'Anglaterra e de França, etc., e ab altres persones que convendra als negocis per direcció d'aquells entrevenir sobre les confederació, unió, lligues e matrimoni, Deu volent, conduïdors entre los dits illust. Reys e per aquells, segons deus sera contengut.

Primerament aplegats que sien, Deu director permetent, en lo Regne d'Anglaterra o en que sia lo Serenissimo Rey Eduard dessus dit, los dits embaixadors, conferit primer ab mossen Bertomeu Garí, conembaxador ab los dessus dits, si allí sera, se conferran tots tres si impediment en la persona d'algu d'ells esdevingut no sera, a la presència del dit Serenissimo Rey, o los dos, o lo un, en absència e defecte dels dos, com dit es. Al qual, feta la deguda reverència e referides les salut, confort e recomendació de part del dit Senyor, son molt car frare e cosí dessus dit, li daran la lletra de creença que se'n porten. La qual dada e llesta, si en aquella hora audiència los sera dada, si no la hora que permes los sera, o en secret ab lo dit Serenissimo Rey, sols o en presència de son consell, o davant persones a açó força deputadores, si lo dit illustre Rey d'Anglaterra fos axí indispost que a la llur audició esser no pogues com convinga, si possible sia almenys a la primera proposició ans de proceir pus avant li explicaran com ab molt plaer e alegria lo Senyor Rey ha vist sa lletra, hoyt lo magnífich Joan de Puys, son embaixador, per les quals lletres e embaixador ha concebut plenament lo amor sancer, la voluntat ferma del dit Serenissimo Rey d'Anglaterra, lo qual per sa gran virtut e munificència innata, volent suscitar la benivolència e consanguinitat per sos maiors e passats usada ab los progenitors del dit S. R. vol e li plau sia en ells dos derivada, ajustada a açó la propinquitat e vincle de sanch entre los dits Reys, la par causa la par victòria e gràcia en la recuperació del dret hereditari, una conformitat de natura, de justs desigs, voluntat, paritat de costums, e si no egual per quasi par e florent edat, benivolència recíproca e amor per lo dit Rey ja recitades. Les quals en si lo S. R. resumides extima esser de dalt e divinalment tribuïdes e atorgades.

Mas apres d'açó nos oment [?] lo dit S. R., ans mana expressament als dits seus embaixadors e procuradors dessus dits, al dit S. R. d'Anglaterra de tanta sua amor e demostració de voluntat ab principi d'obres, les quals espera ab Deu e en sa serenitat

no afreturaran, de sos efectes referesquen gracies, sino les que deu, almenys les que pot, ab oferta de no fallir al que fos plaer seu e benavenir de son estat.

I per ço ab aquella mateixa franca amor e voluntat e ab ferm cor d'atendre lo dit Senyor Rey ha per acceptat e accepta lo matrimoni de la Illust. dona Margarita sor germana del dit son molt car e molt amat cosi lo Rey d'Anglaterra e de França per lo qual, Deu volent deduir al degut fi e conclusio, tramet els dessusdits embaixadors ab potestat amplissima qual convé a un tal vincle natural.

Noresmenys ha per ben accepte lo dit S. R. lo civil vincle e pacte de confederacio e unio perpetua, e per ço aquell li tramet en aquella mateixa forma o per substancia signat de sa propia ma e ab son segell segellat. E que lo dit Rey d'Anglaterra ne trameta un tal, lo qual hagut e haguda noticia d'aquell e de sa acceptacio sera loch e temps de la publicacio d'aquell. Car abans e encara per respectes dignes los quals los dits embaixadors si els parrà poran explicar e cessada per lo present e per la millor part la publicacio.

Es veritat que par al S. R., si al dit Rey d'Anglaterra aparra, e als dits embaixadors, hauda noticia e pericia de les coses del socors e del temps e de la forma, serà vist altra forma de liga nova e pus ampla se deu tractar e fer e capitular o en la ja feta ajustar, segons en les presents instruccions baix en son loch se mostrara, e els dits embaixadors en lo cas permes hora on hajan, com primer se deia, tractar del fet precipuo que es lo matrimoni si a Deu sera placent.

E hagen a memoria los dits embaixadors, captades hores dispostes e pertinents, dar les lletres particulars que se'n porten per la Illust. Reyna d'Anglaterra, per sa mare, per lo reverend canceller lo illust. moss. lo comte de Vervich, per los frares del Rey d'Anglaterra e altres saludant los e confortant per part del S. R. e regraciant-los la voluntat e amor que mostrada han al dit S. R. en aquesta negociacio de la qual lo dit Senyor es ben informat, e desitja fer per cascu d'ells cosa grata en satisfaccio de tanta obligacio o persuadint los mes a la conduccio final e benavenir dels negocis. Lo mes dir juxta los negocis requerran sia remes a la prudencia dels dits embaixadors, no oblidant la parentela naturalesa e grau voler que lo S. R. porta al Regne d'Anglaterra, al Rey e als Senyors.

Reduint se, doncs, los dits embaixadors al primer cap que es del matrimoni, e venint a la pratica d'aquell ab lo dit Serenis Rey d'Anglaterra, o ab persones per aço conduir per la part sua ordenadores, afermaran los dits embaixadors lo dit S. R. haver per los respectes dalt expressos e moltes dignes consideracions tal matrimoni de la dita Illust. madama Margarita, sor germana del dit Seren. Rey d'Anglaterra, per grat e molt accepte, los significaran venen ab amplissima facultat e poder per practicar, concluir e cloure aquell e sobre aço fer e fermar qualsevol capitols, acceptar la dita Senyoria e lo dot que al dit Seren. Rey d'Anglaterra sera ben vist donar, e constituir li augment rahonable. E tant lo dot quant lo augment assegurar li pertinent. E assignar li cambra e totes altres coses e obligacions a aço pertinents fer e fermar, segons en lur poder, del qual poran fer fe, es largament convengut.

E durant aquesta practica, e mostrant que lo S. R. remet aço principalment a la voluntat del dit Senyor lo Rey d'Anglaterra, fiant encara que una tant virtuosa germana, e d'ell tant amada, no la pot sino ben tractar, anant maiorment en tant longuïques parts, e Rey, Regne e gents, que molt en son cas seran fets a son plaer e per son estat, sentiran per vies indirectes ans de cloure quina es sa intencio. E veent munta's a les cc milia dobles, segons la Reyna Maria porta al Rey don Alfonso, o per millor dit, ccc milia florins o mes, loar ho han. On empero veessen e sentissen esser rænyes per vies indirectes e colorades, poran mostrar e traure en consequencia los dits ccc mil florins que porta en dot la dita Reyna Maria, pero la conclusio sia pus hagen fetes ses diligencies, que es faça lo que al Rey d'Anglaterra, ja dit, plaura. Car ha per ferm lo S. R. almenys li dara semblant dot que es acostumat dar per los Reys d'Anglaterra, sos progenitors, a filles e germanes que a Reys se donen e colloquen en matrimoni.

E mes explicaran que jatsia a les Reynes que venen en Arago poch es costum esser constituït augment pero lo dit Senyor perque es content d'aquest matrimoni e enten mes fer per lo esdevenidor, per augment al dot vol constituïr LX milia florins, si be lo Rey don Alfonso a la Reyna Maria, de qui sol se troba augment, li foren constituïts per augment e arres xxx milia dobles. Les quals arres eren *loco pene*, lo qual no ha aci loch com ja alla se fermara lo matrimoni *per verba de presenti* e sera haut per fet, clos e fermat.

E ensajaran e praticaran los dits embaixadors si per la seguretat del dot constituïdor a la illust. Senyora dona Margarita per contemplacio del matrimoni e per lo dit augment se contentaran de la obligacio general de tots los bens e drets del dit Senyor hauts e per haver. Car tal fonch la del Rey Alfonso, aquelles hores Primogenit, ab la Reyna Maria, aquelles hores Primogenita de Castella, fent empero e tractant ho graciosament, foragitada tota via d'escandol.

On empero d'aço no es mostrassen esser contents plau al dit Senyor, ordena e mana que en nom e per part sua los dits procuradors e embaixadors seus asseguren en la millor forma e manera que fer e clausular se puixa al dit illust. Rey d'Anglaterra e a la dita Senyora madama Margarita los dits dots e augment e altres bens, joyes e coses de la dita illust. dona Margarita que assegurar convingues en e sobre lo comdat d'Empuries, vila de Castello e altres viles, castells, lochs e parroquies, termens, districtes, pertinencies, drets e rendes d'aquells.

E es content lo dit Senyor, mana e ordena lo dit comdat, vila de Castello e altres viles, castells, lochs, parroquies, e masos d'aquell, e tant los qui son defora d'obediencia o en altres mans, tota hora que haver se poran, e per qualsevol via a mans del dit Senyor pervendran, quant los qui ja de present en mans del dit Senyor son, e del dit comdat son e foren antigament ab tots sos termens, districtes, pertinencies, drets e rendes d'aquells, los dits embaixadors assignen en nom e per part del dit Senyor en cambra e per cambra a la dita illust. dona Margarita e esposa esdevenidora e muller sua, Deu permetent. Prometent e afermant ella juncta en aquestes parts dins terme ra-

honorable, li sera assignada la real possessio d'aquell e de tot lo que en mans del dit Senyor es e sera, e apres, venint lo cas del als successivament ultra li poran significar es la voluntat del dit Senyor aquella venint, lo que ab Deu espera, de dia en dia augmentar en estat, e honor augmentant lo dit Senyor.

E pervenguts a aquests termens los dits embaixadors ab molt dolces maneres e practiques havent ja prevenguts lo Reverend canceller d'Anglaterra, mossen lo comte de Vervich, sos cars cosins e altres qui compreguen en aço poder valer, persuadiran o faran persuadir lo Seren. Rey d'Anglaterra sobre lo subsidi prestador al dit S. R. d'Arago, son frare, lo qual no deu esser menys de dos milia homens d'armes e tres milia archers, pagats per lo dit Rey d'Anglaterra per temps de sis o vuyt mesos, dant li be a entendre fa en aço dos coses : que tramet acompanyada e honrada una cosa a ell tant cara, la qual Deu permetent sera reyna d'Arago, e a son tant ben amat frare, que deu reputar altre ell, subvenir e socorre en tal cas e tanta necessitat, perpetuant sa propia fama en fer tal valença que es pora dir ell haver fet aquest S. R. Ajustant a aço que pus aquesta gent asi sia sera a ell pus facil per acabar, Deu mijançant, ses grans e justes empreses, segons d'aço pus largament poran comunicar e obrir los camins.

On empero veessen lo dit Rey d'Anglaterra no voler entrar en tanta despesa ni pagar tantes gents, vegen si es pora obtenir los homens d'armes sien mil e cinchcents o almenys mil e tota via tres milia archers.

E si ab tot aço lo Seren. Rey d'Anglaterra a fer tanta despesa del seu propri no es volgues conduir, treballen almenys del seu propri los pague fins que meten peu en Cathalunya o en terra obedient al dit S. R. d'Arago, car d'aqui avant sera content lo dit Senyor estiguen a son carrech e dels seus diners havedors, e del dot sien pagats. Significant li que si lo dit Senyor hagues forma del seu propi a present ni de pagament ni de gent d'armes no es curaria car mes hi es per l'amistat del dit Seren. Rey e d'aquell Regne que per alguna altra utilitat.

E si encara lo dit Seren. Rey d'Anglaterra aquesta despesa del seu propri no volgues fer, mostreu esser contents faça e trameta per si pagada aquella poca gent o molta que be li vendra en companyia de la Illust. madama Margarita e a seguit a aquell nombre los dits embaixadors [sollicitaran] tanta gent que cumpla lo nombre dels mil homens d'armes e III milia anchers, nomenys aquells pagaran per al menor temps que poran de la part dels diners del dit alla assignador perque en tot cas ab la dita illust. Senyora vinga la gent, com altrament seria inconvenient e derrisió. E hagen advertencia los dits embaixadors e record que ab summa diligencia procuren e donen obra efectiva que les gents d'armes que hauran a venir conduesquen en les naus que vindran fins en nombre de CCC o D cavalls los millors que haver poran com aci ne haia gran fretura e venint aquells barons e Senyors no haurien en que cavalcar, maiorment encara que los dits cavalls valran aci deu vegades mes que alla.

E si en tal cas e altrament no poran acabar lo dessus dit, sera content lo dit S. R. d'Arago que lo Seren. Rey d'Anglaterra dispense la mitat del dot que haura de

dar a la Illust. sa sor en gent tanta e tal que cumpla lo dit nombre, e l'altra mitat del dot sia en diners comptants remes al dit Senyor ab la illust. esdevenidora Reyna.

E concloses aquestes coses, concordades e capitulades seguint l'orde dessus, e en la millor forma que poran expeditament e sens dilacio o proccastivacio proceiran a les esponsalles *per verba de presenti* juxta l'orde a ells dat, de les quals esponsalles ha carrech lo dit mossen Joan de Silva, e aquell impedit, lo dit micer Joan Andreu, e abdosos impedits, lo dit mossen Berthomeu Gari, e tantost se do diligencia extrema al venir com lo cas requir, pero faran lo possible.

E per vies indirectes, com de si mateixos, faran quant en ells sia que ab la dita illust. Senyora vinguen lo menor nombre de donzelles e dones que es puixa, e les que vindran sien de poca edat e no molt provectes car les de menor edat millor e ans han la lengua, e pus facilment se conformen ab los costums de la terra on hauran de viure, e pus facilment se colloquen en matrimoni.

E per quant porra esser que per importunitat o en altra manera alguns treballarien e de fet darien obra fer se escriure per oficials de la illust. esdevenidora Reyna, e ella los acceptaria e seria forsa proveir d'oficials indignes. Per ço, cautament, daran orde e obra los dits embaixadors la dita esdevenidora Reyna no proveesca d'oficials, car essent aci Deu volent ab plaer del S. R. e d'ella, sera proveit d'oficials tals que sien dignes e a tots acceptes. E si alguns ab ella venien en nom d'oficials per servir la, poden procurar los dits embaixadors ab dolces pratiques e paraules, com de si, que sien persones que apres se'n puixen tornar.

Entrametran se, noresmenys, los dits embaixadors concordaran e prometran en virtut d'un poder que se'n porten, que si ultra la gent conduidora, segons dalt es dit, algu dels germans del illust. Rey d'Anglaterra, o altre duch, comte, vescomte, baro, noble, cavaller o capita de ventura se volra dispondre venir ab algun nombre de gent d'armes o archers pagats per cert temps e ab la sua despesa, e no ab sou del dit Senyor, aquell tal o aquells puguen los dits embaixadors proferir heretament de vassalls la propietat dels quals, o sien ciutats, viles, castells e lochs, valga la meytat mes de la summa e sou per qualsevol d'ells exposador en pagament de la gent que conduira. E a aquell tal o tals dara titol del que li dara, o de ducat, comdat, vescomdat, o baronia, compensada e considerada la condicio, dignitat e merits de cascu. E aço, o en Cathalunya, en Rossello, o Cerdanya, o en los Regnes d'Arago o de Valencia.

E per quant poria esser de lla, seran moguts los dits embaixadors a que la Garrotera fos tramesa al dit S. R. com li es estat ja dat sentiment, e lo dit Senyor l'acceptaria de bon grat, si no li obsta lo fet del Realme de Naps, en lo qual preten haver bon dret, e encara per la desamistat que lo Rey Ferrando, qui es diu es de la dita Garrotera, li ha palesament mostrada, per esser o devallar, com se preten, d'aquella rael, que lo hereditari del S. R. han detengut e tenen occupat. Per tant, los dits embaixadors, en son cas, parlaran ab lo Reveren. Canceller e ab moss. lo comte de Vervich, cosins seus, en los quals es gran fiança del S. R. E referides a ells les causes dels obstacles, sentiran d'ells si lo pendre de la Garrotera li obsta a guerrear lo

Rey Ferrando per causa de la empresa del Realme o per les ofenses e dans per ell al S. R. fets e faedors, car en tal cas no seria intencio del S. R. aquell pendre o acceptar, pero si no li obtas ho hauria molt accepte pendre-la. E axi essent e trobant, vol lo S. R. la dita Garrotera esser per ells per part del dit Senyor acceptada, venint, empero, lo matrimoni dessus larch mencionat a conclusio, e venint la illust. Senyora madama Margarita ab lo socors e gent.

E hagen a memoria los dits embaixadors com a cosa molt concernent lo estat del dit S. R. d'Arago pregar instantment e obtenir ab lo Seren. Rey d'Anglaterra que de continent escriba a venecians, genovesos, e altres potencies e comunes que parega convenir, notificant los aquesta unio, liga e confederacio e matrimoni, encantant los d'aqui avant, ni per altre directe ni indirecte, ni per via alguna quansevol colorada, degen valer al Rey en Joan qui lo hereditari del dit S. R. te ocupat, ni prestar li subsidis ni favors contra lo dit S. R., car si ho faien ho hauria com si fos fet o temptat contra ell e son estat, ampliant ho com mils se pora, atesa la necessitat e condicio del temps.

Dada, empero, conclusio en tot lo que dessus es mencionat o en aquest intermedi de temps si tractat de les dessus dites materies, o si los sera dat feta commemoracio del vincle e pacte de la confederacio, liga e unio formada, si a tota hora que els parra convenir esser necessari, maiorment si la gent que seria proferta no veien satisfier al socors e obtencio final del estat de S. R., diran e explicaran que convendria ampliar la dita liga en alguns caps los quals apparen per instruccio. Per ço d'aquells conferran ab lo dit Rey d'Anglaterra e daran obra o afegint a la liga ja feta, o fent ne altra de nou, dar expedicio en aço com sia cosa a les parts no sols aprofitable, mas encara necessaria, e axi appar al S. R., esser necessaris aquests caps següents:

Es a saber: que la liga sia entre les parts, o los dits Seren. Reys e sos hereus e successors, per mar e per terra e amich de l'amich e enemich de l'enemich, e que cascu dels dits Reys e de sos successors hagen a voler lo hu a l'altre e l'altre a l'altre. Exceptant ne, empero, en totes coses nostre Sant Pare, e exceptat per part del S. R. mossen Charloys, son molt car cosingerma, e un altre princep dins un any per lo S. R. nomenador, contra los quals lo dit S. R. no entendra valer al dit Illust. Rey d'Anglaterra. E sera content lo S. R. per lo dit Rey d'Anglaterra sien exceptats e nomenats dos altres princeps en la dita liga contra los quals per lo semblant lo dit Seren. Rey d'Anglaterra no sia tengut valer al S. R.. Si, empero, nostre Sant Pare e altres per les parts exceptats o exceptadors, com dalt es dit, favorien e ajudaven los enemichs del dit Rey d'Anglaterra, en tal cas al S. R. sia permes e sia tengut ajudar e valer al dit Rey d'Anglaterra. E en semblant cas sia tambe permes al dit Rey d'Anglaterra, e sia tengut valer e ajudar al dit Rey d'Arago. E si lo dit Rey d'Anglaterra volia saber qui es lo dit princep per lo S. R. nomenador, e vulla que aquell tantost se nomene, sera content e plau al dit Senyor per sa part en tal cas sia nomenat lo illust. princep de Portugal, son molt car e molt amat nebot.

Es, noresmenys, apuntat e notador que en aquesta liga puixa entrar qualsevol Se-

nyor, comunitat o potencia, ab aquells pactes, modos e convencions ab les quals, e segons millor poran, ab les parts dels illust. Reys dessus dites e colligades romanir concordades, prestant encara ses aides e favors en totes coses possibles, segons sera concordat.

Item que cascuna de les dites parts sia tenguda e deia en temps de N mesos del dia de la celebracio del contracte de la present liga e unio per cascuna de les parts fermada en apres comptadors, en escrits nomenar sos colligats adherents e complices e recomanats, e degen dins rahonable temps haver ratificat, e la dita nominacio haver aprovada, e en tal cas del benefici de la present unio e liga puixen alegrar-se, altrament no. E lo temps de la nominacio dels colligats ates aci no es pot prefigir, sia alla concordat segons parra als dits embaixadors.

Encara los dits embaixadors conferint ne primer, si els aparrà, ab los Reveren. Cancellor d'Anglaterra e moss. de Vervich e altres, o per totes les vies a ells vistes, que ates en aquelles mars ha molts corsaris e se solen aplegar x, xx, e xxxx naus o navilis en flota per pendre e destrosar altres navilis de mercaderies, e solen calar fins en la costa de Portugal, qui els son amichs, que molt millor e pus legitim guany farien en aquestes mars e costes de inobedients e rebels del S. R., e adherents a la opinio del Rey Joan, e encara de francesos, e de lurs preses porien fer botins e receptar se en aquesta costa de Cathalunya e ports e terres obediens al dit Senyor, procuraran ab summa diligencia e parlaran ne ab ells mateixos si mester fos e avinent que es calen e vinguen en aquestes parts car los sera feta bona companyia.

E atenen a aço los dits embaixadors: que la gent d'armes e archers que hauran de venir sia gent eleta e triada e pus tost en menor nombre homens de fayço que en maior, e que hi hagues de tota gent comuna, e fardatge. E que los capitans sien persones generoses e de condicio, o almenys, experimentats e famosos, usats e acostumats conduir gent de guerra e que se sien trobats en fets e tals que estiguen a obediencia, amen lo honor e temen vergonya.

E ateses e ben digestes e considerades les coses dessusdites e mes la intencio, proposit e voluntat del S. R., de les quals son plenament informats los dits embaixadors en aquelles e en totes coses dependents e emergents d'aquelles e finalment en la prompta execucio de tots los negocis se hauran ab aquella diligencia, curà, promptitud, prudencia e virtut que d'ells la Maiestat del dit S. R. plenament confia. = Rex Petrus.

Expeditum apud civitatem Vici, die VIII° mensis februarii, anno a nativitate Domini Millessimo quadringentessimo sexagesimo sexto.

Post signatam et sigillatam. E perque poria esser dites coses concordadores per los dits embaixadors apres seran deduides en conclusio se hauran a fer alguns actes o conactes testificadors per medi de notaris, e encara se hauran a fer escriure e notar algunes escriptures per ço tramet lo dit Senyor lo feel secretari seu en Jaume Peller per escriva e notari dels dits embaixadors e embaixada. E per quant havent se a ratificar per ell alguns actes en Anglaterra per lo que tocas a la ferma dels dits embai-

xadors, los quals son en persona del S. R. Per tant en tal cas e en la forma que a ells sera vist obtendran del Seren. Rey d'Anglaterra creencia e auctoritat per al dit Secretari qui com a escriba e notari dessus dit puixa los dits actes auctenticar per lo que alli se fara e cloura.

Reg. Secretorum, fol. 64

DOC. NÚM. 38

Arrendament a Arnau Massana, mercader de Barcelona, dels fruits, censos i emoluments de l'ardiaconat de Sta. Maria de la Mar. Vic, 10 febrer, 1466.

Nos Petrus, etc. De certa nostra sciencia et consulte a prima die proxime preteriti mensis decembris ad unum annum primo et continue veniturum vendimus et arrendamus vobis fideli nostro Arnaldi Massana mercatori civitatis Barchinone omnes et singulos census, fructibus, redditus, morabatinos jura et emolumenta quecumque archidiaconatus beate Marie de Mari in ecclesia Barchinone ac beneficii sancti Silvestri dicto archidiaconatu auctoritate apostolica annexi que propter rebellionem ac patrie desertionem et inobedientiam perfidi Nicolai Pujades decretorum doctoris ad nos et nostram curiam devoluta existunt. Hanc itaque venditionem et arrendationem facimus vobis dicto Arnaldo Massana de predictis sicut melius dici potest et intelligi ad vestrum vestrorumque salvamentum et bonum etiam intellectum promittentes vobis nostro nomine tradi facere vobis possessionem corporalem seu quasi vacuum et expeditam predictorum que predictum tempus unius anni vobis vendimus et arrendamus. Et in ea vos et vestros prefacere potiores vel vos si volueritis possitis ex licencia et facultate quam vobis cum presentibus tradimus et concedimus predictam possessionem libere apprehendere et apprehensam penes vos retinere quam que tantum valere volumus et operari ac si nostro mandato vobis tradita foret realiter et de facto. Et ex causa huiusmodi venditionis et arrendamentum damus oedimus et mandamus vobis et vestris omnia jura omnesque actiones reales et personales mixtas utiles et directas ordinarias et extra et alias etiam quascumque nobis competencia et competentes et competere debentia et debentes in predictis que nobis per tempus prenarratum vendimus et arrendamus. Omnibus juribus et actionibus supradictis possitis vos et vestri et quos volueritis predictos census, fructus, redditus, morabatinos et emolumenta petere, exigere, recipere et habere et de eisdem apocam et apocas fines cessionis forciat quoque districtes et enantamenta quecumque fieri facere et iustare et alias uti et experiri, agendo scilicet respondendo defendendo excipiendo proponendo et replicando et omnia alia faciendo in iudicio et extra iudicium quecumque et quemadmodum nos facere poteramus ante presentem venditionem et arrendamentum et possemus nunc et etiam postea quocumque. Nos enim facimus et constituimus vos et vestros in his dominos

et procuratores in rem vestram propriam ad faciendum inde vestre libitum voluntatis dicentes nichilominus et mandantes tenore presentium vicem quo ad hec epistole in se gereritis quibusvis emphiteutis ac censuariis collectoribus et personis aliis quibuscumque que ad prestationem dictorum censuum fructuum reddituum morabatorum iurium et emolumentorum predictorum vobis dicto Arnaldo Massana et quibus volueritis dicto uno anno durante respondeant, pareant, satisfaciant et obediant sicuti nobis et seu curie nostre respondere, parere, satisfacere et obedire tenebantur huiusmodi venditione et arrendamento non factis alia intimatione et seu mandato a nobis seu nostri ex parte minime expectatis Pretium vero dicte venditionis et arrendamenti in sexcentorum librarum Barchinonensium quas nobis solvere habeatis inter quatuor anni tandas sive solutiones videlicet de trimestre in trimestre centum quinquaginta libras donec dicte sexcente libre integritur et complete fuerint persolute. Dantes et remittentes vobis et vestris si quis predicta que per tempus preexpressum vobis vendimus et arrendamus plus modo valent seu a modo valebunt pretio antedicto. Vicaris, ebdomadariis, primicerio et procuratoribus hereditatum comunitatque presbiteriorum dicte ecclesie beate Marie de Mari, gerentiquoque vices gubernatoris nostri in Cathalonie principatu vicarioque et baiulo Barchinone ceterisque universis et singulis officialibus et subditis nostris predicta intimamus monendosque et hortandos ex eis monemus et hortamur aliis vero dicimus et mandamus quatenus presentem venditionem et arrendamentum vobis per dictum tempus teneant et observent tenerique et observari faciant hique eorum ad quos spectet de redditibus fructibus iuribus et emolumentis supradictis vobis respondeant faciantque ab aliis quantum in eis est plenarie et integre responderi. Et nom contrafaciant aliqua ratione seu causa. In cuius rei testimonium presentes expediri iussimus nostro sigillo in dorso munitas. Datum in nostra civitate Vici die X mensis februarii anno a nativitate Domini M^oCCCCCLXVI. = Rex Petrus.

Reg. Promiscuum 1, fol. 35.

DOC. NÚM. 39

Lletra a fra Latzer Gallineta (sic) agraint-li la traducció del tractat «De Virtute» d'Aristòtil i els elogis al rei d'Anglaterra. Vic, 15 febrer, 1466.

Religioso fratri Lacero Gallineta, in sacris litteris professori devoto nobis plurimum dilecto = Religiose devote nobis dilecte: Aristotelis de Virtute libellum quem nuper e greco traductum nostro nomini dedicasti libenter audivimus. Ante tamen quam ad eius lectionem ventum esset prefationem perlegimus tuam, in qua id nobis gratum fuit quod amicam vobis dixisti esse virtutem, non quia eius nobis consuetudinem vendicemus sed quoniam incredibilis vos quidam virtutis amor semper tenuit sive illum summus rerum Conditor Deus indiderit, seu hereditario quodam jure maiores nostri

reliquere. Que vero in nostram laudem in ea erant conscripta transegimus cogitabundi quomodo summa cum animi voluptate Serenissimi principis fratris et consanguinei nostri carissimi Regis Anglie, Francieque, etc. laudes audivimus non propter eum modo amorem quo illi arctissime ob multa devincti sumus, sed quia clarissima omnium voce compertum nobis est tam multas tamque insignes eius esse virtutes, ut non inmerito tantas laudes eo principis dignas et tantum principem illis atque maioribus censuerimus esse dignissimum. Tu vero ita ut cepisti ad maiora depromenda elabora, tam honestamque provinciam semper amplectere. Nos etenim quod nostrum erit et gratos tibi esse pollicemur, et tecum re ipsam in tam gloriosum certamen tandem descensuros. Ex Vico, die XV^a februarii anno millesimo quadringentesimo LXVI° = Rex Petrus.

Reg. Curiae 2, fol. 189 v°

DOC. NÚM. 40

Lletra del monarca als consellers de Barcelona amb noves queixes i comunicacions sobre la distribució de pecunies. Vic, 16 febrer, 1466.

Lo Rey = Venerable e amats consellers e feels nostres: Reebem vostra letra per la qual mostreu se passa congoixa per que manera esser portades a nos les pecunies contingents pagar als de Cardedeu e altres, a causa de la subvencio dita dels cavalls, dient que aço es interrompre l'orde e venir contra la ley, etc. Al que us diem que en maior congoixa som nos posats que per esser cap de aquest cors e duch de aquesta guerra, e dels cavalls que se han de pagar los haïam a sostenir sens diners e portar los a les spatles sperant los diners vinguen de aqui a pas de formiga e ab vostres longues deliberacions e consultes durant les quals lo temps discorre e lo menjar e despesa no cessa, e nos soferim les penes crits e treballs per los quals ja no podem durar, e si la indisposicio no fos, en aqueixa ciutat personalment, e coactes, iriem e seriem anats aqui per pendreus lo que vosaltres, poch atenent a nos e a la nostra forma de viure e de nostres gents, nos deteniu, e com en lo erari publicch pecunies algunes, o de la subvencio, no hi hagues, metriem les mans en les arquehs particulars on les pecunies jaen soterrades e mortes, e reparariem lo perill a benefici de la terra e a vostra salvacio. Ne ignorau que Julius Cesar, veent esser li detret e negat lo triumpho a ell pertinent de la victoria de Gallia, entra en la ciutat e mes les mans en lo erari publicch e apres en los particulars que li obstaren, e satisfeu als cavallers qui per la republica e gloria de aquella havien treballat. E nos, donchs, ans que permetam perir e perdres aquesta poca gent que ens resta, e finalment a la terra refugi e honor dels cathalans, onsevol que pecunies aplegadas e degudes sentrem les pendrem e exigirem. Ne per aço se interromp l'orde ne es deroga a la ley, e si ho fa nos som lo conditor de aquella o pur ab nostre mija e permissio ha hagut loch, e de be en millor la mudarem. Plaurians, empero,

vosaltres fosseu a la exaccio e attencio a la vida nostra e dels nostres tant diligents que no ens convengues fer altra novitat en aço o mocio. Mas com dit es, ni la gent ni lo ventre no sofir tantes vostres dilatories delliberacions. Axi mudau de practica e trameteu pecunies mitjançant les quals la guerra se faça per dar fi a aquella e a majors treballs. Dada en Vich a XVI de febrer mil CCCCLX sis. = Rex Petrus.

Reg. Curiae 2, fol. 191 bis vº

DOC. NÚM. 41

Lletra del monarca a un personatge en la qual fa algunes consideracions morals sobre el moment difícil que travessa i disposant-se a resignar-se en la desgràcia. El monarca posa com exemples de màrtirs de llurs idees a Cató, els Macabeus, Ciceró i Marcus Regul. Vic, 20 febrer, 1466.

Rex Aragonum, Siciliae, etc. = Devot e nobis dilecte. Litteras tuas non ut amici epistolam sed ut parentis instituta admonitaque suscepimus. Quas vero laudes ille complectuntur eis haud quaque nos dignos existimamus. Neque hoc dicimus quod vulgatum illud Catonis preceptum oblivicioni tradiderimus quo admonet ut neque in laudem nostram effusi nec in criminationem crudeles simus sed qui illud exploratum et compertum nobis est omnia bona superne descendere, virtutumque omnium Deum optimum maximum esse largitorem cui certe ut inserviremus simul quoque ut nature ut patrie ut denique justicie nostre nisi tribueremus suum, nulla gloria cupiditate, nullo ardore lascivie, nullo demum dominatus amore tanta regia aggressi sumus, pauci nullius ferme rerum eventus estimantes quos sciremus tecum in fortune potestate (ut vulgo placet) aut verius in Deo arbitrio constitutos. Nos quidem quod unum in nobis est pro justitia, pro avita gloria, proque patrie libertate, calamitates, molestias, damna, labores, erumnas et postremo mortem contemnimus, ac sola conscientie securitate contenti omnem laudam honorem gloriam, omnem etiam felicitatem in justitie tutela constituimus, cuius solo amore compulsi difficilem hunc et laboriosum presentis fortune statum tranquillo ac nimium tuto vivendi generi preposuimus. In quo non Machabeos modo ac martires nostros duces habemus, quos nobis ut exemplaria rei bene gerende statuimus sed et Romani gentilesque procures quibus exigua et pene nulla vere divinitatis noticia fuit in hoc numero haberi possunt inter quos ut ceteros omittamus unum illum Marcum Regulum duximus recensendum quem Cicero inter tormenta felicem inter carnificium manus beatum, ac inter viros fortes gloriosissimum indicavit. Horum memores speramus immo vero de summa Dei benignitate confidimus quod etiam si fortuna repugnet tergiverseturque debitam nobis et expectatam victoriam tandem nanciscemur. Quo felicitatis, si quando Dei nos evexerit, pietas atque clementia nulla nobis

fortune dulcedo tui tuorumque memoriam adolebit. Verum ita ut nos decet utque tu bene es meritis benevolentiam nostram liberalitatemque cum voles experieris. Date Vici die vicesimo februaryi anno a navitate Domini millesimo CCCC^{mo} sexcentesimo sexto. = Rex Petrus.

Reg. Exercitum 2, part 2^a, fol. 58 v°

DOC. NÚM. 42

Lletra del monarca als diputats en la que exposa les seves queixes per la manera d'administrar-se els ingressos del subsidi de guerra. Vic, 7 març, 1466.

Als venerables amats consellers e feels nostres los deputats e consell, lo principat de Catalunya representants. = Lo Rey. = Venerables amats consellers e feels nostres. Si be a moltes maneres de gents, e a tots nostres bons e affectats vassalls es manifest, e tal es nostra credulitat de esser cosa manifesta, e ben vulgada que la penuria e poquedat de peccunies, e aquelles mateixes dispensades en temps no oportu e a les hores no aprofitables e en tals que los cavallers mes que aquelles ne tenien despeses ultra les armes empenyorades, e alienades e per la necessitat dispensades nos han continuament toltes nostres victories e empreses, o pur diferits nostres conceptes, e conduides les execucions a termens no sperats e tals que de les coses proposades per nostra honor e servey, e benefici de la terra poques o negunes voltes havem pogut usar. De qui sia la culpa los qui viuen e seran sens passio ho comprenen, pus no es nostra, que tota hora apres per vosaltres demanat haguem mes peu en terra prompte nostra persona oferta havem, e dels perills no ens som apartats. Los socorsos de Cervera en lo capcorral, de Leyda; e apres los altres de Cervera faran fe de nostra sana intencio orde conduccio de gents ab persuasions disppensacio de nostres bens e paraules. E darrerament per lo fet de Campredon, lo qual per mancament de diners sta ara en punt de perdicio, e reduir áquelles muntanyes leixam la industria de aiustar la gent, mas de nostres propies pecunies, e que per altres nostres eminents necessitats que en la guerra ocorrien tenim dedicades prestam 3,000 florins sens los quals ni aquell negoci se fora fet ni aquelles muntanyes foren en nostra dicio com ara son paves e mur de tot aquest país, e fins aqui. E della propi fonch per nos provehit, e a vosaltres scrit per sustentacio de nostres gents fossem de diners subvengut, al que les orelles de nosaltres, e a tantes paraules e letres poch atenant a les congoixes nostres necessitats havem trobades tancades. Sols de aqui nos son trameses en aquest temps que son cinch mesos passats docentes lliures, bella paga e gracios confort per a tants malalts e de tal malaltia com es necessitat e fam. Les quals CC lliures aiustades ab tot quant de Manresa de aquesta ciutat e de alguns lochs e coses ja perdudes havem replegat e extorquit no passa molt mes de Mil lliures ab lo qual, e ab lo que teniem de nostra subs-

tancia e per nostre plat havem haut a sostenir les gents que ab nostra persona, e stat son stats los qui eren a Campredon e en Manresa e per aquestes muntanyes en dar los sols part de la miserable vida, mas no que de lurs posades e les armes d'on eren empenyorades los poguessem sublevar, e fer los cavalcar e adoperar los en coses de nostre servey e benefici de la terra que no ns ha paregut poch prohibir los de robar e pendre's lo de nostres subdits, impellint los a aço la fam. D'on se es seguit que ni per a la correguda feta en Llobregat, si be la haguessem sabuda ab temps, ni als socors dels borns no força personalment foren anats o trames de nostres gents ni en altres parts prou necessaries, ni en fer cosa alguna de be havem pogut cavalcar ni traure gent, ni som en punt poder cavalcar, ni exir de aci ans no-s porien los enemichs facilment venir aci correr, e trobar les dites necessitats causants, e lo que pijor es, a mossen Gil de Tayde qui tenia XXXX o L cavalls en Manresa, lo han lexat los XX e a Ferrando de Silva de altres tants, li-n manquen gran part, quals passats als enemichs, quals qui com a desesperats qui van cercant algun guany destrosats, quals apartats ça e lla, quals los cavalls de flaqueza perduts e axi exinanits e morts tenim perduda gran part de la gent, lo qual vosaltres tots vos stau mirant, poch cogitant nostres treballs, congoixès, perills, perdues e inconvenients. Los quals si per vosaltres era en aço ab ulls de la pensa e directament mirat, les coses irien altrament. Stam molt admirat, e no sabem on sta la culpa, mas sabem be que no es general. Veem tals camins tirar a perjudicio si no hi es provehit e que aprofite lo diner quant es despes, e lo cavaller a l'hostal no sols lo [sou] se ha menjat mas les armes que te en penyora no pot ab aquell be cobrar. Lo cavall aflaquit e exinanit, no pot exir ni cavalcar e sobreve lo deute per lo següent temps e axi de mal en pijor la cosa va caminant. E ara que de aci per fer algun be entenim exir e en lo fet de Tortosa proveir la quantitat que aqui presta es vos deteniu, la qual aci trametre se deu, e era provehit per que aquella sia menjada ans que venguda sia. E cert aquella no volem per convertir en nostres usos, mas per fer lo be universal. D'on tenim lo ventrell ple de totes aquestes coses que ens cremen la sanch, e no-s poden ja per nos digerir, e que aporten dans sens mesura e perills eminents les vos notificam per que us sia manifest. E qualsevol en contrari fos dit compregau no es nostra la culpa mas dels qui tal orde donen no ocorrent ne obviant a les necessitats. Encarregant e encantant vos a tots en general e a cascu en particular hi vullau de vui avant provehir. Lo que si no fareu, de aqui no es res amagat a vosaltres, e lo mon invocam en testimoni faent fe de nostra excusacio. Ne penseu nos volem administrar aquestes pecunies, quisvol les administre pus vinguen tantost per que no facen mal profit ab persona que les administre a nostra ordinacio, car lo que ens es stat trames es poch mal e tard e no ens clamam, ne may nos som clamats, del donatiu mas de la manera de donar aquell. De les quals coses e altres faents al fet per parlar e conferir ab vosaltres trametem de nos plenament informats los amats consellers nostres en Francesch Ramis, batle general de Catalunya e Ferrando Yañez, loctinent de nostre tressorer, pregam e encarregam vos dant los indubia fe, vullau metre en execucio lo que per ells vos sera dit havent a

memoria lo que per los stats de cascu de vosaltres hi va e per lo nostre stat, e servey. Dada en la ciutat de Vich a VII dies de març de l'any Mil CCCC sexanta sis. Post data. No us parega molt que aqueixa ciutat haia a socorrer e subvenir en moltes parts per esser cap e mare d'aquest Principat car axi Roma com era cap e emperadriu de tot lo mon li convenia socorrer a diverses e indefinides parts del mon en les necessitats, e totes les potencies del mon prenien d'aquella consell. Pero com se vulla sia, nos de vosaltres no volem sino lo possible. Dada ut supra. = Rex Petrus.

A. C. A. Deliberacions de la Generalitat.
Anys, 1465-69, fol. 36.

DOC. NÚM. 43

Lletra dels diputats a Pere IV, denunciant-li la conducta dels portuguesos i manifestant-li altres extrems. Barcelona, 19 març, 1466.

Molt alt e molt excellent Senyor: Per en Francesch Ramis, batle general de Cathalunya, e Ferrando Yanyes, loctinent de resorer, nos es stada dada una letra de vostra illustrissima Senyoria feta en Vich a VII del corrent mes, en la qual moltes coses son contengudes, e encara de paraula per los dessus dits algunes de aquelles iterades, e altres fora aquelles per part de vostra Senyoria deduides e recitades, lo qual oyt, per nostra maior informacio encontinent volguem esser avisats dels deputats e consellers e VI e VIII, de les coses en dita letra comemorades, e encara veure e recensir altres precedents letres de vostra maiestat a ells dirigides, e les respostes per ells fetes les ultimes de les quals son a IIII e a VIII del dit corrent mes, e molts actes fets e subseguits. Les quals coses, digestament rumiades e contemplades, compremem, Senyor molt excellent, salvo humil e subiecta reverencia de vostra altesa, que per los dits deputats e consellers, e VI e VIII, axi en comu com en particular, es stat be attes al servey de vostra serenitat, e al be de la terra, axi en la ordinacio de la subvencio e orde compost en conservacio e distribucio de les peccunies de aquella supleccio de manleutes fets per causa dels socorriments de Leyda, Cervera, Emporda, Campredon, los quals encara no son complidament paguats, com en les altres coses que han occorregut en axi que al parer nostre en fets, e en avisos e paraules, juxta lo possible han degudament satisfet, e si manchament hi ha hagut en res, allo no per falta de voluntat e treball mas per impossibilitat. A la qual obligacio alguna nos pot causar serie pervengut. Vist havem, Senyor molt alt, que les peccunies de la subvencio del XXVII de nombre Mil CCCCLXIII fins a IIII del dit corrent mes suma de ultra XVIII milia CCCC lliures excedexen exbursades en o per los fets de la guerra de les quals de VIII de octubre prop passat fins al dit IIII del corrent mes, ultra III milia DCCCL lliures, son stades distribuïdes de aquelles peccunies qui son vengu-

des en la Taula daquesta Ciutat, compreses empero en elles les DCLXXXX lliures un solido, e los III milia florins per vostra maiestat prestats, les quals quantitats prestades, iterada la dita humil reverencia, en cas de tanta necessitat com es lo socors de Tortosa, Empurda, Campredon, e altres, foren al parer nostre be smerçades no ab speranza de recuperacio. Com se fa de les peccunies de la dita subvencio. Car vostra reyal persona, Rey, senyor, protector e defenedor de tots, duch de la guerra e cap de la cosa publica es, e la persona e treballs e los bens es digna cosa ofire per exaltacio de la sua reyal corona tuicio e defencio de sos vassalls, e nosaltres e ells com a membres esser coadiutors a tot lo possible, e axi lo cap ab los membres en comuna simbolitazcio, cohoperant lo adiutori divinal, farien actes no menys honorosos que fructuosos. A que tota via serem promptes quant en nosaltres sie, ne tancharem ne havem tanchades, repetida la dita humil e subiecta reverencia, les oreylles a res que degut e en possibilitat nostra sie, fahent hi testimoni la vocacio e clamacio de vostra reyal persona, e altres actes subsequits. E si alguns dels qui eren ab mossen Gil de Tahida e Ferrando de Silva se son partits e segreguats de lur companyia pensam haver prou certitud esser ne causa lur mala tractacio, qui no contents del que per si pendre han pogut, mes dels amichs que dels enemichs, encara se han occupat ço que los tals guanyat havien. E que mes al fidelissimos vassalls de vostra excellencia que als enemichs la guerra expleten, e ells, e altres de nacio aliena, fingints se de altra condicio que força no son paraules iniurioses e impropis dignes de molta paciencia, no tements la correccio de vostra gran senyoria, proferir no dubten, en carrech dels fidelissimos vassalls de aquella, lo que si no hi es provehit porie parcurir algun irreparable fruyt, maiorment car recau en comuna opinio aquells esser ans creguts de sinistres informacions que altres del ver. Sie, donchs, merce de vostra alta Senyoria vulle cogitar ab quals plaer e paciencia tals coses poden esser portades, signantment per los homens de stat qui del honor son gelosos, e qui ans de la guerra afluenta heretages e bens possehien, e ara, aconseguits de penuria, apenes a la vida bastar poden, e veen aquells qui sempre clamen e criden sou e diners, e que perexen de fam anar abillats, e largitats no acostumades qui son molt contraries a la fam'e necessitat per ells allegada fer, don se ha concloure que o de guanyar, o de furtar tals largitats proceexen, e que mes guerra que pau appetexen. Açò, Senyor molt alt, no es dit per que de lurs utilitats nos dolgam, mas furtar, injuriar e maltractar en fets e de paraula los dits fidelissimos vassalls, e no fer la guerra als enemichs, sentim ha molts refrigerats los animos, del que los enemichs prenen elacio no pocha, veents no concordar les gents a vostra maiestat sotsmeses. Ab molta congoxa, Senyor molt excellent, havem entes significar vostra Senyoria no poder exir de Vich sens haver los diners que demane, car per tanta necessitat en que son Tortosa e altres terres obedients a vostra clemencia es cregut se porie facilment fer callar tant pocha gent darmes qui ab vostra altesa es. La qual juxta comuna opinio a XXXX o L fa prou excedesquen, la major part dels quals son oficials e de casa vostra. Senyor, Tortosa es ull dret, Perpenya lo squerra e Barchinona lo cor del cors mistich de Cathalunya qui, donchs, ab gran

celeritat no cuytara al dit socors e qui desviara les peccunies de la subvencio en aço e altres necessitats no sien convertides, no arbitraran se dege fer. Ne fos expedient lexar perdre lo flori per stalviar la malla, vulla vostra merce cogitar que tot lo qui's conserve e guanye a vostra excellencia ha sguard, axi com ha lo per vostra altesa allegat de Roma, com lo imperi de vostra Senyoria sie. E les hores que en regiment del principat ha stat los principals membres de aquell qui apres son perduts ha no solament conservats ans virilment e ab vigilancia defesos. E apres vostra benaventurada venguda lo possible e quasi mes ha fet, per la qual raho del qui seguit es, e seguir porrie, creu esser quiti de culpa. Recaure, Senyor molt alt, en pensament de mes fiar de particular persona que de la Taula de aquesta ciutat parrie a nosaltres, iterada la dita humil reverencia, esser en no poch desservey de vostra exellencia per molts respectes, e que serie fortificar la opinio e gelosia de aquells pobles qui creen les peccunies de la dita subvencio no fer bona via, be opinam la ciutat hi dara altre orde a fi ab mes facilitat dites peccunies se haien fer reduccio Senyor molt alt de les quantitats que los forans han portar importe grans dificultats, maiorment haver ho fer tot de nou, per quant alleguen penuries extremes, e contentar als tots es vist quasi impossible. Empero vostra maiestat scrivie nos de sa intencio, e sera fet com millor se pora. Totes aquestes coses, Senyor de molta virtut, presentam a vostra excellencia, tant perque de nostra voluntat e sana intencio sie certa, quant per que pense, pondere e rumine aquelles, provehint al necessari, e no oblidant ordonar CL o CC cavalls utils qui ab algun bo notable e provat capita stiguen en Lobregat per salut de totes aquestes enconrades, havent en record dar sou als cathalans vassalls de vostra Senyoria a qui la guerra cou e porten los carrechs de aquella. Suplicants humilment e devota vostra alta Senyoria nons vulle attribuir culpa del que no pensam haver, ne fer letres de tant punyiment e congoxa, ne significar pendre scusacio del succes de les coses occorrents, car ultra que nosaltres creem esser be scusats gran desconfort e aterriment a nostros animos porte lo oyr tals paraules, maiorment considerada tanta prudencia, virtut, animositat, e magnanimitat de vostra gran e excellent senyoria, la qual nostre Senyor Deu mantingue e prospere longament ab felicitat e victoria, segons desige. Scrit en Barchinona a XVIII de març del any Mil CCCCLXVI. = De vostra serenissima excellencia humils vassalls e subdits, qui en gracia e merce de aquella se recomanen los diputats del General e consell representants lo principat de Cathalunya.

A. C. A. Corresp. de los Dip. nº 683, fol. 96.

DOC. NÚM. 44

Rebut que extén el monarca a Cosme, bisbe de Vic i canceller reial, sobre diverses coses (robes, tapiços, catifes, llibres, imatges, etc.), que li havia confiat quan aquell deixà Barcelona. Vic, 29 març, 1466.

Cunctis pateat evidenter quod nos, Petrus, Dei gratia rex Aragonum etc. Confitemur et in veritate recognoscimus vobis venerabile in Christo patri consiliario et cancellario nostro dilecto Cosme, episcopo Vicensis, quod restituistis, tornastis, tradidistis et realem atque de facto reddidistis nobis et seu pro nobis et nostris etiam nostro et curie nostre de nostris expressis mandato et ordinatione: cumque nostris specialibus et particularibus literis vobis super his directis liberastis fidelibus scribe portionis domus nostre Alfonso d'Obidos et Didaco Prates camerario atque certis aliis officialibus et ministris regie domus nostre quos quamcum ad hoc negotium vobis nuntios et actores nostros misimus et in diversis viribus specialiter designamus libros, jocalia, pannos siricos et aureos, ornamenta ecclesie sive capelle nostre et alias res inferius designatas et alias etiam. Primo namque restituistis, tradidistis et realiter atque de facto nobis tornastis omnes libros nostros tam de theologia, strologia, philosophia et poesia quam de historiis vulgaribus in cathalana, francigena aut portugalensi vel latina aut aliis quibusvis linguis descriptos et continuatos. Restituistis etiam et tornastis nobis et curie nostre omnia jocalia tam auri quam argentei, omnesque perulas et lapides preciosos, omniaque vasa aurea et argentea et omnes ystatuas, ymagines et figuras aureas et argenteas sive etiam deauratas et alias quascumque in auro et vel argenteo incastatas et seu afixas. Et ex alia parte restituistis, reddidistis et tornastis nobis et dicte curie nostre omnes reliquias, reliquiaria aurea et argentea, vestimenta etiam et palia, pannos et quecumque ornamenta ecclesie necnon et omnes pannos de ras, de sirico et de auro brodatos et seu ambrocatos. Et demum atque generaliter restituistis, reddidistis et tornastis nobis et eidem nostre regie curie omnes et quascumque res bona jocalia ornamenta capelle sive ecclesie et utensilia domus et signanter tectatium illud de monetis sive de medallis antiquis quod quos et quas dum ultimo ab ista nostra civitate Barchinone feliciter recessimus vobis in comandam atque custodiam tradideramus et commiseramus. Et ideo renunciantes exceptioni non numerate et non solute pecunie et rerum, jocalium atque honorum nostrorum predictorum a vobis, ut predictur, non habitorum et non recuperatorum sive non receptorum et dolo malo et actioni in factum et omni alii juri rationi et consuetudini contra hec repugnantibus de predictis omnibus et singulis presentem vobis facimus apocam de soluto et etiam de recepto, sive etiam absolutionem remissionem, definitionem et quitationem finemque et perpetuum pactum de ulterius non petendo et de non agendo solemnem stipulationem vallatum in manu et posse notarii et secretarii nostri infrascripti tanquam publice persone hec pro vobis et aliis omnibus et singulis personis quarum interest et intererit recipientis et

paciscentis sive etiam legitime stipulantis. Quod fuit datum et actum in nostra ciuitate Vici die XXVIII marci anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto = Signum Petri Dei gratia regis Aragonum etc. qui predicta omnia et singula concedimus eaque laudamus et firmamus = Rex Petrus = Testes fuerunt ad predicta presentes nobiles religiosibus et magnifici viri Tristannus de Silvis et Bertrandus d'Armendariz milites, Petrus Vaez, claverius militie de Avis, ordinis Sancti Benedicti et Gaspar Vilana juris utriusque doctor consiliarii et vicecancellarius nostri dilecti. = Signum Francisci Torro, civis Barchinone et dicti domini regis Secretarii regiaeque auctoritate notarii publici, etc.

Reg. Exercitum 2, part 2ª, fol. 67 vº

DOC. NÚM. 45

Lletra del monarca a la duquessa de Borgonya demanant-li auxilis per a la guerra contra Joan II i queixant-se de la manca d'ajuda d'aquell país. Manresa, 6 maig, 1466.

En Pere, etc. A la illust. princessa e ara tia nostra la duquessa de Borgunya, salut ab augment de prosperitat. Per lletra e avis del magnifich e ben amat nostre mossen Pero Vaez Saavedra e per vostres lletres havem sabut lo que scrit li haveu en nostra favor e les profertes, lo qual molt vos regram e molt mes ho estimariem si lo proferit fos, en efecte, com nostra causa requer; mas estrenyent nos les necessitats, reduint nos en memoria lo que vos haveu obrat en diversos temps e maneres per la casa nostra, no dubtam recorrer a vos continuament e multiplicades vegades sollicitar, no sols com a tia mas encara com a mare, e a l'illust. e car cosingerma nostre, mossen de Charloys, vostre fill, esperant en Deu no ens fallira la nostra casa e poder, com no ha fallit a persones e senyors, no en tant vincle de sanch a ell conijunctes com nos som. E seria a vos illust. e cara tia, e al dit nostre cosi, molta gloria haver sublevat a vos de tantes opressions e ajudat col·locar nos en lo domini d'aquests regnes hereditari nostre e que vos en vida vostra no vesseu e us ne allegrasseu ab allongament de consolacio de vostres dies. Per que illust. e cara tia ab aquestes nostres lletres vos pregam afectuosissimament, o per mar o per terra, e ab potencia, axi per vos com per mitja del dit illust. nostre cosingerma nos vullau ajudar e no comportar la nostra perdicio ab tanta difamia. Car nos, obtenint lo que ens pertany, aquests regnes e terres ab nos seriem sempre aparellats e prompts al benavenir e ordinacio dels vostres, e be satisfariem tot lo que mes per vosaltres hi fos. E ja la casa de Borgonya feu en dies passats, no sens grandissimes despeses, aquella armada per anar contra lo Turch, la qual no ha res aprofitat. E si en nos molt menor despesa se fahia, o per mar o per terra, faria altre fruit, e que us seria agraht ab la gracia de Deu seguir vos ne hi ha glo-

ria, e en son cas retribucio de merit e alguna satisfaccio en qualsevol temps. E si fins ara per moltes pregaries, lletres, missatgers, que sobre aço haiam fetes res no ens ha aprofitat, ans haiam sols haut profertes, lo fruit es estat qual sabeu. E aquestes coses volen e requeren fet, ultra la demostracio, com ja no sofrira pus espera ni dilacio. Per ço altra vegada, ab aquella ferma fe que en vos il·lust. e cara tia havem com a mare, de gracia vos demanam apres tantes paraules e profertes vinga la efectiva obra en tant nostre benefici e gloria nostra e d'aqueixa il·lustre casa. E si no trametem missatger propri per aquesta causa es per que assats vos es manifesta nostra necessitat. E ja no dubtam vinguen en mans de qui es vol aquestes lletres e sien ben vulgades, ates que a tot lo mon es ja manifesta la nostra necessitat. Les pregaries e requestes a vos e al dit vostre fill, en qui era e es apres Deu nostra rahonable e sola sperança, fetes, e la poca o neguna ajuda e socors de vostra e sua casa reebut havem, als quals nostra perdicio si Deu la permet sera poca honor. E sia, illust. princessa e cara tia nostra, vostra proteccio la Trinitat increada. Dada en la nostra ciutat de Manresa a sis dies del mes de maig de l'any Mil CCCCLXVI = Rex Petrus.

Reg. Secretorum, fol. 79 v^a

DOC. NÚM. 46

Lletra dels diputats a Pere de Belloch, notificant-li la mort del rei i nomenant-lo capità de Tortosa per a resistir a Joan II. Barcelona, 30 juny, 1466.

Als molt magnífich honorables e molt savis senyors mossen Pere de Belloch, capità, e procuradors de la ciutat de Tortosa.

Molt magnífich mossen e honorables senyors: ab amaritud de cor e molta congoixa vos certificam que ir apres mig jorn, dia de sant Pere, lo serenissimo Senyor nostre lo Senyor Rey rete l'anima al Creador en la vila de Granullers rebuts primerament los eclesiastichs sacraments com a catolic cristia. E²jatsie de la sua mort molta tristicia sie restada, empero conformants nos ab la voluntat divina prenem conort creents fermament tot esser per lo millor. Adonchs, certificam vos ne com aquells qui sempre son stats fidelissimos a la sua altesa e devots al beavenir de la terra pregants e encarregants vos quant mes afectuosament e estreta podem que en custodiar aqueixa ciutat siau vigils e atents com loablement e virtuosa haveu acostumat. E no us spanteu per lo falliment del dit senyor rey car Deu mijançant no fallira cami per lo qual sera satisfet a l'honor e repos de la patria com sempre es estat desijat, e ja si enten ab summa diligencia. Venints a la resposta de vostres ultimes lletres avisories de la perdicio d'Amposta e del meneig que aqueixa ciutat vol fer ab lo rey don Johan per los respectes en vostres lletres mencionats a nosaltres es molta congoixa oyr tals coses ne creem per via alguna tanta errada en vosaltres se trobas, ço es,

voler perdre persones e los bens e qui pus fort es, dar cami a la perdicio de l'immaculat nom de fidelitat per als vinents e socors fins a la fi del mon. Nosaltres, empero, volents per nostre poder entendre en lliberar aqueixa ciutat de l'estructura en que es, de continent, seguida la mort del senyor rey, havem destinades persones qui no tenen carrech d'altres coses sino del desempetxamen del socors, e uncha se'n llevara la ma tro sie, Deu mijançant, l'obra complida, e tenim ferma creença sera abans desempatxada que si visques lo dit senyor rey, qui per causa de sa indisposicio *et alias* no hi entenie com necessari ere. E sie nostre Senyor Deu proteccio vostra. Dada en Barchinona a XXX de juny de l'any MCCCCLXVI. = Francesc Colom, ardiaca. = Los deputats del General e consell representants lo principat de Cathalunya a vostre honor prests. = E per nostre avis vos certificam que tots concordablement havem elegit en capita d'aqueixa ciutat per la Principat, vos, mossen Pere de Belloch, ab tals o semblants potestat drets e prerrogatives quals vos eren estades atribuides per lo dit senyor rey; a present per cuita del lahut e g'ans ocupacions la provisio no us es tramesa, **mas** per lo primer l'haureu. Datum ut supra.

A. C. A. Reg. 683 de la correspondencia
dels diputats de la Generalitat, fol. 107.

DOC. NÚM. 47

Lletra dels diputats de la Generalitat al rei de Portugal reclamant la llibertat de l'abat de Montserrat, fra Antoni Pere Ferrer, detingut en el seu regne com a represàlia per suposats mals tractes a portuguesos a Catalunya. Barcelona, 4 novembre, 1466.

Al molt alt e excellent Senyor lo Rey de Portugal, etc.

Molt alt e excellent Senyor. Com sab vostra illustrissima Senyoria, lo reverent Abbat de Montserrat fou trames ambaxador en aqueix Regne per lo serenissimo Senyor nostre Rey en Pere de loabla recordacio, e segons nos es referit, alguns vassalls de vostra altesa se sforçen aquell fer detenir sots color que los portuguesos qui en aquest Principat eren venguts per servir lo dit Senyor Rey son stats maltractats e desrobats, la qual cosa salvo honor de vostra clemencia, es contraria a veritat. Car jatsie a alguns d'ells sien stats presos cavalls e armes, en alguns lochs del dit Principat per servici de la guerra, aquells foren part a manament nostre e del Consell integrament restituits, e ab aquells servexen loablement la guerra, e part ab voluntat dels dequi eren son stats stimats, e per que de les extimacions alguns se descontentaven apres foren reextimats e paguats ab mija de persones abils elegides ab voluntat lur. E posat axi fos ço que ignorant que de alguns particulars haguessen descontent-

tacio no per ço vol raho, e menys justicia, salva deguda reverencia, lo dit reverent abbat per fets d'altri fos detengut, maiorment sufragant lo guiatge del qual semblants ambaxadors indiferentment se alegren. A, donchs, Senyor molt virtuos, vostra illust. Senyoria suplicam per merce sua vulla manar aquell esser be tractat e salvament e segura poder repatriar tota hora que volra. E per be, Senyor de molta clemencia que les dites coses sien a raho e justicia conformes, encara ho reputarem a gracia a vostra illust. Senyoria. La qual nostre Senyor Deu mantingue longuament al seu sanct servei. Scrit en Barchinona a IIII de novembre de l'any Mil CCCCLXVI.

A. C. A. Registre 686 de la Correspondencia dels diputats, fol. 155.

DOC. NÚM. 48

Ratificació efectuada per Joan de Lorena, primogènit i lloctinent de Reiner d'Anjou, de la donació que féu Pere IV de la creu dels comtes de Foix al Monestir de Montserrat, en la que és inclosa una descripció detallada de la famosa joia. Aquesta donació el dit monarca l'havia deixada sense signar degut a la seva mort prematura. Barcelona, 30 maig, 1468.

In Dei nomine, pateat universis quod nos infans Joannes, Serenissimi domini regis primogenitus eiusque regnorum et terrarum Aragonum, Sicilie, etc. Gubernator et Locumtenens generalis, Dux Calabrie et Lotharingie ac princeps Gerunde, vissa quodam carta pergamenea sive quodam publico donationis instrumento concessionem atque donationem et alia in se continente facto et firmato penes Secretarium nostrum atque notarium inferius descriptum, gloriosissime virgini Marie et eius sacratissime ecclesie de Monteserrato per illust. dominum regem Petrum recolende memorie Aragonum et Sicilie Regem consanguineum et immediatum predecessorem dicti domini Regis et nostrum tenoris seu continentie subsequentis. In nomine sancte et individue Trinitatis pateat universis quod nos Petrus Dei gratia Rex Aragonum, Sicilie, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice, comes Barchinone, etc. Dum insignia meritorum virginis Marie unigeniti Dei omnipotentis genitricis gloriose devote considerationis indagine perserutamur, dumque infra pectoris nostri archana voluimus et revoluimus dona tanta et beneficia gratiarum que nos licet inmeriti ab ipsa preexcoelsa virgine matre inter ceteros catholicos mundi principes suscepimus et signanter die illo quando novissime apud campum belligerum de Calaff tam miraculose tamque potentes nos statumque nostrum ab hostium manibus liberavit ex quo maxime immo et pure devotionis zelo moti solemniter vovimus et toto ex corde eidem purissime virgini Marie promissimus sacratissimam illam seu ipsius virginis cameram et mirabilem ecclesiam de

Monteserrato illius regalis atque nobilissimæ aurei jocalis, videlicet auree crucis domini et salvatoris nostri Hiesu Christi dicte vulgariter la *Creu del Comte de Foix* dono perpetuo adornare et insignire. Dignum igitur immo potius debitum arbitramur, ut eandem sacrosantam ecclesiam de Monteserrato in nomine et sub vocabulo eiusdem purissime virginis Dei genitricis Marie consecratam gratiose crucis eiusdem dono et munere prosequamur sicut ex... atque voto predictis tenemur et obligati sumus. Ad laudem itaque et gloriam domini nostre Hiesu Christi et eius gloriosissime semper virginis matris Marie et totius etiam curie celestis atque ad perpetuum ornatum et decorem eiusdem sacrosancte ecclesie de Monteserrato que sub vocabulo et nomine ipsius preexcelse virginis Maria miraculose ut predictur extitit consecrata. Tenore presentis carte nostre cunctis perpetuis temporibus firmiter valiture Nos dictus Rex gratis et ex nostra certa scientia atque mente et proposito delliberatis per nos et omnes heredes et succedores nostros quoscumque donatione siquidem pura perfecta et irrevocabili inter vivos damus, donamus offerimus cedimus concedimus et perpetuo etiam mandamus eidem beatissime atque purissime virgini Dei genitrici Marie et sue etiam sacratissime camere ac ecclesie de Monteserrato et seu eiusdem virginis et ecclesie sue predictæ de Monteserrato vice loco nomine et pro parte vobis venerabili et religiosis viris fratri Antonio Petri, Abbati, fratri Bartolomeo Matri, Subpriori, fratri Raphaeli Girona cellerario, et fratri Guillermo de Dous, monachis monasterii predicti sancte Marie de Monteserrato h[is] presentibus conventuum dicti monasterii de Monteserrato impresentiarum representantibus illam magnam crucem auream jocalibus et perulis atque preciosis lapidibus inferius designatis uti adornatam ponderisque fini auri secundum arbitrium et communem extimationem immo inde jussu de eadem cruce factam per fideles nostros Berengarium Palau et Bartolomeum Serda aurifices marchorum auri fini ad legem seu ligam quiratorum viginte quinque triginta sex vel inde circa, in qua siquidem aurea cruce affixe sunt ab una parte perule grosse novem ponderis decem quiratorum vel inde circa pro una quolibet earum, et ab alia parte perule grosse tres minoris ponderis et valoris aliarum superius proxime descriptarum juxta communem extimationem dictorum aurificum. Necnon et alie nonaginta quatuor perule extimate per supradictos aurifices, videlicet unaquaque earum ad pondus quiratorum duorum cum dimidio, sunt etiam in dicta cruce affixe alie centum triginta due perule extimate videlicet unaquaque earum ponderasse quiratos tres cum dimidio, sunt parimodo in cruce eadem affixe alie ducentum octuaginta quinque perule in numero multo minores aliarum supra dictarum. Et ultra perulas predictas in eadem cruce affixe sunt alie octuaginta octo perule etiam multo minores aliarum, affixaque etiam est in eadem cruce nacra quedam ad formam unius cordis incisam. Et ultra jocalia predicta affixi sunt in eadem aurea cruce quinque grossi lapides dicti vulgariter *balaixos* et ab alia parte affixi sunt in eadem cruce aurea quam eidem virgini benedicte damus et concedimus, ut predictur, alii lapides de *balaixos* minores predictorum sex. Sunt etiam ultra jocalia predicta in eadem aurea cruce viginti octo lapides de *balaixos* multo minores aliorum. Et ultra perulas et alia jocalia etiam in eadem aurea cruce affixi sunt undecim grossi lapidas de

sajirs. Sunt etiam in eadem cruce affixi octo alii lapides dicti vulgariter *smarachdes*. Et ultra lapides et jocalia predicta etiam in eadem cruce affixi sunt decem alii lapides dicti vulgariter *robins* et quatuor lapides vocati communi nomine *diamants* et unum alium robinum affixum in vulnere lateris crucifixi. Et ultra predicta jocalia affixe sunt in dicta cruce sexdecim tabule de *crestalls*. Et eadem etiam donatione damus eidem gloriose virgini Marie de Montserrat et seu vobis dictis Abbati monachis et conventui eiusdem sacratissime virginis nomine et pro parte totum jus et actionem et quicquid juris etiam et actionis nobis et curie etiam nostre competant et competere possint et valeant in dicta cruce et eius jocalibus atque aliis juribus et actionibus predictis tam videlicet jure confiscationis et adiudicationis inde de cruce et jocalibus predictis per nos factis et fieri etiam mandatis ratione videlicet et occasione guerre et inimicie quas cum dicto Comite Fuxensis gerimus et male voluntatis quam contra nos et statum nostrum ipse Comes gerit, et seu rebellionis etiam et inobedientie illorum creditorum diversorum eiusdem comitis Fuxensis in et super dicta cruce nobis rebellium et adversariorum qui tanquam sue salutis et honoris inmemores propriam eorum patriam dimittentes ut transfugi ad civitates loca et terras regi Ioanni Navarre obediunt, se transtulerunt et regi ipsi favent et obediunt, arma etiam continua contra nos et statum nostrum deferentes quam etiam ratione et occasione nostre proprie emptionis, quam de juribus et creditis diversorum aliorum creditorum dicti Comitis Fuxensis in cruce eadem nobis fidelium et obedientium fecimus quam aliis etiam qualitercumque. Hanc itaque donationem, oblationem, concessionem et gratiam et ex causa huiusmodi donationis oblationis concessionis et gratie de eadem cruce et jocalibus suis predictis parimodo et de omnibus juribus et actionibus superius enarratis eidem sacratissime virgini Marie et sue etiam sacrosante camere et ecclesie de Monteserrato seu ut prediximus eius vice loco et nomine et pro parte vobis dictis abbati et monachis predictis facimus nos dictus Rex et donatarius predictus, sicut melius et plenius dici potest et intelligi ad sanum et bonum... intellectum eiusdem sacratissime virginis et dicte sue ecclesie predictae seu ipsius gloriose virginis loco nomine et pro parte vobis predictis abbati subpriori monachis et conventui monasterii eiusdem de Monteserrato hic ibidemque presentibus ut est dictum. Et extrahimus predictam crucem auream cum suis jocalibus et perulis predictis et etiam universa atque omnia et singula jura nobis predictis et aliis etiam quibusvis de causis in eisdem pertinentia et pertinentes de jure dominio proprietate et posse nostris et nostrorum etiam heredum et successorum. Eademque omnia et singula in eiusdem virginis gloriose et seu ipsius ecclesie de Monteserrato et vestri etiam dictorum Abbatis Subprioris monachorum monasterii et conventus nomine et pro parte eiusdem sacratissime virginis jus dominium proprietatem et posse mittimus et transferimus irrevocabiliter et pleno jure ad habendum tenendum omnique tempore pacifice atque perpetuo possidendum et ad faciendum inde de predictis omnibus eiusdem sacratissime virginis et seu vestri dictorum Abbatis Subprioris monachorum et conventus tanquam custodes rectores et administratores aliorum bonorum reddituum jurium oblationum jocalium et rerum dicte sacratissime virginis et sue sacrosante ecclesie pre-

dicte de Monteserrato in omnibus et per omnia vestras omnimodas voluntates tanquam de rebus et bonis per nos eidem sacratissime virgine Marie et sue Camere predictae de Monteserrato seu suo nomine et pro parte vobis dictis Abbati, Subpriori, monachis et conventui ut supra gracie donatis concessis et oblatis sine contradictione et impedimento

Datum et actum in sacrario Sedis civitatis Barchinone die quinto mensis octobris anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto, regnorum nostrorum anno secundo. Signum Petri Dei gracia regis Aragonum Sicilie Valencie Maioricarum Sardinie et Corsice, comitis Barchinone, etc. qui donationum oblationem concessionem et gratiam nostras huiusmodi concedimus eaque omnia et singula laudamus volumus et firmamus. Testes fuerunt ad predicta presentes venerabilis in Cristo pater C[osmas] episcopus Vicensis cancellarius, nobilis atque magnifici viri Jacobus de Aragonia, Tristanus de Silva camarlengus, Ioannes Antonius de Vilademany maiordomus omnes milites, Franciscus Ramis, baiulus Cathalonie generalis et Ludovicus Setanti cives Barchinone et omnes regii consiliarii atque Hugo de Lobets, Ioannes Narcisus Caplana et Gaspar Peyro, Canonici ecclesie Sedis Barchinone, Signum Francisci Porro civis Barchinone et dicti domini regis secretarii regiaeque auctoritate notarii publici per totam terram et dominationem eiusdem serenissimi principis domini Aragonum regis qui predictis interfuit hecque scribi fecit et clausit. Cum raso et emendato in linea XX ubi corrigitur jure. Fuit que ex inde serenitati nostre pro parte vestri venerabilis religiosorum deuotorumque et fidelium eiusdem regie paterne Maiestatis et nostrorum fratris Antoni Petri Abbatis monachorumque et conventus monasterii eiusdem sancte Marie de Monteserrato tanquam rectorum receptorum custodium et administratorum bonorum omnium localium reddituum et rerum eiusdem virginis gloriose et sue sacratissime ecclesie predictae de Monteserrato et alias humiliter supplicatum, ut cartam atque concessionem et donationem predictam sive preinsertum publicum donationis et concessionis instrumentum que seu quod vivente dicto domino Rege Petro ex quo fuit morte preventus quodque propter etiam sui ipsius regis repentinum decessum signari non potuit nec modo aliquo expediri, dignaremur ex plenitudine regie potestatis et solita etiam clemencia nostra confirmare corroborare validare auctorizare et ratificare sive etiam de novo concedere gracie. Nos igitur ob illam ingentem devotionem quam eidem praexcelse virgini Dei genitrici Marie et sue sacratissime Camere predictae de Monteserrato toto ex corde totisque viribus continuo gerimus et alias supplicationi ipsi concedentes benigne de plenitudine eiusdem regie potestatis pariter et soliter benignitate et devotionis nostris cartam preinsertam sive predictum publicum donationis et concessionis instrumentum et omnia et singula in eis contenta juxta sui seriem et tenorem laudamus, approbamus, ratificamus et confirmamus et quatenus opus sit et ad dictum dominum regem seu ad nos pertineat et spectet de novo concedimus et donamus gracie pariter et devote. Decernentes declarantes atque omnino presentium tenore volentes ordinantes et mandantes preinsertam cartam et concessionem seu publi-

cum etiam instrumentum et omnia et singula in eis contenta tantum valere et per inde tantum habere et tenere roboris firmitatem et valitudinem ac si signatum fuisset per manus eiusdem regis Petri ipso rege Petro vivente aut per cancellarium vicecancellarium et cancellariam suam regentem et suo regio sigillo sigillatum et per suum prothonotarium expeditum. Gerenti propterea vices nostre generalis Gubernationis in Cathalonie principatu et regio etiam atque nostro thesaurario, item et ipsius Cathalonie principatus baiulo generali et eorum locumtenenti seu dicta officia regentibus et aliis in super universis et singulis officialibus et subditis dicti domini regis et nostris et dictorum officialium locumtenentibus presentibus et successive futuris ad quem seu quos pertineat earundem tenore presentium damus firmiter in mandatis quatenus dicte gratie donacioni et concessioni sive publico instrumento et omnibus et singulis in eis contentis adhibeant plenam fidem. Et denuo cartam et concessionem predictam sive preinsertum publicum instrumentum et omnia et singula in eis contenta servent perpetuo et tenaciter faciantque ab aliis inconcuse teneri et observari ac si dicto rege Petro vivente ut predictur per dictum regem Petrum seu suum cancellarium vicecancellarium vel cancellariam regentem et suo sigillo sigillata atque per suum prothonotarium expedita fuisset ut superius continetur. Supplentes de nostra certa scientia et consulto ex plenitudine regie potestatis predictae omnem defectum et omnem solemnitatem juris vel facti si quis vel sique in predictis vel aliquo premissorum ratione solemnitatis omnissee vel aliis qualitercumque in predictis posset allegari vel modo aliquo reperiri ob quem defectum premissa vel aliquam ex eisdem possent irritari vel annullari aut in aliquo impediri. In cuius rei testimonium presentes fieri iussimus sigillo communi nostre generalis locumtenencie in pendentem munitum, Datum in civitate Barchinone die tricesimo mensis maii anno a nativitate domini millesimo CCCCLXVIII^o, regnorum dicti domini regis Hierusalem et citerioris Sicilie anno XXIII° aliorum vero regnorum et terrarum suarum anno secundo. Iohannes. = Dominus primogenitus et locumtenens generalis mandavit mihi Francisco Torro, vissa per Guillelmum Setanti Thesaurarium et Iohannes Ros fisci advocatum et fuit probata cum originali carta.

A. C. A. Reg. Curiae 2 (Série de Reiner d'Anjou), fol. 85 v°.

FONS DOCUMENTALS

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ (A. C. A.)

Cancelleria reial

Registres de Pere de Portugal (Sèrie denominada d'*intrusos*).

Commune (set volums).

Curiae (dos volums).

Diversorum (quatre volums).

Exercitum (tres volums).

Firmarum et Obligationum (un volum).

Gratiarum (un volum).

Officialium (un volum).

Peccuniae (dos volums).

Promiscuum (dos volums).

Secretorum (un volum).

Sententiarum (un volum).

Collecció de documents en paper de Pere de Portugal «Correspondència». «Papeles varios» (Una caixa).

Pergamins de Joan II (Els referents al període de Pere de Portugal).

Documents de la secció «Varios».

Generalitat.

Dietari (vol. referent als anys 1464-66).

Deliberacions (Triennis 1465-69).

Correspondència dels diputats (Vols. referents als anys 1464-1466).

ARXIU DEL REIAL PATRIMONI (A. R. P.).

Mestre Racional

Llibres de la Tresoreria.

Llibres del Lloctinent del Governador.

Testamentaria del monarca.

Quaderns de la Seca de Barcelona.

ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT (A. H. C.)

Llibre de la Marmessoria de Pere de Portugal.

Lletres closes (anys 1464-66).

Collecció de lletres reials de Pere de Portugal.

BIBLIOGRAFIA

- AMADOR DE LOS RIOS, JOSÉ: *Historia crítica de la literatura española*. Vol. VII, capítulo XVI. — Madrid, 1865.
- BALAGUER, VÍCTOR: *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*. — Barcelona, 1861.
- BALAGUER Y MERINO, ANDRÉS: *Don Pedro, el Conestable de Portugal, considerado como escritor, erudito y anticuario*. Estudio histórico-bibliográfico. — Gerona, 1881.
- BELLERMANN: *Die alten Liederbücher der Portugiesen*. — 1840.
- BOFARULL, PRÓSPERO DE: *Levantamiento y guerra de Cataluña en tiempo de Don Juan II*. (Vols. XIV-XVI de la «Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón»). — Barcelona, 1858.
- BOFARULL Y BROCA, ANTONIO: *Historia crítica civil y eclesiástica de Cataluña*, vol. VI. — Barcelona, 1877.
- BOSCA, JOAN FRANCESC: *Memorial* (Ms. P. 13 (ara nº 1803) de la Biblioteca Nacional de Madrid.)
- BOTET I SISÓ, JOAQUIM: *Les monedes catalanes*, vol. II, fols. 283-291. — Inst. d'Est. Cat. 1909.
- BRAGA, THEOPHILO: *Historia da litteratura portugueza*. I vol. pp. 400-407. Porto, 1909.
- CALMETTE, JOSÉ: *Una información acerca de la sede de Barcelona en el año 1464*. (Article aparegut a la «Revista de la Asociación artístico-arqueológica barcelonesa», vol. III, 1901).
- CALMETTE, JOSEPH: *Louis XI, Jean II et la Revolution catalane (1461-1473)*. — Toulouse, 1903.
- CARRERAS CANDI, FRANCESC: *Dietari de la guerra de Cervera, 1462-1465*. — Barcelona, 1907.
- Pere Joan Ferrer, militar y senyor del Maresme*. — Barcelona, La Renaixensa, 1892.
- CODINA, JUAN: *Guerras de Navarra y Cataluña desde el año 1451 hasta el año 1472*. — Barcelona, 1851.
- COROLEU E INGLADA, JOSÉ: *El condestable de Portugal, rey intruso de Cataluña* (estudi publicat a la «Revista de Girona», vol. II, 1878).
- CORREIA, VIRGILIO: *Lembranças de Portugal em Hespanha, Catalunha e Aragao*. (Article aparegut a la revista «Elucidario nobiliarchico», juny, 1929).

- COURTEAULT, HENRI: *Gaston IV, comte de Foix, vicomte souverain du Béarn, prince de Navarre, 1423-1472*. — Toulouse, 1895.
- DURAN I SANPERE, A. I SANABRE, JOSEP: *Llibre de les Solemnitats de Barcelona*, vol. I, pp. 274 i ss. — Barcelona, 1930.
- ENRIQUEZ DEL CASTILLO, DIEGO: *Crónica del rey Enrique el cuarto de este nombre*. (Biblioteca de autores españoles, t. LXX). — Madrid, 1878.
- FELIU DE LA PEÑA, NARCISO: *Anales de Cataluña*. — Barcelona, 1709.
- FIGUEIREDO, FIDELINO DE: *Historia de la literatura portuguesa* (trad. del marqués de Lozoya). — Colección Labor, núms. 123-124.
- GARCIA DE SANTAMARIA, GONÇAL: *Serenissimi principis Joannis II, vita* (publicada per A. Paz i Melia en el vol. 88 de la «Colección de documentos inéditos para la Historia de España». — Madrid, 1887).
- LAVISSE, ERNEST: *Histoire de France*. Vol. IV. — París, 1901.
- LLORCA, FERNANDO: *Sublevación del infante D. Jaime de Aragón, seguida de la de su hijo, del mismo nombre*. — Valencia, s. a.
- MANUAL DE NOVELLS ARDITS, VULGARMENT APELLAT DIETARI DEL ANTICH CONSELL BARCELONÍ. — Barcelona, 1892.
- MASIÀ, MARIA DELS ANGELS: *Joan Claperós i la tomba de Pere de Portugal* (article publicat als «Estudis universitaris catalans», vol. XVII (1932), pp. 302-306.
- MENÉNDEZ PELAYO, MARCELINO: *Historia de la poesía castellana en la Edad Media*. Vol. III, pp. 312-328. — Madrid, 1916.
- Antologia de poetas líricos castellanos*. VII, pp. CX-CXXXII.—Madrid, 1898.
- MICHAELIS DE VASCONCELLOS, CAROLINA, I BRAGA, TEÓFIL: *Geschichte der portugiesischen Litteratur* (publicada per: Gustav Gröber: *Grundriss der Romanischen Philologie*, II Band. 2 Abteilung, pp. 129-381. Les dedicades a Pere de Portugal, pp. 259-264 i 135, 232, 247 i 249).
- MIRET Y SANS, JOAQUIM: *Sempre han tingut béch les oques. Apuntacions per la historia de les costumes privades*. (Primera serie). Barcelona, 1905.
- MICHAELIS DE VASCONCELLOS, CAROLINA: *Condestable de Portugal. Tragedia de la insigne reina Dª Isabel*. — Universitat de Coimbra, 1922.
- MONCADA, JUAN LUIS DE: *Episcopologio de Vich*. — Vic, 1891.
- OLIVEIRA, MARTINS: *Os filhos de dom João*. — Lisboa, 1914.
- PALENCIA, ALONSO DE: *Crónica de Enrique IV*. («Colección de escritores castellanos», vol. 126-127-130 i 134).
- PALLEJÀ, JOSEP: *Lo retaulle del Conestable* (article aparegut al «Boletín de la Academia de Buenas Letras», X, Barcelona, 1921-22, pp. 402 i ss.).
- PASQUIER, FÉLIX: *Lettres de Louis XI, relatives à sa politique en Catalogne de 1461 a 1473*. — Foix, 1895.
- PAZ Y MELIA, A.: *Opúsculos literarios de los siglos XIV y XV*. («Colección de bibliófilos españoles») — Madrid, 1892.
- PINA, RUY DE: *Chrónica del rei Alfonso V* («Collecção de livros ineditos», vol. I).

- POST, C. R.: *History of spanish Painting*, vol. V, pp. 81 i ss. — Cambridge-Massachusetts, 1934.
- PUIGGARI, JOSÉ: *Noticia de algunos artistas catalanes inéditos de la Edad Media y Renacimiento*. — («Memorias de la Academia de Buenas Letras», vol. III).
- RICHERT, GERTRUDIS: *La pintura medieval en España. Pinturas murales y tablas catalanas*. — Barcelona, 1926.
- RIU, JOSÉ: *Catalanes y aragoneses en la corte de Calixto III*. («Analecta sacra tarraconensia», vol. III, p. 193 i ss.).
- ROVIRA I VIRGILI, ANTONI: *Història nacional de Catalunya*. — Barcelona. Edicions Pàtria, 1922 (apareguts 7 volums).
- SAGARRA, FERRAN DE: *Sigillografia catalana*. Vol. I, núms. 146, 147 i 148.—Barcelona, 1916.
- SAMPERE Y MIQUEL, SALVADOR: *Los cuatrocentistas catalanes*. — Barcelona, L'Avenç, 1906.
- SERGIO DE SOUSA, ANTONIO: *Historia de Portugal* (traducció del Sr. Joan Moneva) Colección Labor, nº 206.
- SOLDEVILA, FERRAN: *Història de Catalunya*. — Barcelona, Editorial Alpha, 1934 (tres volums).
- TORRES AMAT, FÈLIX: *Memorias para ayudar a formar un diccionario de los escritores catalanes*. — Barcelona, 1836.
- ZURITA, JERÓNIMO: *Anales de Aragón*. Vol. IV. — Zaragoza, 1668.

INDEX DE LLOCS

- Africa, 19, 33, 89, 190, 222.
 Alacant, 21.
 Alcover, 44, 78.
 Alfarrobeira, batalla d', 19, 50, 162, 172.
 Amer, 55, 90, 110.
 Ampolla, castell de l', 111.
 Amposta, 44, 93, 109, 110, 112, 113, 114, 249.
 Amposta, Castellania d', 53.
 Ancona, 52.
 Andalusia, 44.
 Anglaterra, 12, 47, 51, 60, 89, 92, 97, 104, 105, 106, 107, 111, 132, 134, 135, 136, 150, 152, 170, 208, 222, 231.
 Anglès, 90.
 Anvers, 59.
 Arbós, 26.
 Arenós, baronia d', 20, 41, 42.
 Ascó, 91.
 Atlàntic, 10, 152.
 Avis, 18, 30, 33, 53, 58, 76, 118, 188, 189, 192, 221.
 Bagà, 88, 92, 110, 132.
 Barberà, 45, 69.
 Barcelona, 9, 31, 35, 38, 40, 45, 49, 80, 87, 91, 98, 102, 110, 121, 138, 143, 245.
 Barcelona, confraries, 47.
 Barcelona, Convent de Jesús, 37.
 Barcelona, Convent de Predicadors, 46.
 Barcelona, Dressanes, 58.
 Barcelona, El Canyet, 83, 144.
 Barcelona, Palau reial, 28, 33, 64, 152 i ss., 171, 195.
 Barcelona, Plaça de Sta. Anna, 33.
 Barcelona, Sta. Maria de la Mar, 20, 54, 58, 69, 121, 124, 129, 238.
 Barcelona, Sant Pau del Camp, 22.
 Barcelona, Seu de, 11, 26, 52 i ss., 76, 112, 113, 137.
 Barcelona, Societat d'alemanys, 59.
 Barcelona, Taula del canvi, 49, 141.
 Batea, 91.
 Blanca, castell de, 90.
 Blanes, 64, 79, 83.
 Belcaire, 63.
 Berberia, 44, 154.
 Berga, 27, 79, 91, 92, 97, 112.
 Besalú, 27, 76, 79, 90, 143, 220.
 Blois, castell de, 160.
 Bolònia, 164, 212.
 Borgonya, 11, 19, 23, 24, 34, 37, 41, 42, 43, 51, 57, 60, 61, 80, 92, 106, 111, 112, 115, 132, 149, 150, 164, 191, 196 i ss., 207, 210 i ss., 248.
 Bretanya, 208.
 Bruges, 59, 132, 145, 207.
 Cabrera, Vescomtat de, 63.
 Cadaqués, 30, 96.
 Càdiç, 44.
 Calaf, 7, 11, 37, 71, 73, 74, 81, 134, 138, 147, 148, 154, 171, 173, 251.
 Caldes de Montbuy, 89, 100.
 Campos de Arenoso, 42.
 Campreal, vid. La Bisbal.

- Camprodon, 53, 63, 88, 90, 92, 97, 101, 105, 110, 112, 132, 142, 160, 242, 243, 244, 245.
 Càpua, 143.
 Cardedeu, 99, 100, 240.
 Cardona, comtat de, 48.
 Carmençó, Quermançó, 96.
 Cartagena, 21.
 Casserres, 44.
 Castella, 9, 13, 19, 24, 43, 44, 48, 80, 147, 162, 193, 205, 206, 221.
 Castellaulí, 142.
 Castellet, 35.
 Castellfolit, 90.
 Castellgalí, 142.
 Castelló d'Empúries, 74, 75, 76, 82, 96, 106, 142, 233.
 Castelló de la Plana, 20, 42.
 Castellreal, vegeu Centelles.
 Castellví de Rosanes, 40.
 Centelles, 63, 64, 85, 87, 91, 117, 153, 154, 158.
 Cerdanya, comtat de, 17, 61, 92, 93, 96, 152, 192, 208, 227, 235.
 Cervera, 10, 11, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 33, 36, 37, 39, 45, 54, 56, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 102, 118, 142, 144, 164, 166, 186, 218, 219, 242, 244.
 Cervera, El *capcorral* de, 23, 24, 25.
 Ceuta, 18, 25, 138, 183, 187, 192, 193.
 Ciurana, 63, 75, 76.
 Ciutadilla, 69.
 Coïmbra, 19, 33, 121, 145, 163, 173, 197.
 Colliure, 58.
 Colomers, 110.
 Constantinoble, 219.
 Corbera, 91.
 Corbera, castell de, 109.
 Corsà, 80.
 Coves (d'Avinromà), 43.
 Ebre, 91, 93, 109, 110.
 Elvas (Portugal), 162.
 Empordà, 21, 27, 29, 30, 32, 36, 38, 40, 43, 46, 60, 62, 68, 69, 74, 78, 88, 97, 102, 123, 244, 245.
 Empúries, comtat d', 32, 64, 96, 97, 98, 106, 135, 233.
 Ermentera, 96.
 Espanya, 39.
 Espugues, les, 45.
 Etiòpia, 154.
 Flandes, 155.
 Flix, 27, 29, 91.
 Flor da Rosa, castell de (Portugal), 171.
 Florència, 30, 172, 204.
 Fluvià, abadiat de, 53.
 Forés, castell de, 69.
 França, 17, 18, 24, 25, 27, 34, 42, 46, 50, 51, 55, 76, 80, 89, 92, 93, 96, 97, 105, 132, 135, 136, 161, 164, 171, 177, 178, 185, 191, 192, 207, 222, 227, 228.
 Gàl·lies, 240.
 Gadesa, 91.
 Gant, 104.
 Garriguella, 96.
 Gelida, 36, 47, 50, 60, 68, 69, 72, 148, 203.
 Girona, 27, 43, 53, 55, 57, 63, 64, 76, 79, 86, 90, 97, 102.
 Granollers, 40, 75, 99, 100, 112, 113, 117, 119, 120, 123, 249.
 Guimerà, castell de, 45.
 Guinea, 154.
 Holanda, 133, 138.
 Hospitalet, 91, 115.
 Hostalric, 27, 75, 79, 87, 112.
 Hyelbes (?), 193.
 Igualada, 22, 23, 25, 36, 49, 66, 81,

- 82, 85, 142, 155.
 Iscla (Ischia. Itàlia), 216.
 Itàlia, 13, 163, 194, 197.
 La Bisbal, 21, 54, 75, 77, 78, 80, 88, 116, 122, 159. .
 La Fatarella, 91.
 La Fonteta, 77, 158.
 La Guàrdia, castell de, 90.
 La Roca, castell de, 34, 90, 97.
 Lille, 132.
 Limoux, 178.
 Lisboa, 135, 193.
 Londres, 132, 133.
 Llagostera, 29, 79.
 Llança, 96.
 Lleida, 10, 20, 21, 25, 27, 29, 31, 32, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 43, 44, 49, 54, 56, 66, 81, 102, 118, 131, 163, 180, 218, 245, 244.
 Llobregat, 36, 40, 49, 66, 71, 91, 102, 108, 109, 110, 219, 243, 246.
 Madrid, 8, 123, 162, 163.
 Mahó, 29, 69, 111, 112, 143.
 Mallol, 90.
 Mallorca, 54, 58, 111, 154.
 Manresa, 66, 69, 70, 73, 74, 85, 87, 108, 109, 110, 112, 153, 219, 242, 243.
 Màntua, 51, 217.
 Maresma, 36.
 Marsella, 57, 60, 61, 207, 210.
 Martorell, 22, 40, 49, 66, 67, 68, 85, 87, 91, 110, 116, 122.
 Marvão (Portugal), 162.
 Mataró, 82.
 Mediterrània, 10, 152.
 Menorca, 32, 54, 60, 69, 82, 92, 153.
 Millars (Mijares), riu, 42.
 Miravet, 110.
 Moia, 70, 108.
 Molins de Rei, 50, 51, 66, 109, 110.
 Monistrol, 85.
 Montblanc, 35.
 Montcada, castell de, 34.
 Montpalau, 79.
 Montserrat, 13, 55, 56, 68, 73, 113, 137, 141, 171, 251 i ss.
 Montsoriu, 27, 44, 87, 123.
 Múrcia, 20, 21.
 Nàpols, 45, 51, 107, 134, 235.
 Navarra, 13, 34, 48, 205.
 Nazaret, monestir de, 118.
 Niniya, 113.
 Normandia, 50.
 Odivelas (Portugal), 145.
 Olmedo, batalla d', 19.
 Olot, 63, 88, 90, 91, 116.
 Osona, 68, 219.
 Palafolls, 79.
 Palafrugell, 80, 83, 115.
 Palamós, 63, 80, 81, 82.
 Palau Saverdera, 29, 30, 43, 69, 75, 108.
 Pamplona, 48.
 París, 134.
 Pau, castell de, 69.
 Perpinyà, 37, 71, 98, 132, 178, 245.
 Piera, 35, 69, 70, 113.
 Poblet, 35, 45, 52, 55, 118, 177.
 Ponts, 80.
 Port de la Selva, 30.
 Portugal, 7, 8, 10, 18, 19, 33, 39, 50, 51, 56, 70, 80, 81, 88, 89, 92, 95, 107, 135, 140, 145, 146, 162, 170, 180, 188, 189, 192 i ss., 197, 208, 221 i ss., 230, 237, 250, 251.
 Prades, comtat de, 48.
 Prats del Rei, 37, 70, 72, 79, 85.
 Provença, 44, 87, 215, 216.
 Pubol, castell de, 21, 43.
 Puebla de Arenoso, 42.
 Puigcerdà, 92.
 Ribagorça, 30.

- Ripoll, 27, 44, 53, 60, 63, 79, 88, 90,
 91, 92, 97, 113, 140, 142, 192.
 Riudarenes, 79.
 Rohan, 132, 189.
 Roine, riu, 113.
 Roma, 11, 12, 30, 37, 41, 52 i ss., 104,
 105, 142, 148, 149, 161, 197, 199,
 219, 244, 246.
 Rosselló, 17, 24, 61, 88, 93, 96, 141,
 151, 152, 161, 192, 208, 227, 235.
 Roses, 30, 53, 58, 75, 96, 108, 142.
 Rubió, castell de, 70.
 Rupia, 82.
 Sabadell, 100, 112.
 Sallent, 110.
 Sampedor, 70, 84, 110.
 San Lucas de Barrameda, 193.
 Sant Boi, 49, 66, 91, 110.
 Sant Celoni, 75, 99, 100, 158.
 Sant Cugat, 40, 53, 67, 85, 100.
 Sant Feliu de Guíxols, 73, 80, 81, 82,
 117.
 Sant Joan de les Abadesses, 27, 44, 53,
 63, 79, 90, 92, 97, 132.
 Sant Llorens del Munt, 53.
 Sant Martí d'Empúries, castell de, 96.
 Sant Martí Sarroca, 49.
 Sant Pere de Galligans, 115.
 Sant Pere Pescador, 76, 82.
 Sant Pere de Roda, monestir de, 30, 96.
 Sant Vicens dels Horts, 50, 51, 122.
 Santa Coloma de Vinyoles, 70.
 Santes Creus, 35, 55, 85, 113, 137.
 Saragossa, 39, 56.
 Sardanyola, 123.
 Sarreal, 35.
 Segorb, 42.
 Segre, riu, 29.
 Sevilla, 48.
 Sicília, 92, 121, 135, 138, 140, 141, 212.
 Sitges, 112.
 Solsona, 132.
 Spanyes, les, 197, 221.
 Tànger, 19.
 Tarragona, 21, 28, 44, 53, 56, 59, 69,
 78, 85, 88.
 Tàrrrega, 66.
 Terrassa, 99, 100, 123.
 Toló, 60, 61, 210.
 Tolosa, 178.
 Tordera, 79.
 Torrent, 43.
 Tàrruella de Montgrí, 76, 86.
 Torroja, 37.
 Tortosa, 30, 35, 42, 44, 53, 54, 57, 58,
 59, 62, 75, 79, 85, 88, 91, 93, 98,
 109, 110, 111, 113, 114, 121, 137,
 141, 142, 148, 149, 152, 189, 190,
 243, 245, 249.
 Troia, 219.
 Ullastret, 60, 63, 79, 103, 144.
 Ulldesona, 43, 62, 75, 78, 85.
 Urgell, 121.
 València, 37, 43, 113, 135, 214, 235.
 Vallès, el, 13, 36, 40, 83, 219.
 Vallgornera, castell de, 69.
 Valls, 85.
 Venècia, 51, 139, 204.
 Verdú, 39.
 Vic, 29, 35, 59, 80, 87, 89, 91, 98, 108,
 109, 111, 116, 117, 140, 144, 156,
 158, 159, 164, 170, 220, 245.
 Vidreres, 79.
 Viladecavalls, 123.
 Vilafranca del Panadès, 24, 26, 27, 36,
 46, 48, 49, 64, 66, 68, 158, 206, 209.
 Vilalba, 91.
 Vilajuïga, 96.
 Vilarrodona, 85.
 Vilassar, 123.
 Xàtiva, 19, 43, 172.
 Xipre, 61, 183.

INDEX DE PERSONES

- Abat de Sant Cugat*, 49.
Abranxes (comte d'), vegeu Almada.
 Acuña, Mencia d', 223.
 Aguilar, Huc d', 154.
 Albareda, Anselm, 56.
 Alberti, Pere Joan, militar, 69, 92.
 Alemany i de Cervelló, Guerau d', Governador de Catalunya, 20, 28, 47, 71, 72, 74.
 Alemany, Gabriel, pintor, 121, 131, 158.
 Alemany, Jaume, 44.
Alençon, duc d', 76.
 Alexandre Magne, 135, 161.
 Alfons, mestre, pintor, 117, 140, 153, 155, 156, 158, 165, 180.
 Alfons V de Portugal, 18, 19, 30, 33, 76, 89, 102, 107, 123, 124, 129, 144, 162, 163, 180, 192 i ss., 250, 251.
 Alfons el Magnànim, 233.
 Alfons d'Aragó, fill bastard de Joan II, Mestre de Calatrava, 21, 24, 32, 36, 49, 81, 91, 108.
 Alfonso, Mando, 169.
 Almada, Joan d', comte d'Abranxes, 37, 49, 50, 51, 72, 122, 133, 217.
 Almugàver, Joan, ambaixador de Joan II a Nàpols, 45.
 Alòs-Moner, Ramon d', 14, 22, 162.
 Altarriba, Bernat Guillem d', 29, 85, 144, 153.
 Alvar, bisbe de Silves, 53, 56, 58, 188.
 Alvarez, Ferran, 73, 123.
 Amador de los Rios, Rodrigo, 8, 163.
 Andree, Johannes, 169.
 Andreu, Joan, doctor en lleis, 67, 105, 107, 203, 231.
 Angulo, Herrando de, capità, 108.
Anjou, duc d', 30.
 Antoni, Gran Bastard de Borgonya, fill de Felip el Bo, 11, 40, 42, 57, 61, 92, 199, 207, 210 i ss.
 Antoni, Jaume, 194.
 Arenós, Alda d', 43.
 Aristòtil, 164, 166, 170, 239.
Armagnac, comte d', 30, 76, 111.
 Armendariz, Beltran d', capità, 20, 21, 35, 49, 50, 67, 71, 73, 78, 79, 81, 83, 84, 132, 248.
 Armendariz, Joan d', militar, 24, 49, 50.
 Artés, Jaume, 82.
 Artés, Joan, 73.
 Artigo, mestre-metge, 116.
 Artús, rei, 135, 136, 161.
 Avicena, 165.
 Avinyó, Joan d', donzell, 37.
 Ayerbe, Ferran d', Protofísic, 115, 155, 156.
 Azambuja, Didac d', militar, guardarroba del rei, 79, 88, 123, 131, 138.
 Bach i Rita, Pere, 21.
 Baiona, Pere de, cambrer reial, 118, 134, 138, 230.
 Balaguer, Francesc, cuiracer, 131.
 Balaguer, Víctor, 21.
 Balaguer i Merino, Andreu, 8, 116, 121, 123, 163, 165, 172.

- Bañuelos, capità, 76.
 Barahona, Alfons de, 133.
 Barba, Ruiz, militar, 122.
 Barba, Rui, militar, 122.
 Bartomeu, «lo Alemany», 131.
 Barutell, Juan de, 53, 56.
 Bassegoda, Bonaventura, 129.
 Bastida, en, músic, 117, 160.
 Beaumont, Joan de, Prior de Nàvarra, Lloctinent general d'Enric IV de Castella a Catalunya, 11, 17, 18, 21, 22, 25, 34, 46, 47, 48, 50, 51, 53, 60, 66, 135, 145, 177, 200, 203, 205-207.
 Beaumont, Lluís de, comte de Lerin, conestable de Navarra, 48.
 Beaumont, Menaut de, militar, fill del Prior de Navarra, 20, 21, 25, 27, 31, 36, 38, 49, 51, 203, 217.
 Beethoven, 173.
 Belloch, Pere de, militar, diputat de la Generalitat, 21, 30, 44, 59, 60, 62, 79, 121, 149, 249, 250.
 Benages, fra Joan, emissari del monarca, 92, 170, 227.
 Berga, mestre, 207, 210.
 Berges, Francesc, pintor, 131, 133, 157.
 Berry, *duc de*, vegeu Carles de França.
 Bertran, Francesc, senyor de Gelida, 72.
 Brandi, Albert de, orfetre italià, 164, 213.
 Bitem (*sic*), Frederic de, cavaller borgonyó, 75, 138.
 Bofarull, Antoni de, 8, 60.
 Bofarull, Manuel de, 8, 13, 28.
 Bofarull, Pròsper de, 8, 9, 43, 50, 64, 129.
 Borbó, *duc de*, 30, 76.
 Borgia, Roderic, cardenal, 53.
 Borso d'Este, duc de Mòdena, 164, 212.
 Boscà, Joan Francesc, 7, 45, 71.
 Bosch, Antoni, 105.
 Bosulu, (o Besalú?), Pere de, 45, 137.
 Boteller, Pere Jaume, estudiant, 163, 164, 194, 212.
 Botet i Sisó, Joaquim, 77, 99, 136, 155.
 Bouillon, Godofred de, 135, 136, 161.
 Bovadilla, Roderic de, 73.
 Brabant, bastard de, fill del comte de Brabant, 40, 41, 61, 92, 211, 212.
 Braga, Teòfil, 8.
 Bragança, *duc de*, 19, 89, 162, 226.
 Bragança, *duc de*, 30, 42, 76, 208.
 Brages, germana de Pere IV, 145, 172.
 Brujó, Joan, ambaixador de la Generalitat, 27.
 Burges, Francesc, 111, 114.
 Busquets, Joan, pellicer, 131.
 Calabria, *duc de*, vegeu Joan d'Anjou.
 Calabuig, Marc, emissari de la Generalitat, 96.
 Calixte III, 56.
 Calmette, Josep, 8, 17, 18, 23, 24, 48, 52, 61, 83, 95, 105, 107, 118, 124, 163.
 Camet, criat d'Enric IV de Castella, 178.
 Campllonch, Arnau Guillem de, veguer de Ripoll, 63.
 Carbó, Jaume, patró de nau, 44.
 Carcassona, alferes, 71.
 Cardona, Jaume de, bisbe d'Urgell, 54.
 Cardona i de Prades, Joan de, fill del comte de Prades, 21, 71.
 Cardona, Joan de, criat del príncep de Viana, capità de l'exèrcit, 20.
 Cardona, Onofre de, 82.
 Cardona, Oriol, 122.
 Cardona, mossèn Miquel, 179, 185.
 Carlemany, 135, 136, 161.
 Carles VII de França, 50.
 Carles, el Temerari, duc de Borgonya, 41, 42, 106, 108, 111, 196 i ss., 207 i ss., 214, 236, 248.

- Carles de França, duc de Berry, 30, 76, 136, 145, 151, 216.
 Carles de Viana, 8, 20, 33, 46, 56, 57, 72, 119, 123, 131, 133, 136, 137, 138, 149, 154, 165, 166, 205.
 Carmau, Jaume, mercader, 59.
 Caro, Joan, 155.
 Carrion, infants de, 161.
 Carroz d'Arborea, Nicolau, 33, 111, 134.
 Cartellà, na, 43.
 Casaldàguila, Bernat de, mostassà, 153.
 Castanyeda, Gonçal de, capità, 62.
 Castell, Pere, 159.
 Castellbell, fra Vicens de, Prior de Cas-serres, 44.
 Castellet, Gispert de, 115.
 Castello-Branco, Joan de, patge reial, 167.
 Castellví, fra Lluís de, comanador de Tortosa, 57, 189, 190.
 Castro, Joan de, 29, 30, 43, 44, 63, 69, 75, 78, 82, 88, 108.
 Catllar, cavaller, 78.
 Cató, 164, 241.
 Cendra, fra Antoni, confessor del rei, 55, 57.
 Centelles, Grisold de, 63, 69.
 Cerdà, Bartomeu, argenter, 136, 138, 252.
 Cerdà, Joan, abat de Poblet, 52.
 Cervelló, Guerau de; vegeu Alemany i de Cervelló, Guerau d'.
 Cessavasses, Jaume, emissari de la Generalitat, 27.
Ceuta, comte de, 192.
 Ciceró, 164, 166, 241.
 Cirus, 134, 161, 229.
 Civeller, Bernat, 166.
 Claperós, Joan, escultor, 117, 124, 125, 153, 154, 155, 156, 159, 195.
 Clapés, Gabriel, teòleg, 33, 192.
 Cleve, Adolf de, senyor de Ravenstein, 145.
 Clotes, Franci, 137.
 Codina, Joan, 130, 144.
 Colasso, Alvar, oficial reial, 138.
 Coli, mestre, forjador, 131.
 Colell, Bernat, 154.
 Collell, Pere, 56.
 Colom, Francesc, ardiaca del Vallès, diputat de la Generalitat, 13, 54, 56, 57, 68, 120, 250.
 Colteller, Bartomeu, 153, 154.
 Comte, mestre, 168.
 Copons, Joanot de, capità general de Menorca, 40, 41, 60, 69, 82, 92, 99.
 Copons, Huc de, militar, 78.
 Copons, Joan de, 13, 46, 61, 104, 118, 122, 164, 199, 208, 209, 210.
 Corbera, Joan de, 109, 110, 144.
 Cornutxo, mestre, 131.
 Coroleu, Josep, 8, 9, 49, 71, 100, 140, 143, 147, 149, 156, 163, 180.
 Correia, Virgilio, 129.
 Corro, Antoni Ramon, llibreter i relligador, 164, 167, 169.
 Corro, Joan, capità, 110.
 Corro, Joan Ramon, 165.
 Cortes, Carles de, 47, 50, 55, 60.
 Corts, Pere, 115.
 Cosme, bisbe de Vic, canceller reial, 46, 47, 49, 56, 67, 87, 95, 100, 101, 116, 118, 122, 123, 139, 140, 141, 150, 161, 168, 169, 200, 207, 247 i ss.
 Cosme de Mèdici, 30, 204.
 Cossa, Joan, govern. de Provença, 77.
 Costa, Joan, 158.
 Courteault, H., 51, 76, 142.
 Cristià, Nicolau, 111.
 Cronwell, Oliveri, 12.
 Cruells, Manuel, 21.
 Cruilles, baró, Bernat Gilabert de, 27, 30,

- 36, 40, 62, 63, 71, 164, 166.
 Cruilles, Joan de, 83.
Charolais, comte de; vegeu Carles el Temerari.
 Çabastida, Joan, 45.
 Çafont, Jaume, 31, 38, 60, 102.
 Çafont, Marc, fuster, 155.
 Çanespleda, Francesc, diputat de la Generalitat, 98.
 Çapila, Bernat Joan, 33.
 Çapila, Joan Berenguer, conseller, 161.
 Çaportella, Bernat, 8, 28.
 Çavall, Bertran Ramon, ambaixador, 61, 210 i ss.
 Dala, Bernat, 45.
 Dalmau, Antoni, pintor, 157.
 Dalmau, Joan, 51, 134.
 Dant Alighieri, 162.
 David, 135.
 Deça, Dionís de Portugal i de, 21, 62, 75, 79, 105, 122.
 Deça, Joan de Portugal i de, 21, 29, 44, 62, 144.
 Deça, Pere de Portugal i de, 21, 22, 25, 29, 36, 58, 62, 63, 71, 72, 75, 118, 123, 165.
 Desdevises du Dezert, G., 30.
 Despuig, fra Lluís, Mestre de Montesa, 114.
 Dicastillo, Joan de, 79.
 Dicastillo, Martí de, 33.
 Dixer, Joan; vegeu Híjar.
 Doro, Joan, oficial reial, 234, 229.
 Dorte; vegeu Montanyans.
 Duran i Sanpere, Agustí, 14, 18.
 Duran, Pere, 156, 195.
 Dusay, Joan, 45.
 Eduard IV d'Anglaterra, 92, 104, 106, 107, 108, 228, 231 i ss., 239.
 Eiximenis, Francesc, 164, 166.
 Enric IV de Castella, 9, 17, 25, 46, 48.
 Enric, infant (cosí de l'infant Ferran), 71, 72.
 Enric, l'*Infant Navegador*, 173.
 Enríquez del Castillo, Diego, 61.
 Erboli, Francesc, 75.
 Erill, Guillem, Ramon d', 73.
 Escarramats, Nicolau, xantre de la Capella reial, 140, 160.
 Espanya, Narcís, 164.
 Estela, Joan, tresorer reial, 99, 166.
 Esteve, Pere, Administrador de les Dras. Reials de Barcelona, 58, 169.
 Evora, Gil d', dispenser reial, 138.
 Fajardo, Pere, Adelantado de Murcia, 21.
 Farinya, Joan, 118.
 Fatinanti, Ambrosi, mercader genovés, 107.
 Felip el Bo, duc de Borgonya, 11, 23, 35, 40, 41, 76, 149, 151, 183, 198, 199.
 Felip d'Aragó, comte de Bellfort, fill de Carles de Viana, 33, 34, 123, 133, 149.
 Felipa, germana de Pere IV, 33, 76, 76, 77, 102, 145, 150, 193, 215, 225, 226.
 Feliu de la Penya, Narcís, 43, 86.
 Fenollet, Francesc de, (vescomte de Roda), 71, 72.
 Ferran, rei de Nàpols, 30, 107, 190, 235, 236.
 Ferran, infant, germà d'Alfons V de Portugal, 76, 89, 144, 224, 226.
 Ferran, infant, (després Ferran el Catòlic), 70, 73, 83, 110, 123.
 Ferrer, fra Antoni Pere, abat de Montserrat, 13, 45, 47, 50, 55, 57, 88, 89, 109, 141, 220, 221 i ss., 250, 251.
 Ferrer, Franci, mercader, 167.
 Ferrer, Pere Joan, capità, 21, 25, 27, 35, 49, 105, 109, 111.
 Ferrer, Pere (Ferrer, Pere Joan?), 45.

- Ferrer, Jaume, 131.
 Ferrera, Felip de, conseller en cap de Barcelona, 69.
 Filz, Joan, heraut borgonyó, 60.
 Finke, Dr., 29.
 Fiveller, Bernat, 122.
 Fiveller, Jaume, 18, 58, 179, 180.
 Foix, comtes de, 48, 73, 136, 137, 141, 171, 178, 252. Vegeu: Gastó IV.
 Foix, comtessa de, 142.
 Foix, Joan de, *Capítol de Buig*, comte de Candale, lloctinent de Lluís XI als comtats de Rosselló i Cerdanya, 24, 33, 37, 61, 141, 151, 161, 178, 191.
 Fonolleda, Manuel, 161.
 Foxà, Arnau de, 84.
 Franquesa, família, 66.
 Freyre, Vasco, 123.
 Galles, príncep de, 223.
 Gallasso, Joan de, 71.
 Gallineta, Llätzer, 164, 170, 239.
 Garcia de Santamaria, Gonçal, 7, 38, 71, 73, 99, 119, 121, 142, 144, 149.
 Garí, Bartomeu, ambaixador reial, 51, 60, 61, 105, 107, 111, 207 i ss., 231.
 Garriga, en, 88.
 Gascó, Dalmau, estudiant, 164.
 Gascon, Bernal, 71.
 Gascon, Domingo, 194.
 Gassó, Antoni, donzell, 112.
 Gastó IV de Foix, 24, 76, 141, 151.
 Gibert, mestre físic, 163.
 Giner, Gabriel; vegeu: Janer.
 Goffer, Bernat, 157.
 Gornal, Arcís, 160.
 Gorrianes, Francesc, 131.
 Gralla, Bernat, 67.
 Granell, Antoni, 54.
 Granollachs, Bernat de, metge, 116, 118, 165.
 Gualbes, Bartomeu de, 170.
 Gualbes, Joan Cristòfor de, ambaixador reial, dominicà, 30, 46, 55, 57, 76, 77, 207, 213 i ss.
 Guàrdia, Pere Jaume de, ambaixador reial, 24, 33, 185, 191.
 Guerau, Bartomeu, 161.
 Guerau, Antoni, 105.
 Guerri, Menaut de, capità, 20, 21, 27, 47, 110, 202.
 Guieron, heraut borgonyó, 60.
 Guimerà, Bernat de, 105.
 Guri, Guillem de, 79.
 Gurrea, Pere, correu, 146.
 Hanníbal, 143.
 Hector, 73, 135.
 Henric; mestre, «entretallador», 155.
 Hija, Lluís d', 79.
 Hija, Joan d', 20, 33, 45, 50, 203.
 Holofernes, 113.
 Huguet, Jaume, pintor, 154, 155, 156, 171, 195.
 Isabel d'Urgell, mare de Pere IV, 19, 145, 146.
 Isabel la Catòlica, 25.
 Isabel, duquessa de Borgonya, 19, 23, 34, 41, 42, 57, 58, 104, 115, 118, 124, 145, 150, 196 i ss., 207 i ss., 216, 248, 249.
 Isabel de Coïmbra, reina de Portugal, germana de Pere IV, 163, 172.
 Isabel, filla del duc de Bragança, 226.
 Jacques, mestre, 140, 153, 154, 155.
 Janer, Gabriel, pintor, 157.
 Jaume I, 35, 43.
 Jaume d'Aragó, comte d'Urgell, 18, 19, 20, 72, 113, 123, 145.
 Jaume, Cardenal de Sant Eustaqui, germà de Pere IV, 19, 118, 172.
 Jaume d'Aragó, duc de Gandia, baró d'Arenós, 20, 22, 41, 42, 43, 81, 92, 133, 171, 227, 228.

- Joan II de Castella, 19.
 Joan d'Aragó, arquebisbe de Saragossa, bastard de Joan II, 114.
 Joan, fill de Alfons V, de Portugal, 123, 223.
 Joan, germà de Pere IV, 19, 172.
 Joan d'Alag, duc de Lorena i Calàbria, 76, 141 i ss., 212, 213 i ss., 251 i ss.
 Joan Ramon, teòleg carmelità, 146.
 Joan, Florentí, daguer, 131, 154.
 Joana Enríquez, 36, 60, 78, 86, 123.
 Joana, filla del rei de Portugal, 234.
 Jorba, Gaspar de, metge, 115, 116, 118, 120, 123.
 Josué, 135.
 Judes Macabeu, 135.
 Judit, 113.
 Juli Cèsar, 99, 116, 135, 169, 240.
 Julià, Nicolau, 58.
 Julià, Pere, 63.
 Julià, Rafel, 18.
 Labat, Nicolau, 169.
 Ladernosa, Joan de, Governador de Menorca, 29, 143.
 Lafuente, Vicens, 129.
 Laleny, Felip de, 212.
 Lancàster, duc de; vegeu Galles, príncep de.
 Lavinent, Gabriel, 169.
 Lavissee, E., 42, 106, 130.
 Leaig, Joan de, 178.
 Leet, Joan de, 62, 75.
 Leo, Joan de, sastre, 131.
 Lionor, «na Roia», *la viuda del Born*, 138.
 Lop, Joan, guanter, 131.
 López, Jordi, 49.
 Lor, Bernat des, metge, 115, 116.
 Lorenzo, Pere, cirurgia portuguesa, Protopirurgia reial, 115.
 Lorenzo, Joan, 49.
 Lyra, Nicolau de, 167.
 Llorca, Fernando, 20, 43.
 Lluís de França, Sant, 135, 230.
 Lluís XI de França, 11, 17, 18, 19, 23, 24, 30, 40, 45, 46, 61, 76, 93, 96, 105, 130, 145, 151, 152, 191, 208, 209, 216.
 Macabeus, 241.
 Madrid, Roderic de, 82.
 Maïans, constructor de bombardes, 88.
 Malet, Francesc, jurisperit, 105.
 Mallol, Antoni, capità, 110.
 Mallorques, Pere de, 110.
 Manrique, Jorge, 163.
 Marc Regul, 241.
 March, Guillem, 137.
 Margarida de York, 47, 92, 104, 105, 106, 107, 108, 136, 228, 232, 233.
 Margarit, Joan, bisbe de Girona, 53, 56, 110.
 Maria de Castella, esposa d'Alfons el Magnànim, 233.
 Mariana, pare, 19, 130.
 Marimon, Bernat de, 36, 38, 45.
 Marimon, Bertran de, 87.
 Marimon, Romeu de, 23.
 Martí, Berenguer, ambaixador reial, 18, 24, 41, 42, 57, 107, 179, 180, 196 i ss., 207.
 Martínez, Joan, administrador i tresorer de la capella reial, 56, 134, 140, 230.
 Mas, Bartomeu, mestre d'obres, 153, 154, 155.
 Mas, Galceran des, 92.
 Mas, Pere, 154.
 Masià, Maria dels Angels, 129, 199.
 Massana, Antoni, mercader de Barcelona, 54, 59, 182.
 Massana, Arnau, mercader, 238.
 Mates, mestre, 168.
 Mates, Bernat, il·luminador, 155, 158, 159.

- Mateu, Pere, 66, 81.
 May, Joan, Regent de la Cancelleria reial, 105.
 Mena, Joan de, 162.
 Menéndez Pelayo, Marcelino, 8, 150, 162, 163.
Mestre de Montesa, 45, 85, 88, 93.
 Metelli, Jaume, 59.
 Metelli, Jofre, 59.
 Mezquita, Marcellí de, 50.
 Michaelis de Vasconcellos, Carolina, 8, 118, 129, 145, 162, 163, 172, 173.
 Miquel, Francesc, pintor, 157.
 Mir, Antoni, conseller de Barcelona, 159.
 Miret i Sans, S., 142.
Mòdena i Reggio, duc de, vegeu Este, Borso d'.
Mòdica, comte de (vescomte de Cardona), 71, 112, 124.
 Modoy, Antoni, músic, 160.
 Moliner, Rafel, director de la Seca de Barcelona, 136.
 Moner, Joan, 44.
 Monfar, Didac de, 121, 129.
 Monfort, Marc de, escuder, 111.
 Monsuar, M. de, degà de Lleida, 20, 180.
 Montanyans, 90, 97, 103, 123, 144.
 Montanyans, Antoni Guillem de, 21, 86, 122.
 Montanyans, Isabel de, 21, 43.
 Montanyans, Violant de, 86.
Montblanch, duc de, 122.
 Montbuy, Francesc de, 112.
 Montbuy i Tagamanent, Joan de, 112, 118.
 Montcada, degà, 56.
 Montcada, Guillem de, 53.
 Montcada, Llorens de, 21, 35, 37, 49, 71.
 Montcada, Mateu de, abat de Poblet, 27, 71, 72.
 Montcada, Pere Ramon de, 27.
 Montcorb, 85, 153.
 Montefeltro, Teodor de, protonotari del papa, 105.
 Montiró, Pere, argenter, 136.
 Montmany, Joan de, 153.
 Mora, Roderic de, 72.
 Morales (Moraes), Joan, capità, 63, 103, 144.
 Moro, Cristòfor, dux de Venècia, 51, 204.
 Muntaner, Galceran, 112.
Nemours, duc de, 30, 76, 111.
 Nicolás Antonio, 56.
 Nicolau, fill de Joan d'Anjou, 215.
 Nicolau d'Olwer, Lluís, 87.
 Noves, Miquel, batxiller, 163, 194.
 Obidos, Alfons d', escrivà de portió, 138, 123, 247.
 Olcina, Joan, canonge de Tarragona, 168.
 Olesa, Pere d', 157.
 Oliveira Martins, 8, 19, 53, 145.
 Oliver, Franci, 158.
 Oliver, Galceran, emissari de Joan II a França, 34, 37, 178.
 Oliver, Joan, 157.
 Oliveyra, Ayres d', 112.
 Oller, Franci, 159.
Orleans, duc d', 160.
Oscá, bisbe d', 169.
Paine pour joie (heraut de Pere IV), 171, 172.
 Palau, Berenguer, argenter, 136, 137, 169, 252.
 Palha, Fernando, 163, 171, 173.
 Pallars, Huc Roger de, comte de Pallars, 13, 20, 21, 50, 68, 71, 72, 80, 102, 139.
 Pallejà, Josep, 156, 157.
Pamplona, bisbe de, 111.
 Paneda, Miquel de, 108.
 Papiol, Joan Galceran des, regent de la vegueria de Barcelona, 34, 48, 200, 203.

Paule II, 57, 58, 105, 106, 142.

Paz y Melia, A., 162.

Pellicer, Jaume, secretari reial, 61, 134, 210, 237.

Peralta, Pere o Pierres de, 111.

Pere, duc de Coïmbra, pare de Pere IV, 19, 140, 162, 163.

Periz, Enric, tamborí, 160.

Perri, Joan, vidrer, 155, 156, 195.

Perusa, Arnau de, 169.

Perusa, Baldo de, 169.

Peya, Blai, mestre d'obres, 153, 154, 155.

Peyró, Joan, 167.

Pilles, Joan des, 32.

Pina, Joan de, 49.

Pina, Ruy de, 19, 119, 129.

Pinós, Francesc de, 20, 25, 28, 45, 47, 50, 51, 185.

Pinós, fra Joan de, 57, 58, 105.

Pirenne, H., 40, 59.

Pius II, 11, 30, 40, 52, 53, 56, 58, 142, 187, 205.

Pla, Franci dez, 23, 45, 47, 50, 60, 61, 201, 209.

Pla, Guerau dez, 23, 45.

Pla, Pere dez, Regent de la Tesoreria, 117, 119.

Planella, Pere de, 110, 113, 114.

Planells, Ramon de, 21, 63, 64.

Plata, Esteve, 157.

Polar, Pere, 131.

Pons, fra Lluís, 118.

Pont, Joan, il·luminador, 117, 159.

Portocarrero, Joan de, 131.

Post, Ch. R., 158.

Prades, comte de, (Joan Ramon Folch II, conestable d'Aragó), 21, 67, 70, 71, 72, 81, 101, 108, 142.

Prates, Didac, 134, 153, 229, 247.

Prats, Joan, calceter, 131.

Prats, Miquel, 156, 195.

Príncep, Guillem del, sastre, 131.

Puig, Pere, 92.

Pujades, Antoni, conseller en cap de Barcelona, 100, 146.

Pujades, Nicolau, 53, 54, 238.

Puys, Joan de, emissari del rei d'Anglaterra, 47, 105, 231.

Quadrado, 69.

Quintana, Francesc, 62.

Rajadell, Joanot de, 142.

Rallo, Pere, especier, 117.

Ramis, Francesc, batlle general de Catalunya, 18, 26, 30, 98, 100, 101, 105, 179, 180, 243, 244.

Ramis, fra Pere, 53.

Ramon Berenguer IV, 113.

Raposo, Didac, capità, 110, 123.

Raset, Dalmau de, batxiller, 163, 194.

Ravenstein, mossèn de, 196, 198, 199.

Ravenstein, senyora de, 183. Vegeu Brites.

Rebolledo, Roderic de, 30, 73.

Reiner d'Anjou, 9, 61, 76, 77, 145, 212, 251.

Requesens, Berenguer de, 35, 73.

Requesens, Galceran de, 205.

Ribesaltes, Joan de, 53.

Richert, G., 129.

Riu, Josep, 56.

Rocaberti, Bernat Huc de, castellà d'Am-posta, 32, 53, 71, 72, 78, 82, 114.

Rocaberti, Jofre de, vescomte de Rocaberti, 20, 36, 43, 62, 71, 72, 74.

Rocaberti, Martí Joan de, 78.

Rocaberti, Pere de, 21, 43, 88, 90.

Roiz, Antoni, músic, 160.

Rosanes, Roger de, 213.

Rovira, Gabriel, 33, 160, 161.

Rovira, Pere Joan, 157.

Rovirola, Joan, 136.

Ruffas, Joan, 158.

- Sadurní, Antoni, brodador, 131, 132, 135, 139, 140, 142.
 Safàbregues, Guillem, 153.
 Sagaró, Guillem, capità, 143.
 Sala, fra, il·luminador, 117, 159.
 Sala, Jeroni, pintor, 157.
 Sala, Simeon, «basilicæ operario», 153, 155, 156.
 Saladí, 135.
 Salvador, Francesc, 154.
 Sampaio, Roderic de, 21, 31, 58, 64, 88, 221.
 Samsó, 134.
 Sanabre, Josep, 18.
 Sanpere i Miquel, Salvador, 129, 150, 152, 156, 157.
 Sant Pol, Pere de, 62.
 Santamaria, Perot de, (*Perot de la Flauta*), 160.
 Santàngel, Bernat, 165.
 Santillana, marquès de, 162.
 Santiqúatro, cardenal de, 199.
 Sanjust, Jordi (Jordino?), jardiner, 159.
 Sastre, Bartomeu, 168.
 Savoia, duc de, 30.
 Saxoferrato, Bartol de, 169.
 Scot, Francesc, 82, 159.
 Schulte, Aloys, 59.
 Sèneca, 162, 166.
 Sentmenat, Francesc de, almirall, 22, 64, 105.
 Serra, Francesc, diputat de la Generalitat, 96.
 Serra, Pere, metge, 116.
 Serra, Pere Joan, 27.
 Setantí, família, 13, 47.
 Setantí, Antoni, 138.
 Setantí, Francesc, 107.
 Setantí, Jaume, 131, 137, 138.
 Setantí, Lluís, 131, 138, 220, 229.
 Setantí, Guillem, 47, 141, 181, 182.
 Setmana, fra Baltasar, 110.
 Sforza, Francesc, duc de Milà, 30, 51, 204, 217.
 Silva, Ferran de, 42, 43, 81, 86, 90, 95, 97, 98, 102, 118, 122, 123, 243, 245.
 Silva, Joan de, 32, 36, 42, 44, 62, 64, 75, 88, 96, 97, 98, 105, 107, 108, 154, 231 i ss.
 Silva, Tristany de, 248.
 Siqueyra, Pere, 49.
 Solà, Ramon, 157.
 Solanes, Berenguer, 105.
 Solel, Joan, bisbe de Barcelona, 52.
 Soler, Mateu dez, 18, 120.
 Solicofrer, Gaspar, 59.
 Solsona, Antoni, Administrador de la Se-
 ca de Menorca, 32, 82.
 Sors, Joan Andreu, 56.
 Sort, fra Jofre, 53.
 Sorts, Joan, 167.
 Sosa (o Sousa), Pere de, capità, 110.
 Spirelli, Tomàs, 59.
 Squinell, Joan, 35.
 Stremer, Jordi, 63.
 Suàrez, Didac, 226.
 Sureda, Antoni, 155.
 Tàcit, 167.
 Terenci, 167.
 Tarquins, reis, 104.
 Tarragó, Bartomeu, domèstic del rei, 153, 159, 169.
 Terrades, Joan, 160.
 Teyde, Gil de, 75, 95, 108, 110, 112, 118, 123, 243, 245.
 Teyde, Joan de, 123, 167.
 Teyde, Pere de, 118.
 Titus Livi, 167.
 Tondo, Carles de, 80.
 Toralles, Galceràn de, 67.
 Torrelles, fra Carles, 216.
 Torrelles, Pere Ramon, 22, 58.

- Torres, Joan, canonge de Vic, 35.
 Torres Amat, Feliu, 56, 116.
 Torró, Francesc, 248.
 Torroella, Pere, 21, 30, 77.
 Urgell, Joan, 153.
 Urrea, Pere d', arquebisbe de Tarragona, 21, 32, 35, 44, 53, 56, 71, 114.
 Vaez; vegeu Vázquez.
 Valasci, Roderic, 123.
 Valeri Màxim, 166.
 Valles, Jaume, 153.
 Valls Taberner, Ferran, 14.
 Valls, Franciades, 220.
 Valls, Joan de, batlle de Barcelona, 153, 166.
 Vallseca, Guerau de, 45, 60.
 Vas d'Almada, Alvar, 50.
 Vázquez, els, 56.
 Vázquez, Ferran, 51, 56, 58, 140.
 Vázquez, Joan, 177.
 Vázquez, Pere, clauer d'Avis, 33, 56, 118, 192, 193, 210, 211, 212, 248.
 Vázquez Saavedra, Pere, 248.
 Vázquez, Roderic (Ruy), secretari reial, 56, 107, 146.
 Ventalló i Vintró, Josep, 133.
 Ventalló, Pere, 62.
 Vergós, Jaume, pintor, 121, 157.
 Vergós, Joan Ramon, 88, 90, 97, 98.
 Verntallat, Francesc de, 21, 27, 63, 79, 88.
 Viana, Carles de; vegeu Carles.
 Vicens, Guillem, 136.
 Vicente, Joan, 118, 123.
 Vidal, Roderic, protonotari reial, 67, 123.
 Vidal, Bernat, rellotger, 159.
 Vilademany i de Blanes, Arnau de, 29, 44, 47, 50, 54, 68, 70, 74, 105, 200 i ss., 201 i ss.
 Vilamarí, Bernat de, 29, 43.
 Vilamarí, Joan de, 114.
 Vilamarí, Lionor de, 29, 43, 75, 108.
 Vilana, Gaspar, vescancer reial, 28, 81, 105, 248.
 Vilar, 27.
 Vilarreal, comte de, 89, 226.
 Vilarreal, Didac de, 70, 85, 131, 132, 153.
 Villanueva, P., 56.
 Vinet, Gabriel, 220.
 Viñaza, comte de la, 152, 157.
 Violant, reina, 18.
 Vitem; vegeu: Bitem.
 Vivet, Gabriel, 157.
 Warwick, comte de, 106, 232, 234, 235, 237.
 Xarcós, Guillem, 136.
 Xipre, Jordi de, 160, 161.
 Yañez, Alfons, mestrescola de Coïmbra, 53, 56.
 Yañez, Alvar; vegeu Alvar, bisbe de Silves.
 Yañez, Ferran, lloctinent de la tresoreria reial, 26, 81, 98, 100, 101, 103, 123, 166, 167, 169, 187, 243, 244.
 Yañez, Pere, 134, 229.
 Yañez, Roderic, 110.
 Yon, Guillem, emissari de França, 97, 105.
 York, bisbe de, 106, 111, 152.
 Zeit Abuzeit, 43.
 Zon, Daniel, 59.
 Zurita, Jeroni de, 7, 8, 10, 13, 21, 27, 32, 34, 35, 36, 38, 43, 45, 50, 62, 71, 72, 74, 78, 83, 85, 89, 93, 101, 111, 113, 114, 119, 120, 121, 172.

CORRECCIONS

Diu	Deu dir
Pàg. 23, nota 27: Forteresa de Cervera.	Raval fortificat de Cervera.
Pàg. 32, ratlla 5: Pere d'Urrea, bisbe de Tarragona.	Pere d'Urrea, arquebisbe de Tarragona.
Pàg. 67, ratlla 28: La culpa no era d'ell	La culpa no era d'ells
Pàg. 69, ratlla 26: Palau Ça Verdera.	Palau Saverdera.
Pàg. 79, ratlla 19: Didac d'Arambujà, i pàg. 88, ratlla 1. ^a : Didac d'Arambujà.	Didac d'Azambuja.
Pàg. 101, ratlla 3: comte de Prades.	Comte de Pallars.
Pàg. 153, ratlla 7: Potser Bernat de Casaldàguila, pertanyent a la Generalitat i que ostentà el càrrec de <i>mostafà</i> de les obres del palau, actuà en una època anterior.	Potser Bernat de Casaldàguila, pertanyent a la Generalitat i que ostentà també el càrrec de <i>mostassà</i> , actuà en les obres del palau en una època anterior.
Pàg. 164, ratlla 30: probablement també impressor.	(Suprimexi's aquest incís).
Pàg. 167, ratlla 15: i a en Corro el d'haver-lo imprès.	i a en Corro el d'haver-lo «impremtat».
Pàg. 169, ratlla 20: bisbe d'Hosca	bisbe d'Osca

INDEX

Plana

PREFACI	7

PRIMERA PART

I — 1464. Vinguda de Pere IV. — Les ~~seves~~ primeres actuacions. — El <i>capcorral</i> de Cervera. — Conflicte sobre el pagament a l'exèrcit. — Activitat diplomàtica en el mes d'abril	17
II — 1464. Preparatius per a la defensa de Lleida. — Caiguda d'aquesta ciutat en poder de l'adversari (5 juliol).	32
III — 1464. L'armada del Gran Bastard de Borgonya. — Malestar a Barcelona; el partit afrancesat. — Defecció de fra Joan de Beaumont (25 d'agost).	40
IV — 1464. Roma i la seu vacant de Barcelona. — Activitat militar a l'Empordà i altres punts del Principat. Els oficials reials.	52
V — 1464-1465. Nous preparatius bèl·lics. — Els menorquins. — El castell de Centelles. — Batalla de Calaf (28 de febrer).	66
VI. — 1465. El monarca a l'Empordà. — Setge i conquesta de La Bisbal (7 de juny). — Diferències entre el rei i els diputats i els consellers. — Pèrdua d'Igualada (17 de juliol). — Pèrdua de Cervera (14 d'agost).	74
VII. — 1465. Fam i glàiola a Barcelona. — Ambaixada a Portugal. — Activitat militar a la regió muntanyosa de Ripoll i Berga. Incendi d'Olot. — El monarca reclòs a Vic. — L'ambaixada de Jaume d'Aragó. — Comença el setge d'Amposta.	85
VIII. — 1466. Disensions entre Pere IV i la Generalitat. — L'actitud dels portuguesos	94
IX. — 1466. Negociacions amb Anglaterra. — El castell de Palau Saverdera. — Activitat a la conca del Llobregat. — Queixes del monarca contra Borgonya. — El rei malalt. — Pèrdua del castell d'Amposta i situació difícil de Tortosa.	104
X. — 1466. Malaltia i mort de Pere IV. — Judici de la Generalitat sobre el monarca. — Exèquies i enterrament.	115

SEGONA PART

Retrat.	129
Elegància. Temperament prolix.	130
Religiositat	139
Tendència moralitzadora.	143
Política del monarca.	146
Les obres del palau major de Barcelona. Artistes entorn a Pere IV.	152
Aficions literàries.	161
« <i>Paine pour joie</i> ».	171
APÈNDIX	175
FONS DOCUMENTALS	257
BIBLIOGRAFIA	258
INDEX DE LLOCS.	261
INDEX DE NOMS	265
CORRECCIONS	275

IL·LUSTRACIONS

	<u>Plana</u>
Suposat retrat de Pere de Portugal en el retaule de l'Epifania, de Jaume Huguet	5-6
Ruïnes del castell de Flor da Rosa (Alemtejo) on residí temporalment Pere IV durant la seva joventut	20-21
Posició estratègica de Palau Saverdera.	28-29
Autògraf de f Joan de Beaumont.	50
Salconduit atorgat per Lluís a l'abat de Montserrat com ambaixador de Catalunya	56-57
<i>Memorial</i> de Joan Francesc Boscà	72-73
Segells i moneda de Pere IV	100-101
Dibuix de la lauda que cobreix la sepultura de Pere de Portugal	124
Barcelona. Interior de Santa Maria de la Mar. Nau on es troba situada la sepultura de Pere IV	124-125
Autògraf de Pere IV	130
Corona regalada per Pere IV a la Verge de la catedral de Castelló d'Empúries	140-141
Autògrafs de la mare de Pere IV i de la seva tia la duquessa de Borgonya	145
Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. Finestra amb la llegenda <i>Paine pour joie</i> de Pere de Portugal, oberta en un mur de l'antic Palau Major	152-153
Sátira de felice e infelice vida.	164-165
Arbre genealògic de Pere IV	256

CORRECCIONS DE L'APÈNDIX

			DIU	HA DE DIR
Pàg.	180,	ratlla 31	apoderant	adoperant
»	186,	23	ampren e forcen... compe- llian	ampreu e forceu... compe- lliau
»	187,	13	martes	martes
»	187,	23	quidem	pridem
»	190,	10	aiustat	aiustat
»	198,	18	si	sia
»	198,	25	sensat	scusat
»	202,	9	Res diu	res diu
»	202,	23	material	memorial
»	203,	9	greus	grans
»	207,	8	al correu	ab correu
»	207,	12	parara	partira
»	213,	7	profisci	proficisci
»	214,	36	lo dit illust. duch haja dar	lo dit illust. duch a sas pro- pries despeses haja dar
»	215,	14	comerci e constatació	comerci e comunicació
»	218,	7	Daru orde	Dau orde
»	218,	12	oportat	oporteat
»	221,	1	sustentació	instauració
»	224,	31	e be de sos regnes per lo que a ell pertany	e be de sos regnes eren per lo que a ell pertany
»	225,	12	labor	lahor
»	225,	última	fou avisat	som avisats
»	231,	13	en lo Regne d'Anglaterra o en que sia	en lo Regne d'Anglaterra e on que sia
»	234,	33	del dit alla assignador	del dot alla assignador
»	235,	4	proccastivació	procrastinacio
»	236,	17	o si los sera dat	oci los sera dat
»	240,	6	eo principis dignas	eo principe dignas

Deixem a la bona comprensió del lector altres errades de caixa,
principalment a base de *ν*, *u* i *n*.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

	Ptes.		Ptes.
ANUARIS DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS		ESTUDIS DE BIBLIOGRAFIA LUL·LIANA	
Anuaris MCMVII-MCMXX. Vols. I a VI (VI exhaurit). Cada un	60	I. — L'EDICIÓ MAGUNTINA DE RAMON LLULL, pel Dr. A. Gottron	5
Vol. VII (MCMXXI-MCMXXVI)	50	II. — BIBLIOGRAFIA DE LES IMPRESSIONS LUL·LIANES per Elies Rogent i Estanislau Duran	5
Vol. VIII. MCMXXVII-MCMXXXI.	100		
LES PINTURES MURALS CATALANES		FUNDACIÓ CONCEPCIÓ RABELL CIBILS VÍDUA ROMAGUERA	
Fasc. I-IV (Exhaurits)		GESTA COMITUM BARCINONENSII. Textos llatí i català, per L. Barrau-Dihigo i J. Massó i Torrents	25
» V. — Sant Sadurní d'Ossormort, Sant Martí Ses-Corts i El Brull. (En premsa)		DIETARI DEL CAPELLÀ D'ALFONS EL MAGNÀNIM, pu- blicat i anotat per F. Martorell i Trabat. (En premsa)	
LES MONEDES CATALANES, per Joaquim Botet i Sisó. Vols. I-III (Exhaurits)		B. Descloit: CRÒNICA. Editada i anotada en col·la- boració amb Ferran Soldevila, per Jordi Rubió. (En premsa)	
L'ARQUITECTURA ROMÀNICA A CATALUNYA, per Josep Puig i Cadafalch, A. de Falguera i J. Goday.		LLIBRE DELS FEYTS DE JAUME I, editat per Manuel de Montoliu, P. MARSELH LIBER ACTUUM DOMINI REGIS JACOBI, editat per Xavier de Salas i Enric Bagué. Anotació de Ferran Soldevila. (En premsa)	
Vol. I. — Precedent de l'Arquitectura roma- na; l'Arquitectura cristiana preromànica. (Exhaurit)			
Vol. II. — Des del segle IX a les darreries del segle XI	50		
Vol. III i darrer. — Els segles XII i XIII. (Exhaurit)			
DOCUMENTS PER LA HISTÒRIA DE LA CULTURA CATA- LANA MIG-ÈVAL, publicats per A. Rubió i Lluch.		MEMÒRIES	
Vol. I (Exhaurit)		Vol. I (Publicat a despeses de la Institució PATXOT):	
» II i darrer	25	Fasc. I. — Pere Pujol, L'URNA D'ARGENT DE SANT ERMENGOL, BISBE D'URGELL	4
ITINERARI DE JAUME I EL CONQUERIDOR, per Joaquim Miret i Sans (Exhaurit)		Fasc. II. — A. Rubió i Lluch, PAQUIMERES I MUN- TANER	2
LES OBRES D'AUZIÀS MARCH. Edició crítica en dos volums, en vista de tots els manuscrits i totes les edicions, per Amadeu Pagès.	24	Fasc. III. — J. Millàs i Vallicrosa, DOCUMENTS HEBRAICS DE JUEUS CATALANS	15
Edició de 40 exemplars en paper de fil	50	Fasc. IV. — J. de C. Serra-Ràfols, ~~PERE~~ CON- VENTUS TARRACONENSIS, I. Baetulo-Blanda	8
REPERTORI DE L'ANTIGA LITERATURA CATALANA, per Jaume Massó Torrents.		Fasc. V. — LEGES PALATINAE JACOBI II REGIS MAIO- RICARUM, pel Dr. Wiltemser (En premsa)	
La Poesia. Vol. I (publicat a despeses del Sr. Francesc Cambó)	45	Vol. II (Publicat a despeses de la Institució PATXOT):	
DIPLOMATARI DE L'ORIENT CATALÀ, per A. Rubió i Lluch. (En premsa)		R. d'Abadal i Vinyals, ELS DIPLOMES CAROLINGIS A CATALUNYA (En premsa)	
L'ARQUITECTURA ROMANA A CATALUNYA, per J. Puig i Cadafalch. Reedició ampliada del Vol. I. llibre I de l'ARQUITECTURA ROMÀNICA A CATA- LUNYA, de J. Puig i Cadafalch, A. de Falguera i J. Goday	50	Vol. III (Publicat a despeses de la Institució PATXOT):	
L'ARQUITECTURA PRE-ROMÀNICA A CATALUNYA, per J. Puig i Cadafalch. Reedició ampliada del vol. I, llibre II, de L'ARQUITECTURA ROMÀNICA A CATALUNYA, de J. Puig i Cadafalch, A. de Falguera i J. Goday. (En premsa)		J. Puig i Cadafalch, LA GEOGRAFIA I ELS ORÍGENS DEL PRIMER ART ROMÀNIC	100
DIETARI DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA (En premsa)		Vol. IV: —	
CARTULARI DE POBLET (En premsa)		A. Rubió i Lluch, LA POBLACIÓ DE LA GRÈCIA CA- TALANA EN EL XIV ^{EN} SEGLE	4
		Vol. V:	
		Joan Bergós, L'ESCUPTURA A LA SEU VELLA DE LLEIDA	50
		Vol. VI:	
		Manuel Trens, FERRER BASSA I LES PINTURES DE PEDRALBES	50
		Vol. VII:	
		Francesc Prat, L'AQUÈDUCTE ROMÀ DE PINEDA	4
		Vol. VIII:	
		E. Martí i Ferrando, PERE IV REI DELS CATA- LANS.	25

Preu: 25 ptes.